Miljevci

GOD. VI. LIPANJ, 1982. BR. 2 (11)

25716

ZBORNIK KARDINALA UTIŠINOVIĆA

1482. — 1982.

Praktična, pozitivna, realna snaga povijesti baš i stoji u tome što je historija vrsta štedionice drevnih energija, koje se baš njenim posredovanjem kao žive sile predaju potomstvu. Sve renesanse, svi preporodi su plod historijskih studija. Jer samo ona snaga umire koja je bez povjesničara.«

A. G. Matoš, *Lijepa knjiga,* Sabrana djela, Zagreb 1973, sv. XVI, str. 10.

MILJEVCI — LIST ŽUPE MILJEVCI
GOD. VI. 1982. BR. 2 (11)

Izdavač:
Župski ured Miljevci
59320 Drniš, p.p. 61.

Glavni i odgovorni urednik:
FRA VINKO MARINKO PRLIĆ, župnik

Naslovna stranica: akad. slikar Mladen Veža, Zagreb

List izlazi povremeno, dopuštenjem redovničkog i mjesnog Ordinarija

Tisak:
NITRO »Slobodna Dalmacija«, Split

Devizni račun naših crkava: 34610-620-37-7271KB SPLIT, filijala Drniš, Marinko Prlić, Miljevci, 59320 Drniš p. p. 61.

Nadležnim republičkim rješenjem list »Miljevci« oslobođen je plaćanja osnovnog poreza na promet.

MILJEVCI

LIST ŽUPE MILJEVCI

GOD. VI **LIPANJ, 1982.** **BR. 2 (11)**

Dragi Miljevčani!

U ovo sunčano ljeto dolazi pred Vas najnoviji broj našega lista »Miljevci«, koji nismo imali prilike susresti za vrijeme dosadašnjih ljetnih vrućina. I zanimljivo, ovaj je broj dobio sasvim novi oblik, povećao se broj stranica, a u njemu stručna literatura, koju možda neki nikada nisu ni imali prilike pročitati.

O čemu se radi? Već pet godina smo se pomalo pripremali za obilježavanje proslave 500. obljetnice rođenja miljevačkog velikana kardinala i biskupa Jurja Utišinovića. U svakom smo broju spominjali njegovo ime, svaki je broj pomalo nastojao zainteresirati nas same i našu javnost, da se njegovo ime povrati u javnost te se obilježi spomen na njegov život i djelo koje je ugradio u ondašnju Evropu.

Ovoga proljeća je u Zagrebu odljeveno poprsje kardinala Utišinovića, rad akad. kipara Krune Bošnjaka. Štovatelji brata Jurja omogućili su da se postavi ovaj spomenik pred crkvom Imena Isusova na Miljevcima 22. svibnja ove godine.

20. i 21. svibnja u crkvi Imena Isusova smo zajednički slavili misu, slušali značajne propovijedi (fra J. Lovrić i don S. Štambuk), gledali filmove i imali konferenciju za mladež.

22. svibnja bilo je otkrivanje spomenika i znanstveni susret. Sudjelovali su predstavnici crkvene i državne vlasti uz mnoštvo svijeta, pedesetak svećenika te mnogo časnih sestara i novaci s Visovca.

Pred crkvom je govorio biskup Josip Arnerić, a u crkvi predavači, kojima je na koncu zahvalio o. Provincijal. Mnogi su željeli imati ta predavanja jer je to prvi sustavni rad o ovome području.

Stoga ovaj broj »Miljevaca« izlazi kao ZBORNIK KARDINALA UTIŠINOVIĆA, za kojega vjerujemo da će se naći u svakoj miljevačkoj kući ovdje i po svijetu.

Svima koji su omogućili podizanje Jurjeva spomenika i izdavanje ovoga Zbornika najiskrenije se zahvaljujemo.

Fra Vinko Prlić, župnik

Kruno Bošnjak: Kardinal Utišinović, medaljon (1982.) avers

Kruno Bošnjak: Kardinal Utišinović, medaljon (1982.), revers

Kardinalovo pismo, iz 1551. godine

KRALJU FERDINANDU HABSBURŠKOM

»Sacratissima regia Maestas .../etc.

Hodie unus ex meis Chanadino advenit, qui refert Turcas rusticis ubique fide caesaris immunitatem polliceri quare effectum est, ut ex Rascianis quoque aliqui ad Turcam deficerent, visaque hac Rascianorum defectione et nostris verba dare incipiunt ut et istos hac ratione ad se alliciant. Homines autem in oppresione constituti verbis eiusmodi facile credunt, cum tamen sub hac spe libertatis extremam servitutem recipiant. Huius autem defectionis occasionem (si quid tale acciderit) nos soli damus, cum in tanta oppressione rusticos teneamus, ut, excepto hoc uno quod uxores ex liberi illis non eripiantur, omnem crudelitatem in illos exerceamus propterea si M-ti. V. videbitur, forsitan non esset alienum, si M-tas quoque V. animum vulgi ad se alliceret, proposita illis libertate, in quam eos asserere vellet litterasque suas publicas de hac re statim per primum cursorem ad omnes partes mitteret, ut cognoscerent ad omnes status et ordines M-tem. V. Curam habituram, ut Deus quoque per hanc rusticis redditam libertatem facilius placeretur.«

1551. september

Frater Georgius,
episcopus Waradiensis

Presveto kraljevsko Veličanstvo itd.

Danas je iz čanadskog kraja prispio jedan od mojih, koji izvješćuje da Turci seljacima svuda obećavaju po carevu[1] jamstvu nepovredivost, jer se zbilo da su i neki od Racâ[2] prešli k Turčinu; pa vidjevši taj otpad Racâ, i našima počinju govoriti, da bi i njih s tog razloga primamili k sebi. A potlačeni ljudi lako vjeruju takvim riječima, dok pod tom nadom u slobodu ne dobiju skrajnje ropstvo. Tome pak otpadu (ako se što takva dogodi) prigodu dajemo mi sami, jer držimo seljake u takvoj potlačenosti da, izuzev jedino to da im se žene i djeca ne otimaju, svaku okrutnost protiv njih vršimo; stoga, ako se Vašem Veličanstvu tako svidi, možda ne bi bilo neuputno da i Vaše Veličanstvo privuče k sebi duh puka, predlažući im slobodu kojom bi ih htjelo osloboditi od kmetstva, i da svoje javno pismo o toj stvari smjesta po prvom tekliću pošalje na sve strane, da doznaju svi staleži i redovi, da će se Vaše Veličanstvo za to pobrinuti; da se i Bog po toj, seljacima vraćenoj slobodi, lakše ublaži.

1551. rujna

Brat Juraj,
biskup varadinski

●

Prevela s latinskoga Smiljana Rendić. Trsat, 29. IV. 1982.

1. U Ugarskoj i Hrvatskoj u doba turskih ratova »car« je bio naziv za sultana. — S. R.
2. To je bio ugarski naziv za Srbe (lat. Rasciani). S. R.

Govor Šibenskog biskupa Josipa Arnerića

Cijenjeni zbore!

Kao biskup šibenske biskupije, koja obuhvaća prostore bivših slavnih biskupija Skradina i Knina, te jednog dijela bivše trogirske biskupije, radostan sam da u zajedništvu sa svećenicima, redovnicima, redovnicama i narodom ovoga kraja, predstavnicima narodne vlasti i uglednim gostima slavimo 500. obljetnicu rođenja pavlina, biskupa i kardinala, mudroga državnika i čovjeka koji se borio i položio život u krvi za socijalnu pravdu i slobodu Jurja Utišinovića.

Svjetlo dana ugledao je u nedalekom Kamičku, koji se nalazi na visokoj i strmoj stijeni iznad rijeke Krke, a u sklopu je župe Miljevci. Od staroga malog gradića Kamička, danas postoje samo mali kameni ostaci, a do danas nije bilo nekih stručnih istraživanja. Možda će to ipak jednom biti.

Prepuno dvorište kod otkrivanja spomenika kardinala Jurja Utišinovića 22. svibnja 1982.

Juraj Utišinović, sin plemićkoga roda, odlazi već kao dječak u svijet po odluci njegovih roditelja radi školovanja. U svojoj zreloj dobi, nakon izvjesnog iskustva i osobnih pogleda na svijet, noseći u sebi kršćansku zrelost i plemenitost, ali ne u smislu plemstva, posvetio je svoj život Bogu, Crkvi i narodu. Nakon zrele odluke stupa u Pavlinski red, da kao redovnik i svećenik, pun entuzijazma za Boga i čovjeka svojim duhovnim životom, intelektualnim sposobnostima i neumornim radom, rođeni sin hrvatskog Kamička bude jedan od kamenova za izgradnju boljega svijeta.

Radi njegovih velikih sposobnosti, svetosti i znanja, borbenosti i pregaranja, postaje biskupom, kardinalom i značajnim državnikom svoga doba. On je svojim djelima postao markantna ličnost Crkve i Evrope, što dokazuju i arhivski spisi u Vatikanu i po Evropi.

Sve to što sam iznio jest mali isječak iz njegova života, jer mi nije svrha da u ovoj uvodnoj riječi potpuno ocrtan njegov lik, jer će to stručno iznijeti ugledni predavači prema predviđenom programu.

Ipak želim istaknuti ukratko njegove bitne oznake, koje su za nas veoma značajne.

1. Kao redovnik, biskup, kardinal bio je uzoran i u nadprosječnoj visini, te i za ovo naše vrijeme Crkvi mnogo govori. Nikada nije, koliko nam je poznato, zasjenio svoje životno svećeničko zvanje kakvom nedosljednošću, već je bio svjedok Evanđelja u onim teškim i tmurnim vremenima.

2. Kao visoki službenik Crkve i državnik nije nikada zanijekao svoje hrvatsko podrijetlo, pa je i u svom biskupskom grbu označio koje je gore list: FRATER GEORGIUS, INFANS CROATIAE.

Nazivlje se *bratom* svakog čovjeka, jer je Krist brat svakog čovjeka bez obzira kakav je pojedinac.

Nazivlje se *djetetom Hrvatske*. Kako je to divno. U onom tmurnom političkom razdoblju kardinal Utišinović znakovito ističe da je sin hrvatskog naroda.

Njegov primjer, za ovo naše vrijeme, kada je preko tri milijuna Hrvata raseljeno skoro po svim kontinentima, jest poticaj da se naš hrvatski čovjek i izvan svoje domovine priznaje hrvatskim sinom.

3. Kardinal Utišinović borio se za čovjeka koji je bio potlačen i izrabljivan. On, sin plemićkog roda, od svojih je roditelja primio ne samo plemstvo, nego i plemenitost i poštovanje prema bratu čovjeku.

Od kralja Ferdinanda pismeno i energično traži oslobođenje kmetova, jer su bili ugnjetavani od svojih gospodara. To je bio njegov zadnji ljudski i kršćanski potez, koji je izazvao srdžbu kraljevu. Osuđen je na okrutnu smrt, ubijen je bodežima. Zadnje su mu riječi bile: »*Isuse i Marijo!*«

Povijesni osvrt Smiljane Rendić u »Glasu koncila« (pod naslovom »Mučenik za oslobođenje kmetova«), trebala bi imati svaka naša kuća radi sažete povijesti, da po primjeru velikana Utišinovića, posebno mlađi naraštaj gradi svoje čovještvo i ljubav prema Crkvi i domovini.

U ime svoje, šibenske biskupije, posebno Miljevčana, zahvaljujem se župskom vikaru Miljevaca, fra Vinku Prliću, koji je svojim istraživačkim radom, ozbiljnošću i žrtvama ponovo nam otkrio lik kardinala Utišinovića i podigao mu spomenik na ovom kamenjaru, gdje živi naš pošteni težak i radnik, sa

žuljavim rukama, znojnim licem, ali vedra pogleda, kršćanske i hrvatske vedrine. Zahvaljujem se svim suradnicima i dobročiniteljima.

Zahvaljujem se akad. kiparu gospodinu Kruni Bošnjaku, koji je zbilja umjetnički izradio poprsje Utišinovića. Izražena smirenost i ozbiljnost na licu izrađene figure kardinala Utišinovića djeluje kao sinteza života i rada našega hrvatskog i crkvenog velikana.

Čestitam Pavlinskom redu, koji je u nas ponovo obnovljen u Kamenskom kralj Karlovca, što je Utišinović pripadao tome Redu, koji ga je na neki način pavlinski izgradio da djeluje kao crkveni čovjek širokih dimenzija. Svakako je interesantno, da je nakon toliko stoljeća otvoren pavlinski samostan u Kamenskom, a Juraj Utišinović je iz Kamička. Ima to neke posebne znakovitosti: kamen, čvrstina, značaj.

Stanovnici Miljevaca i okolnih župa, franjevačka braćo s Visovca, budite ponosni da je na ovoj visoravni župe Miljevci upriličen znanstveni simpozij i podignut spomenik Utišinoviću, koji će nam bez žive riječi govoriti o ljubavi prema Crkvi, hrvatskoj domovini i svakom bratu čovjeku!

Na kraju otkrivam spomenik velikog redovnika Pavlinskog reda, kardinala i ljubitelja čovjeka.

Neka mu je slava u blaženoj vječnosti!

Djevojčice u narodnoj nošnji su bile ukras na 22. svibnja t. g.

Mirko Validžić

Brat Juraj

Uz 500. obljetnicu rođenja

Ja sam Juraj Utišinović Martinušević,
Hrvat, sin litičnog Kamička
što se ispeo iznad potmirene Krke
kô urvinsko gnijezdo gordosti;
u mome oku sijeva hrvatski ponos
što milinom i čvrstoćom sjaji u beskraj
i priča o nedoglednim dubinama
poštenja, junaštva i čestitosti.

Odoh u ranu zoru djetinjstva
na daleke pute uzletnog uspinjanja
i kao siroče u obilju svjetla
sustigoh dah kroz opora stasanja
slažući glavnicu dobrote i mudrosti
na Božijim izvorima usavršenja
ne sustajući nikad na stazi
ljudskog i hrvatskog visinskog kvasanja.

Ja sam Juraj Utišinović Martinušević,
krštenik, misnik, pavlin, biskup,
kancelar, politik, kardinal,
ukrašen suncem i palicom vlasti,
al' nikad ne zaboravih svoj krš
i visovačko nebo i zov bure,
što s Velebita sivog i klisure Dinare
niz visoravan stere pomamne strasti.

Vjetar me sudbe odnese u Ugarsku, u Erdelj,
da krojim pravdu i sijem dobro
ljudima čestite volje i vrele krvi
u uzletnom poletu za mir i sreću;
istrošio sam se čineći dobro,
braneći Krst od nasilnog nekrsta,
dižući zastave plamne slobode
za ljudsku dobrobit sve veću i veću.

Akademski kipar Kruno Bošnjak: Kardinal Juraj Utišinović (1982.), bronca pred crkvom Imena Isusova na Miljevcima

Ponorna spletkarska srca ostaju nemirna,
jer boluju od slave, straha i hira,
i hrle u ponor sjena zlokobne večeri
što sije sjeme smaknuća i smrti;
sustao nisam u uzletu rodnom,
kad zločinačka ruka pograbi mač
i izdajničkom podlošću bijesno nasrnu
želeći me zauvijek zbrisati, strti.

Kukavička ruka raskoli mi glavu,
okrvavljen mač ko zloguk znak
osta natopljen pravedničkom krvi
Hrvata brata Jurja iz Kamička.
Sunce je stalo u hodu davnom,
utihla Krka, utolio vjetar
nad zločinom gnusnim i sramnim
Castalda podlaca, jadnog kukavička.

Ja sam Juraj Utišinović Martinušević,
mučenik zavjere podle i znamen trajni,
što osta kô duga na nebu tmurnom
u dane mrkle dok sjene sumorno sive,
nad mojim grobom sviću srebrne zore
i raznose pelud krvi što zove
potomstvo nade u sricanju slobode
da vijekom u miru sreće se i žive.

Prohujaše nemirna stoljeća
i s njima zov se oglasi dugo i dugo,
a sa mnom Kamičak i Drniš i Promina spokojno sniva;
u drevnom kršu gdje mlade se smreke zelenosive
miriše mi iva, kadulja i vrijesak
ko otajni zov duha iz prošlosti
što tajne svemoćne u njedrima skriva.

Ja sam Juraj Utišinović Martinušević,
oličenje budno povijesne zbilje,
osmišljenje toka vremena unedogled
kroz praskozorje eshatona što žari.
O Bože, mome Kamičku rodnom
uskrslo jutro nakon traganja burnih
kroz usklike golgotskih doziva
svesrdno podaj, očinski podari.

Čestitke . . .

VATIKAN — Vrhovni Svećenik — obaviješten o simpoziju i svečanostima u mjestu Miljevci, šibenske biskupije, a u spomen brata Jurja Utišinovića, kardinala Svete Rimske Crkve, prigodom petstote obljetnice njegova rođenja — očinskom dušom podjeljuje apostolski blagoslov svima koji će se radi toga tu okupiti i kojima preporuča da tako velikog muža nasljeduju kao izvanredni uzor neporočna života, odlučnosti, razboritosti i ljubavi.

Kardinal Agostino Casaroli

RIM — excelentissimo episcopo, carissimis sacerdotibus clericis, fratribus, mania-libus totoque populo Dei quintum centenarium celebrantibus a nativitate fratris Georgii Utišinović, episcopi et cardinalis SRE, nomine meo Definitoriique generalis salutem plurimam et optima vota.

(Preuzvišenom biskupu, vrlo dragim svećenicima, klericima, redovnicima i redovnicama i cijelom Božjem narodu koji slavi 500. obljetnicu rođenja brata Jurja Utišinovića, biskupa i kardinala Svete Rimske Crkve, u ime svoje i generalnog definitorija srdačno pozdravljam uz najbolje želje).

F. Johannes Waughn, minister generalis OFM

ZAGREB — Spriječen obavezama žalim da ne mogu sudjelovati u slavlju 500. objetnice rođenja kardinala Jurja Utišinovića. Čestitam, sve pozdravljam i sve vas blagoslivam.

Franjo Kuharić, nadbiskup zagrebački

SPLIT — Spriječen neodgodivim službenim poslovima ne mogu se odazvati pozivu da prisustvujem proslavi obljetnice kardinala Utišinovića. Čestitam organizatorima proslave, želim puni uspijeh. Pozdravljam prisutne na čelu s ocem šibenskim Biskupom i ocem Provincijalom.

Frane Franić, nadbiskup splitski

BUDAPEST — gratulamur vobis salutationes mittentes
(Čestitamo vam i srdačno pozdravljamo)

dr. Lissak et dr Szabo

ZAGREB — Zahvaljujem se na pozivu. Čestitam na podvizima i uspjesima. Pozdravljam sve sudionike.

Fra Slavko Bulaja, generalni vizitator

MOSTAR — Povodom održavanja molitveno-znanstvenog susreta vezanog za značajnu obljetnicu kardinala Utišinovića Tebe i sudionike pozdravlja u ime hercegovačkih fratara

Fra Jozo Pejić, provincijal

ŠIBENIK — Rado se pridružujemo župi Miljevci u proslavi petstote obljetnice rođenja kardinala Jurja Utišinovića. Dok sa svima dijelimo našu radost, zahvaljujemo Gospodinu što je svetoj Crkvi iz našeg naroda podigao ovoga velikog svećenika-kardinala i mučenika.

Sestre Franjevke od Bezgrješne

SPLIT — Čestita i raduje se s Vama u ime cijele Zajednice

s. Franka Babić, provincijalka

KORČULA — Bogatom programu petstote obljetnice kardinala Jurja Utišinovića izrazujemo želje za nove uspone župe ujedno zahvaljujući da je ta sredina našoj Kongregaciji dala prvu časnu majku Imeldu Mandu Jurić-Gverić

Sestre Dominikanke

RIM — Proslavi najslavnijeg izdanka Miljevačke župe, hrvatskog sina kardinala Utišinovića, rado se pridružujemo želeći dugoročni uspjeh uz Božji blagoslov

Fra Ivan Jurić i Braća

KARLOVAC — U ime karlovačkih franjevaca čestitam Miljevcima i pavlinskoj zajednici u Kamenskom. Želim da proslava kardinala Utišinovića mnogo doprinese obnovi zaslužnoga pavlinskog reda u Hrvatskoj

Fra Tomislav Tomiša, gvardijan

ZAGREB — Pridružujem se proslavi kardinala Utišinovića. Čestitam na rodoljubnom pothvatu. Pozdravljam sve sudionike

Dr. fra Hadrijan Borak

ZAGREB — U povodu petstote obljetnice kardinala Utišinovića želim svima prisutnima mnogo uspjeha u proslavi našega slavnog sumještanina

P. Dražen Bagić, rektor crkve ranjenog Isusa u Zagrebu

KARIN — Miljevci su zapalili novu iskru! Slava kardinalu Utišinoviću!

Fra Leonardo Buljan

ZAGREB — Zbog prezauzetosti s poslom ne mogu doći na proslavu. Od srca čestitam i želim da živi, raste i cvjeta uspomena na velikog i gordog Utišinovića

Ivan-Đani Samodol

VODICE — Ponosni na veliko »dijete Hrvatske« kardinala Utišinovića u duhu smo s Vama te srdačno pozdravljamo dragu Zajednicu

Don Mirko Skorin, župnik

PRIMORSKI DOLAC — Hvala na pozivu. Čestitam veliku obljetnicu rođenja velikoga kardinala i rodoljuba Jurja Utišinovića. Srdačan pozdrav poštovanim gostima i dragim Miljevčanima

Fra Stipe Matić, župnik

ZAGREB — Ugodan prijem te sretno i veselo Tebi i uzvanicima želji obitelj Žarka Šimića

KORČULA — Duhom Vas prati željama i čestitkama za trajni duhovni rast u našoj župi

s. Hijacinta Bačić

SELCA — Jučer sam primio program proslave. On je pojačao želju da se nađem tamo tih dana, ali i žaljenje, jer vjerojatno mi to neće biti moguće. Srdačno čestitam slavlje cijeloj župi. Neka lik velikog Kardinala bude svima poticaj i duhovno obogaćenje

Don Stanko Jerčić, župnik

RIJEKA — Zahvaljujući za obavijest o proslavi i veseleći se što udruženo zalaganje mnogih, združno predvođeno domaćom župom, otima zaboravu živi lik brata Jurja, eremite i kardinala svete Rimske crkve, izdanka Južne Hrvatske od roda Utišinovića i po majci Martinuševića, čije se ime na daleko proslavi, od Poljske do Erdelja i Podunavlja, duhovno nazočan na molitveno-znanstvenom susretu u prigodi petstote obljetnice njegova rođenja (1483.—1982.) s obala Kvarnera šaljem pozdrav dičnim Miljevčanima i njihovim uglednim gostima: izvoditeljima programa,

pjevačima, predavačima, crkvenim predvodnicima i, poimenice, umjetniku Kruni Bošnjaku za djelo koje podiže — »monumentum aere perennius«, s nadom da se tako iskupljuje vjekovni dug prema velikanu koji — kako piše — »još uvijek čeka punu posmrtnu rehabilitaciju i priznanje«!

Dr. Anton Benvin, profesor

ZAGREB — U ime redakcije časopisa »Croatica christiana periodica« od srca Vam čestitam i podržavam Vaš pothvat. Tih ću dana barem u duhu biti s Vama. Koristim prigodu da Vas zamolim za kraći historijski prikaz ove hvalevrijedne manifestacije

Dr. Franjo Šanjek, OP

SPLIT — Danas sam primio program molitveno-znanstvenog susreta u prigodi petstote obljetnice rođenja kardinala Jurja Utišinovića na Miljevcima od 20.—23. svibnja 1982. g. Hvala Vam na pažnji. Vaš doprinos je dragocjen, vrijedan hvale i pozornosti. Čestitam Vam na hrabrosti, odvažnosti i uspjehu!

Don Vlado Lozić

POLIČNIK — Veseli i raduje me poziv na proslavu kardinala Utišinovića. Neka Vam dobri Bog stoput naplati za ovaj znameniti događaj naše povijesti...

Don Ivan Kevrić

ULCINJ — Mnogo me je obradovao poziv na svečanost koju ćete održati u svojoj župi. Veoma žalim što ne mogu prisustvovati. Trebalo bi da mnogi čeprkaju po pepelu i vade naše slavne starine i neimare borbe za Krst časni i slobodu zlatnu. Naš zagorski kamen pun je toga. Stara groblja kriju sijaset svetaca, umova i junaka...

Don Ivan Bušić

ZAGREB — Zahvaljujem na pozivu prigodom obljetnice rođenja kardinala Utišinovića, kojoj nažalost neću moći prisustvovati zbog zauzetosti na poslu

Jasna Janžek

DRNIŠ — Zahvaljujem se na pozivu prigodom svečanog postavljanja poprsja kardinala Jurja Utišinovića i ujedno se ispričavam što istome zbog obiteljskih razloga ne mogu prisustvovati

Josip Bašić

GLENORGHY — Veseli me da niste zabacili naše stare svetinje. Čitajući naš list nailazim na sva imena lijepoga nam naroda. Sve pozdravljam i čestitam...

Šime Bačić

VANCOUVER — List sam primio i zahvaljujem. Spomenik je zaista lijep i svi želimo lijepo Kardinalovo slavlje na Miljevcima...

Ivica Vatavuk

ZAGREB — Hvala na pozivu, ali ne mogu doći. Nek Vam bude ugodno i svima na veselje

Iko Prlić

LIVNO — Najsrdačnije čestitam proslavu u čast petstote obljetnice rođenja kardinala Jurja Utišinovića...

Fra Mladen Brčić

ZAGREB — Na žalost ne mogu doći, jer ću tih dana biti ponovno operiran, budući da prva nije uspjela. Želim da proslava uspije i bit ću duhom s Vama...

Mirko Validžić

RIM — Želim da što bolje proslavite značajnu Utišinovićevu obljetnicu...

Fra Dinko Aračić

GABELA — Čestitam na radu oko oživljavanja uspomene na velikog čovjeka našega naroda

Don Damjan Raguž

SPLIT — Žao mi je da ne mogu prisustvovati tom zanimljivom skupu s tako bogatim i privlačnim programom. Čast nam čine veliki Utišinovići, ali su nam ništa manje na čast, na radost i na ponos vrijedni župnici iz naše kamenite Zagore, koji nađu vremena, ljubavi i zanosa da javnost upozore na zaboravljene veličine i da organiziraju tako impozantan zbor...

s. Berhmana Nazor, prof.

MOSTAR — Može tko pomisliti da je navedeni susret — u trajanju od tri dana! organiziran iz regionalnog pijeteta prema jednom zavičajnom sinu. Meni izgleda da i ovaj susret treba uklopiti u slavlja velikih jubileja — trinaest stoljeća kršćanstva među Hrvatima: Branimirova godina, osamstota obljetnica rođenja sv. Franje — kao i u regionalna slavlja velikana Reda, vjere i naroda. Pridružujem se mnogima i čestitam organizatoru i sudionicima što ste iz povijesne riznice s konca XV. i prve polovice XVI. stoljeća iznijeli pred javnost energiju, koja je sposobna ispuniti i oplemeniti srca današnjega čovjeka.

Dr. fra Andrija Nikić

SPLIT — Radi izbivanja kasno pročitali ljubazni poziv. Čestitamo proslavu Jurja Utišinovića.

Jasna i Niko Duboković-Nadalini

MAINBURG — Neobično žalim da ne mogu sudjelovati na dragoj proslavi svojega subrata kardinala Jurja Utišinovića. Srdačno pozdravljam i čestitam.

Fra Konrad Pomper,
bivši prior samostana u Kamenskom

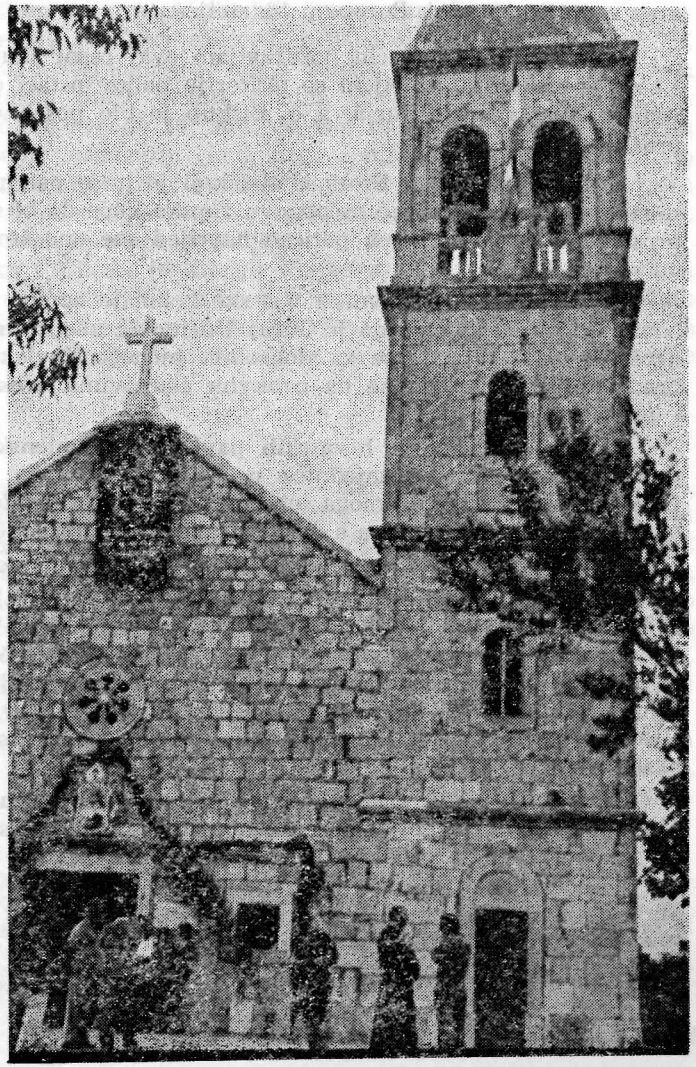

Barjaci su bili ukras crkve

Župnikov pozdrav

Dragi gosti!

Okupili smo se večeras na teritoriju rodnog mjesta brata Jurja Utišinovića, pavlina, biskupa i kardinala Svete Rimske Crkve, da se sjetimo njegova doprinosa za opći napredak Europe u 16. stoljeću.

Kao župnik i domaćin pozdravljam ovaj časni skup na čelu s Biskupom šibenske biskupije, na čijem se teritoriju nalaze ostaci utvrde grada Kamička, rodnog mjesta brata Jurja, a o. Biskup je bio posebno zainteresiran za ovu proslavu.

Pozdravljam svoga Provincijala, koji je prije par godina osjetio bilo vremena, pa se zainteresirao za obnovu župske kuće da bi sve bilo gotovo do ove proslave te koji je uvijek poticao naprijed sve ono što čini i diže uspomenu na svetog Muža.

Pozdravljam predstavnike Vjerske komisije općine Drniš, koji su se rado odazvali, jer su svjesni da je Juraj Utišinović u ono vrijeme kao predstavnik društva radio i borio se za dobrobit običnoga čovjeka. Ovo je prvi susret predstavnika naše Općine na ovakvim skupovima. Neka su nam dobro došli i ugodno se osjećali!

Pozdravljam Priora hrvatskih pavlina iz Kamenskoga, koji je ujedno i predstavnik pavlinske zajednice u Poljskoj, gdje je brat Juraj kao prior Čenstohove ugrađivao samoga sebe i stvarao »antemurale cristianitatis« s jedne strane od protestantizma, a s druge strane od islamizacije.

Pozdravljam skup svećenika, redovnika i redovnica koji dobro ispuniše ovaj obnovljeni hram Božji kao nikada do sada te da i unaprijed budu nosioci svake dobre misli za opće dobro Božjega naroda i Crkve Božje.

Pozdravljam predstavnike vjerskog tiska i naše večerašnje predavače, čija su imena upisana na programima. Oni su najviše truda uložili pretražujući arhive u Vatikanu, Beču, Budimpešti, Zagrebu, Zadru, Šibeniku, Skradinu i Visovcu, da ovaj dragi skup bude ispravno informiran o vremenu i djelovanju brata Jurja.

Pozdravljam sve drage goste, posebno vjernike župe Miljevačke, jer je ovo njihov god, njihov dan i neka među sobom za stalno zadrže lik brata Jurja, za kojega je ovo njegov četvrti dolazak na ovo kameno tlo Domovine.

Posebna hvala akad. kiparu Kruni Bošnjaku, koji je napravio ovu bistu, ali koji radi obaveza nije mogao stići, pa je poslao svoju čestitku i prvu medalju kardinala i infansa Criatiae.

Svima: vivant, crescant, fioreant!

Fra Josip Ante Soldo, OFM

Miljevački kraj - djedovina Nelipića

Kamena miljevačka visoravan, isprekidana malenim ogradama, gdje sitna stabla razbijaju zelenilom zamorno sivilo, bila je uvijek poprište životne borbe običnog čovjeka, kmetova srednjovjekovnih hrvatskih velikašnih rodova, ili kasnije slobodnih seljaka. Nemoguće je ući u daleku prošlost ljudi ovog kraja koje je ljeti pržilo žarko sunce a zimi hladila ubojita bura... Moramo se zadovoljiti s uopćavanjem sve do 17. stoljeća kad mletački, ili bolje zadarski arhivi otkrivaju ne samo imena tih ljudi, nego i njihove životne tegobe, što nije predmet našeg predavanja. Nas zanima povijest visokoga srednjeg vijeka ovog kraja, a o njoj znamo samo ono što se odvijalo na okrajcima zaselaka, koja se danas zovu jednim imenom — Miljevci.

Dvije rijeke, Krka i Čikola (u starini Poljšćica), što oplakuju ovaj kraj privlačile su hrvatske velikaše. One su im bile važne zbog prijelaza trgovačkih putova i zbog mlinica smještenih uz slapove kojima je bogata Krka. Trgovina i mlivo osnovni su uzroci da su se oko Krke, pa i Čikole, dizale velikaške utvrde, kule i tvrđave.

1.

Uzimajući podatak iz »Obsidio Jadrensis« — nepoznatog pisca o Vladislavi, udovici Ivana Nelipića, da je iz obitelji Svačića, patriotsko pero fra Petra Bačića[1] povezalo je ne samo Ivana Nelipića (Nelipca), nego i druge iz ovog kraja s kraljem Slavcem i posljednjim hrvatskim kraljem Petrom Svačić. Još prije njega tako je pisao Vjekoslav Klaić.[2] Bačića je u to još više uvjerilo što su u blizini Kamička bile zemlje »Svačice«. Teško je bez novih izvora prihvatiti tu tvrdnju osnovanu jedino zapisu inače dobro, obavještenog pisca. Sam je Vj. Klaić morao priznati da nema jačih dokaza o rodbinskoj vezi između kneza Domalda i Nelipića. Stoga i ne ulazimo ovdje u to pitanje.

Kule na ovoj kamenoj visoravni, a i život oko njih, a to su uglavnom borbe, pojavljuju se iz mraka prošlosti tek u vrijeme vladanja Arpadovića, kad moćni rod Bribiraca iskorištava slabost kraljevske vlasti za svoje uzdizanje.

●

1. P. BAČIĆ, *Grad Kamičak na Krki kolijevka Petra Svačića, vojvode Domalda i Nelipića*, Jadran, 5/1923, br. 6, 2; br. 7, 2; br. 8, 2; br. 9, 2; Isti, *Grad Kamičak na Krci*, Jadranska vila, 2/1929, br. 7, 105—106; br. 8, 118—120; br. 9, 135—137; br. 10, 151—153; br. 11, 167—171; br. 12, 184—187; Isti, *Plemići roda Svačića*, Jadranska vila, 3/1930, br. 8, 124—138; br. 9, 140—141; br. 10, 155—160; br. 11, 170—173.

2. VJ. KLAIĆ, *Rodoslovlje knezova Nelipića od plemena Svačića*, Vjesnik Hrv. arh. društva, N. S. 3/1898—99, 1—18.

U povijesnim izvorima prvi važniji član roda Nelipića bio je knez i vojvoda »Nelipitius, filius q(uondam) Georgii«. On se g. 1304. spominje u pratnji bana Pavla Bribirskog u Skradinu.[3]

Vj. Klaić pronalazio je u ispravama imena iz ranijeg vremena, povezivao ih i stvorio genealogiju Nelipića prije Ivana. Tako je pronašao kako se g. 1244. ime »Nelipitius« spominje među pomagaćima Trogirana u borbi protiv Splićana. Jednako je našao u bilješkama Ivana Lucića Isana u kratkom regestu po kojem je g. 1253. posjedovao s drugim neke zemlje u primorju. Kralj Bela IV. oduzeo im je te zemlje iz državnih razloga i dao im druge u županiji Drežnik, što je g. 1322. kralj Karlo I. Anžuvinski potvrdio. Kako se u objavljivanju trogirskih bilježničkih spisa pojavljuje g. 1264. Desislav sin Nelipića, koji je u Trogiru imao kuću, Stjepan Gunjača[4] smatra da je ishodište obitelji Nelipića Trogir ili njegova okolica. Kasnije, vjerojatno služeći Bribrcima, neki su članovi te obitelji dobili Kamičak na Krki kao »castrum hereditarium«.

Već smo spomenuli da se Nelipić, sin Jurjev, nalazio u pratnji bana Pavla Bribirskog. Isti Nelipić i brat mu knez Isan, sinovi Jurja Izanića (Izanig), bili su g. 1318. uz bana Mladena II. Bribirskog kad je s drugim velikašima sudio »prema običajima Hrvatske« u sporu hrvatskih i zadarskih Draganića.[5] Prema tome, pod Mladenom je počelo ekonomsko jačanje vazala i vojvode Nelipića i njegova brata i to vjernom službom Bribircima od kojih su vjerojatno dobili Kamičak. Oni su pod Mladenom II. bili već dovoljno jaki i počeli se osamostaljivati. Stoga je Mladen tražio g. 1317. od Trogirana vojnike protiv »filios Curiachi et Nelipzium voyvodam«. Spor se produbio i Nelipići su se pridružili velikašima, željnim vlasti, koji su ustali protiv nesigurnog Mladena. Dobivši podršku od Mlečana, kralja Karla Anžuvinskog, nije bilo teško ostvariti pad najmoćnijeg velikaša Hrvatske (1322). U Kninu, na saboru Mladen je bio zbačen s banske časti, a kralj ga je odveo u Ugarsku.[6] Time je moć Bribiraca oslabila, a kraljevskom »nesmotrenošću« Hrvatska je postala plijen susjeda, osobito Mlečana. Već je g. 1324. jedna loza Bribiraca prešla u Zadar i njeni članovi postali su zadarski građani, a bribirska djedovina sastavni dio zadarskog kotara. Na tim ruševinama diže se Ivan Nelipić. On je iskoristio slabost kralja Karla i postao prvi velikaš Hrvatske.

Ne zna se točno kako je Ivan prigrabio Knin i niz utvrda. On je zavladao »u Hrvatskoj poput samosvojna vladara« piše Vj. Klaić. Tu je vlast prigrabio, jer nije bio ban, a niti je dobio privilegije kao Bribirci i stoga se održao jedino neprekidnom borbom. Protiv sebe je imao preostale Bribirce i Mlečane koji su na njega dizali primorske gradove, iako su ga željeli iskoristiti protiv kralja. Neprestanim sukobima ispunilo se razdoblje njegove dvadesetgodišnje prevlasti, od g. 1322. do smrti 1344.

●

3. *Codex diplomaticus* ... JAZU, sv. 8, Zagreb 1910, 77.

4 S. GUNJAČA, *Tiniensia archaelogica-historica-topographica*, II, Starohrv. prosvjeta, III. Ser., sv. 7, 38. Gunjača piše kako se ime zvalo na razne načine kao: *Nelipić, Nelipac, Nelipec*. On se odlučio za naziv *Nelipić* a toga se i mi držimo, jer je najbliže onog koje se javlja uispravama.

5. *Codex diplomaticus*, sv. 8, 498.

6. VJ. KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, sv. II, Zagreb 1972, 49—54. O sudbini Mladenovoj vidi: D. GRUBER, *Nešto o banu Mladenu i njegovoj porodici*, »Bulićev zbornik«, Zagreb—Split 1924.

2.

Na području Miljevaca Nelipići su imali dvije tvrđave: *Kamičak* iznad rijeke Krke, u blizini Roškog slapa, i *Ključ* (Ključić) iznad Čikole.

Ta dva grada nisu još arheološki istražena. Stjepan Zlatović[7] se na njih tek površno osvrnuo. Ni P. Bačić nije opisu posvetio mnogo. On je samo naglasio kako se dizao na jako strmoj klisuri jer »jedvice pojedine osobe mogle su uzaći na tvrdi grad preko usječenih žljebića«. Oko grada, po njemu, razvio se podvaroš s crkvom čiji su temelji postojali još g. 1928. Mnogo opširnije opisao je smjelo sazidanu tvrđavu isti Zlatovć u pismu Ognjenu Utiešinoviću:[8] »... *Temelji sami staroga bedema obstoje izokola, a s iztočne strane velik podzid i to razkopanih temeljah po ljudih, koji tud traže blago tobož sakriveno. Od okrugloga gradića na vrh klisure Kamičak k zapadu stoji razorena kula. U gradu se vide prigradice i zidovi, ali većim dielom razkopani od tražilacah blaga. Buduć da s niedne strane nije bilo mogućega dolazka u gradić, s toga je prokopan u istoj klisuri dlietom i maljem prolazak, kako može samo jedan čovjek za drugim uzaći u grad ... Pod gredom k sjeveru proteže se ravnica do dvije rali zemlje, tud je sada vinograd posađen, i po njemu se vide klačari temelji starih zgradah; to je samo mjesto gdje su mogli biti dvori i kuće gospodarske, ostalo sve je sam krš strmenit i divljačan ...*«

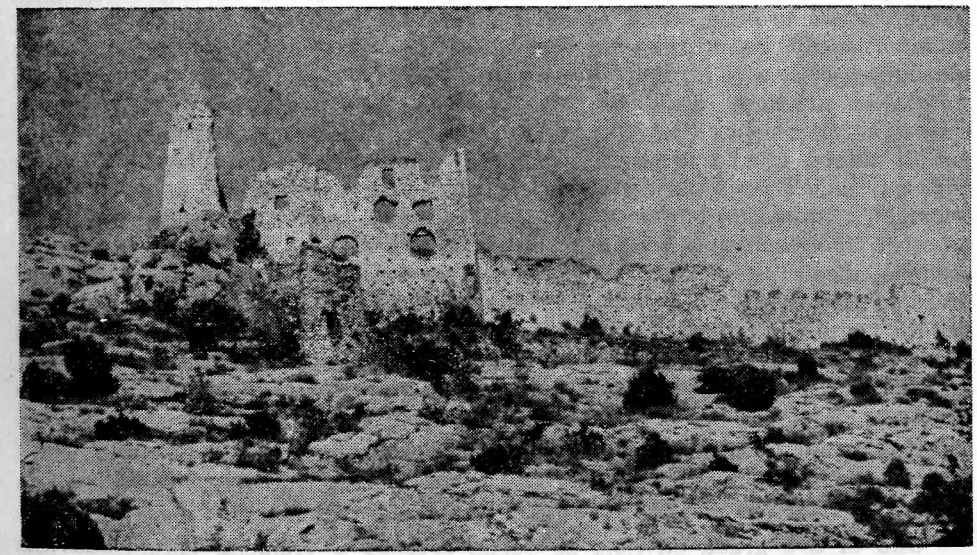

Tvrđava Ključ na Miljevcima

●

7. S. ZLATOVIĆ, *Topografičke crtice*, Starohrv. prosvjeta, 2/1896, br. 3, 150—151.

8. O. UTJEŠINOVIĆ, *Životopis kardinala brata Gjorgja Utiešenovića*, prozvanoga Martinusius, Rad JAZU, knj. 53, Zagreb 1880, 9—12.

Slično je s puno domoljublja Grgur Urlić-Ivanović opisao opširnije tvrđavu Ključ: »... *Osnova mu je pri donjoj polovici četverouglasta, podbočena visokim živcem-kamenom; a gornju polovicu zatvaraju visoki zidovi, u slici produbljena trokuta, s najvećim oblim tornjem. Ključ je bio sazidan stranom od krupna, stranom od sitna potočnoga kamena. Zidine su mu okrhane, a kamenja ljepše iztesana, pragovi i svodnici porazbijani ili raznešeni... U gornjoj strani predmeti gradski razpoređeni su na dva odiela s debelimi zidovi, jakimi i širokimi prolaz preko svodova i na oknasta vrata. Valjda su pod tima stajale podzemne shrane, oružane i pretvori. Srednja polovica grada, sa sjevero-zapadne strane obšetana je jakimi zidovi, od sitna tvrdo uzidana kamena. Iz drugoga unutarnjega prediela dizaše se visoka polača, na tri sprata sa tri reda prozora, i sa liepimi poglednici... Na protivnoj strani, iznad debela bedema, diže se tvrda kula, visoka preko 25 m. Iznutra u ovoj vide se u cielini lukovi i spratni zubovi; dočim je izvanka obtočena pasovi, koji se vežu kroz okna dvajuh golemih trokutnih liepo izrezanih kamena, stojećih na dva kraja kule. Visina tornja morala je biti dvojstruka, pošto se jedan prekrajni šiljak diže nad izpresjecanim zubom do 7 m. Odtolen, a malo poniže uz pročelni bok, gdje upinje visočina u temeljni prodlaz grada, obstojale su dvie kule; do njih branilišta s triemovi, zahvaćajući unutarnju prostranu sgradu sa oblimi prozori. Ta utvrđena cielina obstajala je kao za se. Prikrajci, kakovi se danas vide, naliče kasnijim kulam i kućam, koje su bile s puškarnicam. U tomu predielu Ključ je dosta naličio Šubićevu Čučevu, starom Zvonigradu, a ponješto i Nečvenu. Ali u cielo može se reći, da je taj tvrdo smješteni grad ležao većinom pri donjem kraju i bio širji i prostraniji... S južne i zapadne strane, ulazilo se je na prvi utrđeni obor do predgrađa. Kod debelih gvozdenih vrata stajala su utvrđena branilišta, stražareći na predvorje gradsko i na most Čikole. Iz prvoga, drugoga, pak trećega obora, obšetana kako pomenusmo, jakimi zidovi, ulazilo se je uz uzvijene stepenice u donji prostoraniji odiel, gdje su, sudeći po sdvornomu, stajale razvedene liepe polače s poglednici i triemovi, te domaćimi spremnicami. Južni i zadnji bok gradski naslanjao se je na strm živac-kamen, s koga zjaje propast u Čikolu. — S njega, kao u kolut svedene, dizale su se utvrđene sgrade, vodeći debelimi stepenici do drugoga preziđa, gdje se još vide podovi svodovnih hodnika, a malo po više podprazi velikih prozora na prizemnu debelu zidu. U donjem oboru do izlazka, rek bi da se je dizala zamašna kula s' iznešenimi stepenicami do srednjega branilišta, sastojeći iz ogromna iztesana kamena. Iz te kule vodio je put podzemno na Čikolu...*«[9]

Koliko ovi opisi odgovaraju, trebao bi pokazati arheološki kramp.

4.

Oko ta dva grada odvijala se burna prošlost u vremenu jake vladavine Ivana Nelipića. Iako je kralj Karlo zadao odlučni udarac Bribircima, ipak, zbog nesređenih prilika u Ugarskoj i Slavoniji, nije iskoristio svoj uspjeh. Knin

●

9. G. URLIĆ-IVANOVIĆ, *Ključ.* Grad Nelepićev u kninskoj županiji. Mjestopisni-poviestni nacrt obzirom na drugo razdoblje kninsko-hrvatske prošlosti, Narodni koledar, (Zadar) 18/1880, 43—99.

a i tvrđave uz Unu preuzeo je lukavi Ivan. On je izigrao ligu stvorenu protiv Mladena Bribirca i zadržao tvrdi grad Knin za sebe.[10] Zbog toga je Mladenov brat Juraj navalio na Knin s načelnikom Nina Bajamontem Tiepolom koji je vodio vojsku iz Zadra, s vojskom iz Bosne, s vojnicima krčkog kneza Fridriha. Međutim, Ivan ih je g. 1324. potukao kod Topolja uz pomoć knezova Kurjakovića, Jurja Mihovilovića iz Livna i četa iz gradova Šibenika i Trogira. Jurja je čak Ivan zarobio i s drugim zarobljenicima bacio u kninski zatvor gdje je Juraj čamio dvije godine. Knin nije uspio oduzeti Nelipiću ni slavonski ban Mikac Prodanić (1326.) tako da se Ivan, uz pomoć gradova Splita, Trogira i Šibenika, učvrstio u »kraljevskim tvrđavama« i držao ih do svoje smrti. Godine 1332. sklopio je čak u Stupim savez prijateljstva i međusobnog pomaganja s primorskim gradovima.[11]

Takav jaki velikaš, protivnik prisutnosti kraljevske vlasti u Hrvatskoj, odgovarao je Mlečanima, jer su tako kralja držali daleko od jadranske obale i osiguravali na njoj svoj utjecaj iskorištavajući sitne razmirice između građana i hrvatskih velikaša, kao i između njih samih. Hrvatska je toliko bila nesigurna za kralja Karla da g. 1333. nije išao u Napulj preko zemalja Kurjakovića, Bribiraca i Nelipića, koji su se tada pomirili, nego državinom Krčkih knezova u Senj.[12] Mletačka vlada je dozvolila g. 1339. Nelipiću da kupi u Mlecima oružja preko svog vještaka Marka a i g. 1340. Ona je g. 1343. ubrojila, doduše tada već slomljenog Ivana među svoje građane. Mletačka politika se osobito odrazila nakon Ivanove smrti prema njegovoj udovici Vladislavi (1344.). Mlečani su tada, bojeći se da kralj dobije Knin, posredovali kod Splićana ili bolje Bartula Krčkog i krbavskih knezova Kurjakovića za pomoć »dobroj kneginji Vladislavi« i sinu joj Ivanu da zadrže Knin — ključ Hrvatske. Čak je dozvolila ugroženim kneževim ljudima da se sa stokom prebace na otoke Brač, Hvar i Rab. Time su Mlečani htjeli omesti pristup hrvatsko-ugarskog kralja primorskoj Hrvatskoj.

5.

Usprkos takve diplomatske naklonosti Mlečana, a i prijateljstva s primorskim gradovima, odvijale u se tokom 14. i 15. stoljeća sitne ali žestoke mjesne međusobne borbe, osobito između Šibenčana i Nelipića. One su spriječavale stvaranje jedinstvene političke cjeline u južnoj Hrvatskoj, osim kraćeg perioda vladavine Ljudevita Anžuvinskog, jer kod velikaša nije bilo šire koncepcije a ni stvarne moći da bi se očuvao uspjeh Ljudevita Velikog. Građani čuvajući ljubomorno svoju samostalnost i područje u zaleđu, nužno za uzdržavanje, nedovoljno jaki sve više su se oslanjali na Mlečane. U tim borbama Mlečani su pokazali smišljenu lukavost, pomažući jedne i druge i tako zapravo iskoristili u svoju korist sitne, životno nužne sukobe sve do konačnog zauzimanja gradova u 16. stoljeću.

●

10. S. GUNJAČA, *Tiniensia* ..., 39—41.

11. F. DUJMOVIĆ, *Postanak i razvoj Šibenika od 1066. do 1409. godine*, Zbornik Šibenik, Šibenik 1976, 105.

12. N. KLAIĆ, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 1976, 445—446.

Sukobi između Šibenčana i Nelipića počinju zidanjem nove utvrde iznad Čikole — *Ključa*. Godine 1333. Šibenčani su se tužili Mlečanima na štete koje im je nanosio Ivanov Brat Isan. Sukobi su se nastavljali, jer su Nelipići zabranjivali besplatan prolaz šibenskih trgovaca preko mosta Božac na Čikoli i na putu prema Kninu — Bosni. Kako su trgovci plaćali »običajan danak« na ulazu u Knin, nisu željeli da se uvede još jedan danak kod Čikole, što su Nelipići pokušavali. Sporovi su vjerojatno nastajali i zbog mlinica na Skradinskom buku. Nelipići su se, osim toga, željeli učvrstiti i na drugoj obali Čikole, jer su posjedovali neke obližnje zemlje a i zbog sve većeg broja Vlaha, koji su napadali zbog ispaše na šibensko područje, a bili su povezani s Nelipićima. U nauci nije još riješen naziv »vojvoda«, koji tada jedini ima knez Ivan Nelipić a koji bi mogao biti naziv za vrhovnog gospodara Vlaha.

Šibenčani su se žalili Mlečanima osobito kad se u Ključu pojavljuje Isanov sin Konstantin (Kostadin). Isan je počeo graditi Ključ a Konstantin nastavio i ta je tvrđava bila istureni položaj prema šibenskom području a donekle i prema Bribirskoj baštini. U poznatim ispravama Kamičak se ne spominje, kao da je vladao mir oko Roškog slapa koji je osim Kamička čuvao tvrdi *Rog*, tvrđava tada Bribiraca, dok borbeni upadi vrše se isključivo iz vrletnog Ključa. Konstatin je bio glavni saveznik svoga moćnog strica, uvijek spreman za borbu. Vrhunac jakosti Nelipića bio je osvajanje Ostrovice (1336), koja je posredstvom Mlečana vraćena Bribircima uz novčanu oštetu. Mlečani su tom uslugom dobili Bribirce na svoju stranu.

Četrdesetih godina Konstatin je počeo napadati ne samo na šibensko, nego i na trogirsko područje.

Konstantin je u proljeće g. 1339. potukao kod brda Trta Šibenčane prisilivši ih na primirje.[13] Kako su tada bili posvađeni, inače rođaci, Nelipići s krbavskim Kurjakovićima, Šibenčani su (1341.) sklopili savez s Grgurom i Budislavom Kurjakovićem protiv Nelipića, a Mlečani su pozvali u pomoć i samog kralja. Ujedno su završavali gradnju utvrde *Goriš*, što je Konstantin htio omesti. Rat je trajao usprkos mletačkog posredništva i prijetnji. Nakon drugog pokušaja mirnog rješenja kod samog vojvode Ivana stvorena je neka komisija ali bez uspjeha. Stoga je g. 1343. došlo do općeg rata protiv Nelipića. Protiv njih ustali su Kurjakovići, bosanski ban Stjepan Kotromanić, primorski gradovi, a potkraj kolovoza Mlečani su sklopili savez s Pavlom i Mladenom Bribirskim.[14] Ipak, 7. lipnja te godine Konstantin je pobijedio svoje protivnike i protjerao ih preko Čikole, ali je krajem istog mjeseca izgubio bitku kod Slapa, vjerojatno Roškog, i na Vedrovu pod Prominom. Konstantin je nešto kasnije na Kosovu polju blizu Knina pobijedio bosansku vojsku. Ipak, drugim sukobima i iscrpljena je snaga kninskog vojvode. Stoga je tada već ostarjeli Ivan odredio da knezovi Utišinović, Drašković i Ugrinić s kninskim biskupom Nikolom posreduju za mir. Nakon podužih pregovora došlo je 4. listopada 1343. do mira na Slapu. Ivan je morao obećati da neće napadati na tuđe zemlje, da će dati slobodu prolaza mletačkim saveznicima i njenim podanicima kroz svoje zemlje i da će Šibenčanima nadoknaditi štete, a kroz šest mjeseci morao

13. G. URLIĆ-IVANOVIĆ, *n. dj.*, 64. i sl.; VJ. KLAIĆ, *Povijest*, sv. II, 97.
14. I. LUCIĆ, *Povijesna svjedočanstva o Trogiru*, Split 1979, sv. I, 521.

je srušiti tvrđavu Ključ. Mir je sklopljen uz teške uvjete i konačno potvrđen u veljači 1344. a Ivan i sinovac mu Konstantin, nakon što su dali porušiti Ključ, bili su primljeni među mletačke građane.[15] Time su, zapravo, Mlečani pobrali korist od sitnih zadjevica s jedne i druge strane, a nekih narodnih interesa, što su naglašavali stariji, domaći pisci, nije nažalost bilo.

6.

Ipak, Mlečani nisu postigli ono što su željeli.

Smrću Ivana Nelipića u lipnju iste godine (1344.) situacija se promijenila. Karlov sin Ljudevit Veliki, nakon kraće borbe, protiv nastojanja Mlečana da se stvori protiv kralja koalicija, dobio je g. 1345. Knin i gradove uz rijeku Unu i time počeo jačati kraljevsku vlast u Hrvatskoj. Ivaniš, sin Ivana Nelipića, tada još dijete, dobio je od kralja »svoju djedovinu Sinj s Cetinom i Brečevo s Poljem« i Kamičak koji je nedavno bio ponovno sagradio. Međutim, nije mu dao vlast suđenja, nego ga je podložio kraljevskom sudu.[16] Time je on postao kraljev vitez i dvorjanik. Slično je prije to postao i Budislav Ugrinić iz obitelji Bribiraca, inače privrženik Nelipića. On se, naime, pridružio banu Nikoli kad je nakon smrti starog Nelipića prodro u ime kralja do Knina, koji je obranila Vladislava, Ivanova udovica. Budinić je zbog prolijevanja krvi »za čast svete kraljevske krune« dobio grad *Rog s Otokom* — Visovcem na rijeci Krki.[17] Budislav, a godinu kasnije Ivaniš bili su prvi kraljevski velikaši u Hrvatskoj. Nakon njih će to postati i Bribirci. Ljudevit je dobivanjem Ostrovice (1347.) i konačno pobjedom nad Mlečanima (Zadarski mir g. 1358.) učvrstio svoju vlast u Hrvatskoj, makar do smrti kralja Ljudevita (1382.). Tvrđe i kule postaju kraljevske i njima upravljaju kraljevski kastelani.

Tim razvojem događaja nije se zadovoljio Konstantin, knez Ključa i tvrđave Nečven uz rijeku Krku pod Prominom. On je neposredno nakon mira, sklopljenog pod teškim uvjetima, opustošio šibensko selo Brnjicu i livade kneza Mladena Bribirskog a u blizini porušenog Ključa počeo graditi novu tvrđavu. Uzalud se Vladislava g. 1345. obvezala da će srušiti i tu tvrđu i nadoknaditi štete u visini od 4.500 libri, Konstantin je nastavio napadima i gradnjom. Međutim, učvršćenjem kralja Ljudevita u Kninu i u Ključu je postavljena kraljevska posada. Oko g. 1347. spominje se kao kastelan Ključa Ugrinić, dok se o Konstantinu više ništa ne zna. Njegov sin postao je vjerni kraljev kastelan Skradina, inače se naziva knezom Nečvena.[18] Njegovi nasljednici prešli su u Slavoniju gdje se spominju u 15. st.

Ključ je vjerojatno bio u kraljevim rukama do smrti Ljudevitove a nakon nje ponovno je u posjedu Nelipića.

Na Ivaniševim posjedima stanovali su, kao u Imoti i Cetini, tako i u drniškom kraju *Vlasi*,, koji su uglavnom bili stočari. Oni su prodirali na područja dalmatinskih gradova, osobito prema Trogiru i Šibeniku. Nekako,

15. F. DUJMOVIĆ, *n. dj.*, 107.
16. N. KLAIĆ, *n .dj.*, 107.
17. VJ. KLAIĆ, *Povijest*, sv. II, 97.
18. *Codex diplomaticus*, sv. 17, 144, 168. i sl., 588—589. spisi su iz djela I. Lucića (Memorie istoriche . . .).

odmah nakon kraljeve smrti, g. 1383. trogirski i šibenski građani tužili su se na Ivaniševe Vlahe.[19] Kraljica Marija oštrim riječima je naredila hrvatskom banu Mirku Bubeku da ih istjera predbacujući mu što to nije sam učinio. Time nisu riješena pitanja međusobnih nemira, jer su ih upravo pokretni Vlasi stvarali u potrazi za pašom i soli.[20] Stoga je u poznatom ugovoru g. 1402. u Cetini pod tvrđavom Sinjem sklopljen ugovor između Hrvoja Vukčića Hrvatinića i Ivaniša Nelipića s Šibenčanima i Trogiranima. U njemu se određuje da Vlasi »bilo kojeg stanja« (bosanskoga kralja ili Ivaniša) neće silaziti na ispašu u trogirski ili šibenski kotar uz kaznu od 200 zl. dukata, 100 gospodaru Vlaha, a 100 primorskim općinama. Jasno je da se tim i sličnim pravničkim mjerama nije moglo riješiti pitanje koje je nametao život i ono je dovodilo do daljnih sukoba.

Kad su Mlečani g. 1412. konačno osvojili Šibenik, Ivanić Nelipić je napadao šibensko područje smatrajući ga kraljevskim a ne mletačkim[21] tim više jer granica nije bila određena. Stoga je u Sinju došlo g. 1434. do sporazuma zbog granica, koje se tada određuju s križevima na kamenju. Osim toga stranke su tada odredile da se osim mostova kod Ključa i Debočca ne smiju graditi drugi mostovi preko Čikole, da Šibenčani mogu sjeći drvo ispod Ključa, ali i Ivanišev podanici na području šibenske općine i iskorištavati neke livade s druge strane Čikole. Jednako je uređeno i pitanje prelaza preko Čikole. Nelepićevi ljudi mogli su slobodno prelaziti preko mosta Božac a šibenski preko mosta Debočac.[22]

Ključem je neko vrijeme zapovjedao Nelepićev vojvoda *Ivanac Novaković*. On je bio povjerenik Ivanišev i g. 1420. nosio je kao dvorjanik njegovu poruku mletačkom generalnom kapetanu Petru Loredanu u Trogir[23] o sklapanju mira s gradovima a g. 1432. sređivao je sporove sa Šibenčanima.[24] On je nakon Ivaniševe smrti (1434.) zapovijedao Ključem a i u vrijeme Talovaca, koje su Mlečani dobro gledali. Ivanac je držao zemlje i u Sedramiću, Planjanima, Zvoničcu i Partinisu, selima šibenskog područja. Iz nepoznatih razloga, postao je protivnik bana Perka (Petra) Talovca oko g. 1448. Stoga mu je on oduzeo tvrđavu Ključ i opustošio mu imanja u spomenutim selima. Time je Talovac povrijedio šibensko područje i ponovni su izbili sukobi.[25] Stoga su Šibenčani g. 1450. tražili od Mlečana da kupe od Talovca Ključ i da ga sruše. Do toga nije došlo, iako su Mlečani dozvolili Šibenčanima da se za smirenje nemira ponudi Perki 200 dukata.

Nakon smrti Petra Talovca (1453.) nastala je borba za njegovu baštinu. Za nju se otimao herceg Stjepan Vukčić. Mlečani su, da bi omeli hercega, sklopili savez s Tomašem Bojničićem i s kastelanima gradova preminulog

19. K. STOŠIĆ, *Vlasi i kmeti šibenskog kotara*, Hrv. straža, 8/1936, br. 99, od 29. travnja, 5.

20. N. KLAIĆ, *n. dj.*, 607—609.

21. G. NOVAK, *Šibenik—Venecija 1409—1412. godine*, Zbornik Šibenik, 141.

22. K. STOŠIĆ, *Sela šibenskog kotara*, Šibenik 1941, 6—7; S. GRUBIŠIĆ, *Šibenik kroz stoljeća*, Šibenik 1974, 49.

23. I. LUCIĆ, *n. dj.*, 920. i sl.

24. *Isti*, 968. On se spominje i u sporazumu g. 1434.

25. VJ. KLAIĆ, *Povijest*, knj. 3, 296—297; G. NOVAK, n. dj., 145.

Talovca, među kojima je bio i Ključ, po kojemu su utvrde došle pod zaštitu Mlečana. Oni su obećali da će ih braniti od svakog neprijatelja »izuzev jedino krune i barune ugarske«. Međutim, ban Ulrih Celjski zauzeo je Ostrovicu i druge utvrde a vjerojatno i Ključ. Ipak, Bojničić je ostao gospodar Knina do g. 1456. kad ga je preuzeo Ulrih Celjski koji je te godine ubijen u Beogradu.

Nakon tih događaja nestaje vijesti o događajima oko tvrđave Ključa... U vrijeme turskih prodora, osobito nakon pada Knina i Skradina (1522.) propala je i tvrđa Ključ na Čikoli.

7.

Slična je bila sudbina i Kamička.

Tvrđava je ostala u posjedu Nelipića nakon smrti Ivana Nelipića. Međutim, o njoj nema vijesti. Čini se da u borbama oko zemalja nije igrala gotovo nikakvu ulogu. Nelipići nisu pokušavali da se šire preko rijeke Krke. Pa i sam Konstantin nije se učvrstio u Kamičku nego u Nečvenu. Nakon smrti Ivaniša Kamičak je ostavštinom dobio Anž Frankopan. Međutim, njega je ubrzo uništio u ime kralja ban Ivan Talovac. I Kamičak je došao u ruke Talovaca.

Od rijetkih poznatih osoba iz tog grada bila su *braća Halapić*.[26] Iz tog grada bio je i *Juraj Utišinović-Martinušić*. Njegov rod bio je iz Like, a otac Grgur je vršio neku službu moguće kaštelana u Kamičku. On je bio oženjen s *Anom* iz roda *Martinušića*, kastelana tvrđave *Bogočin-Bogetić* u Promini. Obe su se obitelji morale posvetiti oružju, da bi branile domovinu od turskih prodora. Teška sudbina tjerala ih je na promjenu boravišta. Tako je i *Marko Mišljenović* (Horvat) bio iz Kamička. Nakon što je uspješno vršio službu kastelana kraljevskog grada Budima, postao je *hrvatski ban* (1506—1508.).

Turski pobjedonosni prodori zapečatili su život oko tih dviju tvrđava, uporišta borbenih Nelipića, život ispremiješan previše sitnim sukobima i pogubnim posljedicama. Nakon turskih osvajanja ti se gradovi ne spominju, tek tu i tamo Kamičak na starim geografskim kartama pa čak i netočno, kao u djelu Mateja Meriana da Basilea (1593—1650.) »*Theatrum Europeum*«. O tim gradovima počelo se pisati u prošlom stoljeću da bi se njihova uloga preuveličavala a borbe obojile nacionalnim bojama. Nešto više o životu u tim danas ruševinama i oko njih moguće bi se moglo naći u spisima šibenskih bilježnika a i u arhivu šibenske biskupije. Neka ovaj mali skup bude poticaj mlađima za takve mučno ali dragocjeno istraživanje.

Jedan narod ne smije nikada zaboraviti svoje povijesti, ni svih onih koji su u njegov život ugradili svoju žrtvu.

Nadbiskup F. Kuharić

26. S. GUNJAČA, *Tiniensia* . . . , 78.

Anđelko Mijatović

Hrvatska za Utišinovića

DRUŠTVENE PRILIKE U HRVATSKOJ I UGARSKOJ U UTIŠINOVIĆEVO DOBA

Da bi životni put brata Jurja[1] bio jasniji i njegovo djelovanje razumljivije, potrebno je prikazati neke čimbenike koji su utjecali na ondašnje državne, vojne i političke prilike u južnoj i srednjoj Evropi. Tu treba ubrojiti pojavu Turaka u južnoj i srednjoj Evropi i nastojanje Habsburgovaca[2] da dođu na vladarski prijestol Hrvatske i Ugarske.[3] To je pored još nekih okolnosti, utjecalo na životni put i djelovanje, a osobito na smrt brata Jurja.

Kraljevina Ugarska pod kraj XV. st. pored današnje Mađarske obuhvaćala je još otprilike, istočno područje današnje Vojvodine i područje Transilvanije, Erdelja ili Sedmogradske, kako se sve nazivala oblast, koja se danas velikim dijelom nalazi u zapadnoj i središnjoj Rumunjskoj, a manjim dijelom na području Mađarske.[6] S tom kraljevinom u uskoj je državnoj vezi, personalnoj uniji, *Hrvatska Trojednica,* tj. Kraljevina Slavonija,[5] Hrvatska[6] s Dalmacijom,[7] od 1102. g. i što se tiče brojnih unutarnjih i izvanjskih previ-

1. O pitanju prezimena vidi: OGNJESLAV UTJEŠINOVIĆ, Životopis brata Đorđa Utješenovića, prozvanog Martinusius, Rad, JAZU, sv. 53, i 54, Zagreb 1880; A. MILIN, Miljevački kardinal Juraj Utješinović (1482.—1551), Miljevci, III/1979, br. 1, 5—8; TOMISLAV HERES, Utješinović ili Utišinović, Miljevci, VI/1982, br. 1, 19—20. V. Klaić i F. Šišić prezime pišu kao Utišenić.

2. Habsburgovci su austrijska vladarska dinastija od 1278.—1918. U 16. st., kad je ta vladarska dinastija bila na vrhuncu svoje moći, podijelila se na španjolsku i na austrijsku vladarsku lozu. Habsburgovci austrijske loze bili su češki, hrvatski i ugarski kraljevi.

3. Taj povijesni pojam u hrvatskoj historiografiji je od st. slav. izraza Ugrin (sinonim izraza Madžar) i uobičajeni je izraz za srednjovjekovnu mađarsku a često je bio i naziv za čitavu mnogonacionalnu hrvatsko-ugarsku državu. Ugrima se nazivalo njene stanovnike bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost (Mađare, Hrvate, Srbe, Slovake, Ukrajince i Rumunje).

4. Ta autonomna oblast u sklopu srednjovjekovne ugarske države dobila je naziv *Transilvanija* po Transilvanskim Alpama ili Južnim Karpatima, koji je okružuju s juga. Rumunjski je izraz za tu oblast *Ardeal.* mad. *Erdely, Sedmogradska* je dobila po gradovima, sedam ih, sličnih, značajnih za život te oblasti. Taj prostor ravničarsko-brdsko-planinski nalazi se između na istoku Istočnih Karpata, na jugu Južnih Karpata ili Transilvanskih Alpa, na zapadu Zapadnih rumunjskih Karpata. Podaci o površini te oblasti su različiti: *Sveznadar* (Zagreb 1954,) povr. je 61.000 km²; *Leksikon* JLZ (Zagreb 1974.) 62.200 km², *Vojna enciklopedija* (sv. 10, Beograd 1975.) 65.500 km². Od druge polovine XI. stoljeća pa do 1526. Erdelj je u sastavu Ugarske. Od 1526. je s istočnom Ugarskom zasebna kraljevina pod vlašću Ivana Zapolje (do 1540.) i njegova sina Ivana Sigismunda (do 1551.). Od 1556. E. je vazalna turska kneževina s punom samoupravom.

5. Pod izrazom *Kraljevina Slavonija* u srednjem vijeku, te u XVI. i XVII. st. podrazumjevalo se sve područje između Mure, Drave, Dunava i Save, Sutle i Žuberačkih gora, Donje Pounje i današnja bosanska Posavina. Danas se Slavonijom naziva ono područje Slavonije kojim su nekad Turci vladali tj. teritorij između Česme, Save, Drave i Dunava, izuzev područja Moslavine, između Česme i Ilove.

6. Pod *Kraljevina Hrvatska* podrazumjevalo se područje između Jadranskog mora, rijeke Neretve, Vrbasa, Save i Kupe, te planine Kapele i Trsata.

7. Pod područjem *Kraljevina Dalmacija* podrazumjevalo se područje bizantskog temata Dalmacije iz VII. st. (gradovi Zadar, Trogir, Split, Dubrovnik, Kotor s uskim pojasom zaleđa

ranja, sukoba i ratova sudbina im je u većini bila zajednička. Mnogi Hrvati istaknuli su se svojim djelovanjem u Ugarskoj, a isto tako mnogi Ugri u hrvatskim krajevima zauzimali su značajne upravne, crkvene i vojne položaje.

Juraj Utišinović rođen je 24. travnja 1482, stotrideset godina nakon što su Turci stupili na evropsko tlo zauzećem tvrđave Cimpe godine 1352. i nakon što su izvojevali velike uspjehe osvojivši neke značajne gradove, oblasti i države (1391. g. zauzeli su Solun, 1393. Trnovsku Bugarsku, 1395. Vlašku, 1396. Vidinsku Bugarsku, 1453. Carigrad i Bizant, 1459. zauzećem Smedereva i Srbiju, 1463. Bosnu, 1482. Hercegovinu) dobro ugrozili hrvatske zemlje u sastavu hrvatsko-ugarskog kraljevstva, južne dijelove Ugarske, te još neke susjedne zemlje kojih je sigurnost od turske opasnosti ovisila o obrani hrvatsko-ugarskog kraljevstva. Pojavu Jurja Utišinovića i njegovo djelovanje u ondašnjim međudržavnim previranjima moramo promatrati u sklopu svih tih okolnosti.

Da bi što konkretnije prikazao tursku opasnost za hrvatsko-ugarsko kraljevstvo i njihovo nadiranje u srednju Evropu, poslužit ću se prikazivanjem podataka o njihovu prodoru zapadno od Drine i u Panonsku nizinu...

Turci su prvi put provalili u područje zapadno od Drine 1386. i nakon skoro 80 godina što su sustavno i vojnički na sebi svojstven način ugrožavali i uništavali Bosnu, osvojili su je ljeti 1463. Pri osvajanju Bosne Turci su pokušali zauzeti i Hercegovinu, ali otpor naroda, tvrd krš, brda, planine i nestašica hrane prisilili su ih na uzmak. Vojnom, kojom je tada Herceg Stjepan Vukčić poveo sa svojim sinovima Vladislavom i Vlatkom, Turci su protjerani iz svih hercegovih gradova. U jesen iste godine hrvatsko-ugarski kralj Matija Korvin (1458.—1490.) i Mlečani sklopili su uz pomoć pape Pija II. (1458.—1464.) savez protiv Turaka. Vojnom koju su tada poveli sa sjevera kralj Matijaš, a s juga Vladislav Hercegović, zahvaljujući podršci naroda predvođenog franjevcima, oslobođen je sjeverozapadni i sjeveroistočni dio Bosne. Da bi spriječio daljnje provale Turaka u hrvatske zemlje, kralj Matijaš je osnovao tada dvije banovine: *Srebreničku* sa sjedištem u Srebreniku na Spreči, a obuhvaćala je područje između rijeka Save, Drine, Bosne i planine Majevice, i *Jajačku* sa sjedištem u Jajcu, koja je obuhvaćala bosansku Posavinu uz Vrbas i Donje krajeve, sa sedamdesetak gradova, tvrđava i utvrđenja. Godine 1476. osnovao je i *Šabačku* banovinu. Jajačka banovina trebala je braniti Turcima provalu u Hrvatsku i Slavoniju, Srebrenička u Slavoniju, a Šabačka u Slavoniju i južnu Ugarsku. Pokušaj pape Pija II. da osobno povede križarsku vojnu za oslobođenje Bosne propao je njegovom smrću u Anconi mjeseca srpnja 1464. g.

U svojoj daljnjoj ekspanziji Turci su osvajajući Hercegovinu u isto vrijeme prodirali sve više na zapad. Njihove provale u Hrvatsku, Slavoniju i

i otoci od Cresa i Krka do Vrgade) koje je Bizant u X. st. pripustio upravi hrvatskog kralja Tomislava, a prvi naslov »kralj Dalmacije« nalazimo u titulu kralja Petra Krešimira (1058.—1075). Mlečani su nastojali zavladati tim dijelom hrvatske obale i to je konačno uspjelo srpnja 1409, kad im je hrvatsko-ugarski kralj Ladislav Napuljski Anžuvinac (1386.—1409) prodao svoje kraljevstko pravo na Dalmaciju za 100.000 dukata. Mlečani su svoju vlast na tom dijelu hrvatskog područja širili su do propasti Mletačke republike 1797. ovisno o svojoj moći i zahvaljujući neprilikama, u kojima se nalazilo kroz stoljeća hrvatsko-ugarsko kraljevstvo.

Kraljsku bile su sve češće, a pojedine oblasti, pogranični gradovi i tvrđave svakodnevno su padale u njihove ruke. Tako su 1478. osvojili Ramu, Duvno, Livno i gornje područje Vrbasa s Uskopljem i Pruscem. Hercegovinu su osvojili zauzećem Herceg-Novog u početku 1482, a područje Neretvanske doline 1490, Gornje Primorje 1492, Imotski 1493, a Makarsku s Donjim primorjem u početku 1499. Tako je čitavo biokovsko-neretvansko područje potpalo pod tursku vlast do 1500. Turci su 1499. osvojili Crnu Goru i 1503. Albaniju.

Pravo prodiranje Turaka u hrvatske zemlje u sastavu hrvatsko-ugarske države počelo je padom Srebrenika 1512. Slijedeće godine osvojili su Sinj, Čačvinu i Nućak. Godine 1521. zauzeli su Šabac, Zemun i Beograd, »zlatni ključ« Ugarske i Slavonije, kako se tada smatrala ta značajna obrambena točka protiv Turaka na Dunavu. Tada je braneći Beograd, kao zapovijednik kule Nebojša *poginuo i Jakov, brat Jurja Utišinovića.* Godine 1522. Turci su osvojili Knin, Skradin i Ostrovicu 1523. Tada su zaposjeli čitavu Hrvatsku južno od Velebita, izuzev Nadina, Obrovca i Klisa, koji je branio kapetan Petar Kružić. Na sjeveru su Turci zauzeli područje sve do Une i Save, osim Jajca i Banje Luke, koji su se održali kao kršćanski otoci u turskom moru sve do siječnja 1528. Tada je glavna obrana Hrvatske, s rijeke Vrbasa, prenesena na Unu »glavnu rijeku Hrvatske« *(principalissimo fiume di Croazia),* kako ju je 1580. nazvao papinski poslanik, gdje su sva naselja i gradovi bili pretvoreni u obrambena uporišta. Godine 1527. osvojen je Obrovac, Nadin i Krbava, a godinu dana kasnije i Lika.

12. ožujka 1537. g. pao je Klis, jedino hrvatsko obrambeno uporište južno od Velebita, koje se Turcima i Mlečanima odupiralo desetljećima. Iste godine (24. travnja) pala je Dubica i time je bila probijena hrvatska obrambena linija na Uni. Padom Bihaća 1592. obrana se prenosi u potpunosti na rijeku Glinu i Kupu. Bitka kod Siska, na ušću rijeke Odre u Kupu, 22. lipnja 1593, kad je hrvatski ban Toma Erdėdi (1584.—1595. i 1608.—1614.) potukao tursku vojsku, bila je prekretnica u turskom nadiranju. Istina, oni su i dalje provaljivali u krajeve kršćanske Hrvatske, robili, pljačkali i palili po njima, ali oni su od tada povremeno gubili grad za gradom, oblast za oblašću i tako njihovo ratovanje poprima obranbeno značenje.

U historiografiji pad Beograda godine 1521. pod tursku vlast komentiran je riječima: »Ogromni onaj kamen, koji je zatvarao vrt ugarske nizine, pomaknuo se i slobodnim postade put do Budima«.[8] Iza toga rujna 1521. Turci su opustošili Srijem sve do Petrovaradina, a u pohodu na Ugarsku godine 1526. zauzeli su Petrovaradin, Ilok, Vukovo, Borovo, Nuštar i Osijek. Godine 1529. Turci su osvojili dio istočne Slavonije,[9] a godine 1536. osvojena je srednja Slavonija[10] s gradom Požegom. Do 1544. Turci su zauzeli čitavu Slavoniju do Virovitice i 1552. osvojili Viroviticu, Čazmu, Dubravu i Ustilonju. Od 1560. Turci u tim krajevima više ne napreduju, ali tada u tom području nastaju s obe strane svakodnevna čarkanja, pljačkanja, provale i upadi.

●

8. Thalloczy-Sufflay, Povijest Jajca, Zagreb 1916, 189.

9. Pod istočnom Slavonijom podrazumjeva se područje između Bosuta, Vuke, Dunava i Save.

10. Pod srednjom Slavonijom podrazumjeva se područje između rijeka Česme, Vuke i Bosuta.

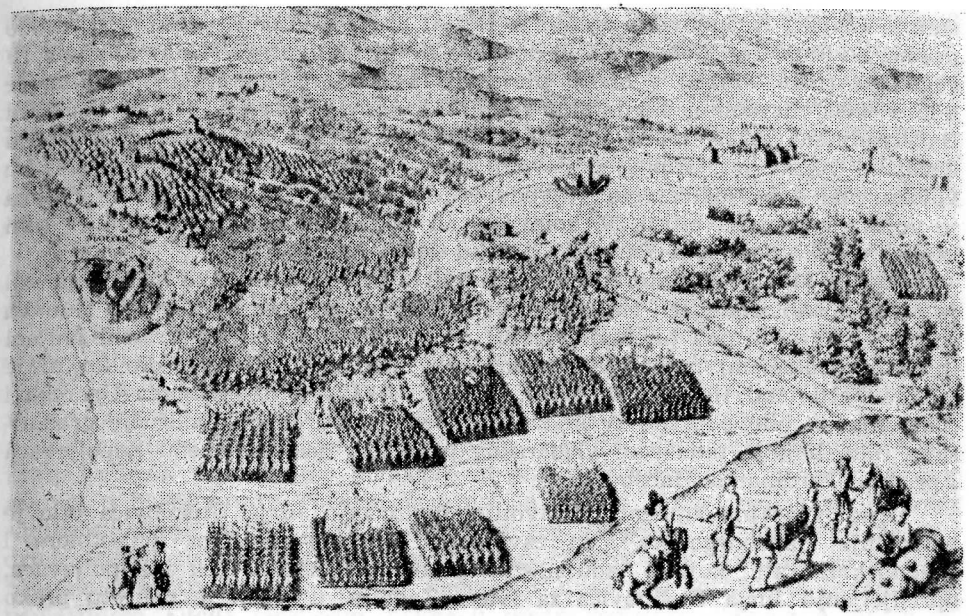

Bitka kod Siska 22. lipnja 1593.

U svim tim brojnim ratovima nastradali su gradovi i naselja. Stanovništvo je ubijano, bježalo i iseljavalo se,[11] a po mletačkom povjesničaru Sanudu do 1533. Turci su odveli u ropstvo oko 600.000 hrvatskih žitelja.

Kao u Hrvatsku tako su Turci počeli provaljivati pod kraj XIV. st. i u Ugarsku. Godine 1390. opljačkali su Banat, 1595. provalili sve do Temišvara. U početku XV. st. Turci stalno upadaju u južnu Ugarsku s više ili manje uspjeha. Godine 1421. i 1438. provalili su u Transilvaniju. Hrvatsko-ugarski vladari, i to Žigmund Luksemburški (1387.—1437.), Vladislav I. Jagelović (1440.—1444.), gubernator Janko Hunyadi (1446.—1452.) i kralj Matijaš Korvin (1458.—1490.) poduzimali su više puta protunapade protiv Turaka, da bi ih potisnuli iz Evrope, ali bez konačnog uspjeha.[12]

Za daljnju sudbinu Ugarske značajan je *pad Beograda 1521.* i *Mohačka bitka* koja se odigrala 29. kolovoza 1526. Sulejman II. Veličanstveni (1520.——1566.) je u srpnju 1526. sa 100.000 vojnika i 300 topova upao u Srijem,

●

11. Veliki dio hrvatskog naroda bježao je na sve strane. Jedni — Molisanski Hrvati — bježeći dospjeli su u Italiju, a drugi na sjever i sjeveroistok u Austriju, Mađarsku, Slovačku, Rumunjsku itd. Tako su u Donjoj Austriji naselili Hrvati 54 sela, u Zapadnoj Ugarskoj 113 sela, u MoravskojiSlovačkoj 30 sela. U XVII. st. neki Hrvati doprli su čak do Dunkerquea u Francuskoj.

12. Tako je *Žigmund Luksemburški* godine 1396. poveo vojsku protiv Turaka s namjerom da ih izbaci iz Europe, ali je bio kod Nikopolja hametice potučen. Godine 1444. hrvatsko-ugarska vojska od 16.000 pod vodstvom Vladislava I. Jagelovića i Sibinjanin Janka na pohodu s istim ciljem kod Varne na Crnom moru bila je potučena, a sam kralj ubijen. Hunyadi je 1448. poveo vojnu s ciljem da Turke istisne iz Europe, ali je u trodnevnoj bitci na Kosovu bio poražen.

zauzeo Osijek, 26. kolovoza prešao je Dravu preko pontonskog mosta i krenuo prema Budimu. Na Mohaču ga je dočekao hrvatsko-ugarski vladar Ludovik II. Jagelović (1516.—1526.) s 14.000 pješaka i 14.000 konjanika. Među njima je bilo i 3.000 hrvatskih konjanika s *dalm.-hrvat.-slavonskim* banom Franjom Batthyanyom (1525.—1533.) i 1.500 poljskih konjanika. Ne čekajući glavninu hrvatske vojske pod zapovjedništvom kneza Krste Frankopana[13] i erdeljsku vojsku pod zapovjedništvom vojvode Ivana Zapolje (1487.—1540.) kršćanska je vojska prihvatila bitku 29. kolovoza, ali je bila hametice poražena, a sam kralj bježeći utopio se u obližnjem potoku Čelej.

Posilje Mohačke bitke turci su zauzeli Budim[14] 10. rujna 1526. Ugarska je izgubila samostalnost i raspala se na tri dijela: na područje između Dunava i Tise koji je bio pod turskom vlašću; istočni dio s Erdeljom (Transilvanijom ili Sedmogradskom) kojom je vladao Ivan Zapolja[15] i zapadni dio kojim je vladao Ferdinand Habsburški (1527.—1564.). U takvim okolnostima Ugarska i Slavonija su bile poprište svakodnevnih borbi s Turcima i područje građanskog rata, koji je tada radi vladarskog prijestola nastao između Zapoljevaca i pristaša Ferdinanda Habsburškog.

Drugi značajni čimbenik u životu i djelovanju Jurja Utišinovića bilo je nastojanje Habsburgovaca[16] da zavladaju hrvatsko-ugarskim prijestolom i građanskom ratu, koji je tada nastao između Habsburgovaca i Zapoljevaca, opredjeljenje Jurja Utišinovića za Ivana Zapolju, u čijem je pokretu preko dva desetljeća obnašao najznačajnije dužnosti.[17] Težnje Habsburgovaca da zavladaju hrvatsko-ugarskim prijestolom mogu se pratiti još iz XIII. st., poslije bitke na Moravskom polju 25. kolovoza 1278, kad je radi baštine Babenbergovaca[18] Rudolf I. Habsburški, njemački kralj (1273.—1291.) pobijedio Čehe. Na taj način Habsburgovci su postali neposredni susjedi češkoga, ugarskog i hrvatskog kraljevstva. Ta uplitanja u unutarnje probleme hrvatsko-ugarskog kraljevstva osobito su došla do izražaja u vrijeme Fridrika III. Habsburgovca, rimsko-njemačkog cara (1440.—1493.), koji je bio i odgojitelj hrvatsko-ugarskog kralja Ladislava V. Posmrčeta (1445.—1457.) i koji je 1463.

13. Poslije poraza na *Mohačkom polju* u Hrvatskoj i Slavoniji otporom turskom nadiranju ravnali su knezovi *Krsto Frankopan* (o. 1482.—1527.) i *Ivan Karlović* (?—1531.). Pošto su se sa svojim četama našli u Zagrebu, umirili su tamošnje pučanstvo i krenuli prema Dravi, da bi zapriječili prijelaz Turcima, a Krsto je čak prešao Dravu, da bi branio jugozapadnu Ugarsku.

14. Turci su iste godine izgubili Budim, ali su ga ponovo zauzeli 8. rujna 1529. i treći put 2. rujna 1541. Tada je Budim postao središte budimskog pašaluka.

15. Obitelj *Zapolja* ili *Zapoljski* je hrvatskog podrijetla. Potječe iz grada Zapolje u požeškoj županiji, danas zaselak Godinjak, između Vrbove i Nove Gradiške. Godine 1464. spominje se slavonski velikaš *Emerik Zapolja* kao ban Dalmacije, Hrvatske i Slavonije i guverner Bosne. Njegov sin Stjepan Zapolja je knez sepeški i palatin Ugarski (1499.). Na kneževskoj časti naslijedio ga je sin *Ivan Zapolja*, vojvoda erdeljski, koji je od prosinca 1526. kralj ugarski i od 6. siječnja 1527. kralj hrvatsko-slavonski. U borbi protiv Ferdinanda Ivan Zapolja je postao turski vazal. Godine 1538. Ferdinand Habsburški i Ivan Zapolja sporazumjeli su se i tim sporazumom Ferdinand je Habsburški priznao Ivanu Zapolji pravo kraljevanja u njegovu dijelu Ugarske, a Zapolja se odrekao vladarskih naslova nad hrvatskim kraljevinama, a poslije njegove smrti njegova kraljevina trebala je pripasti Ferdinandu. Zapolja se nije pridržavao toga ugovora i kad je god. 1540. u Šebiši umro za civilnog nasljednika i štitnika svog sina Ivana Žigmunda, odredio je Jurja Utišinovića.

16. V. bilj. br. 2.

17. Još kao mladić *Utišinović* je oko 1504. bio u službi kod Ivana Zapolje, a onda je stupio u pavlinski red.

18. *Babenbergovci* su istočnofranački grofovi i knezovi, koji su vladali Austrijom od godine 976, Štajerskom od 1192. i Kranjskom od 1229. Izumrli su godine 1246.

sklopio ugovor o nasljedstvu s hrvatsko-ugarskim kraljem Matijom Korvinom (1458.—1490.) u slučaju izumrća muške loze kralja Matije. Maksimilijam I. Habsburgovac, njemački kralj (1493.—1519.) provalio je 1490. u Ugarsku i proglasio se kraljem Hrvatske i Ugarske, ali se 7. studenoga 1491. mirom u Bratislavi s hrvatsko-ugarskim vladarem Vladislavom II. Jagelovićem[19] (1490.—1516.) odrekao tih pretenzija s tim da je hrvatsko-ugarski prijestol trebao pripasti Habsburgovcima poslije izumrća muške loze kralja Vladislava. Slični ugovori sklopljeni su i 1505. i 1515.

Od početka turskog nadiranja u hrvatske zemlje na hrvatsko-turskoj granici bio je problem održavanja tvrđava, plaće vojnicima i pitanje opskrbe. Ferdinand Habsburški, gospodar Donje i Gornje Austrije, Štajerske, Koruške i Kranjske, te habsburških posjeda u Istri i Furlanskoj,[20] koji je godine 1520. oženio Anu, sestre hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika II. Jagelovića (1516.—1526.) a Ludovik oženio njegovu sestru Mariju, koristio je te rodbinske veze i otvorenije se počeo mješati u unutarnje poslove Hrvatske i Ugarske, a osobito Hrvatske s kojom je graničilo njegovo vladarsko područje. Kako kralj Ludovik nije mogao pomagati u obrani gradove na hrvatsko-turskoj granici u borbi protiv Turaka, dopustio je godine 1522. Ferdinandu da radi sigurnosti svoje zemlje može u hrvatske gradove Senj, Krupu, Klis, Jajce i druge staviti svoje posade pod svojim zapovjedništvom. Hrvatski se staleži[21] nisu tome protivili, jer su na taj način mislili obranu od Turaka organizirati uspješnijom. Otada Ferdinand prima u službu hrvatske plemiće, a mnogi od njih radi slabosti hrvatsko-ugarskog vladara Ferdinanda smatraju svojim zakonitim vladarom. Godine 1523. Ferdinand je predložio Ludoviku da mu ustupi vladarsko pravo kraljevine na Hrvatsku i Slavoniju. Kakvo je stanje vladalo tih godina među hrvatskim staležima, vidi se iz izjave hrvatskih staleža u Koprivnici 25. siječnja 1526. gdje su izjavili svom zakonitom vladaru kralju Ludoviku, kad ih on ne može zaštititi, da onda oni mogu slobodno tražiti »drugoga gospodara, koji će ih braniti«. Kad se glasalo za kojeg će se vladara opredijeliti, onda se velik dio plemstva izjasnio za Habsburgovce, dok je dalm.-hrvat.-slavonski ban Ivan Karlović zagovarao povezivanje s Mletačkom republikom. Iste godine (27. ožujka) Ferdinand je imenovao Nikolu Jurišića Zadranina, vrhovnim zapovjednikom sve vojske pod njegovom vlašću u borbi protiv Turaka.

Poslije *Mohačke bitke,* kad je poginuli kralj ostao bez potomstva, u Ugarskoj i u hrvatskim zemljama je došlo do stranačkog sukoba. Narodna stranka na čelu s Ivanom Zapoljom i Stjepanom Verböczyjem[22] zahtijevala je na temelju saborske odluke iz godine 1505. da se isključi mogućnost da neki stranac dođe na hrvatsko-ugarski prijestol i *da između sebe izaberu vladara,* dok je dvorska stranka tražila svog kandidata u inozemstvu upravo među

19. *Jagelovići* su vladarska dinastija litvansko-poljskog podrijetla nastala iz braka Ladislava Jagela, litvanskog kneza i Jadvige Anjou godine 1386. Iz te vladarske dinastije hrvatsko-ugarski vladari bili su Vladislav I. (1440.—1444.), Vladislav II. (1490.—1516.) i Ludovik II.

20. Godine 1411 podjelom austrijske Habsburške vladarske loze na Štajersku i Tirolsku nastale su tri Habsburške upravne grupacije: 1. *Donjoaustrijske zemlje* (Donja i Gornja Austrija), 2. *Unutarnjoaustrijske zemlje* (Koruška, Štajerska, Kranjska, Istra i Trst) i 3. *Prednje ili Gornjoaustrijske zemlje* (Tirol, Forurlberg, Švapski, Alzaški i Švicarski posjedi).

21. Hrvatski staleži, ondašnji nositelji vlasti, sastojali su se od višega i nižeg plemstva te predstavnika gradova.

22. Stjepan *Verböczy*, ugarski pravni pisac, živio 1458.—1541.

Habsburgovcima. Čim je saznao za smrt Ludovika, Ferdinand Habsburški je 8. rujna 1536. poslao svoje pouzdanike u zemlje, koje su ostale bez zakonitog vladara, da bi ih privolio da njega priznaju za svog vladara tražeći da se poštuju ugovori između Habsburgovaca i hrvatsko-ugarskih vladara o nasljeđu iz godine 1463., 1491., 1505. i 1515.

Hrvati su se tada našli u kušnji. S jedne strane Turci su ih pozivali na predaju, obećavali su da će im ostaviti slobode i prava, običaje i vjeru, da će kmetove osloboditi svih daća na deset godina, da neće morati ratovati protiv kršćana i pozivali se na stanje u osvojenim kršćanskim zemljama, kojima su ostavili staru vjeru i običaje. *Mlečani* su im predlagali da između sebe izaberu vladara i da s Mletačkom republikom stupe u savez. Hrvatski staleži su smatrali da je smrću kralja Ludovika prestala državna veza između Hrvatske i Ugarske i da u takvom slučaju mogu sami tražiti vladara. Sa samim izborom čekali su dok vide kako će se događaji odvijati u Ugarskoj i Češkoj. Staleži Kraljevine Slavonije su u Koprivnici 23. rujna 1526. imenovali Krstu Frankopana »braniteljem i zaštitnikom kraljevine«, koji se doista u to vrijeme jedino brinuo o obrani od Turaka.

Obje stranke — dvorska i narodna — u traženju vladarskog kandidata nastojale su što više plemstva pridobiti za svoj program. Prva se za vladara odlučila Češka i 23. listopada 1526. izabrali za vladara Ferdinanda Habsburškog. Jedan je dio ugarskih staleža 10. studenog iste godine u Stolnom Biogradu za kralja izabrao Ivana Zapolju, vojvodu Erdeljskog, a staleži Ugarski koji su bili za Ferdinanda Habsburškog svoj izbor obavili su u Bratislavi 16. prosinca 1526. Izborni staleži Kraljevine Hrvatske »sasvim slobodno i bez ičijeg utjecaja« izabrali su 1. siječnja 1527. u Cetingradu za kralja Ferdinanda Habsburškog, a izborni staleži Kraljevine Slavonije, pet dana kasnije (6. siječnja) u gradu Dubravi blizu Čazme izabrali su pozivajući se na saborski zaključak iz 1505. za kralja Ivana Zapolju. Na istom saboru slavonski su staleži zaključili, bojeći se građanskog rata, da Krsto Frankopan[23] ima poraditi na izmirenju obaju kraljeva i njihovih stranaka. Ivana Zapolju je za vladara priznala većina Ugara i Hrvata, a od stranih poglavara i država: papa, francuski kralj Franjo I, Poljska i Mletačka republika.

Međutim politički razlaz u Ugarskoj i hrvatskim krajevima doveo je, kako je već rečeno, do građanskoga rata i do državnog rascjepa. Građanski rat, koji je započeo samim izborom dvaju vladara, trajao je preko dva desetljeća i u taj ratni vrtlog uključio se godine 1528. i Utišinović kao 46-godišnjak na strani Ivana Zapolje i sve do svoje smrti (17. prosinca 1551.) bio glavni nositelj i voditelj svih nastojanja Zapoljevaca.

●

23. U građanskom ratu koji je tada nastao između pristaša F. Habsburškog i Zapoljevaca poginuo je i Krsto Frankopan kod Varaždina u rujnu 1527.

Lit. — VJEKOSLAV KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, knj. V, Zagreb 1980, 9—312; FERDO ŠIŠIĆ, Pregled povijesti hrvatskog naroda, izvanredno izdanje, Zagreb 1962, 227—272; MARKO PEROJEVIĆ, Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa, Zagreb 1931, 3—209; Historija naroda Jugoslavije, sv. I, Zagreb 1953, 754—770: HAZIM ŠABANOVIĆ, Bosanski pašaluk, Sarajevo 1959, 7—271; JOSIP BUTURAC, Katolička crkva za turskoga vladanja, Zagreb 1970; KARLO JURIŠIĆ, Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine, Zagreb 1972, 15—169; ANTE SEKULIĆ, Drevni Bač, Split 1978, 31—33; A. SEKULIĆ, Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici, Split 1978, 17—18; VELJAN ATANASOVSKI, Pad Hercegovine, Beograd 1979, 9—262; EVLIJA ČELEBI, Putopis, Sarajevo 1979, 152—153.

Fra Juraj Domšić, OSPPE

Pavlini u Hrvatskoj

1. IME I NARAV REDA

Red sv. Pavla Pustinjaka, ili Pavlinski red, ili »monasi sv. Pavla Pustinjaka«, kod nas poznati i kao »bijeli fratri«, nose ime po svome zaštitniku sv. Pavlu Pustinjaku, koji je živio u 3—4. stoljeću u sjevernom Egiptu. Za vrijeme progonstva za rimskog cara Decija mladi Pavao se sklanja u Tebaidsku pustinju bojeći se, da ne bi u mukama progona zanijekao Isusa Krista. Zavoljet će međutim pustinjački način života te će čitav svoj dugi život (živio je oko 120 godina) provesti u pustinji provodeći život u molitvi i pokori. Njegov suvremenik je i sv. Antun Pustinjak. Život sv. Pavla prvi opisuje sv. Jeronim, a štuju ga i istočne Crkve.

Premda Red nastaje u 13. stoljeću pavlini uzimaju sv. Pavla Pustinjaka za zaštitnika zato što i oni provode pustinjački, pokornički način života. Osnovne su oznake pavlinskog reda:

— gajenje kontemplacije u samoći i ljubav prema liturgijskoj molitvi,

— radin i siromašan život te provođenje pokore, u koliko je ona udioništvo u Kristovu spasonosnom osiromašenju,

— apostolska gorljivost u služenju Crkvi i bližnjima, koju vodi Duh Sveti i koja živo osjeća znakove vremena: napose u propovijedanju riječi Božje i u podjeljivanju sakramenata, a posebno sakramenta pokore.

U početku strogo kontemplativan, zatvoren red, poput kartuzijanaca, pavlinski red se prilagođavao povijesnim prilikama vođen načelom: »Dati bližnjima sve što im se može dati«. Red će preuzeti i odgoj mladeži i školstvo, a neće bježati ni od društvenih i gospodarskih zbivanja. A kada je trebalo braniti domovinu i vjeru od neprijatelja — Turčina — i tu su bili prisutni. Uvijek su štitili narodna prava, radi čega će biti i ukinuti. Razvijali su i unapređivali gospodarski život, a da ne govorimo o kulturnoj djelatnosti, zbog koje su svijetu i najviše poznati.

2. NASTANAK I ŠIRENJE

U 13. stoljeću, u kojem nastaje pavlinski red, prilike u Crkvi i svijetu su takve, da se kod mnogih kršćana javlja želja za potpunim i beskompromisnim nasljedovanjem Isusa Krista. U tom stoljeću će i sv. Franjo i sv. Dominik osnovati svoje redove.

●

Autor zahvaljuje za suradnju oko ovoga članka prof. dr. Đurđici Cvitanović.

U to vrijeme u našim krajevima kao i u susjednoj Ugarskoj, žive i pojedinci i nepovezane skupine pustinjaka. Bili su to ljudi koji su sve ostavili, da bi proveli život u samoći, molitvi i potpunom siromaštvu. Nisu bježali od života, već su upravo tražili pravi život. Živjeli su od rada svojih ruku i od milostinje ljudi, za koje su se molili, pomagali im mudrim savjetima, liječili ih tako da su bili obljubljeni od naroda.

Za pavlinski Red mirne duše možemo reći da je hrvatski red, budući da nastaje na našem terenu u isto vrijeme kao i u Ugarskoj. Postoji također mišljenje, premda nije dokazano, da ovi pustinjaci koji su obitavali u našim krajevima, vuku podrijetlo od monaha solunske braće sv. Ćirila i Metoda. Na to upućuju neke molitve i geste do danas sačuvane u pavlinskom Redu, npr. prostracija »križem« molitva Bogorodici »Raduj se«.

Godina 1215. uzima se kao godina početka pavlinskog reda. Te je naime godine *pečuhski biskup Bartol* skupio pustinjake svoje biskupije, te im na brdu Patačku kod Pečuha gradi skromni samostan s crkvom sv. Andrije. Biskup Bartol im je propisao kratko pravilo života kojeg se trebaju držati (zajedničko stanovanje, molitva i blagovanje).

U isto vrijeme pridružuje se pustinjacima i *ostrogonski kanonik Euzebije,* okuplja ih u zajednicu na brdu Pilišu, uz crkvicu sv. Križa. Dvije zajednice će se ujediniti, te izabrati Euzebija za poglavara. Tako će Euzebije postati *prvi provincijal mladoga reda.*

Postoji tendencija da se pojedini pustinjaci i nepovezane skupine organiziraju u čvrste zajednice, da, prema riječima bl. Euzebija »mnoštvo bakalja spojenih u jedan oganj, bolje i jače svijetlili«.

Te prve zajednice bile su, reklo bi se »biskupskog prava«. Pojedini biskup, poput pečuhskog Bartola, okuplja pustinjake svoje biskupije u samostan, daje im pravilo. Ipak se bl. Euzebije smatra glavnim pokretačem, ili kako ga još zovu *»collector«* — sakupljač. On ipak nije osnivač reda u onom smislu kao što je sv. Franjo osnivač franjevačkog reda.

1308. godine kardinal Gentilis, legat pape Klementa V. kad se našao u Budimu, dao je pavlinima na njihovo traženje *regulu sv. Augustina.* Bl. Euzebije nije uspio dobiti potvrdu regula od pape Urbana IV, jer je mladi red bio još presiromašan. Tek će 1319. god. papa Ivan XXII. službeno potvrditi regulu. Red se već tada uvelike proširio.

Kako je red već imao četiri provincijala, godine 1319. izabran je i *prvi General reda.* Bio je to provincijal *Lovro Ostrogonski.* Pavlinski red se počeo vrlo brzo širiti. Preplavio je uskoro cijelu Hrvatsku, Ugarsku, proširio se u Poljsku (ove godine Poljaci slave 600. obljetnicu jasnogorskog svetišta Majke Božje i s njim dolazak pavlina u Poljsku). Pavlina je bilo još u Pruskoj, Šleskoj, Moravskoj, Češkoj, Austriji, Štajerskoj, Švicarskoj, Bavarskoj, Francuskoj i u Portugalu.

Kod nas u Hrvatskoj već 1244. osnovan je samostan Blažene Djevice Marije u Dubici. Osnovao ga je *vojvoda Koloman* s nakanom da samostan bude središte, koje će štititi od utjecaja i nadiranja bogumilstva u naše krajeve. God. 1278. osnovan je *remetski samostan* kraj Zagreba, a nakon njega i drugi samostani. Red se u Hrvatskoj tako proširio da su bile *dvije provincije:* sjeverna Hrvatsko-slavonska te južna Istra i Vinodol. Svih zajedno bilo

je preko 50 samostana, ali uslijed turskih razaranja do danas je znanstveno obrađeno samo 32 samostana. Uz već spomenutu *Dubicu* i *Remete* postojali su još ovi samostani:

— Blažene Djevice Marije u *Gariću,* osnovan 1295; za vrijeme trećeg pavlinskog Provincijala Stjepana samostan osnovao plemić Tiburcije,

— samostan sv. Benedikta u *Bakvi ili Donjoj Bukovici,* koji osniva plemić Salomon godine 1301,

— godine 1303. osniva pavlinski redovnik Gerdas samostan sv. Petra na *Petrovoj gori,*

— početkom 14. st. (prije 1348.) osnivaju knezovi krčki samostan sv. Nikole na *Gvozdu kraj Modruša,*

— sredinom 14. st. (svakako prije 1364.) osnivaju senjski građani samostan sv. Spasa u *Ljubotinju kod Senja,*

— u isto vrijeme osnivaju knezovi Kurjakovići ili koji drugi lički knezovi samostan sv. Ivana u *Lici,*

— godine 1376. osniva sedmogradski vojvoda Stjepan Lacković s magistrom Stjepanom samostan sv. Jelene kod *Čakovca,*

— godine 1390. osnivaju senjski građani drugi pavlinski samostan sv. Jelene u *Vlaškoj drazi kod Senja,*

— godine 1395. osnivaju plemići Nikola i Konrad, gospodari Kozljaka, samostan Blažene Djevice Marije na jezeru *Čepić* u Istri,

— godine 1400. osniva moćni grof Herman Celjski samostan Blažene Djevice Marije u *Lepoglavi,*

— godine 1404. osniva kneginja Katarina Frankopanska samostan Bl. Dj. Marije u *Kamenskom,*

— godine 1412. osniva bogati plemić Benedikt Nelepić samostan sv. Ane u Dobroj Kući (Fruška gora),

— godine 1412. osniva knez Nikola Frankopan samostan Uznesenja Marijina u *Crikvenici,*

— godine 1435. osniva pobožni knez Martin Frankopan samostan Bl. Dj. Marije na *Ospu kod Novoga,*

— godine 1455. osniva knez Ivan Frankopan rezidenciju u *Baški,* koja će 1610. postati samostan sv. Kuzme i Damjana,

— godine 1459. dariva car Fridrik III. pavlinima stari benediktinski samostan *sv. Petar u Šumi,* u Istri, što će iste godine i papa Pio II. potvrditi,

— iza godine 1460. nastaje rezidencija Bl. Dj. Marije u *Kruni* kao podružnica samostana sv. Petra u Šumi,

— godine 1466. osniva puljski biskup Ivan Dorman rezidenciju Bl. Dj. Marije u *Klavaru* u Istri,

— godine 1490. osnivaju plemići Draškovići samostan Bl. Dj. Marije u *Gračini u Zažićnu,* buške županije,

— godine 1476. osniva knez Ivan VIII. Frankopan samostan Bl. Dj. Marije u *Brinjama,*

— godine 1596. osniva se privolom mletačke republike rezidencija sv. Siksta u *Baratu,* nedaleko sv. Petra u Šumi,

— godine 1627. osnivaju braća grofovi Nikola i Petar Zrinski samostan Bl. Dj. Marije u *Sveticama,*

— godine 1634. osniva senjski biskup Ivan Agalić samostan sv. Nikole u *Senju,*

— nepoznate godine (ali prije 1643.) osnovan je samostan sv. Elizabete u *porečkoj biskupiji* u Istri,

— godine 1662. osniva Ivan Zakmardi samostan u *Olimju,*

— godine 1665. isti Ivan Zakmardi osniva samostan sv. Ane u Križevcima,

— godine 1776. preuzimaju pavlini (nakon ukinuća isusovaca) samostan Bl. Dj. Marije u *Varaždinu,*

— godine 1776. preuzimaju i u *Požegi* isusovački samostan i gimnaziju.

Možemo se zapitati, kako se taj red tako brzo širio i postao obljubljen kod naroda i kod vladara? Ima, svakako, više razloga. Jedan od razloga je svetost života redovnika-pustinjaka, a zatim strogost njihova načina života: pavlini se ugledaju u svoga zaštitnika sv. Pavla Pustinjaka.

Drugi razlog radi kojeg je taj red postao popularan jest visoka naobrazba redovnika. Zato se najprije brinuo *novicijat,* koji je, za naše krajeve bio u Lepoglavi, kasnije u Remetama, a za primorsku provinciju na Gvozdu te u sv. Petru u Šumi.

Svoje klerike slali su na visoke škole u Rim, Beč, Prag i Trnavu. Kod nas će pavlini osnivati *gimnazije* i *prvo hrvatsko sveučilište, u Lepoglavi.* Pavlini će njegovati umjetnost: slikarstvo, kiparstvo, graditeljstvo i glazbu. Bavit će se ljekarništvom, različitim obrtima, a posebno poljodjelstvom, kratko rečeno, nema grane ljudskoga stvaralaštva u kojoj nisu bili zastupljeni.

Treći razlog obljubljenosti pavlinskog reda je njihovo rodoljublje, koje se očitovalo na različite načine: u širenju hrvatske kulture, jezika npr. Belostenec, a u Primorju su nosioci hrvatske glagoljice. Izdavali su knjige za narod, a znali su biti i vojnici, npr. fra Juraj Utišinović čitavog se života borio protiv Turčina. Konačno pavlini će i stradati radi svog rodoljublja. Josipu II. bit će zapreka u širenju germanizacije.

3. ULOGA PAVLINA U POVIJESTI HRVATSKOG NARODA

Pavlini su svojim radom dali veliki obol domovini iz koje su i nikli — Hrvatskoj. Posebno se to odnosi na sjeverni i srednji dio Hrvatske. Što su za hrvatski jug bili benediktinci, to su za Srednju i Sjevernu Hrvatsku bili pavlini.

Kao što je već rečeno, djelovanje pavlina bilo je mnogostruko. Prije svega pavlini su — a to im je i bila prvotna zadaća — radili i djelovali na širenju i učvršćenju vjere u hrvatskom narodu. Sve djelatnosti bile su poduzimane pod tim vidom, odnosno sve djelovanje bilo je motivirano ljubavlju prema Bogu i čovjeku, i to je objašnjenje za mnogostrukost njihova rada. Da bi čovjek drugome mogao nešto dati, potrebno je da to najprije sam posjeduje. Ljubav prema bližnjima i Bogu — iz koje ostalo proizlazi — Božji je dar, koji se dobiva u molitvi, u susretu Boga i čovjeka, a iz tog susreta čovjek odlazi obogaćen, sposoban da i drugog obogati. U pavlinskom redu bilo je sigurno mnogo redovnika sveta života, ali oni su nam nepoznati radi toga što u redu nema običaja da se pokreću procesi za proglašenje svetim

ili blaženim kojega člana. Poznati su nam jedino oni koji su vršili neku veću funkciju: ako su npr. bili biskupi. Desetak hrvatskih pavlina su bili biskupi. Među njima nama poznati *fra Juraj Utišinović,* jedini kardinal pavlinskoga reda. Tu je i poznati *zagrebački biskup Martin Borković* (17. st.) koji je bio general reda. Za vrijeme njegova generalata Lepoglava je postala sveučilište. Martinu Borkoviću možemo zahvaliti što imamo današnje svetište Majke Božje Bistričke.

Pavlinu Gašparu Malečiću možemo zahvaliti što je danas Međimurje dio Hrvatske. Njegovim nastojanjem i borbom Međimurje je došlo u sastav hrvatske provincije 1701. god.

Poznata nam je i mučenička smrt dvanaestorice remetskih pavlina, koje su Turci god. 1591. povješali, a 1610. godine svi remetski pavlini umiru od kuge vršeći dušobrižničke dužnosti među svojim vjernicima. Duh pavlinskog reda pokazao se na kulturnom polju, prije svega u školstvu. U već spomenutoj Lepoglavi 1503. godine pavlinski prior *Marko iz Dubrave osniva prvu javnu* gimnaziju u Hrvatskoj, koju pohađa i svjetska mladež. Gimnaziju će voditi i *Šimun Bratulić,* koji je bio i general reda i zagrebački biskup. Kao biskup dovest će u Zagreb isusovce, koji će osnovati u Zagrebu gimnaziju. Pavlini će zato 1644. zatvoriti u Lepoglavi gimnaziju i otvoriti viši zavod za filozofiju i teologiju, tj. akademiju — sveučilište. Car Leopold I. dat će sveučilištu *pravo podjeljivanja akademskih titula* (doktorata). Profesori su dakako bili pavlini, npr. *Gašpar Malečić, Matej Kupinić, Ivan Kristolovec.* Malečić će u Lepoglavi urediti i posebno vrijednu knjižnicu, za onda naveću u kraljevini.

Pavlini osnivaju još srednje škole u Križevcima i Senju, a nakon ukinuća isusovaca 1773. preuzet će njihove gimnazije u Sl. Požegi i Varaždinu.

Književna, bogoslovna djela i autori:

— *Ivan Belostenec Orlović,* piše djelo *»Bogumila«* g. 1665. o životu sv. Pavla Pustinjaka, zatim 1672. dvije propovijedi o Presvetom Tijelu Isusovu, u kojima pobija protestantsku nauku o Euharistiji.

— *Ivan Kristolovec,* koji je bio i general reda, izdaje 1710. knjigu Tome Kempenca *»Tomaša od Kempisa od nasleduvanja Kristuševoga, knjige četri«.* Taj prijevod će do 1789. doživjeti tri izdanja. Napisao je još i *životopise sv. Magdalene i sv. Marte.*

— Među pukom najpopularnije i najčitaniji pisac u 18. s. bio je *Hilarion Gasparotti* sa svojim djelom *»Cvet sveteh«* — životopisi svetaca.

— *Josip Bedeković* također piše asketska djela: *»Ručna knjižica«* o životu sv. Pavla Pustinjaka (1774.)

— *Hrizostom Križ* štampa u Zagrebu 1737. god. hrvatskim jezikom *»Regule sv. Otca Augustina«* dodavši mnoge pouke.

— Zaslužni su još pisci *Mijo Kristofić i Tomo Štos.*

— I *Nikola Benger* piše bogoslovno-asketska djela.

— *Andrija Eggerer* piše govore o Majci Božjoj.

— *Ivan Jaskaj* pjeva pjesme u čast sv. Pavla Pustinjaka s raznim molitvama.

— *Jezikoslovljem* se bavio *Ivan Belostenec Orlović,* poznat po svom rječniku: *Gazophylacium seu latino-illicorum onomatum aerarium«,* u dva sveska. To je životno djelo autora koje i danas ima svoju vrijednost i važ-

nost. Belostenec je rođen 1595. u Bijeloj Stijeni u Slavoniji, doktorirao je teologiju u Beču, a umro u Lepoglavi 10. II. 1675.

— *Pravnička djela* je pisao Gašpar Malečić, jedan od najpoznatijih pavlina uopće. Rođen je 1646. u Varaždinu, gdje je kod isusovaca završio gimnaziju. S 20 godina stupa u pavlinski red, novicijat je obavio u Remetama. U Lepoglavi je slušao filozofiju, a u Rimu teologiju, gdje je i doktorirao. Njegovo najznamenitije djelo je *Quadripartitum regularium«*, gdje su sadržana sva pravila pavlinskog reda sa svim povlasticama koje je red dobio s opširnim tumačenjima. Tu je i njegovo djelo *»Samaritanus«*, koje govori o sudskim načelima, parnicama, jer je vidio mnogo mana u crkvenom i svjetskom sudstvu.

— *Povijesna djela* su pisali: Josip Bedeković, r. 1688. poznat po djelu *»Natale solum s. Hieronimi«* tj. »Rodno mjesto sv. Jeronima«, gdje govori o povijesti naših krajeva, posebno Međimurja i Štrigove.

— *Andrija Eggerer* (umro 1672.) poznat je po svom djelu *»Fragmen panis corvi protoeremitici«*, povijest pavlinskog reda.

— *Nikola Benger* (umro 1766.) nastavio je djelo Andrije Eggerera pod naslovom *»Analium eremi-coenobiticorum Vol. II«*. Iza sebe ostavio je još u rukopisu: *»Redoslijed pavlinskih samostana u Istri i Hrvatskoj«, Popis pisaca reda sv. Pavla«* i *»Spomenica lepoglavskog samostana«*.

Slikarstvom su se bavili braća laici pavlinskog reda:

— *Fra Andrija,* koji je u 18. st. oslikao remetsku crkvu,

— *Fra Luka Markgrog,* koji je od 1694. do 1704. g. oslikavao lepoglavski samostan,

— *Fra Franjo Babić* (umro 1728. u Lepoglavi),

— Fra Gabrijel Taller (rodio se 1708. u Krakovu) slikar i bakrorezac,

— U Crikvenici je radio slikar i pozlaćivač *fra Luka Hauser,*

— Od svih slikara najpoznatiji je bio *fra Ivan Ranger,* koji se rodio u Tirolu 1500. god. Slikao u Lepoglavi, Remetama, Belcu i Kamenici.

Poznati su i pavlinski kipari:

— *Fra Pavao,* koji je oko 1500. g. radio kip Majke Božje Remetske,

— *Fra Pavao Belina i fra Tomo Jurjević* su napravili mramorni oltar u Remetama početkom 18. st.

— *Fra Jakov Rauh* (umro 1739. u Remetama).

— U Crikvenici se spominju kipari i drvorezbari: *fra Pavao Ridl* i *fra Franjo Schmelz* i svećenik *Filip Vidrić,* koji 1775. izrađuju oltare.

— U Olimpju se spominju kipar i drvorezbar *fra Marjan Probst* (umro 1779.).

— U Lepoglavi se spominju kipari i drvorezbari: *fra Lovro Cvetl* (umro 1726.), *fra Rupert Herger* (umro 1742.), *fra Klement Lach* (umro 1755.), *fra Barnaba Britvec* (umro 1759.), *fra Matej Novotni* (umro 1666.), *fra Aleksije Königer* (umro 1782.) i *fra Šimun Hendel* (umro 1666.).

— U Križevcima je radio *fra Rudolf Wirer* (umro 1759.).

— Sačuvala su se još imena *fra Stjepana Davida* iz Češke i *fra Lovre Zapalskog* iz Moravske.

Svi ti pavlinski umjetnici razvili su u nas barok do njegove punine.

Bilo je među pavlinima sigurno i vrsnih *graditelja* kojih nam imena nisu poznata, ali zdanja još i danas govore o njima.

Pavlini su se bavili i *lijevanjem zvona.* Poznati majstor bio je *fra Laktancije Santini* (umro 1780.) koji je također bio i *urar.* Urari su još bili *fra Antun Kerler i fra Josip Dridl,* koji je 1705. načinio sat za lepoglavski toranj. Sat još i danas stoji.

Također su se Pavlini bavili i *proizvodnjom svijeća i papira.* Svjećarna je bila u Lepoglavi, a papirnica u Očuri kod Golubovca.

Pavlini su imali i svoje liječnike: *fra Leopold Wurzberger* (umro 1746.), *fra Ivan Ekkert* (umro 1746.), *fra Panteleon Blasche* (umro 1775.), *fra Donat Stingl* (umro 1769.). Ljekarna u Olimju još i danas postoji.

Poznati su i pavlinski kirurzi: *fra Ferdinand Inzellin* (umro 1731.), *fra Šimun Forstner* (umro 1751.), *fra Fedinand Kremayer* (umro 1758.) i *fra Martin Ivančić* (umro 1760.).

Obično je svaki samostan imao svoga liječnika, koji je pomagao i bio na usluzi i okolnim ljudima.

Posebno su se pak pavlini bavili *poljodjelstvom* (vinogradarstvom i voćarstvom) jer su imali velika imanja. I danas je još u pojedinim krajevima vidljiv njihov nekadašnji utjecaj.

Pavlinski samostan Kamensko

I sav taj plodan rad bio je nasilno prekinut dekretom austrijskog cara Josipa II. (izdan 7. veljače 1786., pod brojem 1388/120). Čitava jedna baština je razgrabljena i raznesena na sve strane. Što je ostalo kod nas može nam naslutiti o čemu se zapravo radilo. Hrvatska je tako odjednom ostala bez čitavoa sloja inteligencije, vodećih ljudi, a kolika je time nanesena šteta hrvatskom narodu, gotovo je neprocjenjivo.

Bilo je više pokušaja da se pavlinski red obnovi. Hrvatski sabor npr. 1801. godine to pokušava, ali bez uspjeha. A bilo je tada još živih tridesetak pavlina. Poznati pisac i sam bivši pavlin *Tituš Brezovački* također je bezuspješno radio na obnovi reda.

Mnogi zagrebački nadbiskupi željeli su da se pavlini vrate u Hrvatsku, u novije vrijeme nadbiskupi Stepinac i Šeper. Želja se konačno ostvarila sadašnjem zagrebačkom nadbiskupu Franji Kuhariću, na čiji su poziv *6. travnja 1972. godine iz Poljske došla četvorica redovnika pavlina.* U Poljskoj je naime red preživio ukinuće. Ta četvorica su bili: *o. Teofil Krazue*, prior; *o. Juliusz Kludziak, o. Gabrijel Knop*, te brat *Wawrzyniec Badnarz.*

Nadbiskup Kuharić doveo je pavline u njihov stari samostan *Kamensko*, koji se nalazi nad rijekom Kupom 4 km istočno od Karlovca. Samostan je *1404. osnovala Katarina Frankopanka Metlička.* Prije turskih nasrtaja samostan je po bogatstvu bio ravan Lepoglavi. Ali 1570. pavlini moraju napustiti Kamensko, da bi se opet vratili 1708. g. Bivšu gotičku crkvu i samostan su Turci porušili, nešto je razveženo građe, pa se gradi novi samostan i crkva u baroknom slogu. To je danas najljepši primjer baroka u okolici, poznat po svojim freskama i lijepim oltarima.

Cijeli karlovački kraj okuplja se tri puta godišnje na Kamensko: na *Gospu Sniježnu* — naslov crkve (5. kolovoza), na *Veliku i Malu Gospu.*

Pavlinima je također povjerena na upravu i *župa Kamensko*, koja postoji od ukinuća reda. Prije je naime Kamensko spadalo pod župu sv. Jakova u Mekušju, kad se tu crkva srušila, župa seli u Kamensko. U Kamenskom sada žive četvorica redovnika, domaćih pavlina.

Vrijeme u kojem živimo vrlo je slično vremenu u kojem je nastao pavlinski red: s jedne strane potrošačka grozničavost, a s druge strane čovjekova želja za istinskim vrednotama. I vjerujemo da ima mladih koji žele, poput prvih pavlina, u potpunosti nasljedovati Krista siromašnoga, poslušnog i nevinog. Ostvarenje života po Evanđelju u pavlinskom redu i danas je izazov mladima i sigurno ih ima koji će taj izazov prihvatiti.

LITERATURA:

1. DR. KAMILO DOČKAL, *Građa za povijest pavlinskih samostana u Hrvatskoj*, Arhiv JAZU XVI. 29 a.

2. *Svetice*, jubilarno izdanje Kaj, 1977, 9—10.

Separati: Đurđica Cvitanović: »Svetice nekada i danas«, Kulturni i prirodni spomenici 20. Kajkavsko spravišće, 1978,; Doris Baričević. Pavlinski kipari i drvorezbari u Sveticama isto, 1978.

3. ĐURĐICA CVITANOVIĆ, *Neka nova otkrića o pavlinskom slikarstvu*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, Zagreb, XX. 1971, 3—14.

4. IVO LENTIĆ, *Specifičnost arhitekture pavlinskih sakralnih objekata u Hrvatskoj u doba baroka*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, XXVI/1974, 4, 17—36.

5. *Kamensko, crkva i samostan pavlina.* Restauratorski zavod Hrvatske i Institut za povijest umjetnosti u Zagrebu, 1973.

6. IVO MAROEVIĆ, *Istraživanja slojevitosti arhitekture u crkvi sv. Marije Sniježne u Kamenskom*, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske II—III/1976—77, 154—162.

7. *Umjetničke znamenitosti crkve i samostana Majke Božje Remetske*, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske 17. Kajkavsko spravišče, Zagreb, 1978.

8. *Srce Zagorja u srcu Istre* (pismo čakavskom saboru) Đ. Cvitanović, Kaj, VI/1973, 6, 12—28.

9. ĐURĐICA CVITANOVIĆ, *Sveti Petar u Šumi*, Peristil, Zagreb, 16/17 1973—74, 107—132.

10. DORIS BARIČEVIĆ, Paulus Ridl, pavlinski kipar u Istri i Hrvatskom primorju, Peristil, Zagreb, 1973—74, 16—17, 133—148.

11. MARIJA MARKOVIĆ, *Lepoglava i slikarstvo lepoglavskih pavlina*, Kaj, XII/1979, 6.

12. ERNEST FIŠER: *Barokni iluzionizam Ivana Rangara*, Kulturni i prirodni spomenici Hrvatske, Zbirka vodiča Kajkavskog spravišča, 16. Zgb. 1977.

13. *Živi kipi Lepoglavski*, Lepoglava II, Kaj, časopis za kulturu, 1981, 2.

14. IVO LENTIĆ, *Reliquje reliqvijarum pavlinske riznice u Lepoglavi, o crkvenom posuđu u Lepoglavi*, Peristil, 1971, 10—15, 1972. 185—190.

15. IVO MAROEVIĆ, *Otkrića u crkvi Sv. Marije Sniježne u Kamenskom kraj Karlovca*, Čovjek i prostor, XIX/1972, 233, 18—20.

Poljska u Čenstohovi u prigodi 600. obljetnice (1982.) Gospina svetišta očekuje Papu

KAD PO TEBI SVAKI MLATI,
RECI LIPO: BOG VAM PLATI!
BUDI VESEL I BEZ SRAMA:
KLAS SE MLATI, A NE SLAMA.

Mate Meršić Miloradić, hrvatski gradišćanski pjesnik (1850—1928)

Dr. Ante Sekulić

Juraj Utišinović
tragični graditelj povijesti

U radu se raspravlja o Jurju Utišinoviću Martinuševiću poznatom u povijesti i pod imenom *Brat Juraj (Frater Georgius)* koji je u složenim društvenim, državnim i crkvenim prilikama XVI. stoljeća svojim iznimnim državničkim sposobnostima prinosio svoj obol borbi za mir i slobodu naroda poglavito u Sedmogradskoj.

Rad ima slijedeća poglavlja: 1. Uvodne misli, 2. Pregled arhivske građe i literature, 3. Životni put Jurja Utišinovića Martinuševića, 4. Društvene i crkvene prilike u prvoj polovici XVI. stoljeća u Podunavlju, 5. Pavlin i biskup Braj Juraj u žarištu zbivanja, 6. Ratnik i pomiritelj, 7. Zanimljive pojedinosti iz života i rada Brata Jurja, 8. Veličina i tragika Jurja Utišinovića, 9. Zaključak. — Rad je dopunjen zemljovidom i slikama te sažecima na njemačkom i madžarskom jeziku.

1. UVODNE MISLI

Povijesni slučaj Jurja Utišinovića Martinuševića, pavlina, državnika i crkvenog dostojanstvenika, potvrđuje istinu da suvremenici najčešće ne razumiju velike ljude, ali im zahvalno potomstvo diže spomenike i veliča djela. To potvrđuje arhivska građa i obilata literatura o jedinstvenom čovjeku koji je u složenoj povijesnoj igri oko hrvatsko-ugarskog prijestolja nakon bitke kod Mohača (1526.)[1] i silovitih turskih vojnih naleta uspio sačuvati Sedmogradsku kojom je upravljao.

Rođen na našem hrvatskom, dalmatinskom kršu, u Kamičku, Brat Juraj[2] — kako je sebe jednostavno, redovnički nazivao — nikada nije zatajio svoje podrijetlo, niti svoga naroda. Bio je za života i do mučeničke smrti: »Frater Georgius, infans Croatiae«[3] — dijete Hrvatske, lijepe zemlje iz koje je krenuo krajem XV. stoljeća u svijet preko zavičajnog krša, pitomih panonskih prostora

1. VJ. KLAIĆ, *Povijest Hrvata*, V. Zagreb, 1973., 71—312. — *Kiss, K., Katona, t., Fehér, G. Szakály, F.*, Mohács emlékezete. Budapest, 1979.

2. M. HORVÁTH, Utyeszenich Fráter György élete. Pest. 1872., 3: »pedig még akkor is, midön bibornoki kalap distlett fején. közönségesen Frater Györgynek neveztek« — pače i onda kad mu je glavu resio kardinalski šešir općenito su ga zvali Bratom Jurjem.

3. Na ulaznim vratima svoga dvorca u Szomosújváru uklesao je Utišinović svoj grb i latinski natpis koji počinje: »Fratar Georgius infans Croatiae . . .« Brat Juraj dijete Hrvatske. — Usp. *Miljevci*, V. (1981.), 2 (9), 15.

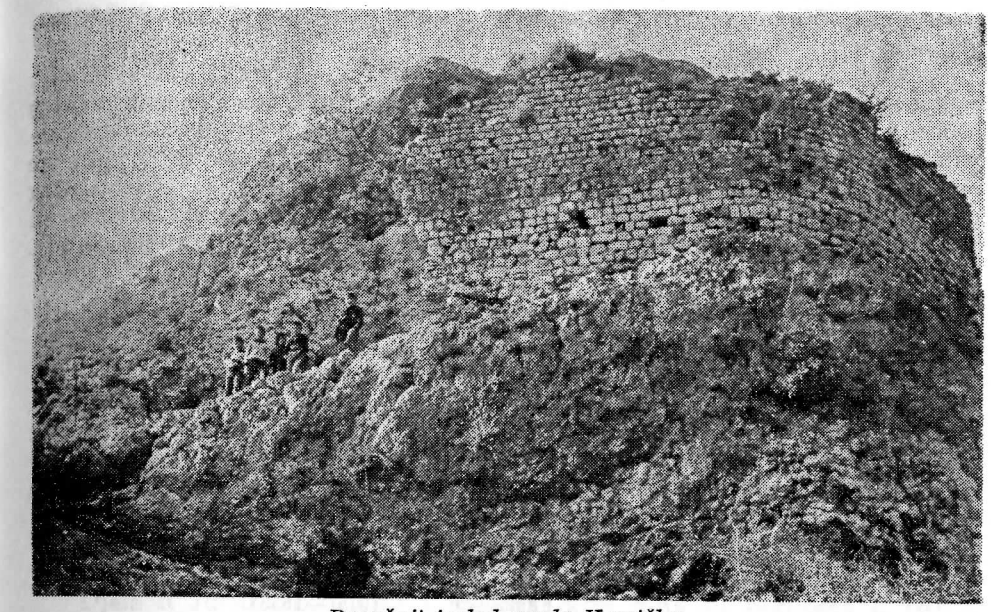

Današnji izgled grada Kamička

sve do Sedmogradske; prvom pak polovicom XVI. stoljeća potvrđuje da je »natus de stirpe Croata«.[4]

Svoju mladost i puninu čovještva nosio je Utišinović kroz velikaške dvorove Hunyadijevih, s mnogim je ratnicima bio u bojnim okršajima, a zatim je u redovničkoj pavlinskoj sobici samostana sv. Lovre kraj Budima,[5] te u jasnogorskom (Częstohowa) i šajoladskom (Sajólád)[6] stjecao svoju izobrazbu, učvršćivao duhovno postolje, zacrtavao putokaze svoje državničke djelatnosti.

Uključen u društvene i crkvene prilike svoga doba Juraj Utišinović je postao moćni i uspješni vlasnik zamkova i gradova, spretni upravitelj Sedmogradske,[7] čuvar katoličke pravovjernosti u doba širenja protestantizma, nepomirljivi i lukavi branič protiv turskih nasrtaja, zaštitnik nejakih ljudi, poglavito kmetova (jobbágyok). Ratnik na bojnom polju, redovnik u samostanskoj zajednici, Brat Juraj bio je pomiritelj između Ivana Zapolje i Ferdinanda

4. ONDJE — Na pokrajnim vratima spomenutog dvorca uklesano je šest latinskih stihova, u drugom je pak doslovice: ». . . natus de stirpe Croatia.« Dakle, u natpisima na dva ulaza istoga dvorca ističe Brat Juraj svoje podrijetlo.

5. M. HORVÁTH, nav. dj., 7: »Buda mellett sz. Lörincz zárdájában a pálos remetek szerzetébe lépett« — stupio je u pavlinski pustinjački red u samostanu sv. Lovre kraj Budima — Samostana više nema, iskopavanja još nisu potpuno završena.

6. SAJÓLÁD (Lada na Šaju), naselje nedaleko Miskolca. U njemu je pavilinska crkva — sada župa — a dio nekadašnjeg povlinskog samostana služi kao župni dvor. Usp. *Szabó*, L., Utješinović u Madžarskoj. *Miljevci*, IV. (1980), 2 (7), 10—13.

7. S. SZILÁGYI, Erdélyi Országgyülési emlékek. Budapest, 1876. — 1898. — *Somogyi*, A., Historia rerum Hungaricarum et Transylvanicarum 1490—1606. *Scripores rerum Transylvanicarum*, II. Nagyszeben, 1797—184.

Habsburga.[8] Vinuo se do kardinalskog dostojanstva, bio je moćni erdeljski gospodar, ali je uvijek ostao Brat Juraj.

Podaci i zanimljive pojedinosti iz života i rada Brata Jurja svršavaju međutim tragičnim umorstvom i njegovim vlastitim pitanjem u samrtničkom hropcu: »Što sam zla učinio«.[9] Ugarski su povjesničari raspravljali o njegovim državničkim sposobnostima i zaslugama i uključivali su ga među velikane povijesti. Zato je uputna rasprava o Jurju Utišinoviću, koji je iz hrvatskog vrletna zavičaja ponio širinu i dobrotu našega čovjeka sve do Alvinca (u Sedmogradskoj) gdje je umoren, trajno zauzet za slobodu i dobrobit naroda.

2. PREGLED ARHIVSKE GRAĐE I LITERATURE

U raspravi o Jurju Utišinoviću Martinuševiću korištena je arhivska građa; ona je bogata premda je nepotpuna, a dijelom je pristup k njoj još uvijek težak.[10] Najbrojniji su spisi čuvani o Bratu Jurju u Beču, dok je njihov broj u ostalim arhivima znatno manji što je uvjetovano iznimnim društvenim i ratnim prilikama u XVI. stoljeću.

a) HAUS-, HOF- UND STAATSARCHIV, WIEN

Hungarica, Allgemeine Akten, Fasz. 33—74, (1538—1554).
Fasz. 75 (1551—1555).
Miscellanea. Fasz. 421—424. (1255—1776).

b) ARHIV JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI, ZAGREB

Hungariae et Transylvaniae chronicon ab ann. 1143—1571.
II c 81

c) NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA, ZAGREB

Articuli dominorum praelatorum, barorum, magnatum et nobilium statuum et ordinum regni Hungariae
R 3425

d) VAT. ARHIV; ARCHIVUM VAT. ACTA VICECANCELLARI. ROMA

Među knjigama, objelodanjem raspravama i člancima posebno su zanimljive zbirke isprava skupljene i učinjene prema arhivskoj građi. Među njima su najznačajnije:

BARABÁS, S., Codex epistolaris et diplomaticus comitis Nicolai de Zrinio (1534—1602). I—II. *Magyar tudományos akadémia.* Budapest, 1898—1899.

BAROVIUS, J. D., Commentariorum de rebus Ungaricis libri qui exstant. *Monumenta Hungariae historica,* II. Pest, 1866.

BERNHARD, K., De bello pannonico libri decem. Ex codicibus manus exaratis Caesareis nunc primum in lucem prolati (...). Vindobonae, 1762.

EUBEL, C., Hierarchia catholica medii aevi, vol. III. Monasterii, 1910.

FORGACH, F., De statu reipublice Hungariae Ferdinando, Johanne, Maximiliano regibus ac Johanne secundo principe Transylvaniae commentarii 1540—1572. *Monumenta Hungariae historica,* II. Pest, 1866.

8. M. HORVÁTH, nav. dj., 71—73. — *Jordáky,* L., Werböczi és Martinuzzi. Kolozsvár, 1945., 21—22.

9. M. HORVÁTH, nav. dj., 361. — Klaić, Vj., nav. dj., 235.

10. Izvan domašaja pisca ovoga rada ostaia je arhivska građa u Rumunjskoj, dok je najviše korištena sva koja je sačuvana u Bečkom državnom arhivu *(Öster. Haus-, Hof-, Staatsarchiv Wien).*

ISTVÁNFFY, N., Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV. Coloniae Agrippinae, 1622.

KÁROLYI, A., Codex epistolaris fratrii Georgi Utyesenovics (Martinuzzi dicti). Budapestini, 1881.

KOVACHICH, M. G., Scriptores rerum Hungaricarum minores hactenus inediti, synchroni aut proxime coaevi. Budae, 1798.

LEUNCLAVIO, J., Annales sultanorum Othomanidarum a Turcis sua lingua scripti (...) latine redditi. Francofurti, 1596.

PRAY, G., Epistolae procerum. *Archiv für Geschichte Siebenbürgens,* 1853., 280.

SOMOGYI, A., Historia rerum Ungaricarum et Transylanicarum 1490—1606. *Scriptores rerum Transylvanicarum,* II. Nagysteben, 1797—1840.

SZABÓ, K., Székely oklevéltár, II. Kolozsvár, 1872.

SZILAGYI, S., Erdélyi Országgyülesi emlékek. Budapest, 1876—1898.

THEINER, A., Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia, I.—II. Romae, 1859—1862.

THEINER, A., Vetera monumenta Slavorum meridionalium historicam illustrantia. I., Romae, 1862.; II., Zagreb, 1875.

Popis sličnih knjiga jamačno treba dopuniti novim proučavanjem i čitanjem literature i arhivske građe o Bratu Jurju i društvenim prilikama do sredine XVI. stoljeća. Međutim, osim arhivske građe postoji obilata druga literatura koja je potaknuta povijesnim izvorima, a sadržajno je u rasponu od rasprave do romana, poema i igrokaza. Većina takvih knjiga je na madžarskom i njemačkom jeziku, dijelom samo na poljskom i rumunjskom.

Djela o Jurju Utišinoviću i njegovu dobu koja su korištena u izradbi ove rasprave abecedenim nizom su slijedeća:

ACSÁDY, J., A magyar nemzeti története, V. Budapest, 1897.

BARABÁS, S., Fráter György életrajza. Pozsony—Budapest, 1885.

BENGER, N., Historia epitomes de regno et natione Illyrica (...). Rukopis u Arhivu Jug. akademije znanosti i umjetnosti. Zagreb, Br. I a 657.

BECHET, A., Histoire du ministère du Cardinal Martinusius. Paris, 1715.

BÍRÓ, V., Erdély belügyi fejlödése a fejedelemség megalakulása karában. Kolozsvár, 191..

BRUTUS, J. M., Ungaricum rerum libri qui exstant. Monumenta Hungariae historia, II. Tom. 12—14. Pest, 1863—1876.

BUCHHOLTZ, F., Geschichte der Regierung Ferdinand I. Wien, 1831—1838. (I.—IX.)

CSELÖTEI, L., Utyeszenics bibornok. Dráma. Budapest, 1938.

DRÁVAI, J., Martinuzzi (György), Szomorujáték. Gyöngyös, 1921.

ENGEL, J. Chr., Geschichte Ungarns, II.—III. Halle, 1798.

GROSS, R., Osterreichs Stattsverträge. Fürstentum Siebenbürgens. Beč, 1911.

HATRANI, A., (Horváth, M.), Fráter György élete. *Történelmi zseb könyv.* Pest, 1859.

HORVÁTH, M., Utyeszenich Fráter Gyorgy élete. Pest, 1872.

HORVÁTH, M., Erdély állapotáról s Izabella viszonyairól Fráter György halála utan. Tört. zsebkönyv. Pest, 1865.

HUBER, Al., Die Erwerbung Siebenbürgens durch König Ferdinand im Jahre 1551. und Bruder Georgs Ende. Wien, 1889.

HUNYADI, F., Szétesset ország. Mádasdy Tamás úr és Fráter György regénye. Budapest, 1937.

JANCSO, B., A roman nemzetisége törekvések története. Budapest, 1896.

JÁSZAY, P., A magyar nemzet napjai a Mohácsi vész után. Pest, 1846.

JÓKAI, M., Fráter György. Történelmi régeny. Budapest, 1893.

KATONA, S., Historia critica regni Hungariae, I—XVII. Budae—Kalacsa, 1778—1817.

KLAIĆ, Vj., Povijest Hrvata, V. Zagreb, 1973., 71—312.

KOMATAR, F., Die Theilnahme Hans Katzianers an den Kämpfen gegen Zápolya im Jahre 1527. Jahresbericht der k. k. Staatsoberschule in Laibach 1901/2, 1—23.
KOSÁRY, D., Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába, I. Budapest, 1941., 92, 226, 250, 301—303.
KUBAN, E., A szórösfülü barát. Utyeszenich-Martinuzzi György életregénye. Timisvara, 1942.
LISSÁK, Gy., S Utješinovićem u Rumunjskoj. *Miljevci*, V. (1981.), 1(8), 16—19.
LISSÁK, Gy., Na grobu kardinala Utješinovića. *Miljevci*, V. (1981.), 2(9), 16—20.
LISSÁK, Gy., Az aranykígyó. Budapest, 1970.
MAKKAI, L., Erdély története. Budapest, 1945.
MARCZALI, M., Erdély története. Budapest, 1935.
MAR, T. J. H., Dome moj. *Miljevci*, IV. (1980.), 2(7), 14—18.
MAR, T. J. H., Stablo s dubokim korijenima. *Miljevci*, V. (1981.) 2(9), 10—14.
MILIN, A., Kamičak. Miljevci, III. (1979.), 2(5), 5—8.
OERTL, J., Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen der Städte und Festungen in Hungern, Siebenbürgen mit den Türken von 1935. bis auf heutige Zeit. Nürnberg, 1602.[11]
PAJEWSKI, J., Węgierska polityka Polski w polowie XVI. wieku. Kraków, 1932.
PASSUTH, L., Viz türkére krónikát víni. Regény. Budapest, 1980.
RÉKAI, N., György Barát. Zenedráma. Budapest, 1910.
SZABÓ, K., Székely oklevéltár. Kolozsvár, 1872.
SZABÓ, K., Spomen na Brata Jurja u Čenstohovi. *Miljevci*, IV. (1980.), 1(6), 14—17.
SZABÓ, L., Utješinović u Madžarskoj. *Miljevci*, IV. (1980.), 2(7), 10—13.
SZADECZKY, L., Izabella és János Zsigmund Lengyelországban 1551—1556. Budapest, 1888.
SCHULLER, J. K., Die Verhandlungen von Mühlbach im Jahre 1551. und Martinuzzi's Ende. Hermannstadt, 1862.
SEBESZTA, K., Fráter György élete. Máramaros Sziget (1904.)
SOMLYAI, L., Fráter György. Történelmi szinmü. Kolozsvár 1970.
STEPHENS, Gy., The manuscript of Erdély. A romancy by (...). London, 1836.
ŠIŠIĆ, F., Pregled povijesti hrvatskog naroda. Zagreb, 1962., 268—277.
TARDOS, V., György Barát. Tragedia. Budapest, 1907.
VOINOVICH, G., György Barát [Martinuzzi]. Budapest, (?)
VRAMEC, A., Kronika vezda znovich zpravljena kratka szlovenzkim iezikom (...). Ljubljana, 1578.

Osim spomenutih knjiga, rasprava i članaka treba imati na umu još djela Ognjoslava *Utješenovića:*

1. Isprave k životopisu kard. brata Gjorgja Utješenovića prozvanoga Martinusiem. *Starine JAZU*, knj. XII. Zagreb, 1880., 42—128.
2. Životopis kardinala brata Gjorgia Utješenovića, prozvanog Martinusius. *Rad JAZU*, knj. 53, 1—93.
3. Lebensgeschichte des Cardinals Georg Utiešenović, genannt Martinusius. Mit Benützung der Akten des k. k. geh. Haus-, Hof- und Staatsarchivs. Wien, 1881.

Druga djela u kojima se spominje razdoblje života i rada Jurja Utišinovića većinom su povijesni školski priručnici u Madžarskoj. Neki su pak noviji članci napisani u povodu 500. obljetnice Utišinovićeva rođenja, kao primjerice 27. siječnja 1982. u madžarskim novinama *Nepszabadságu.*[12]

●

11. Jeronim *Oerti* (1524.—1614.) rodio se u Augsburgu i sa 15 godina došao je u Beč. Bio je notar i dvorski prokurator. Kad je pristao uz protestantizam protjeran je god. 1580. iz Austrije. Nastanio se u Nürnbergu gdje je ostao do smrti. Svoje djelo *Cronologia* (...) izradio je na poticaj Ivana Siebmachera.

12. G. PAPP, 'Vaj mely csodálatos vala bölcsessége'. *Nepszabadság*, srijeda 27. siječnja 1982. (Budapest). (Dnevnik *Népszabadság* je glasilo Komunističke partije u Madžarskoj).

3. ŽIVOTNI PUT JURJA UTIŠINOVIĆA MARTINUŠEVIĆA

Na svoj životni put prepleten povijesnim sudbonosnim lomovima krenuo je Juraj Utišinović iz Kamička,[13] jednoj od dviju drevnih hrvatskih utvrda i dvoraca na području Miljevačke župe.[14] Uz spomenutu utvrdu ondje je i grad Ključica, vlasništvo velikaške obitelji Nelipića (XVI. st.),[15] dok je Kamičak bio prema nekim mišljenjima rodno mjesto posljednjeg hrvatskog kralja Petra Svačića, hrvatskog bana Marka Mišljenovića (1506.—1508.) i Jurja Utišinovića.[16] »Ključice su još kako tako sačuvane, a od Kamička nije ostao gotovo ni kamen na kamenu.«[17]

Kamičak pripada skupini više desetina povijesnih i prirodnih znamenitosti uz Krku, a nalazi se pri kraju sela Brištani, uz samu spomenutu rijeku, između otočića i Roškog slapa.[18]

O Kamičku je prvi povijesni spomen iz god. 1345. Tada je hrvatsko-ugarski kralj Ludovik (1342.—1382.) potvrdio baštinu potomku iz plemena Svačića Ivanu, sinu vojvode Nelipića. Svačići su se naime u XIII. stoljeću iselili iz Trogira i našli su novo boravište između rijeke Krke i pritoke joj Poljčice (Čikole), a to su područje dobili od Bele IV., hrvatsko-ugarskog kralja, kao nagradu za pomoć koju su mu pružili za tatarske provale. No poput brojnih naših tvrdih gradova mijenjao je Kamičak svoje gospodare ovisno o njihovoj vojničkoj i gospodarskoj moći i utjecaju.

Prema povijesnim istraživanjima gospodari Kamička u XV. stoljeću bili su Utišinovići, jamačno »potomci starohrvatskih plemena Lapčana«.[20] Međutim, tvrdi grad je poznat u povijesti kao rodno mjesto Jurja Utišinovića, a Stjepan Gunjača pripominje da je početkom XVI. stoljeća (1506. i 1507.) gospodar Kamička bio Marko Hrvat Mišljenović, ban hrvatski.[21]

U opisima staroga Kamička (Stj. *Zlatović*, O. *Utješinović-Ostrožinski*, P. *Bačić*, A. *Vrančić*, A. *Milin*) svi su pisci složni u tvrdnji, da je okružen većim i manjim brdima »tako da se s nijedne strane ne može vidjeti, nego kad se nadalj dođe ili podanj doveze« (Stj. Zlatović). Kamičak se sastojao od utvrde-dvorca, a naselje pod njim i groblje bili su vezani za život gospodara dvorca.

●

13. Literatura o Kamičcu (Kamičak): OG. UTJEŠINOVIĆ, Životopis kardinala brata Gjorgja Utiešinovića, prozvanoga Martinusius. Rad JAZU, br. 53. Zagreb, 1880. — P. BAČIĆ, Kamičak (...) *Jadran*, Split, 1923., 6, 2; 7, 2; 8, 2, 9, 2. — K. STOŠIĆ, Rijeka Krka. Šibenik, 1927. —N. PULIĆ, Krkom uzvodno. Šibenik, 1966., 177. — N. KLAIĆ, Izvori za hrvatsku povijest do god. 1526. Zagreb, 1972. 203. — A. MILIN, Kamičak. *Miljevci*, III. (1979), 2, 5—8. (A. Milin je pseudonim Anđelka *Mijatovića*). — S. GUNJAČA, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, IV. Zagreb, 1978., 26—7, 193.

14. A. MILIN, Kamičak, 5.

15. Usp. (* * *),, Kratki pogled u povijest Miljevaca. *Miljevci*, I. (1977.), 1, 10. — usp. Ivan Đani *Samodol*, Nelepići na Miljevcima. *Miljevci*, II. (1978.), 2, 10—11.

16. Ondje. — A. *Milin*, nav. dj., 5.

17. Ondje.

18. A. *Milin*, ondje.

19. N. KLAIĆ, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku. Zagreb, 1976., 601. — U povelji kralja Ludovika knezu Ivanu potvrđuje se »da za vječno drži i ima kao svoje nasljedno pravo (...) nasljedni castrum Kamičac, koji je nedavno sagrađen na njegovu nasljednom posjedu...«

20. A. MILIN, nav. dj., 6.

21. S. GUNJAČA, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, IV. Zagreb, 1978., 26—7.

Zanimljivo je upozoriti na podatak:

»Iz toga siela jednoga od najglasovitijih pokoljenja Hrvatske proizlazili su junaci i državnici u sve krajeve države hrvatske-ugarske, ter su radili i krvcu svoju prolijevali po Hrvatskoj (Lici i Krbavi), po Dalmaciji, Ugarskoj, Erdelju i Biogradu — sve na korist sveukupne domovine, osobito pako stare Hrvatske«.[22]

O nazivu utvrde-dvorca nema teškoća: nazvan je prema mjestu na kome je sagrađen (lapillum — kamičak, kamečak), a P. Bačić spominje u opisu ostatka utvrde: »Tamo izvire živa voda iz vremena kad je grad Kamičak opstojao pod imenom Zamišten.«[23] No, iz toga opisa treba zabilježiti podatke: »Pred tobom na zapadu široka rijeka Krka teče kroz granitne litice, koje se okomito dižu u visine. Tamo (je) Rogovo, stari grad plemića Martinušića koga narod zove 'Babingrad'«.[24]

Među glasovitim ljudima iz Kamička na Krki svakako je najpoznatiji Juraj Utišinović, dvorjanin i bojovnik, pavlin i samostanski prior, biskup velikovaradinski, rizničar kralja Ivana Zapolje, vrstan državnik, vojvoda i vojskovođa, vrhovni sudac i stožerni crkveni dostojanstvenik.

Obiteljsko ime Jurjevo različito je zabilježeno: Utissinovich, Utissenovich, Utisenovich, Utissinovich, Utyszenich, Utyesenich, Utisenovski;[25] Martinuzzi, Martinisius...[26] Tumačenja tolike raznolikosti u ispisivanju Jurjeva imena mogu biti različna. Prezime Utišinović dobili su jamačno od Utišenu (Utissen) ili Utješenu, sinu Matije, koji se spominje god. 1412. kao vlasnik imanja u bužanskoj županiji pod Velebitom; u kninskoj pak županiji spominju se u XV. stoljeću.[27] — U našim povijestima pišu ga: Utišinić, Utišenić i sl.[26] Čini se, da bi prema Jurjevu zavičaju najpouzdanije bilo pisati *Utišinović*, budući da se radi o ikavskom kralju oko Kamička, Miljevaca i Drniša. To, međutim, može unositi teškoće i zabunu, jer u tom izvornom — po našem mišljenju — obliku ne nalazi se u arhivskoj građi.

Uz obiteljsko ime Utišinović prema ocu Grguru dodavao je Juraj i majčino: Martinušević. Bila je naime Ana, njegova majka, iz staroga plemićkog

22. UTJEŠINOVIĆ—OSTROŽINSKI, O. Životopis kardinala brata Gjorgja Utiešinovića, prozvanog Martinusius. *Rad JAZU*, br. 53; Zagreb. 1880., 10.

23. Usp. članak spomenutog pisca u listu *Jadran*; Split, 1923., 6, 2; 7, 2; 8, 2.

24. Ondje (o piscu Petru Bačiću usp. članak pod istim naslovom u listu *Miljevci*, I. (1977.), 1, 13. autor je Ante *Čipčić*).

25. Usp. Haus-, Hof-, Staatsarhiv, Wien; *Allg. Akten*, Fasz. 75 — (Kratica StA + broj fascikla + str.) Najčešće se Juraj Utišinović spominje kao *Frater Georgius*, zatim *Martinuzzi*. T. HERES, Utješinović ili Utišinović? *Miljevci*, VI. (1982.) 1 (10). 19—20. Na str. 19. doslovice: »Suvremenici Jurjevo prezime pišu: MARTINSIUS (Thuanus, Baronius, Jovius Nucerinus), UTISENITIUS (Istvánffy), Utisenius (Antun Vrančić), Utisenich (Arhiv Hrvatske u Zagrebu), Croatia delli UTISENOVICH (talijanski rukopis u bečkoj carskoj dvorskoj knjižnici iz god. 1552.—1553.), UTESENOVICH (obiteljski spomenici porodice Drašković). Kasniji povjesničari pišu ga: UTISENICS (Szalay, 1860.), UTYESZENICH (M. Horváth, 1868.), UTYESENICH (I. Magy, 1865.), UTHYSENICSH (Fessler, 1823.), UTISSINOVICH (Krčelić, 1770.), Georgius MARTINUSIUS alias UTISINOVICH Croata (F. Orosz, 1747.), UTISSINOVICH alias MARTINUSIUS (Benger, 1742.), UTISENOVICHIUS (Farlati), UTISENOVISKI (Bechet, 1771.), UTISSENOVICH (Siebmacher, 1730.), MARTINUZZI (J. v. Hammer-Purgstall, 1828.).

U svojim pismima Juraj se obično potpisivao kao *Frater Georgius Eremita* (Brat Juraj Pustinjak) ili kao *H(eremitarum) Frater Georgius Episcopus Varadiensis*. Pisma koja su drugi pisali Jurju naslovljena su bila samo na »Brata Jurja« Frater Georgio) uz naznaku crkvenog dostojanstva. Juraj se, koliko j meni poznato, ni na jednom mjestu nije vlastoručno potpisao svojim przimenom što je u njegovo doba bio opći običaj«.

26. usp. Vat. arhiv, Acta vicecancellari, 7. — Eubel, C., Hierarchia catholica medii aevi. Monasterii, 1910., 35.

27. usp. VJ. KLAIĆ, Povijest Hrvata, V. Zagreb, 1973., 71—312.

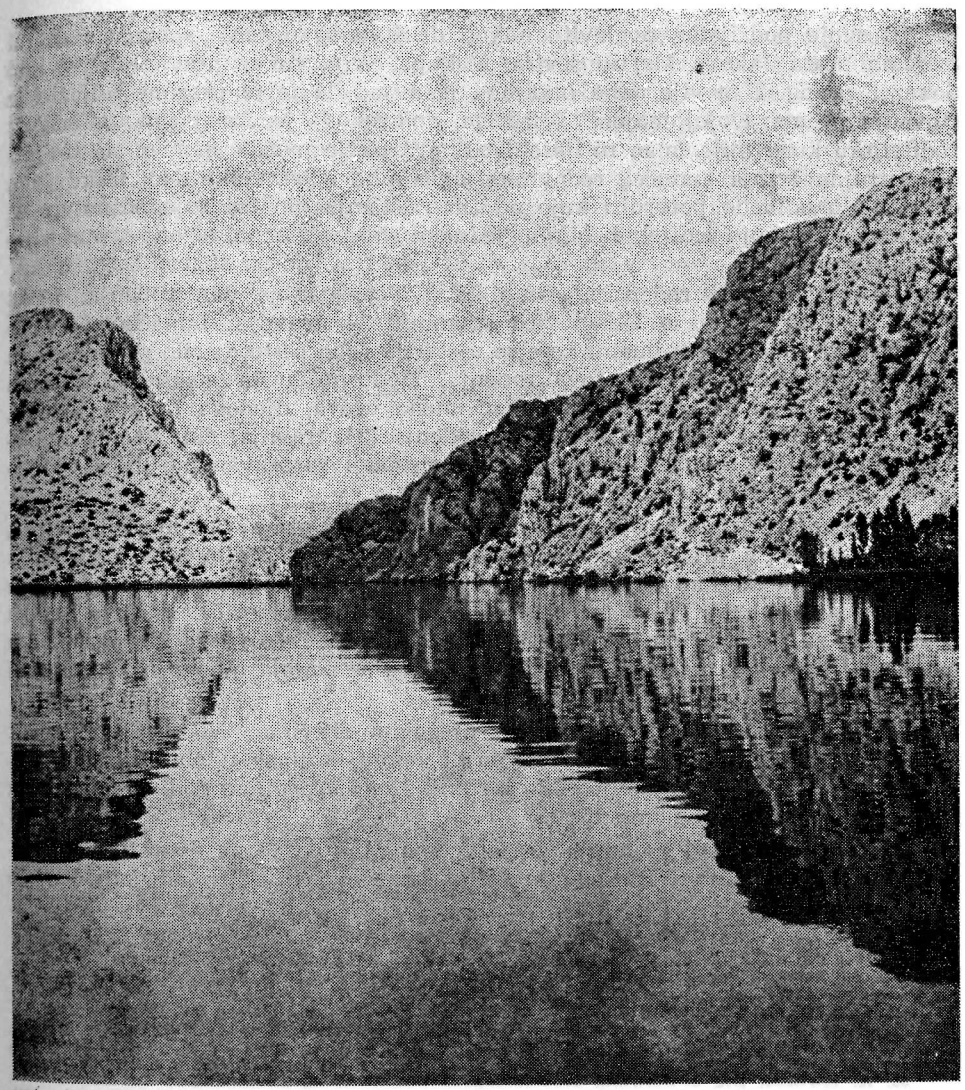

Krka među gredama

roda Martinuševića. Latinski i talijanski pisci skraćivali su i preinačivali ovo prezime u *Martinusius, Martinuzzi*.[28] Teško je pouzdano odgovoriti zašto je Juraj pridavao majčinsko obiteljsko ime očevu.[29] Jamačno mu nije trebalo

28. usp. Bilj. 25, 26.

29. M. HORVÁTH, Utyeszenich Fráter György élete. Pest. 1872. 57: »a Martinuzzi nevet, melyet neki az uyabb kor szeret adni, egykorú okmányban sohu a sem olvastam« — prezime

isticati svoje podrijetlo, poglavito nakon društvenog uspona, spomen pak na majčina brata Jakova Martinuševića, biskupa Skradinskog nije uvjerljiv kao dokaz i razlog. U novije doba napisana je misao da je to prezime bilježio iz štovanja prema svojoj majci.[30] Istina je, doduše, da je Juraj rano otišao iz roditeljske kuće (nije imao ni deset godina)[31] pa je možda spomen na majku ostao trajna čežnja budućeg redovnika, uglednika i državnika. No, teško je u ovom radu odlučno potvrditi koje od tih mišljenja, unatoč svjedočanstvu A. Vrančića da »oboje roditeljah bijahu jednako stara plemena, al ono s materine bijaše sjajnije«.[32]

Juraj Utišinović rođen je god. 1482.[33] Nepoznat je dan rođenja, a L. *Lékai* u svom članku o Utišinoviću spominje 24. travnja. Jamačno je tako zaključio prema krsnom imenu koje se u starije doba često davalo prema svecu koji se slavio na dan djetetova rođenja. Međutim, u hrvatskim krajevima novorođena djeca su dobivala također imena očeva, djedova ili pradjedova, pa se zaključak o danu Utišinovićeva rođenja (24. travnja) čini veoma nepouzdanim. Nije se također nigdje u životopisima i raspravama o Jurju Utišinoviću mogla naći potvrda spomenutog mišljenja.

Jurjev otac Grgur bio je prema mišljenju nekih pisaca osiromašen plemić, bogat djecom,[34] a prema Jurjevu pismu A. Vrančiću poginuo je u borbi s Turcima. Jamačno kao ratnik Ivana *Korvina,* hrvatskog bana.[35] Majka mu je bila *Ana* — kako je spomenuto — iz roda Martinuševića. Jurjeva sestra Ana udala se za Bartolomeja *Draškovića* (iz Biline u Bukovici).[36] Iz toga braka je Juraj *Drašković,* biskup i kardinal oko čijeg se odgoja mnogo brinuo Juraj Utišinović.[37]

Tri Jurjeva brata bila su prema njegovim riječima: *Nikola;* vrlo vješt vojnik, *Matija,* književno dobro poučen; i *Jakov,* koji se u obrani Beograda istaknuo kao jedan od zapovjednika tvrđave i ondje poginuo god. 1521. Nikola i Matija umrli su naravnom smrću.[38]

Životopisci Jurjevi spominju da je veoma rano pošao na dvor Ivana Korvina, hrvatskog bana.[39] Razloge je teško pouzdano utvrditi, ali jamačno je

Martinuzzi koje mu se u novije doba rado daje, nisam u davnim ispravama nikad pročitao. (Ovakvo mišljenje ne može se prihvatiti, jer doista u starim spisima više puta je zabilježeno Martinusius, Martinuzzi).

30. T. J. H. MAR, Stablo s dubokim korijenima. *Miljevci,* V. (1981) 2 (9), 11—12.

31. Juraj Utišinović imao je prema A. Vrančiću osam godina kad je napustio zavičaj. Usp. *Milin,* A., Juraj Utješinović (...); *Miljevci,* III. (1979.), 1, 6. — prema *A. Vrančiću. Horváth,* M., nav. dj., 6.

32. A. HUBER, Die Erwerbung Siebenbürgens durch König Ferdinand I. im Jahre 1551. und Bruder Georgs Ende. Wien, 1889., piše »Sein Familienname ist Utessenich, wie wir aus einem Briefe an seinen Landsmann Verancius erfahren, der öfters, zuletzt in Mon. Hung. SS. 9, 183 und bei Utiešenović aa. o. Urkundenbuch, S. 1 abgedruckt worden ist. Patrem habui Gregorium Wthyssenith, matrem vero Annam ex veteri et nobili prosapia Marthinesevitiorum natam (...) Veracius nennt ihn in seinen Briefen immer mit latenischem Ausgange Utissenisius.« — Usp. Pray, G., Epistolae procerum, 2, 301.

33. M. HORVÁTH, nav. dj., ondje, dopušta dvije godine rođenja: 1484. i 1482. — Međutim, Juraj Utišinović se rodio god. 1482. što slijedi iz niza drugih djela, kao i iz slijeda drugih pouzdanih podataka iz njegova života.

34. Pismo L. *Lékaija,* prvostolnika madžarskog i ostrogonskog nadbiskupa nalazi se u župskom Arhivu na Miljevcima.

35. A. MILIN, Juraj Utješinović, 5. — *Horváth,* A., nav. dj., ondje.

36. M. HORVÁTH, nav. dj., 6.

37. L. SZABÓ, Utješinović u Madžarskoj. *Miljevci,* IV. (1980.), 2, 12.

38. Ista djela, ondje.

39. M. HORVÁTH, ondje. — Milin, A., ondje (oba pisca preuzimaju podatke prema podacima A. Vrančića).

I. Korvin želio pomoći svome ratniku plemiću, Jurjevu ocu, u odgoju djece. Na Korvinovu dvoru ostao je 13 godina i obavljao je poslove navlastite svojoj dobi. Kad je pak god. 1502. prešao na dvor Korvinove majke *Hedvige* zabilježeno je da se isticao »pokornim, čednim i ćudorednim čistim značajem; a odličan je bio već svojom osobom, svojim radom i ponašanjem svojim«.[40] U svojoj 22. godini života god. 1504. stupio je u službu erdeljskog vojvode i kneza Ivana *Zapolje.*[41] Pod vodstvom svoga kneza Juraj Utišinović »uvježba se u znanosti vojnoj, te ubere za vojnom polju prve lovorike... jer bijaše srca junačkoga i svagda na boj spremna (...), za malo vremena napredovao (je) na zapovjedničtvo sve većih vojnih odjelah te bijaše već zapovjednikom čitava konjičtva.«[42]

Nema podataka u arhivskoj sačuvanoj građi zašto je Juraj Utišinović napsutio vojništvo i povukao se u pavlinski samostan sv. Lovre u Budimu.[43]

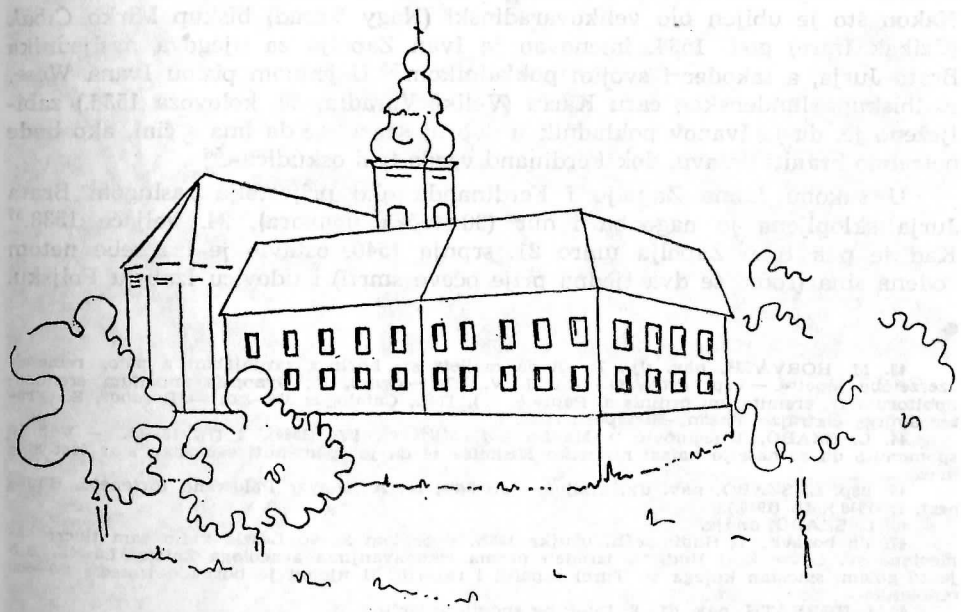

PAVLINSKI SAMOSTAN U LADI NA ŠAJU

Crtež: Jasna Janžek

40. O. UTJEŠINOVIĆ, Životopis kardinala brata Gyorga Utiešinovića (...). Rad JAZU, 53. — *Milin,* A., ondje (citati iz spomenutog djela).

41. Ivan *Zapolja,* erdeljski vojvoda i knez, podrijetlom iz Slavonije, nazvan tako po svome posjedu Zapolje. Nakon bitke kod Mohača (1526.) jedan od dvojice izabranih kraljeva uz koga je bilo sitnije plemstvo.

42. Usp. Bilj. 40.

Zabilježeno je međutim u pavlinskim ljetopisima da je u samostanu Bl. Djevice Marije u Ladi na rijeci Šaju[44] proveo godinu svoga redovničkog novaštva i u dvadesetičetvrtoj godini života (1506.) položio zavjete.[45] U taj samostan povlačio se Brat Juraj i kasnije.[46] U ondašnjoj matičnoj kući pavlinskoj, u spomenutom samostanu sv. Lovre kraj Budima,[47] svršavao je Brat Juraj dio svojih nauka, a zatim je poglavarstvo reda postavilo ga za priora u Częstochowi.[48] Ondje je stekao ugled, poglavito među plemićima.[49] Zatim je opet priorom u Ladi na Šaju.[50] U tom samostanu susreli su se ponovno Ivan Zapolja i Brat Juraj, nakon što je Zapolja u borbi s Ferdinandom Habsburgom izgubio prve bitke te zatražio utočište u spomenutom samostanu.[51] Uz pomoć Brata Jurja krenulo je Zapolji na bolje i četrnaest godina vodio je spretni i vješti redovnik poslovima Zapoljina dijela hrvatsko-ugarskog kraljevstva.[52]

Ivan Zapolja našao je u Bratu Jurju svoga suradnika i pomagača, a on je pak uveden među velikaše (Johannes rex Fratrem Georgium imprimis ad ordinem magnificorum [...] evexit),[53] stekao je slavno ime, veliki ugled«.[54] Nakon što je ubijen bio velikovaradinski (Nagy Várad) biskup Mirko *Čibak* (Czibak Imre) god. 1534. imenovao je Ivan Zapolja za njegova nasljednika Brata Jurja, a također i svojim pokladnikom.[55] U jednom pismu Ivana Wese, nadbiskupa lundenskog caru Karlu (Veliki Varadin, 20. kolovoza 1536.) zabilježeno je, da je Ivanov pokladnik u dobroj snazi »te da ima s čim, ako bude potrebno braniti državu, dok Ferdinand vazda trpi oskudicu«.[56]

U sukobu Ivana Zapolje i Ferdinanda oko prijestolja zaslugom Brata Jurja sklopljena je nagodba i mir (30 točka ugovora), 24. veljače 1538.[57] Kad je pak Ivan Zapolja umro 21. srpnja 1540. ostavio je iza sebe netom rođena sina (rodio se dva tjedna prije očeve smrti) i udovicu Izabelu Poljsku.

●

43. M. HORVÁTH, nav. dj., 7: »Buda mellett sz. Lörincz zárdájában a pálos remetek szerzetébe lépett«. — usp. *Pray*, G., Annal, V., 271. — *Orosz*, F., Synopsis annalium eremiconobitorum ff. eremitarum ordinis s. Pauli (...), 1747., Catalogus 388—392. — *Barabás*, S., Fráter György életrajza. Pozony-Budapest, 1885., 2.

44. L. SZABÓ, Utješinović u Madžarskoj, *Miljevci*, IV. (1980), 2 (7), 10—12. — Već je spomenuto da se naselje nalazi nedaleko Miskolca te da je spomenuti samostan star šest stoljeća.

45. usp. L. SZABÓ, nav. dj., ondje. — *Kisban*, L., A magyar Pálosrend története. Budapest, I. (1938.), II. (1940.).

46. L. SZABÓ, ondje.

47. Za boravka u Budimpešti, ožujka 1982., dobrotom *Szabó* Lászla vidio sam tlocrt samostana sv. Lovre kraj Budima, izrađen prema iskopavanjima arheologa Zolany Lászla. Bio je to golemi smostan kojega su Turci zapalili i razorili. U njemu je boravilo između 300—500 redovnika.

48. M. HORVÁTH, nav. dj., 8. Pisac ne spominje godinu.

49. Isto djelo, ondje.

50. L. SZABÓ, Spomen na brata Jurja u Čenstohovi. *Miljevci*, IV. (1980.), 1, 14—17.

51. AL. HUBER, Die Erwerbung Siebenbürgens durch König Ferdinand I. (...), 6: »hatte er, als Johann im Frühjahr 1528 nach Polen vertrieben worden war, bei den Ungarn mit grössten Eifer für die Wiederherstellung desselben gewirkt...«

52. M. HORVÁTH, nav. dj., 29: »Ö volt ezentul a sarkpont, amely körül János udvarának s kormány politikájának történelme forgott.« — *Szabó*, L., Utješinović u Madžarskoj, 11.

53. G. PRAY, Epist. proc., 2, 381.

54. N. ISTVÁNFFY, Hist. de rebus Hungaricis, XII., 1, 128. (Georgii monachi iam tum apud Johannem celebre nomen, magna auctoritas).

55. M. HORVÁTH, nav. dj., 26. — *Pray*, G., Epist. proc. 2, 48 u pismu Valentina *Farkaša* upućenom Tomi *Nádasdyju:* »Nos fame perimus. quia bonus eremita non permittit fruges transire Danubium. (...) Eo thesaurisante conficietur infelix haec patria«.

56. M. HORVÁTH, nav. dj., 26—27. — Pisma I. *Wese* kralju Ferdinandu (Vel. Varadin, 6. kolovoza 1536.) i caru Karlu (20. kolovoza 1536.) oko pomirbe između I. Zapolje i Ferdinanda čuvaju se u *Arhivu u Bruxellu.*

57. Isto djelo, 71—73. Mir između protivnika sklopljen je u Velikom Varadinu. Usp. *Lanz*, G., Correspondenz des Kaisers Karl V., — 2, 242, 246, 253.

Oporučno je odredio za svoga građanskog nasljednika i štitnika maloljetnu sinu Brata Jurja.[58] Tako se sva građanska vojna i crkvena vlast našla u rukama Brata Jurja. Nakon dvadesetak godina samostanskog redovničkog života postao je Brat Juraj u bijeloj pavlinskoj odjeći ne samo locum tenens, thesaurarius, episcopus et iudex generalis, nego namjesnik i samostalni upravitelj Sedmogradske koga su u složenim i sumornim vremenima[59] njegovi podložnici voljeli i bili mu odani.[60]

Vrstan ratnik i vojskovođa Brat Juraj je učinio sve što je znao i mogao da se ispune uvjeti sklopljenog mira između Zapolje i Ferdinanda,[61] zatim između Izabele i Ferdinanda, te sačuva zemlju kojom je upravljao od prolijevanja krvi. Njegova je zasluga što je došlo do pomirbe i nagodbe između Izabele i mladog joj sina Ivana Sigismunda te kralja Ferdinanda prema kojima su jugoistočna Ugarska i Sedmogradska došle u ruke Habsburgovaca.[62]

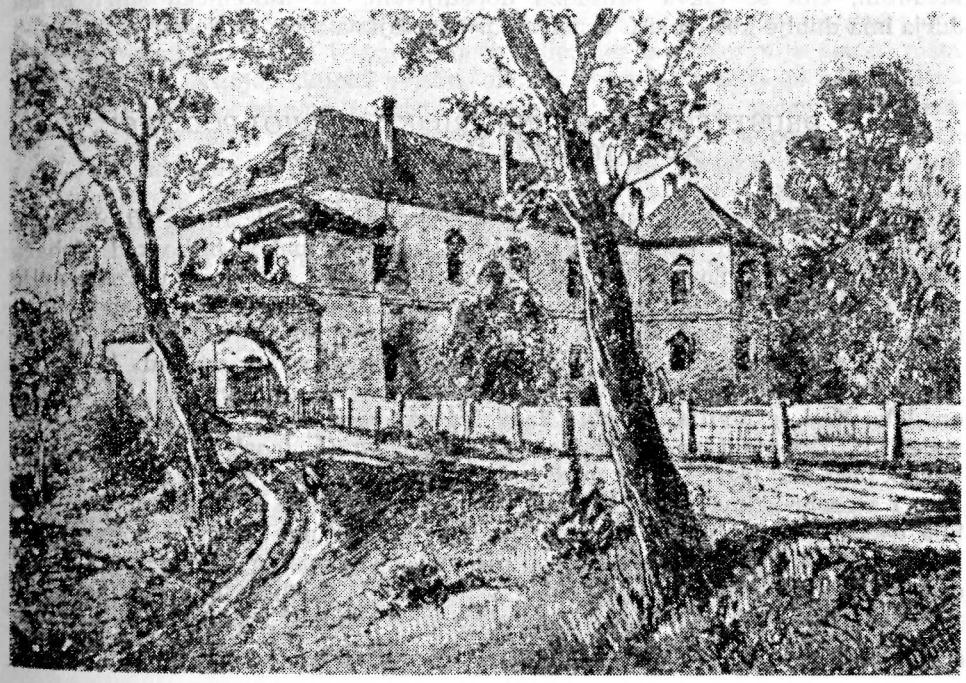

Vinica (Alvinc) u Erdelju, dvorac, gdje je ubijen kardinal Juraj Utišinović 17. prosinca 1551.

●

58. A. HUBER, nav. dj., 6 (486). Pisac bilježi iz korespondencije cara Karla misao o moći Brata Jurja: »ohn dessen Gegenwart in Reiche nichts geschehen könne, der allein alles vermöge.«

59. M. Auberman, Fráter György Alvinczen. Budapest, 1899., 4: »szomoru időben, szomoru előjelek utan...«

60. J. JORDÁKY, Werböcz és Martinuzzi. Kolozsvár, 1945., 22: »A krónikák szerint a székelyek nagyon szerették öt.« (Sekelji su madžarski stanovnici Sedmogradske).

61. A. HUBER, nav. dj., 6—7: »Georg setzte sich alles in Bewegung, um die Unterhandlungen zu verteilen, welche Ferdinand mit Zápolya's Witwe Isabella von Polen über die Ausführung des Grosswardeiner anknüpfte.«

62. A. SOMOGYI, Historita rerum Ungaricarum et Transylvanicarum 1490—1606. Scriptores rerum Transylvanicarum II. Nagyszeben 1799—18440. — *Biró*, K., Képek Erdely multjából. Kolo-

U složenim prilikama, u spletu nesporazuma, nečasnim spletkama Brat Juraj je brižno i znalački obavljao svoje poslove: vojevao je protiv Turaka, trsio se oko boljeg položaja kmetova te je skoro sedam desetljeća svoje životne dobi ispunio uspješnim podvizima. Priznanja što ih je stekao okrunjena su imenovanjem kardinalom. Već se iz pisma poglavara pavlinskog reda (25. svibnja 1549.) moglo zaključiti da ga papa želi imenovati najvišim dostojanstvenikom.[63] I doista, imenovan je Brat Juraj kardinalom god. 1551., a vijest je primio na putu dok je s vojskom prolazio dolinom rijeke Moriša.[64] Nažalost, kardinalskim grimizom nije se Brat Juraj nikada ogrnuo, jer je umoren 17. prosinca 155. u svom gradu Alvincu.[65]

Na pitanje zašto je Brat Juraj umoren nije jednostavno odgovoriti. Neki misle da »Utješinovićeva najveća krivnja bijaše, da je povjerenu zemlju edeljsku suviše ljubio. On bijaše najmudriji tadašnji diplomat u Ugarskoj«.[66] Međutim, čini se takva prosudba dopadljivom, ali mučenička smrt Brata Jurja ima dublje korijenje u društvenim odnošajima njegova doba.[67]

4. DRUŠTVENE I CRKVENE PRILIKE U PRVOJ POLOVICI XVI. STOLJEĆA U PODUNAVLJU

Puninu društvene, crkvene i državničke djelatnosti Jurja Utješinovića treba tražiti u prvoj polovici XVI. stoljeća, poglavito nakon bitke kod Mohača (Mohács) krajem kolovoza 1526. Zauzećem Beograda i prodorom u Podunavlje ratoborni Turci osvajali su postupno gradove i područja pa je spomenuti sudar obje vojske kod Mohača pokazao sve prednosti turske moći. Čini se uputnim pratiti slijed događaja od kralja Matije Korvina do god. 1526., jer jakost hrvatsko-ugarske države nakon njegove smrti postupno je, ali osjetno opadala. Kad je Matija *Korvin* (Nagy Mátyás) umro god. 1490., sastali su se staleži 17. svibnja i za kralja izabrali *Vladislava II. Jagelovića,* koji je kraljevao 1490. do 1516.[68] Neki madžarski pisci misle da nije bio dorastao snagom i sposobnostima upravljati moćnom državom pa je njena nutarnja snaga bila nedovoljna oprijeti se turskim nasrtajima.[69] Istina, taj kralj je proglasio *Bač* (1494.) kraljevskim gradom i njegovo stanovništvo oslobodio plaćanja carina te municipijske vlasti velikog župana.[70] U spomenutom gradu sazvao je u listopadu god. 1500. sabor na kojem su se okupili uglednici kraljevstva:

zsvár, 1937. — *Bucholtz*, F. B., Geshichte der Regierung Ferdinand I. (mjesto?) 1836., 7. 240—290. — *Kosáry*, D., Hogyan került Magyarország a Habsburg monarchiába? Historia II. (1950.), 3—4.

63. *Grgur*, poglavar Pavlina između ostalog piše: »(...) Consesequutus nonque est eam dignitatem in hoc lapso paschate, quando fama erat (non vana loquor) et Ren Dom. Vestram cardinalem colari . . .« usp. *Károlyi* A. Codex (...). 184. br. 117.

64. Usp. Pismo kralja *Ferdinanda*, 30. listopada 1551., iz tabora Jéfö — *Károlyi*, Al, Codex (...), 319.

65. A. BECHET, Histoire du ministere du cardinal Martinusius (...). Paris, 1715., 416—418.

66. I. KUKULJEVIĆ, Glasoviti Hrvati i Zagreb, 1886., 77.

67. A. HUBER, nav. dj., 5 (485) u raspravi o Bratu Jurju ističe da u povijesti ima razdoblja kad vrijedi načelo, da je dopušteno sve što služi svrsi, to su razdoblja u kojima se himba i kršenje zadane riječi, te mučko ubojstvo ne drže nečasnim.

68. F. ŠIŠIĆ, Pregled povijest, 236 i dalje.

69. M. HORVÁTH, nav. dj., 16.

70. usp. A. SEKULIĆ, Drevni Bač. Split, 1078., 31

Ivan *Korvin,* kod kojega je u to doba bio mladi Juraj Utišinović,[11] zatim ostrogonski nadbiskup Tomo *Bakač* i drugi plemići.[72] To zborovanje bilo je u doba rata između Venecije i Turske, ali je primirje sklopljeno 22. veljače 1503. na sedam godina. No u to doba javlja se i otpor i oporba protiv dvora, a kad se Vladislav II. uključio u križarsku vojnu pape *Lava X.* protiv Turaka buknula je 1514. o Uskrsu buna Jurja *Dózse.* Godina je bila veoma nemirna, u ognju su bila sela, vlastelinstva, nesiguran je bio imutak i ljudski životi.[73]

Kad je slijedeće godine ugušen spomenuti ustanak umro je Vladislav, a naslijedio ga je *Ludovik* II. (1516.—1526.). Prerano okrunjen mladi kralj je imao najprije skrbnike koji se nisu brinuli o kraljevstvu i kralju nego o svojoj osobnoj prevlasti, ugledu i moći. Čini se, da moćni velikaši nisu vidjeli tursku snagu, niti su slutili svoju pogibelj.[74] Kralj je doduše sazivao sabore u Tolni (1518.) i Baču (1519.), ali god. 1521. sultan Sulejman II. (1520.—1566.) osvojio je, kako je spomenuto, Beograd, Šabac i Zemun i napredovao je dalje. Novi bačko-kaločki nadbiskup i župan Pavao *Tomori*[75] postao je god. 1523. i vojnim zapovjednikom. U novčanoj neprilici, jer mu dvor nije plaćao ništa, P. Tomori je nastojao skupiti vojsku, obnoviti utvrde, a često je bio u Petrovaradinu, važnom vojnom uporištu na Dunavu. Međutim, sudar obje vojske na mohačkom polju pokazao je nemoć kršćanske vojske, a poraz je otvorio put Turcima gotovo nesmetanom pohodu bačkom panonskom ravnicom.[76]

Budući da je kod Mohača zaglavio kralj Ludovik II. trebalo je izabrati novoga hrvatsko-ugarskog vladara. Takmaci o prijestolje bili su Ferdinand I. Habsburg i Ivan Zapolja. Plemstvo se odlučivalo za jednoga ili drugoga, mijenjalo svoje odluke i međusobno ratovalo. Razlike u odlukama pristaša imale su dublje korijenje, koje neki pisci traže već u prilikama nakon kralja Matije Korvina. On je, naime, bio izrastao iz naroda, a njegov nasljednik Vladislav bio je podrijetlom izvan Ugarske, poljski kraljević. Razlika je u svemu među njima bila golema. K tomu je i car *Maksimilijan I.* uspio ženidbenim i nasljedničkim pravima postati najmoćniji gospodar pa je tražio mogućnosti da nakon Vladislava i sina mu postigne ugarsku krunu. U tomu je polagao nade osobito u domoljubno domaće plemstvo koje je željelo kralja domaće, vlastite krvi. Jamačno u tome treba tražiti razlog zašto je Ivan Zapolja stekao brojne pristaše.[77]

Pripomenuti treba, da je nakon bitke na mohačkom polju jedan dio hrvatskog i ugarskog plemstva pozivajući se na saborsku odluku na Rakoškom polju iz god. 1505. po kojoj tuđinac u Ugarskoj i Hrvatskoj ne može biti vladarom izabralo je na saborima u Požunu 16. prosinca 1526. i 1. siječnja

71. Ivan (Ivaniš) *Korvin* stolovao je najčešće u Krapini, gdje je 11. listopada 1504. umro, a pokopan je u Lepoglavi. Usp. *Šišić*, nav. dj., 237. (Zanimljivo je pitanje zašto Utišinović nije stupio k pavlinima u Lepoglavi, nego podaleko u samostanu kraj Budima).

72. usp A. SEKULIĆ, nav. dj., ondje (i bilj. 144).

73. Pokret J. *Dózse* treba imati na umu kad se prosuđuje rad Jurja Utišinovića kao upravitelja Sedmogradske te nastojanja da se život kmetova (jobágyok) poboljša.

74. usp. A. SEKULIĆ, nav. dj., 31—32. (također bilj. 147—149. ondje).

75. Pavao *Tomori* bio je franjevac i nakon smrti Grgura Frankopana god. 1520. imenovao ga je kralj nadbiskupom i županom, a god. 1923. na saboru postao je i vojnim zapovjednikom. — usp. *Sekulić*, A., nav. dj., 32. (ondje i bilj. 150—155).

76. F. ŠIŠIĆ, nav. dj., 241. — *Katona*, S., Historia citica, XIX., 364. — *Istvánffy*, N., Libr. VIII., 74. — *Vrančić*, A., Djela, II., 21—25.

77. M. HORVÁTH, nav. dj., 16—17 (Piščeve simpatije su u tumačenju događaja na strani Ivana Zapolje).

1527. za kralja Ivana Zapolju, a manji dio Ugarske i kraljevina Hrvatska pak Ferdinanda Habsburga. U to doba Juraj Utišinović, tada već Brat Juraj ulazi ponovno u splet povijesnih događaja prinoseći golem obol slijedu povijesti. God. 1528. napušta »svoju samotnu ćeliju« i pristupa svome negdašnjem knezu, izabranom kralju Ivanu Zapolji. Tada je u zreloj dobi (46 godini), a Ivanu Zapolji pristupio je privrženo, odano i s ljubavi.[78] Iste godine skupio je oko 4000 bojovnika, pristaše Zapoljine i sukobio se 25. rujna 1528. s Ferdinandovom vojskom kod Košica. Od tada njegov udio u zbivanjima postaje sve odlučniji i značajniji.

Međutim, treba upozoriti da je osim turske opasnosti i unutrašnjih borbi oko prijestolja u to doba zanimljiv vjerski život, odnosno crkvene prilike.[79]

Tursko postupno zauzimanje gradova i područja u Podunavlju, poglavito pak spomenuta odlučna bitka kod Mohača, potresli su temeljito vjerski život i crkveno ustrojstvo. Novi gospodari nosili su sa sobom svoju vjeru, shvaćanje o nepomirljivosti između islama i kršćanstva. Međutim, u poljuljanom i nesigurnom društvenom životu javio se i širio protestantizam u Ugarskoj, što je utjecalo i na život u Podunavlju, njenom sastavnom dijelu. U Sedmogradskoj protestantski utjecaj bio je jak, budući da se dio velikaša iz svojih različitih pobuda priklanjao novoj vjeri. Kako je pak Pavao Tomori, bačko-kaločki nadbiskup poginuo na bojnom polju 1526. nije bilo nasljednika koji bi predvodio djelatnost u suzbijanju protestantizma. K tomu treba pribrojiti činjenicu da je u spomenutom boju poginuo i niz ugarskih biskupa.[80]

Borba oko hrvatsko-ugarskog prijestolja između Zapolje i Ferdinanda unijela je pometnju u crkvenom ustrojstvu posebice među biskupe, budući da su ih kraljevi imali pravo imenovati, a potvrđivala ih je Sveta Stolica. Tako je primjerice Ivan Zapolja već god. 1526. popunio stolicu ostrogonskog nadbiskupa imenujući Pavla *Várdai* poglavarom te crkvene pokrajine. Bivši biskup u Egeru, istaknuti humanist, Várdai nije bio u potpunosti dorastao upravi najistaknutije ugarske nadbiskupije niti društvenim složenim prilikama. Već god. 1527. prišao je Várdai novom gospodaru Ferdinandu. Biskup u Nyitri Stjepan *Podmaniczky*[81] najprije se okrenuo Zapolju, a zatim Ferdinandu. Šimun *Erdödy*, zagrebački biskup, prišao je odmah nakon Ferdinandove krunidbe k Zapolji, jer mu netom okrunjeni kralj nije dao ostrogonsku nadbiskupiju. Uz Ferdinanda dosljedno je izdržao vesprimski biskup Tomo *Szalaházy*, srijemski pak biskup Stjepan *Brodarić* ostao je uz Zapolju i bio je zagovornik pomirbe s Turcima. Kolebljivost crkvenih poglavara oko odluke o pristupu jednome ili drugome kralju može se tumačiti željom da uprava države dođe u što bolje i sposobnije ruke.[82]

●

78. usp. O. UTJEŠINOVIĆ, Životopis kardinala (...) Utješinovića, ondje. — *Milin*, A., nav. dj., 7.

79. H. EGYED, A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. — *Bunyitay*, V., A litújitás történetéből. Nagyvárad, 1887.

80. Literatura: *Bálics*, L., A romai katholikus Egyház története Magyarországban. Budapest, 1885. — *Katona*, S., Historia critica regni Hungariae. Budae — Colocae, 1778—1817. *Isti*, Historia metropolitanae ecclesiae Colocensis. Colocae, 1800. — *Lefaivre*, A., Les Magyars pendant la domination Ottoman en Hongrie (1526—1732), II. Paris, 1902. (Druga djela već spomenuta u ovom radu).

81. Stjepan *Podmaniczky*, biskup u Nyitri, krunitelj oba kralja umro je god. 1528. Nakon njegove smrti nije ondje trideset godina bilo biskupa (pisanje grada Nytre, piše se u knjigama različito: Njitra, Nitra, Nyitra i sl.)

82. usp. *Egyed*, H., A katolikus Egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973., 209—210.

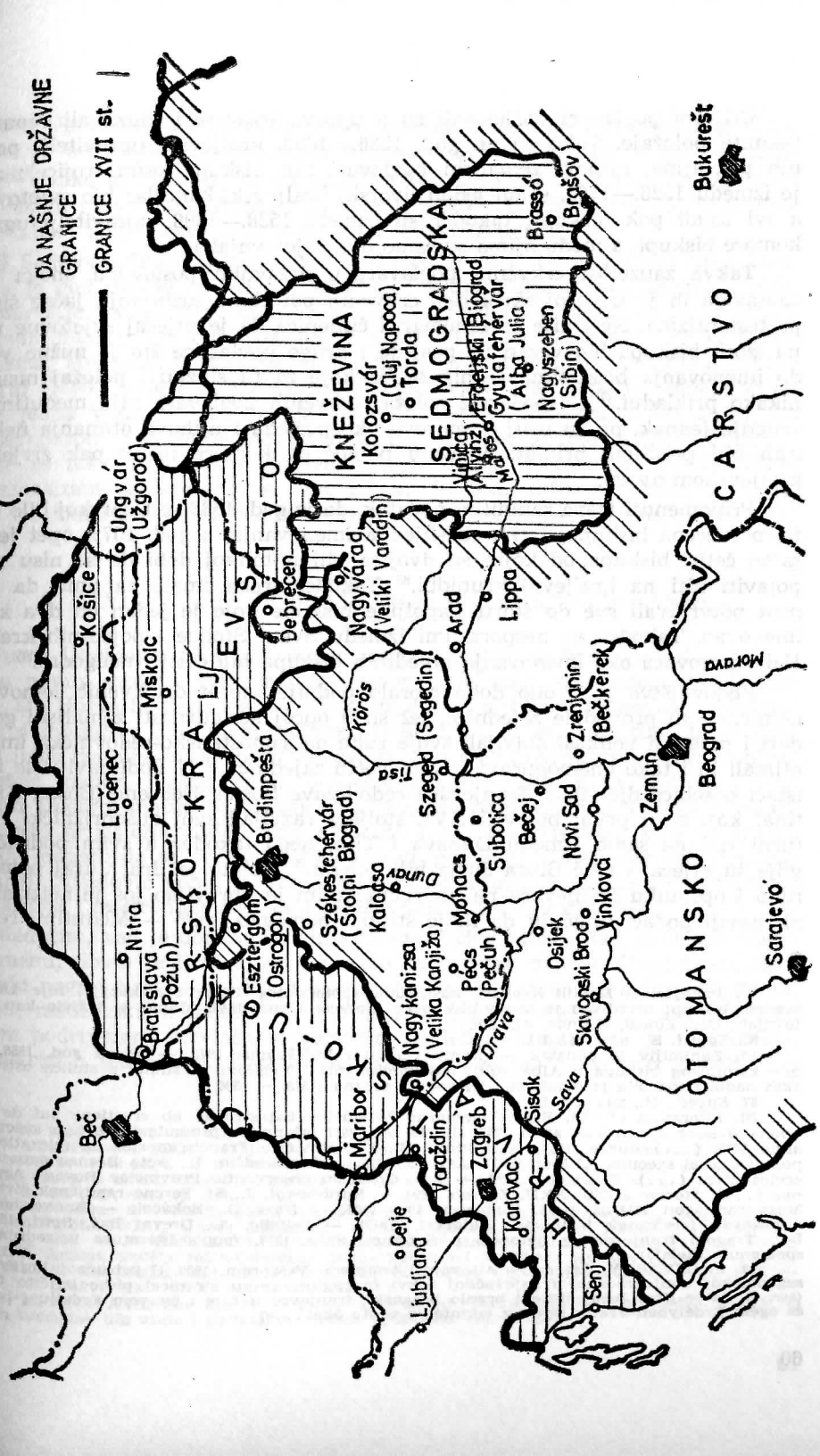

Crkveni poglavari sudjelovali su u upravi državom i zauzimali veoma istaknute položaje. Tako su od god. 1526.—1608. kraljevski upravitelji pojedinih pokrajina, njihovi zemaljski poglavari bili biskupi (osim trojice); zatim je između 1526.—1706. samo jedan dvorski kraljevski kancelar bio svjetovnjak a svi ostali pak biskupi; također su između 1528.—1608. upravitelji ugarske komore biskupi, a među njima su samo dva svjetovnjaka.[83]

Takva zauzetost crkvenih poglavara u državnim poslovima onoga doba sputavala ih je u većoj skrbi oko crkvenih potreba i suzbijanju jačeg širenja protestantizma. Ne smije se zanemariti činjenica da je utjecaj svjetovne vlasti na izbor biskupa bio vezan uz posjede i druge povlastice što je nužno vodilo do imenovanja biskupima i onih osoba koje za tu službu i položaj nisu bili nikako prikladni.[84] Gospodarski položaj crkvenih poglavara nije međutim bio svugdje jednak, pa su uslijed sporova oko posjeda i njihova otimanja neki od njih bili prisiljeni primati novčanu pomoć od komore ili su pak živjeli na kraljevskom dvoru.

Pripomenuti treba zanimljiv podatak, da je god. 1538. u Ugarskoj bilo samo tri posvećena biskupa, zatim su slijedila imenovanja, a god. 1572. opet je bilo samo četiri biskupa od kojih su dvojica bili u tolikoj dobi da se nisu mogli pojaviti niti na kraljevoj krunidbi.[85] Također treba imati na umu da pape nisu potvrđivali sve do smrti Zapoljine biskupe koje je jedan od dva kralja imenovao. Također su nesporazumi između Svete Stolice i pojedinih kraljeva Habsburgovaca oko imenovanja pojedinih biskupa bili česti i neugodni.[86]

Redovništvo je u ono doba moralo podnijeti teret društvenih lomova. U nemirima su propadale zajednice, jer su u općoj nesigurnosti zemaljski gospodari i pojedini velikaši stavljali svoje ruke na samostansko-redovnička imanja, otimali ih i tako onemogućavali život većih zajednica.[87] U Podunavlju se mora istaći posebice djelatnost franjevaca redodržave Bosne Srebrene (Bosna Argentina) koji su u prvoj polovici XVI. stoljeća razvijali svoj dušobrižnički i kulturni rad ne samo između Dunava i Tise, nego također u svim područjima gdje su utjecaj i moć Brata Jurja bili golemi.[88] Koliko je Brat Juraj pomogao radu i opstanku franjevaca na području kojim je upravljao još je neistraženo, ali noviji podaci upućuju da ih je štitio i pomagao im.[89] — Međutim, redovništvo u Ugarskoj onoga doba nema u svojim zajednicama redovničkog duha, nestalo je benediktinaca, a poznati samostan u Pannonhalmi je bio sekulariziran.[90] I tako bi se moglo nizati podatke koji zbrojeni potvrđuju da je stanje u vjerskom i crkvenom životu bilo veoma teško.[91] U izvješćima na Tridentinskom saboru slika Crkve u Ugarskoj bila je veoma tamna.

U Sedmogradskoj zauzimao se za vjerski život i crkvenu stegu Brat Juraj koliko je god mogao. Ali ni on se unatoč svojoj želji, sposobnostima i zalaganjima nije mogao u potpunosti oduprijeti prodoru reformatorskog pokreta. Njegovim zalaganjem erdeljski staleži zaključivali su o zabrani širenja protestantizma. Međutim, u posljednjoj godini njegova života, na državnom saboru u Tordi (1550.) staleži su potvrdili slobodno ispovijedanje protestantske vjere, te da jedna vjera ne uznemiruje drugu.[92] Nakon umorstva Brata Jurja bio je gospodarom Sedmogradske Ferdinand I. još pet godina (1551.—1556.), ali prilike se nisu ni u čemu izmijenile, a za Ivana Sigismunda (1556.—1571.) protestantizam se učvrstio, a sam vladar je god. 1563. priklonio se novoj vjeri. No vladavina Ivana Sigismunda je izvan okvira ovoga rada.[93]

5. PAVLIN I BISKUP BRAT JURAJ U ŽARIŠTU ZBIVANJA

Juraj Utišinović ušao je veoma rano u društveni život, sudjelovao je u njemu punim srcem i svim svojim umnim i tjelesnim sposobnostima. Životopisac M. Horváth misli da su dvije značajne crte u Utišinovićevu životu: žarko domoljublje i težnja za velikim djelima.[94] Čini se, međutim, da je Brat Juraj imao iznimno tankoćutan osjećaj za slobodu i pravdu. Sva njegova djela, zauzetost, napori i skrb imaju obilježje goleme težnje za slobodnim i pravednim životom malih, bezimenih ljudi koji su pred naletom Turaka, u sukobima oko prijestolja živjeli svoj skromni život, svagdašnjicu, koja je tražila iznimne napore da se prožive dani s mnogo pogibelji a malo radosti. Jamačno je Juraj Utišinović ponio iz svoga kršnog dalmatinskog zavičaja sućut prema stradalcima i izoštreni smisao za snalažljivošću u vrtlogu zbivanja.

Međutim, kad je obukao pavlinsku redovničku odjeću, kad je stekao lijepu naobrazbu, slovio je Brat Juraj ne samo kao vrstan prior u Częstohowi, Ladi na Šaju nego i kao čovjek lijepa govora koji je poznavao osim hrvatskoga još poljski, madžarski, njemački i rumunjski, a poglavito klasični latinski jezik. Svojim podrijetlom, privlačnom pojavom i ugledom raspravljao je o bojevima, razgovarao o teškoćama. Kad se pak ponovno susreo s Ivanom Zapoljom u

84. Primjerice: Martin *Kecheti*, nasljednik spomenutog Tome Szalaházyja, nije bio posvećeni biskup; utvrđivao je svoje biskupske gradove i god. 1548. oženio se i živio kao svjetovnjak. Usp. *Egyed*, H., nav. dj., 210.

85. *Egyed*, H., nav. dj., 211.

86. Zanimljiv je podatak — prema vlastitim bilješkama, 1978. — da od god. 1556. nije bilo katoličkog biskupa u Alba Juliji (Gyulafehérvár) i Velikom Varadinu, a stolica ostrogonskih nadbiskupa bila je dvadeset i tri godine prazna (1573. — 1596.).

87. *Egyed.*, H., nav. dj. 12.

88. Literatura (* * *), Brevis memoria Provinciae Capistranae ab erectione sui de Provincia Bosnae Argentinae anno 1757. die 16. Augusti solenniter promulgata festum saecularae anno 1875. (. . .) Budae, 1857. — *Bukinac*, B., De activitate Franciscanorum in migrationibus populi cratici saeculis XVI et XVII. Zagreb, 1940. — *Fermendžin*, E., Acta Bosnae potissimum ecclesiastica (. . .). Zagrebiae, 1892. — *Isti*, Cronicon observantis Provinciae Bosnae Argentinae (. . .). *Starine JAZU*, XXII. Zagreb, 1894. — *Karácsonyi*, J., Sj. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig, I—II. Budapest, 1922—1924. — *Unyi*, B., Sokácok — Bunyevácok és a bosnyák ferencesek története. Budapest, (1947). — *Sekulić*, A., Drevni Bač, Split, 1978. — *Isti*, Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici. Split, 1978. (popis literature u zadnja dva spomenuta djela).

89. F. LEVÁRDY, Szeged — Alsovárosi templom. Veszprém, 1980. U priručnoj knjižnici o segedinskoj donjogradskoj franjevačkoj crkvi (nepaginirane su stranice) pisac izričito bilježi (str. 4), da je Brat Juraj štitio i branio bosanske franjevce u Lipi i čitavom Erdelju (»Lippán és egész Erdélyben Fráter György tekintélye védte öket . . .«)

90. H. EGYED, nav. dj., 212.

91. U Kolozsváru (Cluj) bio je god. 1574. samo jedan stolar koji je vjernicima o blagdanima pročitao evanđelje, a u Velikom Varadinu bio je neki franjevac koji se skrbio za vjernički život, u cijeloj županiji Kraszna bilo je svega tri katolička svećenika.

92. H. EGYED, nav. dj., 224.

93. Literatura: E. JAKAB, János Zsigmond élete és uralkodása. *Kereszteny magvetö*, 1863. — K. SZENTMÁRTONI, János Zsigmond erdélyi fejedelem élet és jellemrajza. Székelykeresztur, 1934. — A. HARSÁNYI, János Zsigmond. Protestans szemle. Budapest, 1889. — E. VÁRADY, Adatok Erdély müvelödéséhez János Zsigmond korában. Kolozsvár, 1902. — J. A. SCHWICKER, Martinuzzi und die Reformation in Ungarn und Siebenbürgen. Beč, 1867. — K. SZABÓ, Székely oklevéltár. Kolozsvár, 1872.

94. M. HORVÁTH, nav dj., 14. — pisac misli da su »žarko domoljublje i žarka težnja za velikim tvarima« bili vrela i poticaji u svakom njegovom većem djelu.

Ladi, pred Bratom Jurjem otvorila se širom vrata u vrtlog povijesti.[95] Kad ga je pak njegov negdašnji knez, zatim okrunjeni vladar Zapolja imenovao biskupom velikovaradinskim, zapovjednikom više gradova, savjetnikom i riznićarom Brat Juraj je prihvatio svoju povijesnu ulogu s punom odgovornosti. Povjesničar Vj. Klaić pak ističe: »Taj umni muž, koji je u jedan mah vršio službu pokladnika, namjesnika i zamaljskog suca imao se boriti ne samo protiv vlastohlepne kraljice (udovice Ivana Zapolje, A. S.)... nego i protiv njezina rođaka Petra Petrovića, koji mu je zavidao i otimao se o njegovo mjesto.«[96]

Juraj Utišinović je doista ušao u vrtlog povijesti ne kao rubni sudionik nego kao pokretač i graditelj; činio je »čudesa hrabrosti zaodijevajući se u boju čeličnim oklopom ili zelenom kabanicom vojničkom preko bijele mantije pustinjaka pavlinskog«, kako je to zabilježeno u njegovu životopisu.[97]

Silnim zamahom počeo je Brat Juraj društveni rad u zreloj muževnoj dobi približujući se punom petom desetljeću svoga života, kako je već spomenuto. Uključio se najprije u borbu oko prijestolja kao dosljedni privrženik Zapoljin, zatim se zalagao oko pomirbe i nagodbe između kraljeva, a kad je umro Ivan Zapolja nastavljao je braniti probitke malodobnog Ivana Sigismunda i majke mu Izabele; no uvijek u pogibelji da Turci odlučno učine Sedmogradsku turskim pašalukom. U svim tim složenim prilikama Brat Juraj djeluje veoma živo, ali razborito, obučen u pavlinsku odjeću i s jednostavnim potpisom redovnika. Čini se zato potrebnim odbaciti mišljenje o tobožnjoj težnji Brata Jurja da bude vladar i samodržac.[98] Većina pisaca ne osporava istinu, da je i kao velikovaradinski biskup i državni rizničar živio istim jednostavnim životom kao i dok je bio redovnikom. Vojnici koji su potjecali iz puka i svi obični ljudi štovali su ga; doduše, visoko plemstvo ga je ubilo, ali puk mu se molio.[99]

Međutim, treba najprije upozoriti da je bilo zabuna među starijim piscima oko redovničke pripadnosti Jurja Utišinovića. Na to je upozorio Nikola *Benger*, koji je i utvrdio odakle ta zabuna. Budući da su prvi pavlini obdržavali pravila sv. Benedikta[100] ubilježili su neki pisci Brata Jurja među benediktince, zanemarujući činjenicu da su prvi pripadnici »kongregacije sv. Pavla[101] prvog

95. Ondje.
96. VJ. KLAIĆ, Povijest Hrvata, V. Zagreb, 1973., 230.
97. A. MILIN, nav. dj., 6 prema životopisu Utješinovića Ostrožinskog Ognjoslava.
98. usp. *Archiv* für Kunde österr. Geschichtsquellen, 22, 175.
99. J. JORDÁKY, nav. dj., 22. — Isti pisac zaključuje, da je prema podacima Utješinovićevih suvremenika bio čovjek koga se današnjim riječnikom naziva demokratom.
100. *Benedikt*, sveti (Benedictus — blagoslovljen). Osnivač benediktinskog reda u VI. stoljeću. U mladosti je pošao među pustinjake te je uzornim životom privukao mnoge učenike. Napisao je pravila za zajednički život i razdijelio učenike u dvanaest samostana s opatom (nadstojnikom) na čelu svakoga. Temeljno pravilo (*Regula*) napisao je u Monte Cassinu, a ono je bilo također vodič za većinu zajednica zapadnog monaštva. *Benediktinci su* kao Red osnovani god. 528. Uz uobičajena tri redovnička pravila polažu i četvrti stabilitas loci — stalnost mjesta, što znači da će živjeti sav život u jednom samostanu. Geslo im je »Ora et labora« — moli iradi. U nas je prvi samostan osnovao knez *Trpimir* god. 852 u Rižinicama iznad Solina.
101. *Pavao Pustinjak*, sveti (Paulus, primus ermita). Kao mladić živio je u Egiptu, u Tebi (Tebaidi). Za Decijeva progonstva sklonio se u pustinju. Ondje je ostao devedeset i osam godina, a prema legendi za sve to vrijeme dolazio mu je gavran i donosio pola kruha. Pridružio mu se sv. *Antun* opat, a kad je Pavao umro dva su lava — prema predaji — pritekla u pomoć Antunu da mu iskopa grob. — *Pavlini* (paulini) su najprije pustinjački, a zatim samostanski red. Osnivač im je sv. Pavao Pustinjak, a jamačno je najstariji samostan njihov u Hrvatskoj bio onaj u Dubici, osnovan god. 1244. Zadužili su hrvatski narod iznimnom kulturnom djelatnošću.

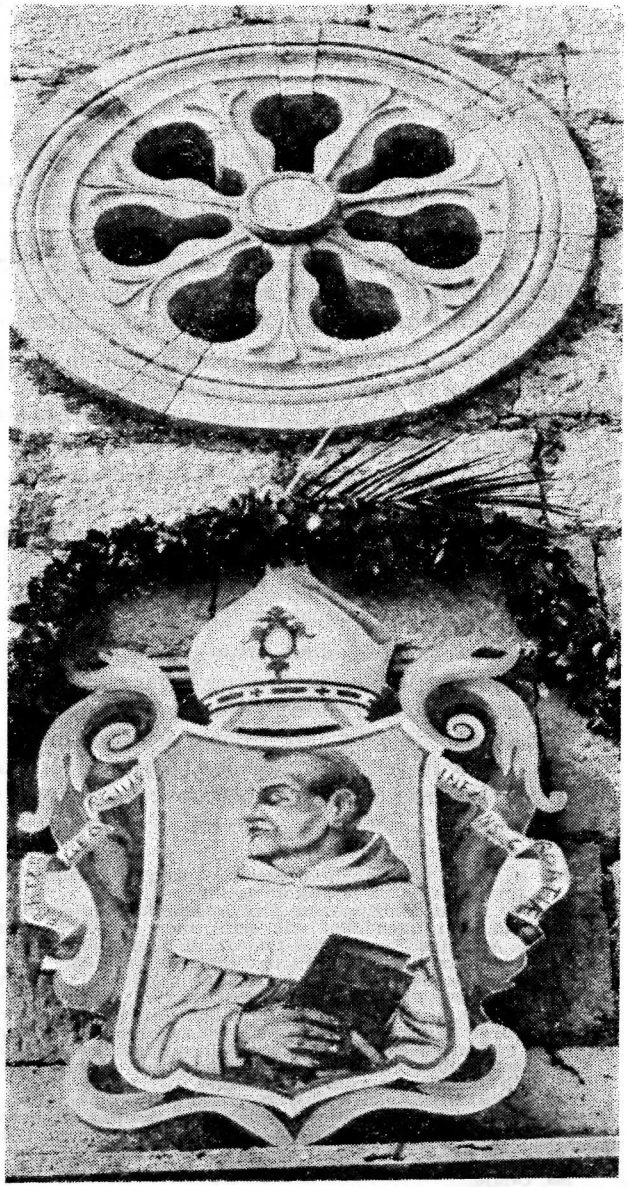

Na dan proslave: pročelje crkve Imena Isusova — kamena rozeta nad ulaznim vratima i lik kardinala Utišinovića s Misalom (rad fra Branka Periše)

pustinjaka«, utemeljene god. 1215. u Ugarskoj, prihvatili spomenuta benediktinska pravila. Pisac pavlinske povijesti N. Benger odlučno odbacuje takovu zabunu (testes ejusce rei sunt patrii scriptores Istvanffius (...), aliisque, tanto amplius fidem meriti, quanto rerum patriarum magis gnari).[102]

Već je spomenuto da je Brat Juraj bio redovnički poglavar u Częstochowi i Ladi na Šaju, ali u njegovu revnost oko redovničkog života i bogoslužja treba pribrojiti značajno djelo koje u silovitim gibanjima reformatorskog pokreta i širenja protestantizma reljefno ističe redovništvo i privrženost Crkvi pavlina i beskupa Jurja Utišinovića. To je rimski misal koji je objelodanjem god. 1537. u Veneciji pod naslovom:

Missale novum, juxta ritum, modumque sacri ordinis fratrum eremitarum divi Pauli primi eremitae, a mendis omnibus expurgatum, accentibusque veris, et marginale cottacione locorum, aptis imaginum figuris interpositus illustratum. Restitutum autem ubi mutilium erat, impensis reverendissimi domini fratris Georgii eremitae, divino favore episcopi ecclesiae Varadiensis, accurantissima deligentia excusum in gratiam ejusdem ordinis. Subnectitur dein Iconismo: *Venetiis* in officina Lucae Antonii Juntae, *anno* a Christo nato *1537*.[103]

U prvi mah može se učiniti suvišnim spominjati puni naslov misala. Ali ovo djelo ima iznimno značenje kao bogoslužni priručnik, ali više pomaže utvrditi koliko je Brat Juraj bio zauzet oko bogoslužja u svome Redu: očistio je i providio potrebnim ispravcima tekst, uresio knjigu, a sve to učinio je kao pripadnik pustinjačkoga pavlinskog Rega, koji je *divino favore* bio biskupom velikovaradinskim. Koliko se god činilo, da je u XVI. stoljeću bio običaj uresiti naslovnu stranicu objelodanjene knjige brojnim podacima i osobnim pridjevcima, naslovima sastavljača i nakladnika, u naslovu ovoga misala Utišinovićeva suzdržano zabilježeno je sve što potvrđuje njegovu revnost oko knjige i redovničkog bogoslužja.

Isticanje pak u naslovu biskupstva Brata Jurja ima svojevrsno značenje i potvrđuje da je doista bio poglavar biskupije velikovaradinske. Neki su naime pisci postavili pitanje njegova biskupskog posvećenja.[104] Međutim, M. Horváth bilježi da je svakoga dana pribivao misi, obdržavao je crkvenu stegu, postove, redovito je molio časoslov, revno je propovjedao i bio je dobar ispovjednik.[105] Potvrda o njegovu biskupsku posvećenju nije zabilježena u do sada

102. N. BENGER, Annalium eremi — coenobiticorum ordinis s. Pauli I. Eremitae. Posonii, 1742., str. 192 doslovice na latinskom jeziku:
»Quod autem Martinusium professione fuisse Benedictinum nonnulli scribant cum allegato Florimundo Raemundo, hic error inde probabiliter manavit, quod quidam sparserint (inter quos Ascanius Tamburinus tomo 2. de jure Abbatum, Disp. 24 quaest. 5.) congregationem S. Pauli primi Eremitae Patachii in Hungaria Anno 1215. plantatam, vivere sub Regula S. Benedicti, atque ita decepi, MARTINUSIUM quoque PAULINAE professionis virum putaverint ad Ordinem pertinere Divi Benedicti. Caeterum enim Purpuratum hunc Praesulem ex Ordine suisse nostro, clariora sunt documenta, quam ut in dubium jure vocari queant. Nam praeter prisca Ordinis nostri monumenta, testes ejusce rei sunt patrii scriptores Istvanffius. Author Purpurae Panonicae, aliique, tanto amplius fidem meriti, quanto rerum patriarum gnari.
Ex scriptoribus etiam exteris accuratiores idipsum testati sunt, veluti Onuphrius Panvinius in Historia Romanorum Pontificum«.

103. N. BENGER, nav. dj., 193. Pisac navodi puni naslov misala kao dokaz pripadnosti Brata Jurja pavlinskom redu: »Argumentum insuper est proprium olim Ordinis nostri Missale impensis ejusdem Georgii Martinusti anno Christi 1537. Venetis excusum, quod hodieque in Monasterio Rannensi conservatum ...«

104. M. HORVÁTH, nav. dj., 384.

105. Ondje.

poznatim ispravama, ali je iz svih podataka očito da je bio svećenikom uzorna života.

Brat Juraj, pavlin i biskup, bio je u žarištu zbivanja što potvrđuje i pismo pape Julija III. upućenog 20. srpnja 1551. iz Rima Bratu Jurju. Papa u njemu ističe zauzetost i borbu Jurjevu »in turbulentissimo istius provinciae tumultu«, potvrđuje vjernost i postojanost u katoličkoj vjeri: »tua in catholica religione tuenda fides atque constantia« te razboritost u postupcima (tua prudentia).[106] Na čelu velikovaradinske biskupije bio je branitelj katoličanstva »ad ultimum usque spiritum tam armis, quam consiliis illibatam conservavit», sačuvao je do zadnjeg daha vjeru savjetima i oružjem, kako spominju pisci,[107] Ističu pisci također, da se za života Brata Jurja razvijala vjera u onim krajevima (Quam diu Georgius Monachus vixit, una in ea aregione vivit religio).[108]

U doba Brata Jurja trebalo je sačuvati Sedmogrsku kojom je upravljao od Turaka. U nezavidnoj igri s vještim i moćnim protivnikom upravitelj Erdelja u bijeloj redovničkoj odjeći uspio je svoje područje sačuvati i zaštiti puk pa ga onodobni latinski pjesnik veliča, da je bio stup čitavog kraljevstva i pobjednik kod Segedina:

Qui columen regni totius hujus erat,

Turcica tota manus Segedini moenia caepit ...[109]

U sukobu dva svijeta, dvije vjere, dvije vojske našli su se sučelice dva čovjeka skoro iz istoga zavičaja: Juraj Utišinović, sin oskudnog dinarskog krša i beglerbeg Mehmed Sokolović, dijete bosanskog vilajeta; obojica iznimno sposobni, graditelji povijesti u sudaru i lomovima. Juraj Utišinović Martinušević sačuvao je u sebi djedovsku vjeru i ponio je sobom kroz život prihvaćajući redovništvo[110] i crkvene službe i časti, Sokolović je pak djetinju vjeru zamijenio novom i kroz rodni zavičaj prošao kao predvodnik osvajalačkih četa. Međutim, Brat Juraj je u sukobima i okršajima s Turcima bivao pobjednikom dok ga zavist Ferdinandovaca nije pokosila u vlastitom domu; Turci se nisu domogli njegove glave, ali su ubojice poslale kralju Ferdinandu redovnikovo odrezano uho.[111]

Prema Ivanu Zapolji sačuvao je Brat Juraj svoju odanost do kraja kraljeva života,[112] a kad su opći probici bili u pogibelji, odlučno je zagovarao pomirbu između suparnika oko prijestolja.[113] Kada je pak Zapolja umro Brat Juraj se odlučno zalagao za prava kraljice Izabele i malodobna joj sina Ivana

106. A. KÁROLYI, Codex epistolaris fratri Georgii, str. 253., br 123. Nakon uobičajenih riječi pozdrava papa Julije III. piše: »Cum antea perspecta nobis esset tua in caholica religione tuenda fides atque constantia, non mediocriter quam de tua prudentia ac pietate opinionem semper habuimus, nuper confirmarunt litterae et nuncii, ex quibus intelleximus te in turbulentissimo istius provinciae tumultu cum charissimo in Christo filio nostro rege Romanorum (i. e. Ferdinando, A. S.) omnes vires opesque tuas ad optimam causam defendendam contulisse ...«

107. N. BENGER, nav. dj., 195, VIII. »Georgius Martinusius Transylvaniam, vera in Deum religione Hungariae conjunctam, ad ultimum usque spiritum tam armis quam consiliis illibatam conservavit ...«

108. Ondje.

109. Isto djelo, 197. stihovi su Gašpara *Brushiusa u* djelu *Prëmata de rebus Hungariae*.

110. usp. *Benger, N.*, nav. dj., Appendix, Catalogus patrum generalium, XXXIII.

111. M. HORVÁTH, nav dj., 361. — S. BARABÁS, nav. dj., 27.

112. N. ISTVÁNFFY, Lib. XII., 1, 128. — (Također u već spomenutim djelima *Bengera, Barabása, Vrančića* i drugih pisaca).

113. M. HORVÁTH, nav. dj., 71—73.

Sigismunda.[114] Nije ta zauzetost bila bez teškoća, ali u tome je ostao uporan, dosljedan.[115]

Brat Juraj nije bio pristaša Ferdinanda Habsburga[116] i prišao mu je nakon što je razmislio o kraljevoj vojnoj snazi koja bi mogla jamčiti sigurnost Ugarske i Sedmogradske.[117] Kad je odlučio prići Ferdinandu učinio je to s punom odgovornosti i poduzeo je sve da ga erdeljski staleži priznaju kraljem[118] te se svi zajednički odupru turskim osvajačima. Ali Brat Juraj ni tada ne zaboravlja da je skrbnik Zapoljina sina Ivana Sigismunda pa u posljednjoj godini svoga života (4. veljače 1551.), svjestan obveza iz velikovaradinskog ugovora, želi znati: »quid Majestas vestra cum filio regis facere velit«.[119] Međutim, sprega s Ferdinandom nije bila uspješna: nepovjerljiv i sumnjičv kralj nije vjerovao Bratu Jurju, u spletkama i zavisti nije razlučio istinu od potvore što je sve vodilo k povjerljivom nalogu Ivanu Krst. Castaldu da se Fratra ukloni„ »ako se stvari inače ne može pomoći«.[120]

Tako je u dvije godine (1550. i 1551.) glava sedamdesetgodišnjaka bila određena za žrtvu. Izričito ju je zatražio sultan svojim fermanom upućenom krajem srpnja 1550. kraljici Izabeli, velikašu i rođaku joj Petru Petroviću i staležima. U njemu optužuje Brata Jurja za proigrano povjerenje; spreman je mladoga princa učiniti moćnim kraljem (Ivana Sigismunda), ali traži glavu redovnikovu.[121]

U dvadesetak godina svoga državničkog djelovanja bio je Brat Juraj u žarištu zbivanja: u sukobima oko hrvatsko-ugarskog prijestolja, u otporu i vojnim pohodima protiv Sulejmanovih prodora i osvajanja, u borbi za što puniju nezavisnost Sedmogradske i bolji život žiteljstva na području kojim je upravljao. Međutim, u križanjima raznih interesa, u nemilosrdnim sukobima Brat Juraj uzdigao se do veličine graditelja povijesti svojim iznimnim sposobnostima, ratnom vještinom i uspješnom, spretnom ulogom pomiritelja. Značajna je zato papina izjava na glas o umorstvu Brata Jurja: »Je li moguće (...) da bi redovnik, svećenik, biskup o kome se svagda znalo, da je čestit, pobožan, savjestan: sad najedared zadnjih dvajuh mjeseci svoga 70-godišnjeg života zločincem postao.«[122]

●

114. VJ. KLAIĆ, nav. dj., 231.
115. Ondje; — L. JORDÁKY. nav. dj., 21 — *Pray*, G., Epist. proc., 2, 48, 313, 381. — *Huber*, A., nav. dj., 4 (484).
116. A. HUBER, nav. dj., 6: »Dieser (d. h. Frater Georgius, A. S.) hatte zu den entschiedensten und thätigsten Gegnern Ferdinands von Österreich gehört.«
117. A. HUBER, nav. dj., 7: »Der Mönch wollte offenbar die Entscheidung hinausschieben bis sich herausstellte, ob der König eine Macht zusammenbrächte, welche hinreichend wäre, Ungarn und Siebenbürgen gegen die Türken zu behaupten.«
118. Na saboru u Weissenburgu (Karlsburgu) u studenom 1547. na prijedlog Brata Jurja upućeni su poklisari caru Karlu V. i kralju Ferdinandu, koji su tada bili u Augsburgu, neka učine što mogu za spas Ugarske. — usp. *Károlyi*, A., Codex ep., p. 174. — *Monum. comit Transylvaniae*, 1, 230—238.
119. G. PRAY, nav. dj., 230.
120. usp. VJ. KLAIĆ, nav. dj., 233. (»Ako se inače stvari ne može pomoći neka fratra (Jurja) preteče i neka ga radije makne s puta nego da čeka kako će ovaj izvesti svoje namjere protiv njega (Ferdinanda A. S.) na štetu države i cijeloga kršćanstva«).
121. G. PRAY, nav. dj., 2, 258. — *Huber*, A., nav. dj., 14—15. — *Monum. comit. Transylvaniae*, 1, 30).
122. A. MILIN, nav. dj., 8 (prema Ognj. Utješinoviću Ostrožinskom).

6. RATNIK I POMIRITELJ

Odlukom svojom da pomogne Ivanu Zapolji u borbama oko prijestolja uključio se — kako je već spomenuto — Brat Juraj u neobično složeni politički život kroz koji je trebalo proći u ratničkoj opremi prebačenoj preko redovničke odjeće, nužno je bilo vješto sudjelovati u pregovorima, razgovarati sa sugovornicima, uvjeravati prijatelje i neprijatelje o čistoći nakana, o uvjetima života na podunavsku području.

Uz pristup Ivanu Zapolji zabilježili su pisci izjavu Brata Jurja: »Kad si me već udostojao da me pozoveš u službu svoju u nesreći svojoj, ne htjedoh da ti dođem praznoruk, nego evo ti donesoh ovo (10.000 cekina, A. S.) i mene glavom, a da sam mogao više, ja bih ti donio.«[123] Sadržajno ova izjava koju je Brat Juraj priopćio Ivanu Zapolji tumači njegovu neposrednu i predanu službu svome negdašnjem knezu, ali je istodobno i početak njegova ratničkog i pomiriteljskog životnog puta kroz povijest.

Već je spomenuto, da je Brat Juraj sa svojim četama sukobio se s Ferdinandovom vojskom kod Košica (1528.), zatim je god. 1530. branio Budim od Ferdinandove vojske i zauzimao se oko gospodarskog života i dohotka države, sređivao je sudstvo i upravu.[124] Budući da je svojim radom postao prvi čovjek u Zapoljinom dijelu Ugarske pa je nastojao urediti što čvršće ustrojstvo države.[125] U neposrednoj pogibelji od turskih provala činili su se napori oko nagodbe između dvojice okrunjenih kraljeva, a Brat Juraj nastojao je postići što bolje uvjete za gospodara kojemu je služio. Uz sudioništvo brojnih posrednika sklopljen je bio sporazum, svojevrsna nagodba (30 točaka) između Ivana Zapolje i Ferdinanda.[126] Sporazum je sklopljen 24. veljače 1538. u Velikom Varadinu i Ferdinand je prema njemu priznao Zapolji pravo kraljevanja u njegovu dijelu Ugarske, a za uzvrat Zapolja se odrekao naslova nad hrvatskim zemljama dok je poslije smrti njegova kraljevina trebala pripasti Ferdinandu.[127] Već je spomenuto, da je Zapolja imenovao god. 1540. Brata Jurja skrbnikom svoga netom rođenog sina Ivana Sigismunda. To se protivilo odredbama sporazuma pa je nastavljena borba. U svibnju 1541. Brat Juraj predvodi čete protiv Ferdinandove vojske u borbama oko Budima. S koliko je žara vodio bitku potvrđuje bilješka, da će prije priznati Proroka (Muhameda) nego grad predati Nijemcima.[128] Boj je bio žestok i pod kraj kolovoza potučene su bile Ferdinandove čete. Ali tada je pod Budim stigao sultan Sulejman.

Brat Juraj je shvatio ozbiljnost položaja i u prvoj polovici petog desetljeća čini sve što mu je dostupno oko pomirenja Ferdinanda i Zapoljine udovice Izabele Poljske. To je bilo potrebno učiniti zbog zajedničkog otpora prema Turcima[129] Vlastoplepna i nestalna kraljica Izabela nije se slagala s Bratom

●

123. Ondje.
124. N. ISTVÁNFFY, Lib. XII., 1, 128. — G. PRAY, Epist. proc. 2, 48.
125. A. HUBER, nav. dj., 3 (483). — G. KRONES, Handbuch der Geschichte Österreichs, 3, 329. ff.
126. M. HORVÁTH, nav. dj., 71—73.
127. Ondje.
128. Ondje — L. JORDÁKY, nav. dj., 21 i sl.
129. L. JORDÁKY, nav. dj., ondje; Brat Juraj je doznao da Ferdinand kriomice pregovara s Turcima i obeća im danak, ako mu pomognu da cijelo kraljevstvo bude njegovo (god. 1538.)

Jurjem u načinu vođenja državnih poslova, uskratila mu je naslov sedmogradskog gubernatora.[130] Podršku je nalazila u rođaku Petru *Petroviću,* tada županu temišvarskom i vrhovnim zapovjednikom Ugarske. Međutim, unatoč spletkama Brat Juraj je na saboru u Tordi (1. kolovoza 1544.) izabran za vrhovnog vojskovođu i potvrđen je za pokladnika i vrhovnog suca.[131] Njemu se pak činila pogibeljnom od borbe za vlast turska sila koja je drobila europsko tlo, postupno prodirala i osvajala drevne države, pokoravala stoljetna kraljevstva i mrvila carstva. Napokon, sultan također nije prijaznim okom gledao moćnog Brata Jurja, jer mu je mogao smetati da Erdelj polagano skuči i od zavalne kneževine učini ga turskim pašalukom.[132] I dok je sultan utvrđivao *Segedin* i tražio da mu se izruče gradovi *Temišvar, Bečkerek* i *Bečej,* dotle je Brat Juraj slijedom svoga života ubačen u jugoistočnu Ugarsku, u Sedmogradsku, pomišljao je o nagodbi s Ferdinandom, jer je većina erdeljskih staleža voljela se prikloniti Ferdinandu nego neprestance živjeti u strahu i bojazni od Turaka. Čini se također da je i kraljica Izabela željela više biti posve samosvojna i slobodna s manjim prihodima nego se kititi pukim naslovom krajice Ugarske i Erdelja i vlasnicom krune sv. Stjepana, simbolom ugarskog kraljevstva. Povjesničar Vj. Klaić tumači raspoloženje Brata Jurja u to doba riječima: »njemu je zgodnije bilo da upravlja Erdeljem u ime Ferdinandovo, nego da vazda strepi od Turaka, ili da ga zbace kraljica Izabela i njezini privrženici.«[133] No, pouzdanijom se čini misao, da je Brat Juraj htio u povijesnim spletkama i podvalama sačuvati nezavisnost i samostalnost zemlje kojom je upravljao.[134] Franjo (Ferenc) Forgách pak piše, da je Brat Juraj bio iznıman muž, koji se jednako isticao u ratu i miru te se zalagao za ostojnost Erdelja i Ugarske.[135]

Već u studenom god. 1547. pobudom Brata Jurja erdeljski su staleži na svom saboru u erdeljskom Biogradu (Alba Julia) zaključili da pošalju zasebni poklisari njemačkom caru Karlu V. i kralju Ferdinandu u Augsburg, gdje su boravili na njemačkom saboru, neka ih sklone da se nagode s kraljicom Izabelom i neka se dignu za oslobođenje Ugarske. No takav poticaj Ferdinand nije odmah prihvatio, jer se bojao pogaziti nedavno sklopljeni mir s Turcima pa je zato tek 8. rujna 1549. sastao se njegov opunomoćenik Nikola *Salm* s Bratom Jurjem u *Nyir Báthoru,* jugoistočno od Tokaja. Pregovaralo se o odšteti na koju bi Izabela sa sinom Ivanom Sigismundom ustupila kralju Ferdinandu svoj dio Ugarske i Erdelja.[136] Međutim, nije se stiglo do ikakva sporazuma, a položaj Brata Jurja postao je sve složeniji, jer su ga protivnici, a poglavito Petar Petrović, oklevetali pred sultanom da Sedmogradsku kani predati kralju Ferdinandu. Već je spomenuto, da sultan fermanom upućenom Izabeli, P. Petroviću i staležima tražio Jurjevu glavu.[137]

●

130. VJ. KLAIĆ, nav. dj., 230.
131. M. HORVÁTH, nav. dj., 280 sl. — L. JORDÁKY, nav. dj., 21—24.
132. VJ. KLAIĆ, nav. dj., 230.
133. Ondje.
134. L. JORDÁKY, nav. dj., 21—22.
135. F. FORGÁCH, De statu reipublicae Hungariae Ferdinando, Johanne, Maximiliano regibus ac Johanne secundo principe Transylvaniae commentarii 1540—1572. *Monumenta Hung. hist., II. Scriptores.* Tom. 16; Pest, 1866.
136. M. HORVÁTH, nav. dj., 120—180. — A. HUBER, nav. dj., 6—7 — VJ. KLAIĆ, nav. dj., 231.
137. F. FORGÁCH, nav. dj., 7. — G. PRAY, nav. dj., 2, 208. — Mon. comit. Transylvaniae, 1, 307.

Tada je Brat Juraj pregnuo svim silama da svoju nakanu ispuni i učvrsti svoj položaj u prepletenim zbivanjima,[138] a Nikola *Salm* imao je pravo, kad je izvjestio Ferdinanda o svojim pregovorima s Bratom Jurjem da je sve u rukama ovog redovnika, jer kraljica osim naslova nema nikakve moći.[139] Međutim, Brat Juraj naslućuje, da se odlaganje sporazuma s Ferdinandom može pretvoriti u pogibelj koju će turski sultan i beglerbeg Sokolović uspješno iskoristiti. Zato je u siječnju 1551. Brat Juraj izjavio pred erdeljsko-ugarskim staležima u Velikom Varadinu da ni on niti kraljica ne mogu se više održati pa će im zato potražiti drugog gospodara.[140] Izjava je doista izvirala iz nezavidnog položaja, ali je bila začinjena s prizvukom potrebe da se čim prije učini, poduzme nešto. Već 3. veljače iste godine sastao se u *Dioszegu* (sjeverno od Velikog Varadina) s velikim županom Andrijom *Báthorom* i Erazmom *Teufelom,* zapovjednikom lakog konjaništva u Ugarskoj pa im je predlagao neka Ferdinand što prije dade mladom Ivanu Sigismundu prikladnu odštetu za Sedmogradsku, Izabeli pak naknadu za miraz pa neka pripremi jaku vojsku s kojom će zauzeti spomenutu zemlju.[141] Istodobno poslao je Brat Juraj zaostali danak sultanu kako bi ga primirio i uvjeravao ga je o svojoj odanosti.[142]

Ferdinandova vojska (6 do 8 tisuća momaka) ušla je krajem svibnja u Erdelj pod zapovjedništvom Ivana Krstitelja *Castalda,* koji je bio u kraljevoj službi i na glasu kao vrstan vojskovođa.[143] Vojska je 1. lipnja stigla u Cluj (Kolozsvár), a 4. lipnja poklonili su se zastupnici erdeljskih staleža Ferdinandu kao svome kralju.

Posao oko nagodbe između Izabele i Ferdinanda preuzeli *su Tomo Nádasdy,* Iv. Krstitelj Castaldo i Brat Juraj. Oni su pošli 14. lipnja kraljici Izabeli u Szász-Sebes kamo se bila sklonila još u svibnju. Izabela je dugo bila neprijateljski raspoložena prema Bratu Jurju, ali je ovaj u pregovorima želio postići što povoljnije uvjete, da nagodba bude sve prihvatljivija.[144] Otekli su se pregovori, a kad je stigao glas da se primiču turske čete, utanačena je nagodba i potpisana 19. srpnja 1551. u erdeljskom Biogradu. Izabela je u ime svoje i svoga sina ustupila caru Karlu V. i Ferdinandu (Habsburgovcima), kao i njihovim potomcima sve što je do tada držala u Ugarskoj i Erdelju, uz to im je predala ugarsku krunu sv.Stjepana. Ferdinand je pak Ivanu Sigismundu i njegovim muškim potomcima predao šlesku vojvodinu Opolje kao češko leno i zajamčio mu je godišnji prihod od 25.000 dukata. Budući da je ta

●

138. usp. *Archiv für Kunde öster. Geschichtsquellen,* 22, 175. — *Huber,* A., nav. dj., 6.
139. djela, ondje.
140. *Klaić,* Vj., nav. dj., 231.
141. usp. *Pray,* G., nav. dj., 230. — *Huber,* A., nav. dj., 7, 15.
142. O odnošajima Brata Jurja s Portom usp. A. HUBER, nav. dj., 3(483) gdje je zabilježeno, da je Brat Juraj spoznao nemogućnost otvorene borbe protiv Turske pa je bio potreban pravi čovjek za takvu igru i prava sredstva za spas zemlje. Unatoč svome redovništvu i svjetonazoru tražio je mogućnosti da sačuva Sedmogradsku.
143. *Ivan Krstitelj Castaldo,* podrijetlom Španjolac, rođen u Italiji, stupio je u službu Ferdinanda Habsburga. Neprijateljski je bio raspoložen prema Bratu Jurju, posebice ga sumnjičao za suradnju s Turcima. Čini se, da je bio zavidan i željan Jurjevih posjeda i imetka. Nakon ubojstva napustili su ga vlastiti vojnici pa je kriomice morao napustiti Sedmogradsku. — U ispravama spominje se pod imenom *Castaldo, Castaldus, Johannes Baptista, Johannes Bapt. Castaldus.* Usp. L. GROSS, Die Reichsregisterbücher Kaiser Karls V. — Wien—Leipzig, 1530., 95, 131, 139, 140.
j48g 9j
144. A. KÁROLYI, Codex epist. fratri Georgii, 41 sq — A. HUBER, nav. dj., 7. — VJ. KLAIĆ, nav. dj., 231.

vojvodina bila založena sve dok ne bude iskupljena od brandenburškog markgrofa Jurja Fridricha, preuzet je imala Izabela i sin joj grad Košice s istim dohotkom. K tomu će Ivan Sigismund uzeti za ženu jednu Ferdinandovu kćer. Prema ugovoru Petar Petrović predao je svoje gradove Lipu, Temešvar, Bečkerek i druga mjesta u jugoistočnoj Ugarskoj. Već 6. kolovoza napustila je kraljica Izabela grad Kolozsvár sa sinom i svojim pristašama te je otišla u Košice, a erdeljski staleži proglasili su Ferdinanda svojim kraljem.[145]

Brat Juraj je uspješno obavio poslove oko pomirbe i nagodbe između Zapolje i njegove udovice i sina mu Ivana Sigismunda te kralja Ferdinanda. »Tako je baš Juraj Utišenić najviše pridonio da je Erdelj s jugoistočnom Ugarskom u kolovozu 1551. došao u vlast kralja Ferdintnda.«[146]

Posebnom svojom ispravom Brat Juraj priznao je Ferdinanda zakonskim kraljem Ugarske i obećao mu vjernost, a kralj je njemu i svim pristašama Izabele potpuno oprostio sve što su učinili u prošlosti protiv njemu; Bratu Jurju pak priznao je kralj biskupstvo velikovaradinsko, položaj pokladnika Ugarske i sve posjede što ih je imao od Zapolje, k tome ga je imenovao vojvodom erdeljskim. Uz pomoć i zalaganje cara Karla V. predložio je Ferdinand papi Brata Jurja za kardinala i prvostolnika Ugarske.[147]

Unatoč sklopljenoj nagodbi i preuzimanja Erdelja ipak Ferdinand nije posve vjerovao Bratu Jurju. Nepovjerenje su obilato poticali Jurjevi zavidnici poglavito pak I. Castaldo.[148] Spletke, klevete i sumnje, koje veoma često pokreću i usmjeravaju povijesna zbivanja jamačno su odlučivale kad je Ferdinand još 20. srpnja podijelio tajni nalog Castaldu neka s Bratom Jurjem učini što traži kraljev probitak, u slučaju ako zamijeti da redovnik što snuje na propast kraljevstvu.[149] Ali snaga je Brata Jurja počivala na odanosti stanovništva Sedmogradske, na vjernosti puka koji je u njemu gledao istinskog skrbnika i zaštitnika.[150]

Prilike su se znatno pogoršale kad je i Sulejman Veličanstveni pregnuo obnoviti i učvrstiti svoje vrhovništvo u Sedmogradskoj. Brat Juraj je doznao da je Ferdinand unatoč njegovim savjetima već 18. lipnja poklisaru *Malvezziju* u Carigradu naredio neka Porti priopći otvoreno sve što se zbilo u Erdelju. Zemlja se, naime, priklonila njemu, Ferdinandu i on je njome zavladao, a zapravo da nikad i nije bila pod turskom upravom nego je njome vladao još od smrti Ivan Zapolje. Ferdinand je k tomu bio spreman plaćati sultanu

●

145. Literatura: F. B. BUCHOLTZ, Geshichte der Regierung Ferdinand I. (Mjesto ?), 1836., 240—290. — M. HATVANI, Utyeszenich Fráter György (Martinuzzi bibornok) élete. *Történelmi zsebkönyv. Rajzok a Magyar történemből.* Pest, 1859., 81—462. (ime piščevo je pseudonim *Horváth* Mihálya). — *Somogyi*, A., Historia rerum Ungaricarum et Transylvanicarum 1490—1606. *Scriptores rerum Transylvanivarum* II. Nagyszeben, 1797. 1840 — *Szilágyi*, S., Erdélyi Országgyülesi emlékek. Budapest, 1976. — 1818. — *Endes*, M., Erdély három nemzete és negy vallasa autonómájának története. Budapest, 1935. — *Vrančić*, A., De Georgii Utissenii fratris appellati vita et rebus commentarius. — *Utješinović* O., Lebensgeschichte des Cardinals Georg Utješinović. Wien, 1881. — *Klaić*, Vj., Povijest Hrvata, V. Zagreb, 1973.

146. VJ. KLAIĆ, nav. dj., 232.

147. A. KÁROLYI, Codex (...), 41 sq — A. HUBER, nav. dj., 7 (487) — VJ. KLAIĆ, nav. dj., ondje.

148. G. PRAY, Epist. proc. 2, 314. — S. KATONA, nav. dj., XXI. 1103. — *Horváth*, M., nav. dj., 6—7.

149. Usp. Vj. *Klaić*, nav. dj., 232.

150. A. HUBER, nav. dj., 16: »Aber der grosste Theil der Siebenbürger, besonders die Sachsen und Székler wie die Adel des Landes ostlich von der Theiss harrten an Georg Seite an.« — *Jordáky*, L., nav. dj., 22.

ono što su mu davali kraljica Izabela i Brat Juraj. Takav postupak uvjerio je Jurja da je Ferdinand težio samo za vladavinom nad državom, ali da nije sposoban oružjem se suprotstaviti Turcima.[151]

Brat Juraj je sasvim drukčije postupio. Najprije, nastojao je obećanjima i isprikama opsjeniti sultana; poslao mu je u ime Ivana Sigismunda danak, kao da je potonji još uvijek gospodar Sedmogradske; beglerbega Mehmeda Sokolovića uvjeravao je o vjernosti sultanu te da Erdelj i južna Ugarska pripadaju još uvijek Ivanu Sigismundu, koji je otišao u Košice da se vjenča s kćeri rimskoga kralja (Ferdinanda, A. S.).[152]

Sedutim, sultan je već bio zapovjedio Mehmedu Sokoloviću, rumelijskom beglerbergu,[153] neka udari na Ugarsku i Sedmogradsku. U doba kad je Brat Juraj pismima uvjeravao Sokolovića o svojoj vjernosti, stajao je beglerbeg s vojskom kod Petrovaradina.[154]

Budući da je Ferdinand uputio njemačke vojnike u Sedmogradsku,[155] mislio je Sokolović da mu Brat Juraj može pomoći u čišćenju područja od spomenute vojske. Prvih dana rujna 1551. prešao je Sokolović s vojskom (oko 40 tisuća momaka) Dunav kod Petrovaradina, a zatim Tisu, pa je uz neznatne otpore zauzeo *Bečej, Bečkerek, Čanad* i *Lipu*, a već je 15. listopada bio pred *Temišvarom*. Grad je branila posada španjolskih i njemačkih vojnika, a zapovjednik Stjepan *Losonczy* veoma je uspješno izvodio obranu te je Sokolović izgubio mnogo ljudi i napokon je 27. listopada uzmaknuo prema Tisi.[156]

Vijesti o vojnom pohodu i uspjesima Turaka zabrinule su bile Ferdinanda, podhvta nije bio izvediv; markgrof Sforza *Pallavicini* doveo je sobom u Erdelj hrvatski ban *Zrinski* mogao poduzeti četovanje u bosanskim krajevima i tako svratiti pozornost Sokoloviću, budući da su se potonjem pridružile brojne slavonske i bosanske čete pod zapovjedništvom *Ulama*-bega. Ferdinand je u svoju zamisao upleo slavonskog zapovjednika Luku *Sekelja*, senjskog kapetana Ivana *Lenkovića* (tada je počeo graditi tvrđavu *Nehaj*). Međutim, takav podhvat nije bio izvediv; markgrof Sforza *Pallavicini* doveo je sobom u Erdelj krajem listopada nekoliko tisuća vojnika, a Brat Juraj je digao pučki ustanak u samoj zemlji.[157]

●

151. Usp. Vj. *Klaić, ondje* — L. *Jordáky*, nav. dj., 21. — M.*Horváth*, nav. dj., 250 i dalje.

152. A. KÁROLYI, nav. dj., 310 sl. — *Barovius*, J. D., Commentariorum de rebus Ungaricis (...). Monumenta Hung. historica, II. Scriptores. Tom. XVII.; Pest 1866; u djelima *Forgácha*, F., *Thury*, J., *Fraknói*, V. i drugih pisaca već spomenutih djela.

153. *Beglerbeg* — tur. beylerbeyi, sultanov namjesnik u najvećoj vojno-upravnoj oblasti. Usp. *Šabanović*, H., Vojno uređenje Bosne od 1463. do kraja XVI stoljeća. *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine*, XI. Sarajevo, 1960., 174—184.

154. Poklisar *Malvezzi* bio je nakon saopćenja Ferdinandove poruke uhićen i bačen u kulu na Bosporu (»jer poklisari jamče za riječ zadatu od svojih gospodara«).

155. Juraj Utišinović je u pismima M. Sokoloviću tumačio da su njemački vojnici u Erdelju samo radi nemira koje su potakli nezadovoljnici. Pripomenuti treba da je sva pisma Sokoloviću Brat Juraj napisao *sporazumno* s T. Nádasdyem i I. Castaldom.

156. A. KÁROLYI, nav. dj., pismo od 30. rujna 1550. — usp. u djelima: H. MARCZALI, Erdély története. Budapest, 1935. — *Pascu*, St., Istoria Transilvaniei. Nagyszeben, 1944. —*Kaspar*, B., De bello pannonico (...), Vidobonae, 1762. — *Bucholtz*, F. B., Geschichte der Regierung Ferdinand I. (mjesto ?), 1836., 240—290. — *Pray*, G., nav. djelo.

157. usp. OGNJ. UTJEŠENOVIĆ, Isprave ka životopisu kard. brata Gjorgja Utješenovića prozvanoga Martinusiem. *Starine JAZU*, knj. XII. Zagreb, 1880., 42, 128. — *Isti*, Životopis kardinala brata Gjorgia Utješenovića, prozvanoga Martinusius. *Rad JAZU*, knj. LIII, str. 1—93. J. LÖWENCKLAU, Historiae musulmanae Turcorum de monumentis ipsorum exscriptae libri XVIII. Francofurti, 1591. — H. OERTL, Chronologia oder historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerung der Städte und Festungen in Hungern, Siebenbürgen mit Türken (...). Nürnberg, 1602.

Svu tu vojsku protiv Turaka vodili su Brat Juraj, I. Castaldo i T. Nádasdy prema Lipi (duž rijeke Moriša). Beglerbeg Sokolović bio je povjerio obranu spomenutog grada i tvrđave hrabrome Ulamu-begu. Posadu grada su činili 5000 momaka, a slabo utvrđenu varoš zauzeli su ljudi Jurjevi i drugih zapovjednika n juariš i počeli su opsjedati tvrđavu u koju se bio sklonio Ulama-beg s preostalih 1500—2000 vojnika.[158] Međutim, došlo je do spora između Brata Jurja s jedne i Castalda te drugih zapovjednika s druge strane.[159] Posljedica je jamačno bila kobna i krvava, jer pisci (među njima i Kliać Vj.)[160] misle da je opreka bunkula pod Lipom završila ubojstvom Brata Jurja u prosincu iste godine.[161] Razlika je bila veoma očita u shvaćanju borbe protiv Turaka općenito: Brat Juraj je digao mnoštvo Erdeljaca na noge za obranu zavičajne zemlje i slobode, Castaldo je pak plaćenički pristupio bojnim pohodima; Utišinovića je tjerala u bojeve želja da svijet povjeren njegovu upraviteljstvu živi mirnije, sigurnije na rodnom tlu, a Castaldo je prisluškivao potvore, spletke, koje su krijepile njegovu zavist. Uznemireni Ferdinand, osjetljiv na svako izvješće koje nije bilo sukladno s njegovim zamislima već je imao povjerljiv nalog neka se Fratra makne s puta, ako čini što protiv njega, što poistovjećuje s pogibeljima za državu i kršćanstvo.[162]

Već od 16. listopada poslušao je I. Castaldo potvoru bivšeg tajnika Jurjeva (Pesty) da Brat Juraj želi izručiti Ferdinandove čete Turcima te s pomoću sultanovom sam zavladati Sedmogradskom. Ferdinand je pak k tomu pribrojio sličnu potvoru nekog mletačkog trgovca koji se bio navodno povratio iz Carigrada. Nikola Benger međutim s pravom ističe, da je jedini Ivan Castaldo proglasio Brata Jurja izdajicom (Unicus Joannes Castaldus proditorem affirmat, a quo ceteri nimium creduli hanc turbidem hauserunt opinionem).[163] Tako se Brat Juraj našao silno osamljen: za Ferdinanda i njegove pristaše bio je izdajicom, krvokletnikom,[164] a Turci se pak tražili njegovu glavu ili neka im ga se izruči u okovima (Hinc illae irae Solymanni, quibus dedit in mandatis Proceribus Transylvaniae, ut Georgium quovis occasione e medio tollendum curent, aut captam et catenis oneratum ad se mittant).[165]

Kad je 22. studenog zapovjednik tvrđave Ulama-beg ponudio predaju pod uvjetom da ga puste slobodno proći s posadom, Brat Juraj je zagovarao ponudu predaje, jer bi se tada prije zime Ferdinandove čete mogle usmjeriti protiv Sokolovića u nadi da bi se mogli povratiti izgubljeni gradovi u Potisju. Ostali zapovjednici nisu to htjeli čuti pače su držali da je takav postupak Jurjev dokaz u prilog njegove tobožnje izdaje. Međutim, kad su nakon nekoliko dana

158. usp. A. KÁROLYI, Codex epist., pismo od 30 rujna 1551. — *Utješinović*, Ognj., Lebensgeschichte des Cardinals Utiešenović. Wien, 1881., 35 i dalje. — *Klaić*, Vj., nav. dj., 233.
159. A. LUKINICH, Geschichte Siebenbürgens von E. G. Tschernembl. Bécsi Magyar Történelmi intézet Évkonyve. Bécs, 1931.
160. VJ. KLAIĆ, nav. dj., 233.
161. M. HORVÁTH, nav. dj., 363. — *Pray*, G., Epist. proc., 2.
162. Prema madžarskim i njemačkim piscima VJ. Klaić je u svome djelu str. 233. zabilježio ponovljeni nalog Castaldu: »Ako se inače ne može stvari pomoći, neka fratra (Jurja, A. S.) preteče i neka ga radije makne s puta nego da čeka kako će ovaj izvesti namjere protiv njega na štetu čitave države i cijeloga kršćanstva.«
163. N. BENGER, Annalium eremi — coenobitorum (...). Posonii, 1742., 195—196.
164. Pismo I. *Castalda* kralju Ferdinandu; Szászsebes, 16. listopada 1551. — Pray, G., Epist. proc. 313; — pismo S. *Pallavicinija* kralju Ferdinandu, Lipa 30. studenoga 1551. — usp. *Pray*, G., nav. dj., 2, 314.
165. N. BENGER, nav. dj., 196. — *Istvánffy*. N., nav. dj., 182. (ad annum 1550.)

počele duge ravničarske kiše, a vojsci je ponestalo hrane,[166] dok su se neredovite erdeljske čete počele razilaziti, nije se moglo odlagati ponudu Ulama bega. Pročulo se također da je u pomoć Lipi krenuo Mehmed Sokolović i budimski paša *Ali-beg*, pa je I. Castaldo pustio 28. studenog Ulama bega slobodno otići iz grada. No napetost i nesnošljivost prema Bratu Jurju nije popustila. Prema nekim vijestima[167] Juraj se potajno sastao s Ulama begom nakon predaje Lipe kako bi ga sklonio da se vrati preko Bečeja i Bečkereka. Zapravo je htio tako ostvariti zamisao da progoneći Turke vrati spomenute gradove.

Nakon događaja oko Lipe gdje se Brat Juraj istakao svojom srčanošću[168] treba za razumijevanje Jurjeve osobnosti i postupka spomenuti dva pisma. U prvom pismu 4. prosinca 1551. piše kralju Ferdinandu: »Zašto mi nakon predaje Lipe nismo neprijatelja progonili te smjesta pošli osvajati Bečej i Bečkerek, doznat će vaše veličanstvo u svoje vrijeme. Sada su naše čete zbog dugotrajne podsade i nepogode vrlo izmorene, te su vojnici koji su ovaj put dugo služili, pušteni svojim domovima. Hoće li nastaviti rat ili ne, zavisi o odluci vašeg veličanstva; ako bi se htjelo ratovati, morala bi se podići nova vojska i što prije sazvati sabor na koji treba vaše veličanstvo doći osobno.«[169] Dva dana zatim, 6. prosinca, opet u pismu kralju potiče ga, neka što prije sazove ugarski sabor i odredi gdje bi se kralj mogao sastati s njime; javlja mu da je urekao erdeljski za 21. prosinca, a uskoro će skupiti također sabor za istočnu Ugarsku.[170] (Bio je to sabor na koji sazivač nije stigao nikada).

Zanimljivo je također, da je 7. prosinca poslao Brat Juraj svu svoju korespondenciju s Mehmedom Sokolovićem.[171] Ferdinand je 14. prosinca (iz Graza) odgovorio Bratu Jurju da se slaže sa svim što je učinio i iznosi njegovu razboritost. Car Karlo V. je također uputio pismo Bratu Jurju kao odgovor na zahvalnicu Jurjevu što ga je preporučio papi za kardinala. Car mu piše: »Ti se ističeš svojim duhom nad sve svećenike ovoga vijeka, jer ti braniš kršćanstvo svojim savjetom i mišicom protiv bijesu nevjernika«.[172]

Nažalost, ni jedno od spomenuta dva vladarska pisma Brat Juraj nije pročitao — nisu ga zatekla živa. Ostali su arhivska građa.

Prema bilješkama i postupcima Brata Jurja u prosincu 1551. motritelj može lako utvrditi da je veliki ratnik i pomiritelj, veliki državnik svoga doba i zaštitnik svoga naroda želio urediti račune. Kao da je naslutio skori dan svoga skončanja.

Svoj banderij od 1500 momaka što ga je vodio kao erdeljski vojvoda raspustio je Brat Juraj nakon predaje Lipe. Uza se je zadržao tek svoju tjelesnu stražu i spremio se na put na urečeni sedmogradski sabor u Vásárhely. Prema predaji bio je smiren, a usput je želio svratiti u svoj grad Vi-

166. Ferdinandova vojska nije imala niti teških topova za uspješnije napade. Tlo je bilo raskvašeno, natopljeno uslijed dugih kiša pa je pokret momčadi bio veoma otežan kao i doprema hrane.
167. usp. VJ. KLAIĆ, nav. dj., 233. — J. LÖWENKLAU, Historiae muslmanae Turcorum de monumentis (...). Froncoforti, 1591. — *Károlyi*, A., Codex. epist., 342 sl. —
168. A. MILIN, nav. dj., 7 (prema podacima iz djela Ognj. *Utješinovića*)
169. A. KÁROLY, nav. dj., pismo od 4. prosinca 1551.
170. Isto djelo, pismo od 6. prosinca 1551.
171. SfA, Fasz, 75. — *Károlyi*, A., isto djelo. — *Klaić*, Vj., nav. dj., 233.
172. Ista djela, ondje.

Ubijanje kardinala Utišinovića u Vinici 17. prosinca 1551.
Zidna slika u Czestochowi

nicu[173] (Alvincza, Vintu de Jos). Ondje je dočekao i primio kao goste I. Castalda i S. Pallavicinija koji su vodili svoje čete u zimske stanove.[174] Kardinal još neogrnut grimizom i gospodar Sedmogradske primio je goste, pa je želio susret proslaviti i dolično ugostiti svoje posjetitelje u nedalekom erdeljskom Biogradu (Alba Juliji). Neoprezan, onamo je poslao radi priprema dočeka najveći dio tjelesne straže i služinčad.[175]

Urotnici i zavidnici odlučili su skončati Brata Jurja u njegovu vlastitom domu.

Jutrom 17. prosinca[176] ušlo je 150 Talijana i Španjolaca kroz otvorena vrata u grad, zauzeli su sve ulaze i vrata. Pallavicini je pak sa dva španjolska

173. *Vinica* (Alvincz, Vintu de Jos) bio je Jurjev grad na lijevoj obali rijeke *Moriša*. Brat Juraj je rado boravio ondje.

174. Prema arhivskim izvorima i mišljenjima pisaca I. Castaldo i S. Pallavicini su trebali dogovoriti se i ugovoriti zimovnike za vojsku. No jamačno je urota prije skovana pa je nezaštićena kardinala najlakše bilo umoriti u njegovu domu gdje nije bilo ni straže ni služinčadi.

175. Opis dočeka i raspoloženja u Vinici usp. GY. LISSÁK, Aranykígyó. Budapest, 1970., 9—59. Roman je pisan prema arhivskoj građi i objelodanjenim životopisima Brata Jurja.

176. usp. A. BECHET, Historie du ministère du cardinal Martinusius (...) Paris, 1715., 405. bilježi da je umorstvo bilo 19. prosinca, što je pogrešno. — *Horváth*, M., nav. dj. 361. — Svi pisci životopisa Brata Jurja suglasni su da je ubojstvo učinjeno 17. prosinca, što potvrđuje pismo I. Castalda kraiju Ferdinandu istoga dana. Usp. *Károlyi*, A., nav. dj., pismo 17. prosinca 1551.

i šest talijanskih časnika ušao u predsoblje erdeljskog gospodara. Marko Antonije Ferrari, tajnik Jurjev ušao je sa spisima u ruci u kardinalovu radnu sobu. Prema M. Horváthu kardinal je stajao ispred radnog stola na kojemu je bio otvoren časoslov, dnevnik, pribor za pisanje i pješčana ura (jamačno je prije polaska na put molio svećenike hore-časove).[177] Pozvao je tajnika neka mu priđe i preda spise, a kad se u njih zadubio, zadao mu je Ferrari bodežom dva udarca u zatiljak. Krepki starac bacio je napadača pod stol. Ali provalili su ostali urotnici s Pallavicinijem te su ga ranili na vratu i licu. Prema nekim piscima Brat Juraj je uzviknuo: »Braćo, što radite?«,[179] dok mu treći stavljaju u usta: »Šta sam zla učinio?«[180] Prostrijeljen s leđa Brat Juraj se srušio na tlo zazivajući: »Isuse... Marijo...«[181]) Jedan od sudionika umorstva (Mercada) odrezao je mrtvome kardinalu desno (dlakavo) uho,[182] da ga pošalju kralju.

U svome izvješću Ferdinandu I. napisao je I. K. Castaldo: »A placido a dios de quitar del mundo a fray Giorgio« (Svidjelo se Bogu da Brat Juraj napusti svijet);[183] no zaboravio je spomenuti istinu, da je kao urotnik pogazio i prekršio temeljno, ljudsko pravo gostoprimstva.

Mrtvo tijelo kardinalovo ležalo je na istome mjestu umorstva kroz 70 dana,[184] a tek onda su ga kanonici[185] albajulijskog kaptola zakopali u grobnici stolne crkve. Na grobnom kamenu napisano je: *Omnibus moriendum est* (svi moraju umrijeti).

7. ZANIMLJIVE POJEDINOSTI IZ ŽIVOTA I RADA BRATA JURJA

Među zanimljivim pojedinostima iz života i rada našega Brata Jurja treba najprije istaći njegov osjećaj pripadnosti narodu iz kojega je potekao. Već je spomenuto u radu kako je za života i mučeničke smrti bio »infans Croatiae« te da je uvijek priznavao, da je »natus de stirpe Croata«. Uklesao je to priznanje u kamen iznad ulaza u svoj dom neka namjernik i gost ne bude u zabludi.[186] Budući da su neki pisci krivo bilježili o podrijetlu Jurjevu (»Georgii hujus Cardinalis Fratrem Germanum«), pavlinski ljetopisac N.

177. M. HORVÁTH, nav. dj., 361.

178. VJ. KLAIĆ, nav. dj., 235.

179. U životopisima Ognj, *Utješinovića*. — usp. *Milin*, A., nav. dj., 8.

180. GY. LISSÁK, nav. dj., 65.

181. Svi su životopisci složni u tome, da su spomenute riječi bile posljednje Jurja Utišinovića. Smrt je bila mučenička: pojedinosti o ranama, o udarcima se dopunjuju, ali potvrđuju okrutno umorstvo.

182. Od djetinjstva imao je Juraj Utišinović dlakavo (rutavo) uho. Madžarski pisac *Kuban*, E., dao je naslov svome romanu: Fratar rutava (dlakava) uha. (Kuban, E., A szörös fülü barát (...). Timisoara, 1942. — usp. *Horváth*, M., nav. dj., 361. — T. J. H. MAR, Posmrtnica o mučeničkoj smrti kardinala Jurja Utišinovića, VI. (1982.), 1 (10), 14—18.

183. A. KÁROLYI, Codex epist., pismo I. K. Castalda, 17. prosinca 1551. — *Horváth*, M., nav. dj., 362.

184. usp. A. BECHET, nav. dj., 418. — L. SZABÓ, Spomen brata Jurja u Čenstohovi. *Mi*ljevci, IV. (1980.), 1, 15. — U svih pisaca životopisa Brata Jurja koji su spomenuti u ovom radu potvrđen je podatak da je mrtav ležao 70 dana neukopan.

185. usp. *Mar*, T. J. H., nav. dj., str. 17. — pisac spominje posebice naddekana albajuliskog Mirka Vegedija.

186. Na ulaznim vratima u svome dvorcu u *Szomos Ujváru* uz klesani grb Brata Jurja latinski je natpis:

Benger je odlučno utvrdio podrijetlo i narodnu pripadnost Brata Jurja spomenutim uklesanim natpisima na ulaznim vratima u dvorcu u Szomos-Ujváru.[187]

Brat Juraj je, dakle, bio naš hrvatski sunarodnjak koji je u mladoj dobi krenuo u svijet da svoju mladost, muževnu i zrelu dob daruje u službi velikim idealima u životu koji mu nije bio sjajan. Takav je ostao do kraja života, do posljednje riječi koju je izgovorio. U prilog tomu treba zabilježiti da su u Bečkom državnom arhivu (Österreich. Staatsarchiv, Wien) sačuvani zapisnici saslušanja na Jurjevu dvoru nakon njegova umorstva. Ondje je zabilježeno, da je tumač prevodio ispitivačeva pitanja na hrvatski jezik (in lingua dalmatica) kako bi saslušane osobe mogle razumjeti.[188] Očito je Brat Juraj do kraja svoga života bio okružen i u dalekoj Sedmogradskoj svojim sunarodnjacima i zemljacima kojih se nije stidio.

Spomenuto je također u ovom radu da je Brat Juraj ostao do kraja jednostavni pavlin koji je zrelom odlukom obukao redovničku odjeću i nosio je neprestance za života u svim prigodama: preko nje je navlačio oklop, u njoj je odlazio na pomirbene pregovore, u njoj je predsjedao vijećanjima i saborima. Obavljao je redovničke službe samostanskog priora, ali nikada nije bio generalom svoga Reda na što je također upozorio N. Benger.[189] Iz pavlinskoga samostanskog razdoblja života Brata Jurja posebice treba istaći spomen sačuvan u jasnogórskom samostanu u Częstochowi (Poljska).[190] Na zidovima iznad glavnog ulaza u samostan sačuvane su slike iz života Brata Jurja. Sedam ih je, a istraživanja poljskih povjesničara umjetnosti upućuju na zaključak da su naslikane sedamdesetak godina nakon Jurjeva ubojstva. Pet slika rađeno je na zidu, a dvije su na platnu. Sadržajno tri su slike vezane za tragični Jurjev svršetak, ali L. Szabó misli da nisu povijesno pouzdane.[191] Na prvoj slici prikazan je Brat Juraj među braćom, na drugoj predaje ugarsku krunu Ferdinandu I. u nazočnosti kraljice Izabele, na trećoj pak papa Julije III. s obje ruke drži kardinalski šešir nad glavom Brata Jurja; umorstvo Jurjevo je naslikano na četvrtoj a napetoj je Brat Juraj na odru. — Na drugom katu čenstohovskog samostana dvije su slike sadržajno vezane za život Brata Jurja. Na jednoj je prikazan Brat Juraj kao skrbnik kraljevića Ivana Sigis-

●

Frater Georgius infans Croatiae,
Episcopus Varadiensis et thesaurarius
Regiae majestatis. MDXXXX.

Hrvatski slobodni prijevod vidi Miljevci, V. (1981.), 2 (9), 15. Ondje je objelodanjen puni latinski tekst s pokrajnih vrata istoga dvorca kao i hrvatski prijevod. — Ovaj drugi latinski natpis objelodanio je Nikola *Benger*, nav. dj., 194.

187. N. BENGER, nav. dj., 194—195.

188. SfA, Wien, Fasz. 75, zapisnici o saslušanju *Katarine*, sestre Jurjeve, *Nikole*, kaštelana, *Franje* »qui fuit capitaneus«, *Ivana* i drugih.

189. N. BENGER, nav. dj., *Catalogus patrium generalium* (appendix) XXXIII. i XLIII. — Doslovice latinski: P. *STEPHANUS* — eo nomine quartus, cognomento de Lorandhaza, ex Gyengyessino cap. 66. ad Annum 1484. electus anno 1496. et secunda rursus vice anno 1506. quo GEORGIUS MARTINUSIUS Ordini Proto-Eremitico in Monasterio Ladensi nomen dedit, juxta P Eggerer pag. 306. Demum pretiosa morte (cujus seriem refert memoratus Eggerer pag. 276) obiit anno 1512.

P. Gregorius — ejus nominis quartus, electus 1551. Quo itidem anno exeunte Eminentissimus Cardinalis GEORGIUS MARTINUSIUS gladiis impiorum, thesauris ejus inhiantium, indigna caede sublatus est, anno vero sequenti 1552. B. Peter Stanislaus Oporovius transiit ad Superos«.

190. L. SZABÓ, Spomen na brata Jurja u Čenstohovi. *Miljevci*, IV. (1980.), 1 (6), 14—17.

191. Ondje.

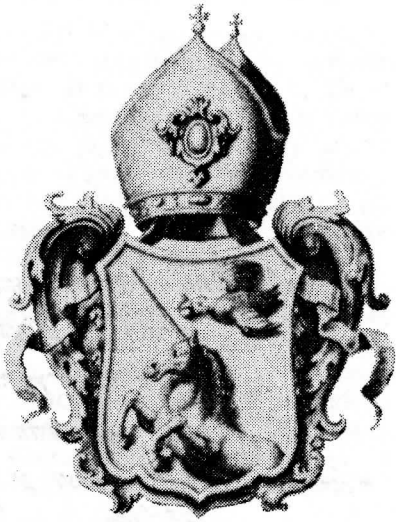

FRATER GEORGIUS INFANS CROATIÆ,
EPISCOPUS VARADIENSIS, ET THESAURARIUS
REGIÆ MAJESTATIS. MDXXXX.

BRAT JURAJ, DIJETE HRVATSKE,
BISKUP VARADINSKI i BLAGAJNIK
KRALJEVE RIZNICE. MDXXXX.

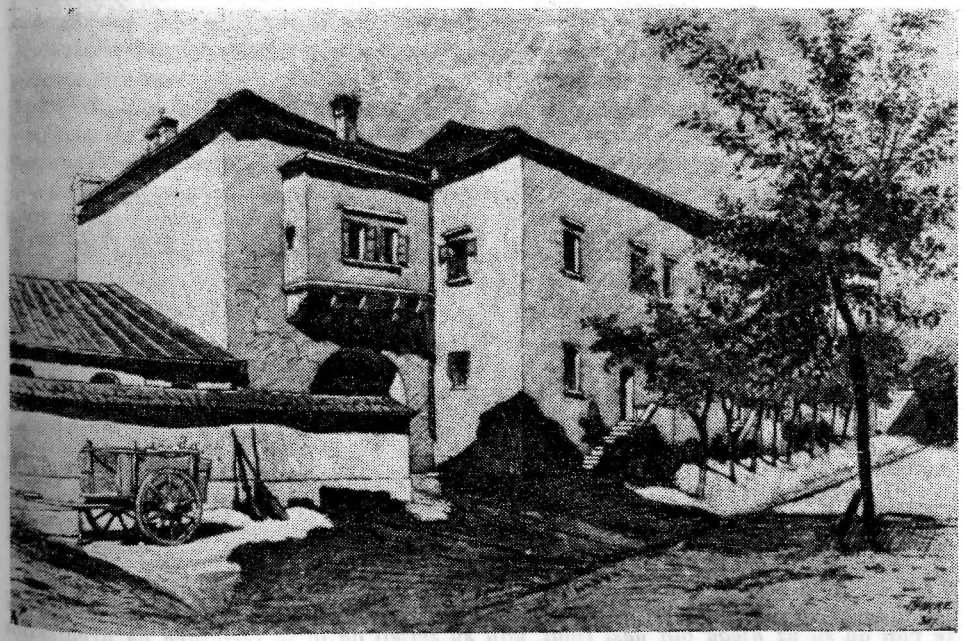

Kuća brata Jurja u Szomosujváru gdje je bio uklesan njegov grb

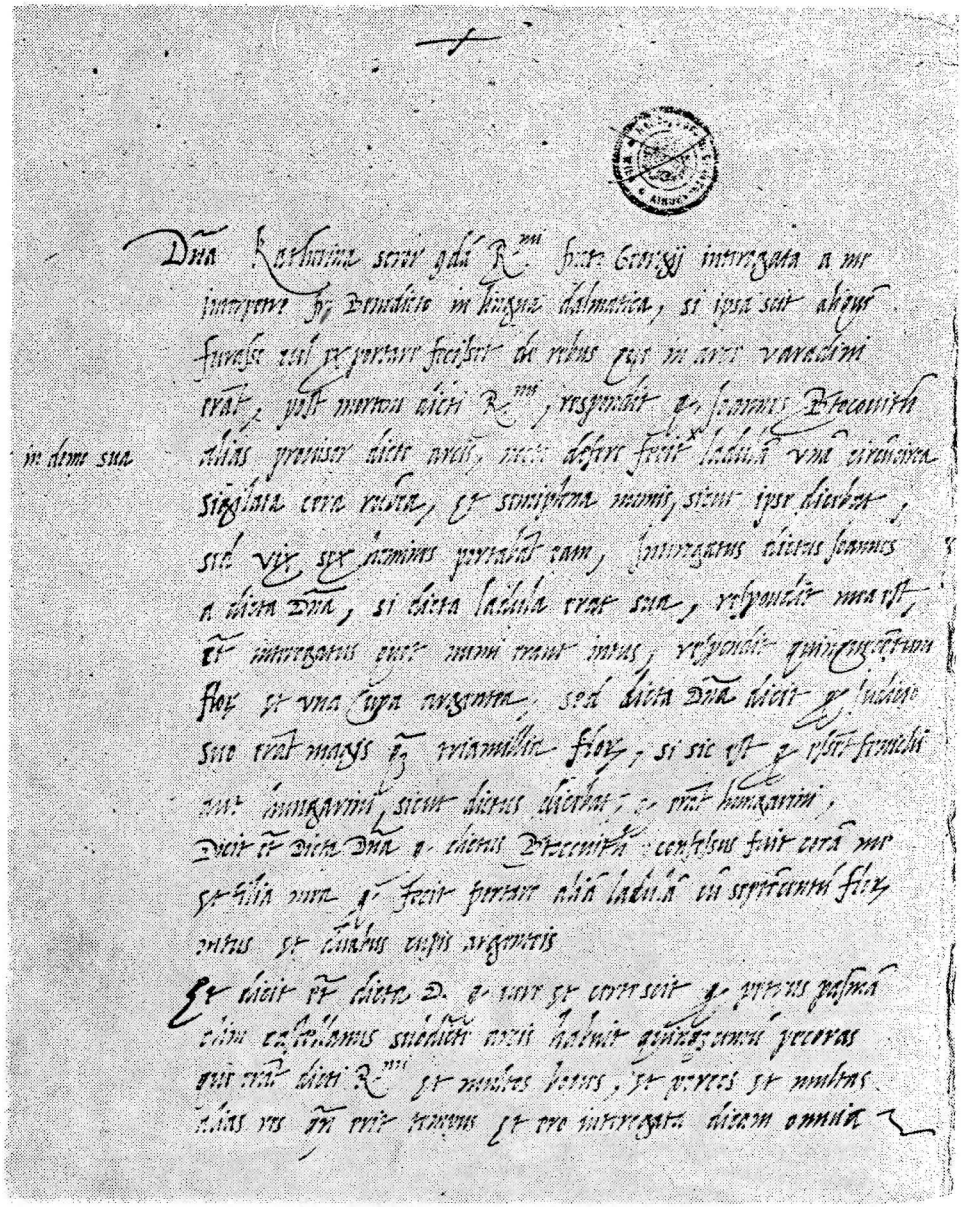

Dokumenat o saslušanju svjedoka poslije ubojstva kardinala Utišinovića iz kojega se vidi da su uz njega bili naši ljudi, koji su željeli da ih se saslušava na hrvatskom jeziku. (Dokumenat se čuva u Bečkom arhivu)

munda, na drugoj pak opet naslikano je umorstvo Brata Jurja. Spomenute dvije slike su rađene — kako je spomenuto — na platnu.[192]

Zavidnici i zlobnici Brata Jurja mislili su ne samo o njegovu usponu na društvenoj ljestvici,[193] nego da je i veoma bogat. Budući da je bio kraljevski namjesnik, velikovaradinski biskup i državni rizničar takve primisli mogle su biti u glavama njegovih protivnika. Međutim, kad je nakon umorstva učinjen popis imetka i sadržaj pojedinih pretinaca njegova radnog stola iznenadio se i I. Castaldo i popisivači. Zapisnik o svemu što je bilo »in ladula propria Reverendissimi Domini Varadiensis ... in camera sua habuit, fuerant repositi ...« nije potvrdio nade urotnika, jer je bila neznatna količina većih i manjih zlatnika (numismata magna auera aliquot), prstenovi biskupovi, novčići i »serpens aureus« — zlatna zmija, po kojoj je roman Gy. Lissáka dobio svoj naslov.[194] I. Castaldo u pismu kralju Ferdinandu I. upućenom 30. siječnja 1552. (umoreni Kardinal još nije bio ukopan) izvješćuje o preuzimanju imutka Brata Jurja i priznaje kako je iznenađen koliko je malo posjedovao pokojnik, a bile su kružile glasine o njegovu silnu bogatstvu.[195] — Brat Juraj bio je vrstan gospodar pa je kao pokladnik ozdravio gospodarski državu što mu priznaju suvremenici (Valentin Farkaš u pismu Tomi Nádasdyju, 1534.),[196] ali ništa nije učinio protiv čestita i poštena rada za opće dobro.

Među zanimljive podatke iz života i rada Brata Jurja treba spomenuti njegov postupak prema ljudima, poglavito prema vojnicima. Nedavno je to sažeto zabilježeno riječima: »Suvremenici ga nisu voljeli. Dapače, mnogi su ga mrzili i klevetali. Juraj se naime uvijek najbolje osjećao u društvu siromašnih i prezrenih kmetova, premda bijaše visoki crkveni dostojanstvenik. Posjećivao je svoje vojnike, rado je slušao njihove pjesme, dapače često sudjeluje u njihovim borbama i vježbama. Ferdinandu poručuje da je kršćansko plemstvo krivo za katastrofu kraljevstva. Turci su obećavši kmetovima slobodu zadobili njihove simpatije.[197] Juraj je svojom vidovitošću za nekoliko stoljeća pretekao mišljenje svoga doba.«[198] Mislim, da je u prvim rečenicama zanemarena istina koja je već spomenuta u ovom radu: velikaši, visoko plemstvo teško je podnosilo Jurja Utješinovića koji se svojim zalaganjem i sposobnostima vinuo iznad onih koji su rođenjem i baštinom bili visoko na društvenoj ljestvici. Istina je međutim — to je također već spomenuto — da su puk, vojnici i časnici iz naroda, niže plemstvo gledali u Bratu Jurju svoga zaštitnika i zagovornika.

Zanimljivo je također mišljenje o Bratu Jurju i razlozima njegova umorstva što ga je nedavno napisao već spomenuti Gy. Lissák, postavljajući pitanje: zašto je kralj ubio Jurja: »Zato što je Brat Juraj god. 1551. tražio i

192. Opis pojedine slike vidi u spomenutom članku L. *Szabóa.*
193. *Horváth*, M., nav. dj., 3: »az alacsony sorsból magasra emelkedettek ...«
194. SfA, Fasz. 75. *Anotacio bonorum qui erant in ladula episc. Varadiensis*, nr. 12. — Usp. pismo Iv. Castalda kralju Ferdinandu 30. siječnja 1552. o preuzimanju imetka Brata Jurja.
195. SfA, Fasz. nr. 14/5: »(...) vere miror et stupefactus remaneo quomodo tam pauca reperxa sint respectu multorum quae fama erat hic asservata esse ...«
196. usp. *Pray*, G., Epist, proc., 2, 48 — *Papp*, G., Vaj mely csodálatos vala bölcsessége«, *Népszabadság*, srijeda 27. siječnja 1982., str. 7.
197. Misao koja je ovdje istaknuta zabilježena je u pismu Brata Jurja upućenom kralju Ferdinandu 31. ožujka. iz Enyeda. Govori o »Rascianima« — koji su se priklonili Turcima. — usp. *Károlyi*, A., Codex epist., pismo br. 142.
198. L. SZABÓ, Utješinović u Mađžarskoj. *Miljevci*, IV. (1980.), 2 (7), 12.

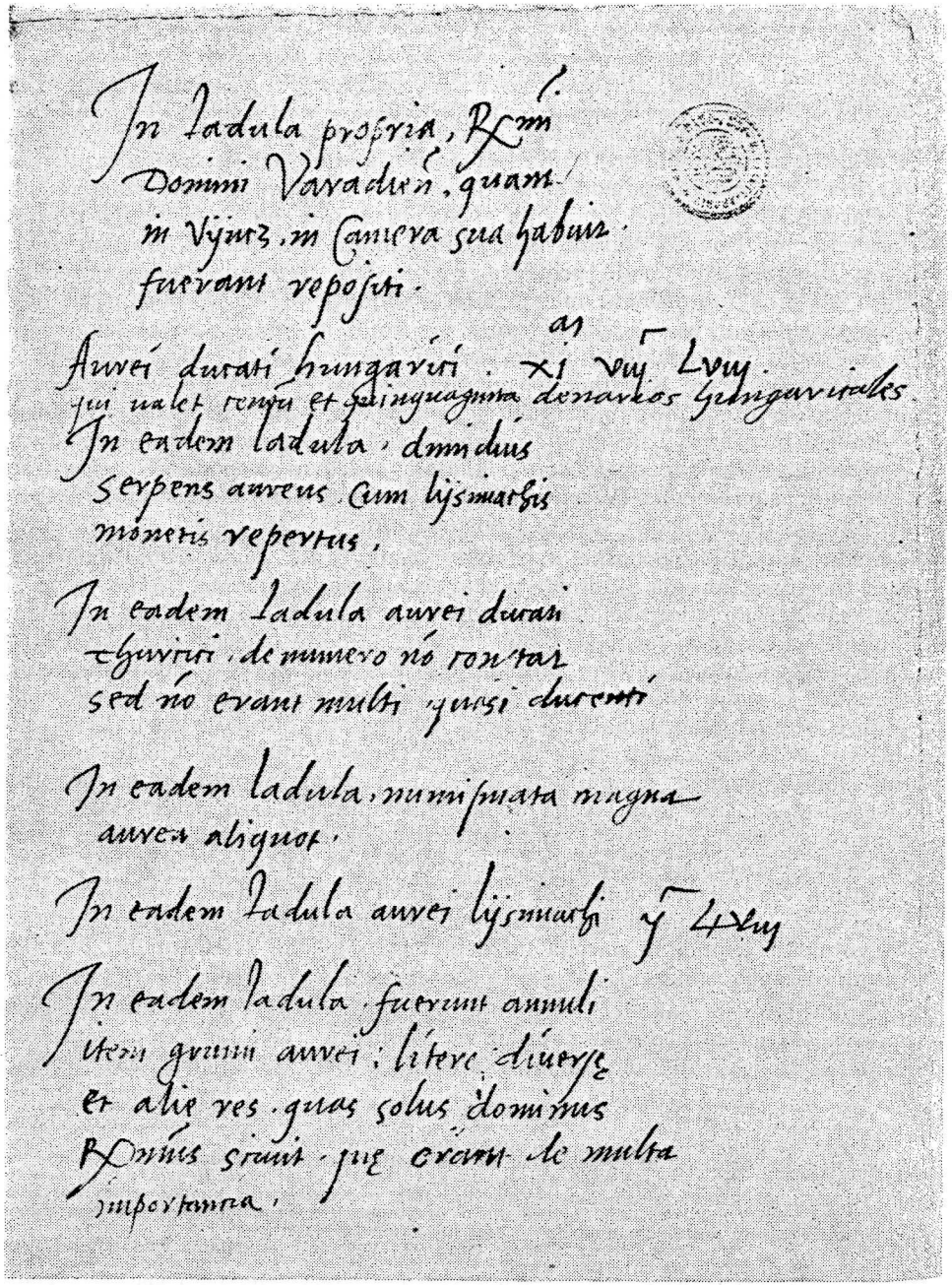

Popis predmeta koji su nađeni u sobi kardinala Jurja Utišinovića poslije njegova ubijstva

zahtijevao oslobođenje kmetova. Tražio je neka se odmah ozakoni oslobođenje i objavi na državnom saboru... Te godine, 24. rujna pisao je Castaldu, vojskovođi carskih i kraljevskih vojska, neka zajedno s Nádasdyjem pišu kralju i požure oslobođenje seljaka...«[199] Jamačno je i to mogao biti razlog, ali ne jedini, umorstvu Jurjevu.

Brat Juraj, davno rođeni čovjek na našem kršu, borio se poput svih članova svoje obitelji protiv Turaka. Njihovim pravim saveznikom nikada nije bio, ali bio je također protiv Habsburgovaca i njihove politike. Protegnut na kotaču povijesti između dvije velike sile olikotvorene u Sulejmanu II. i Karlu V. pokušao je Brat Juraj naći svoje mjesto i prostor.[200] Čini mi se, da je nepatvoreno čist u svojoj predanoj, gotovo zaljubljeničkoj službi dobroti i slobodi Brat Juraj umom i mišicom gradio svijet i povijest na rubovima gdje su se sukobljavale ljubav i mržnja, sloboda i nasilje. Bio je uvjeren da se Sedmogradska može održati nezavisnom i samostalnom ako u njoj ne bude ni Turaka ni Nijemaca. U tom smislu je djelovao ne bez pogibelji, ali ne i makijavelistički, kako misle poneki pisci.[201] Reljefno oblikovani pavlin nosio je u sebi čvrsto načelo: »Dominus adjutor et protector meus, quem timebo?«[202] koje je imao uklesano »supra portam vero majorem interioris praesidii«[203]

8. VELIČINA I TRAGIKA JURJA UTIŠINOVIĆA

U prilikama prve polovice XVI. stoljeća lik Brata Jurja posebice se ističe u oblikovanju povijesnih zbivanja, poglavito u Podunavlju.

a) Veličinu Brata Jurja ne treba tražiti u njegovom društvenom usponu od sina hrvatskog malog plemića do kraljevskog namjesnika Sedmogradske i kardinala rimske Crkve, nego u naporima i pregnućima oko slobodnog razvitka i boljitka naroda, jer prema riječima A. Vrančića, nije u ono doba bilo tko bi se za vjeru, domovinu, slobodu i dobrobit suočio i usprotivio Turcima kao Brat Juraj. Jedva je uspio sklopiti velikovaradinski mir među zavađenim kraljevima, već se uvjerio da se Ferdinand neće moći oprijeti turskim napadima.[024] Ta spoznaja potiče i usmjeruje Brata Jurja na ustrajan rad i bojeve za obranu naroda i zemlje.

b) Na pitanje kakav je čovjek bio Juraj Martinušević odgovara pisac L. Jordáky, da je u politici postupao znalački i pripominje, da je narodne probitke u svim prigodama stavljao iznad velikaških.[205] U zalaganju za dobrobit puka predlagao je i tražio — kako je već spomenuto — oslobođenje kmetova.[206] Spomenuto je već također da je za vojnih pohoda bio među vojnicima, slušao njihove razgovore i pjesme, bio im blizak. Jednostavnost i demo-

199. GY. LISSÁK, S Utješinovićem u Rumunjskoj *Miljevci*, V. (1981.), 1 (8), 19.
200. G. PAPP, nav. dj., ondje.
201. L. SZABÓ, nav. dj., ondje.
202. A. BENGER, nav. dj., 194.
203. Ondje.
204. L. JORDÁKY, nav. dj., 21.
205. Ondje, 22. »A nemzet érdekelt minden körülmenyek között a nagybirtokos osztály érdekei fölé helyezi«.
206. Ondje, 4.

kratičnost približile su ga puku, sedmogradskim jednostavnim ljudima, a kroničari bilježe da su za Sikulci voljeli (»A krónikák szerint a Székelyek uzgyon szerettek öt«),[207] a tragična, nasilna smrt Brata Jurja snažno se dojmila puka.[208] Unatoč velikim dostojanstvima i ugledu, ostao je Brat Juraj primjeran i skroman čovjek u životu i ponašanju;[209]) uvijek redovnik — pavlin: Brat Juraj.

c) U radu je bio veoma savjestan, brižan i sustavan pa je zabilježeno: »Svi suvremenici povjesnici isticahu, da su na dan umorstva našli na njegovu stolu osim brevijara i ure također i njegov dnevnik, u kojem bje sve upisano, što bi učinio i što bi raditi imao. Kad bi dakle njegovi neprijatelji išta našli bili, što se za onako duga vremena njegova ministarstva ne bi slagalo bilo s čestitosti i religijom, zar ne bi oni bili (. . .) na vidik iznijeli . . .«[210]

d) Iz razboritosti i sustavnosti u radu potekla su djela Brata Jurja u društvenom životu. Nikola Benger, Nikola Istvánffy, Ladislav Turoczy, Baltazar Krčelić, Mihovil Horváth, Martin Szentiványi, Ognjoslav Utješinović i drugi pisci ističu državničku mudrost i spretnost Jurja Martinuševića-Utišinovića da na razmeđu svjetova, u Podunavlju, od preuzimanja uprave nad Sedmogradskom sačuva svoje područje nezavisnim i samostalnim. Podrijetlom iz hrvatskog plemstva i mladenačkom službom blizak Ivanu Zapolji prihvatio je Brat Juraj god. 1528. službu u upravi kraljevstvom. Učinio je to odlučno i razborito u doba kad su se velikaši i crkveni uglednici priklanjali kraljevima prema svojim potrebama i mijenjali ih prema svojim računicama.[211] Brat Juraj je ostao vjeran Ivanu Zapolji do kraljeve smrti, ali je u trenucima sve jače turske opasnosti učinio koliko je god mogao da se kraljevi pomire. Velikovaradinski ugovor 1538. djelo je Brata Jurja. Oko ostvarenja odredaba spomenutog ugovora Brat Juraj se uporno zalagao kao i oko pomirbe udovice Zapoljine Izabele i Ferdinanda I. Iskusni ratnik i vojvoda u redovničkoj odjeći Brat Juraj nije vodio samo čete protiv Ferdinanda nego je sudjelovao u bojevima s Turcima.

Vojnički nejak ratovati s golemom turskom silom Brat Juraj je povjerovao u pomoć i suradnju kralja Ferdinanda. Priznavao je doduše tursko vrhovništvo, ali je činio sve kako bi Sedmogradsku sačuvao od pretvaranja u pašaluk. Premda u sačuvanim pismima beglerbegu Mehmedu Sokoloviću ima izjava odanosti sultanu, Brat Juraj nikada nije bio — kako je spomenuto — saveznikom turskim. Teško je shvatiti odakle tolika snaga, pokretljivost, snalažljivost, umješnost i spretnost u Jurja, čovjeka koji je iza sebe već imao zrelu dob. On je tada odlučan pokretač povijesti,[212] čovjek bez kojega se ne može ništa u državi,[213] odgovoran za zbivanja i kad se u njima ne spominje njegovo ime.[214] U nesigurnim i nestalnim vremenima Brat Juraj obnašao je

●

207. Isto djelo, 22.
208. *Horváth*, M., nav. dj., 362. — »Erőszakos halálának hire nagy benyomást fön a népre.«
209. Isto djelo, 3.
210. A. MILIN, nav. dj., 8 — citat iz životopisa što ga je napisao Ognj. Utješinović.
211. A. HUBER, nav. dj., 5.
212. M. HORVÁTH, nav. dj., 24, 29.
213. A. HUBER, nav. dj., 6. prema *Lanz* G., Correspondenz des Kaisers Karl V. — 2, 242, 253.
214. M. HORVÁTH, ondje.

najodgovornije službe: pokladnik je, namjesnik i vrhovni sudac (thesaurarius, locamtenens et judex generalis), a postupno je primio i druge: postao je velikovaradinski biskup, gospodar Erdelja, kardinal.[215] Neki pisci spominju da je bio ostrogonski nadbiskup, prvostolnik ugarski. Međutim, već je N. Benger upozorio, da jamačno nije za života bio potvrđen spomenuti prvostolnički naslov, odnosno izbor.[216] Ako madžarski pisci priznaju i danas Bratu Jurju da je bio najveći političar svoga doba,[217] tvorac samostalnog Erdelja,[218] onda imajući na umu osobne odlike i značajke Brata Jurja treba povjerovati piscima koji misle, da je graditelja povijesti svoga doba poticala nutarnja, duboka i iskrena želja za općim probitkom i slobodom.[219] U radu oko toga kao da nije znao za zapreke.

Veličina Brata Jurja u nesebičnom, predanom i iskrenom radu za opće dobro pretvorila se u osobnu tragiku. Golemih poteza i širokih zamaha u složenim prilikama nakon mohačke bitke (1526.) Brat Juraj prešao je daleko crtu ograničenosti i skučenosti svojih suvremenika. To je rodilo zavist i zlobu, presudne značajke ljudi skromnih sposobnosti koji su bili upućeni surađivati s njim. U doba pak poljuljana društvenog morala ubojstvo se činilo jednostavnim rješenjem. Za nepovjerljiva Ferdinanda I. i njegove suradnike jednostavnost obračuna i zlodjela nije predstavljalo opterećenje za savjest. Doduše, optužbom — isprikom pokušao je Ferdinand umiriti papu i javnost.[219] Zapisnici o saslušanju svjedoka nisu ni danas dokazna građa protiv Brata Jurja, nego potvrde dalekosežnosti spletaka, zavisti i himbe. Posebice treba upozoriti na pisma Sforze Pallavicinija kralju Ferdinandu (Lipa, 30. listopada 1551.)[220] i Ivana Krst. Castalda upućeno kralju iz Szászsebesa, 16. listopada 1551.[221] Obojica žele kralja uvjeriti kako je Brat Juraj nestalan: »istodobno se smije i plače, obećaje i poriče« (S. Pallavicini), a Castaldu je teško prosuditi komu je Brat Juraj sličniji »Judi u izdaji ili Luciferu u nezahvalnosti«. Obojica međutim su ubojice jedinstvena čovjeka na razmeđu svjetova i panonskih prostora. Svjedočanstvo je pak o zločinu što su ga Ferdinand, S. Pallavicini, a poglavito I. Castaldo učinili zabilježeno u arhivskoj građi i povijesnim knjigama. Spomenuti N. Benger piše: »Caesus est Georgius Monachus Cardinalis per siccarios. opera Castaldi ducis, ejus divitiis imminentis . . .«[222])

●

215. GY LISSÁK, Na grobu kardinala Utješinovića. *Miljevci*, V. (1981.), 2 (9), 19.
216. N. BENGER, Annalium (. . .), 192: ». . . Is igitur fuit Frater GEORGIUS UTISSINOVICH, alias MARTINUSIUS dictus, Sacrae Romanae Ecclesiae Cardinalis a Julio III. creatus, et Archi-Episcopus Strigoniensis a Ferdinando Hungariae Rege constitutus. Licet enim in cathalogo Arhi-Episcoporum Strigoniensium a P.Szentivanio non collocetur, ex eo fortase, quod confirmationem ejusdem nondum acceperat, tamen hanc dignitatem MARTINUSIO collatam scribit author Purpurae Panonicae, Florimundus Raemundus, 1. 4 de ortu haeresum c. 7 Historia Universitatis Viennensis ad Annum 1551 et ipse P. Szentivanius in alio opere, videlicet Miscellaneorum decadis 2., parte 3., synopsi 9. ad Annum 1550.«
217. *Papp*, G., nav. dj., ondje (»Mohacs utáni negyedszázad legnagyobb magyar politikus«)
218. Isto djelo.
219. StA, Fast. 75. (ukupno 216 stranica).
220. G. PRAY, Epist. proc., 2, 314. — *Horváth*, M., nav. dj., 3.
221. Isto djelom 313.
222. N. BENGER, nav. dj., 197. »Postremo vel unicum hoc abunde persuadet, innoxium GEORGIUM per iniquissimam caedem sublatum essem quod Coelum ipsum vidicaverit famam Viri Clarissimi, dum de singulis necis authoribus memorabile supplicium sumpsit, ut refert Masenius in Vita Caroli V. etFerdinandi Nicolasu Istvanffius 1. 17 saepius citata Purpura Pannonica, et alii. Nominatim Castaldus Transylvanis invisus, deficientibus etiam ab ejus Imperio Hispanis militibus, amissa Praefectura ingloriosus ex Hugaria recedere debuit.
Atque ut testatur laudatus Comes Natalis 1. 14 repentina illum mors oppressit Mediolani Anno 1563. Claudat demum narrationem P. Philippus Brietius Soc. Jesu ad Annum Christi 155. haec scribens: Caesus est GEORGIUS MONACHUS CARDINALIS per siccarios, opera Cas-

U zakonicima takvo ubojstvo obilježeno je kao razbojnštvo. Većina je pak pisaca zabilježila posljednje riječi Brata Jurja, njegovu mučeničku smrt kao osobnu, najveću žrtvu za opće dobro.

Katedrala sv. Mihovila u Erdeljskom Biogradu (Alba Julia u Rumunjskoj) gdje je grob kardinala Utišinovića

9. ZAKLJUČAK

Arhivska građa i brojne knjige, rasprave i članci pomogli su u raspravi o Bratu Jurju Utišinoviću — Martinuševiću najčešće poznatom u povijesti pod imenom: Brat Juraj (Georgius Monachus, Frater Georgius). Krenuo je u život s hrvatskog dalmatinskog krša, iz Kamička, pa je u složenim društvenim crkvenim (protestantizam, islam) i državnim (prodor Turaka, borba između Ivana Zapolje i Ferdinanda) prilikama XVI. stoljeća iznimnim državničkim sposobnostima prinosio obol miru i slobodi narodu poglavito u Sedmogradskoj.

taldi ducis, ejus divitiis imminentis. Qui ejus attigare spolia, omnes male perierunt, quodque luctuosum magis, in Hungariam et Transylvaniam inducta haeresis, ejus industria hactenus eas Regiones subire prohibita. Quare ostendit GEORGIUS morte sua, quantum Regi suo, quontum Ecclesiae, quantum Christianitati necessarius esset, omnibus iis illo sublato pessumdatis«.

Brat Juraj nije zatajio svoga podrijetla niti naroda kojemu je pripadao. Svojim radom vinuo se među velikane povijesti, jedan je od hrvatskih kardinala rimske Crkve (uz D. Draškovića, Jurja Haulika, Josipa Mihalovića, Alojzija Stepinca i Franju Šepera).

Jednostavan u životu, redovnički reljefno oblikovan, nesebično je radio oko pomirbe zavađenih kraljeva, ali je srčano sudjelovao u bojevima kad je bilo potrebno. U složenoj i pogibeljnoj političkoj igri između kraljeva kao i dvije velevlasti koje su imale svoje računice sa Sedmogradskom, Brat Juraj je uvijek težio za nezavisnošću i slobodom zemlje i puka koji su mu bili povjereni.

U prethodnih osam poglavlja ovoga rada nije iscrpljena građa o Bratu Jurju. Ipak se čini da sve što je ovdje zabilježeno upućuje na zaključak, kako je Juraj Utišinović bio naš čovjek, uzorak redovnik i poglavar; crkveni i državni dostojanstvenik i uglednik koji je ravno stupao životnom stazom, uvjeren da treba ispuniti svoje povijesno poslanstvo. Svoj rad i uvjerenje zapečatio je smrću; mučeničkom smrću.

1. ZUSAMMENFASSUNG

GEORG UTIŠINOVIĆ MARTINUŠEVIĆ — DER GROSSE TRAGISCHE GRÜNDER DER GESCHICHTE

In dieser Arbeit wird über Georg Utišinović, der in der Geschichte meinstens unter dem Namen Bruder Georg bekannt ist, diskutiert. In den vielfaltigen gesselschaftlichen, staatlichen und kirchlichen Verhältnissen des XVI. Jahrhunderts leistete er mit seinen ausserordentlichen Fähigkeiten seinen Beitrag im Kampfe um den Frieden, die Freiheit der Völker, besonders im Sibenbürgens.

Diese Arbeit ist in folgende Abschnitte verteilt:

1. Einführungs Gedanken
2. Verzeichniss des Archivmaterials und der Literatur
3. Der Lebensweg des Georg Utišinović Martinušević
4. Die gesellschaftlichen und kirchlichen Verhältnisse in der ersten Hälfte des XVI. Jahrhunderts im Donaugebiet
5. Pauliner und Bischof Bruder Georg im Brennpunkt der Ereignisse
6. Kreiger und Versöhner
7. Interessante Einzelheiten aus dem Leben und der Arbeit des Bruders Georg
8. Die Grösse und Tragik des Georg Utišinović
9. Schlusswort

Die Arbeit ist mit einer geographichen Mape und Bildern ergänzt.

2. ÖSSZEFOGLALÁS

FRÁTER GYÖRGY A NAGY ÉS TRAGIKUS TÖTÉNELEM ALAKITÓ

Ez a tanulmány azzal az emberel foglalkozik, aki a történelemben legismeretessen Fráter György néven szerepel. A Horvátországból, á dalmát karsztót származva a fiatal Utišinovich Mártinuševics György (1482.—1551.) elindult a világba, és éret férfiként a XVI. század társadalmi, állami és egyházi rendezett viszonyai között kiváló államférf adottágaival nagyban hozzájárult, különösen Erdély és egyben Europa népeinek a békéert és szabadságaért fólytatott harcában.

A tanulmány a következö fejezetkból áll: 1. A bevezetö gondolatok, 2. Az árchiv anyag és irodálom felsorolása, 3. Utišinovics Martinusévics György élet útja, 4. A XVI. század elsö a társadalmi és egyházi viszonyok a Dunamedencében, 5. György Bárat a pálos szerzetes és püspök a történelmi események központjában, 6. Hárcós és békitö, 7. Szórakoztatt események György Barát életéból és munkájából, 8. Utišinović György történelmi nagysága és egyéni tragédiája, 9. Összefoglalás. — A tanulmány térképpel és képékkel egészül ki.

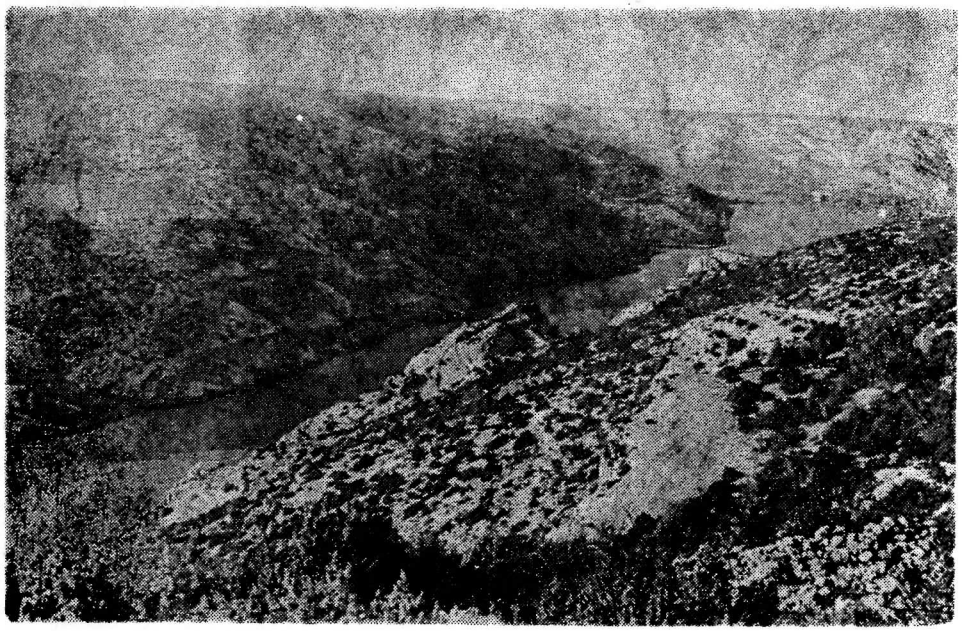

Između Roškog slapa i Visovca smjestio se Kamičak, u kojem je 24. travnja 1482. rođen Juraj Utišinović

Fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, OFM

Kardinal Juraj Utišinović u umjetnosti

Pavlin brat Juraj Utišinović sam je ukratko opisao svoj život na molbu Antuna Vrančića, Šibenčanina, u pismu napisanom 1545. godine. Vrančić je te podatke koristio za Jurjev životopis koji je napisao pod naslovom *»De Georgii Utissenii, Fratris appellati, vita et rebus commentaris — Prikaz života i djelovanja Jurja Utišinovića, zvanog Brat«* (Budae 1798).

Od tih prvih zapisa pa do romana na madžarskom jeziku »Zlatna zmija« od Györgya Lissáka i filma »Brat Juraj« od Istvána Nemeskürtya, koji je davala i madžarska TV mreža, lik Jurja Utišinovića više puta je i na razne načine predstavljen javnosti. Tako npr. u prošlom stoljeću Ognjeslav Utiešenović Ostrožinski prilično je opširno opisao Kardinalov život (Rad JAZU br. 53 i 54, 1880.). Dosta je k tome samo pogledati *Lexikon für Theologie und Kirche* (Friburg, Herder, 1962, sv. 7, st. 126—7) i zapaziti izbor iz literature, na nekoliko jezika o Utišinoviću, kako to navodi dr. Kálamán Juhász, profesor iz Szegeda. Bilo bi vrlo zanimljivo pozabaviti se literaturom o J. Utišinoviću, a možda još zanimljivije i arhivskom građom.

Ovdje ćemo samo ukratko upozoriti da ni *u likovnoj umjetnosti brat Juraj nije zaboravljen.* Sedamdesetak, naime, godina poslije njegove smrti († 1551.) pavlini u Čenstohovi ovjekovječili su *mučeničku smrt* svoga subrata i nekadašnjeg priora s pet slika na zidu i dvije na platnu. Autori slika nisu nam poznati, ali je sasvim vjerojatno da je to bio (ili bili) neki pavlin iz samoga samostana u Čenstohovi. Pobrojit ćemo te slike i ostala djela o bratu Jurju kronološkim redom:

Biskup Josip Arnerić drži govor pri otkrivanju spomenika kardinala Utišinovića

1. Na prvoj slici u Čenstohovi prikazan je *brat Juraj u društvu braće pavlina i anđela.* Značajna je legenda na latinskom jeziku: »*Pravednika je Gospodin vodio po pravom putu i pokazao mu Božje kraljevstvo i dao mu znanje svetih*« (Mudr 10, 10).

2. Druga zidna slika prikazuje Jurja kako u prisustvu kraljice Izabele i dvorjanika *predaje krunu* sv. Stjepana kralju *Ferdinandu I. Habzburškom.*

3. Treća predstavlja prizor (zamišljeni, jer stvarno nije tako bilo) kako *papa Julije III.* u društvu kralja Ferdinanda I. i cara Karla V. predaje *kardinalski šešir bratu Juriu.*

4. Četvrta slika je strašan prizor — *ubojstvo brata Jurja.*

6. Jedna od dviju slika (ulje na platnu) predstavlja kako brat Juraj kao skrbnik *drži u naručju Ivana Sigizmunda,* sina kralja Ivana Zapolje.

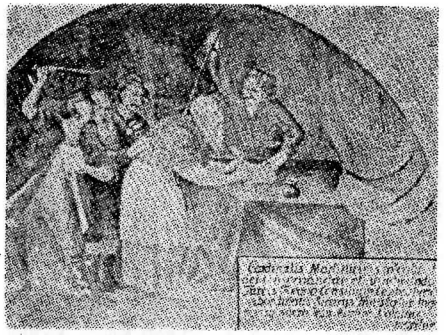

5. Posljednja u nizu od pet zidnih slika iz života fratra Jurja osobito je značajna: *Jurjevo tijelo leži na odru,* dok na oltaru svećenik prikazuje sv. Misu, a legenda pod slikom naglašava da je svećenik po Božjem nadahnuću izostavio podizanje sv. hostije i *podigao samo kalež u znak kaleža mučeništva,* što ga je kardinal prikazao Bogu (»*in signum calicis martyrii oblati a Martinusio*«). Dakle, pavlini su svoga brata Jurja smatrali *pravim mučenikom.*

7. *Mučeništvo brata Jurja* prikazano je osim na zidnoj slici *i na drugoj slici* (ulje na platnu) u Čenstohovi.

8. Madžarski umjetnik *Than Mórona* izradio je jedno platno s likom brata Jurja.

9. U dvorcu *Trakošćan*, gdje je živjela Jurjeva sestra Ana, udata za grofa Bartolomeja Draškovića, nalazi se vrlo lijepi *Kardinalov portret*, također ulje na platnu.

10. Akad. slikar *Bruno Bulić* izradio je 1972. godine (ulje na platnu, 200 x 117 cm) *lik Kardinala Utišinovića* za franjevački samostan na Visovcu, gdje se slika i danas čuva.

11. Madžarski slikar *Lajos Midák* izradio je ulje na platnu (45×36 cm) *lik Jurja Utišinovića* s kardinalskim *šeširom*. Slika se nalazi u pavlinskom samostanu u Kamenskom.

12. Madžar *Gyula Károly* naslikao je lik brata Jurja kako u ruci drži Misal pavlinskoga reda, što ga je sam dao tiskati 1537. godine. Slika je velika 85 x 65 cm, a čuvaju je pavlini u Kamneskom.

13. *Kardinalov grb* sa značajnim natpisom i *pečat* svakako se ovdje mogu spomenuti. Grb se nalazi izrađen u kamenu na dvorcu brata Jurja u Szomosujváru.

14. Postoji i *medaljon brata Jurja* izrađen od nepoznatoga madžarskog majstora sa natpisom na madžarskom jeziku *»Fráter György«* i likom kardinala Utišinovića.

15. *Bista Kardinalova,* rad akademskog kipara *Krune Bošnjaka,* izrađena na molbu Župskoga ureda Imena Isusova, Miljevci. Bista je odljevena u bronci u Ljevaonici Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu (u travnju 1982. godine) i postavljena pred župsku crkvu Imena Isusova na Miljevcima te svečano otkrivena 22. svibnja 1982. godine.

Kruno Bošnjak: Kardinal Utišinović, medaljon (1982.), avers i revers

16. Isti umjetnik (Kruno Bošnjak) na molbu istoga Župskog ureda izradio je i *medaljon u bronci* (10,8 cm) u svibnju 1982. god. Na aversu lik Kardinalov s natpisom *»Kardinal fra Juraj Utišinović, pavlin, Kamičak, 24. IV. 1482. — Erdeljski Biograd, 17. XII. 1551.«* s oznakom autora *»KB«* i godinom (19) *»82..«* Na reversu je grb Kardinalov s natpisom *»Frater Georgius Infans Croatiae« — »U spomen 500. obljetnice rođenja župa Miljevci 1982.«*

To je samo nekoliko osnovnih podataka do kojih se moglo doći u ovo kratko vrijeme. Vrijede samo kao informacija i poticaj da se netko pozabavi i tim pitanjem. Svakako bi trebalo više istraživati u Poljskoj, Madžarskoj i u nas i sigurno bi gornji podaci biti potpuniji, a vjerojatno bi se došlo i do novih jedinica. K tome treba dodati da bi bilo potrebno prikupiti i literaturu o bratu Jurju, kako je to već na početku rečeno, pa bi sve to dalo poticaja da se njegov lik što bolje osvijetli. Tek tada bi se moglo ići i na pokretanje postupka za beatifikaciju, što brat Juraj svakako zaslužuje. Konačni sud o tome reći će Crkva. No, naša je dužnost raditi na tom značajnom poslu.

Smiljana Rendić

Što bi se potvrdilo kanonizacijom Jurja Utišinovića

Misao da bi trebalo uznastojati ako *proglašenja blaženim i svetim fra Jurja Utišinovića,* Hrvata, biskupa, pavlina, kardinala, ugarskoga državnika iz XVI. stoljeća, može se na prvi pogled učiniti čudnom. Jer u posljednjih dvadesetak godina raširio se u Katoličkoj Crkvi stanovit prekid katoličkoga povijesnog pamćenja, stanovito odbacivanje vjekovnih odrednica koje su oblikovale katolički mentalitet, katolički način bivovanja, katoličku ugrađenost u živi tijek konkretne povijesti.

Taj prekid naivno načinjen upravo u cilju da Katolička Crkva ne bi ostala po strani od gradnje jednog boljeg svijeta, prouzročio je, na širokim prostorima katoličke misli, i stanovitu odbojnost spram onoga najvrednijeg što je Katolička Crkva vjekovima prinosila upravo gradnji, bolje budućnosti: *odbojnost spram povijesnih oblika katoličke svetosti izražena u vremenu i prostoru.* Tako smo mogli čuti, pa i na ovim našim meridijanima, da su uglavnom svi ti oblici katoličke svetosti zastarjeli, »datirani«, za budućnost beživotni. To odbacivanje odnosilo se i na svetost asketsko-mističkog tipa, koja je izgarala većinom u samostanskoj skrovitosti, ukorijenjena svojom stvaralačkom žrtvenošću u najdublje potrebe vremena; i — još više — na svetost koja je izravnije gradila povijest u djelu svetih vladara, svetih vojskovođa, svetih državnika, svetih propovjednika konkretne kršćanske akcije u obrani kršćanskih vrednota ugroženih u konkretnim povijesnim situacijama.

Kad je umro *general de Gaulle,* koji je na zemljovidu zacrtao vojni put oslobođenja Francuske od sjeverne Afrike do katedrale u Strasbourgu i koji je nakon svake svoje pobjede odlazio u crkvu pjevati Gospin *Magnificat,* kardinal Jean Daniélov, član Francuske Akademije, bio je rekao da je *general de Gaulle zaslužio da bude proglašen svetim.* Kardinal Daniélov bio je točno shvatio da se svetost tog vojskovođe i državnika, osloboditelja Francuske u II. svjetskom ratu, u bîti ne razlikuje od svetosti jednoga svetog Luja, posljednjeg kralja križara iz XIII. stoljeća, ili jedne svete Jeanne d'Arc, oslobiteljice Francuske od okupatora u XV. stoljeću, Djevice Orléanske koja se, pišući Englezima neka se vrate u svoju zemlju, predstavljala riječima: *»Je suis chef de guerre«* (»Ja sam ratni poglavar«). Govoreći o poželjnosti i uputnosti kanonizacije generala de Gaullea, kardinal Daniélov stajao je u jasnoj

struji *katoličkog vrednovanja stvarateljske povijesne svetosti.* Ali ostao je u tome mišljenju veoma osamljen: jer već je bio nastao spomenuti prekid katoličkog povijesnog pamćenja, već se bilo raširilo u Katoličkoj Crkvi odbacivanje katoličkog lica građenog vjekovima u ime najnemogućnijeg ideala na svijetu: takozvanog »vraćanja izvorima« radi nekoga posve »novog« i posve »drukčijeg« zakoračenja u budućnost. Zatvarajući sedamnaest od dvadeset stoljeća Crkve u jednu zgradu smatranu neugodnom i mučnom i vrijednom uglavnom samo odbacivanja, htjelo se od velikoga evangjeoskog stabla, koje se od zrna gorušična kroz vjekove razraslo, opet načiniti sitno zrno gorušično, namijenjeno »drukčijem« rastu. Ali ništa nije tako beznadno kao htjeti brisati povijest, i ništa nije tako nemoguće kao htjeti okrenuti tijek rijeke k izvoru.

K tome, znakovito je da je to naivno pokušavanje brisanja katoličkoga povijesnog lica tuđe i odbojno upravo krugovima već udaljenim od Crkve, kojima bi se htjelo približiti evangjeoskog Krista upravo odbacivanjem povijesne Katoličke Crkve, tj. Krista kontinuiranog u povijesti. Ti krugovi, ako su i izgubili katoličku vjeru, često su sačuvali katoličko povijesno pamćenje, jaki osjećaj katoličkog prinosa gradnji Europe, gradnji pojedinih domovina koje tvore Europu, kako je govorio upravo general de Gaulle. Jer i ti raskršćanjeni krugovi nemaju druge povijesti osim kršćanske. Spomenimo jedan karakteristični primjer baš iz Francuske. U Dijonu, glavnom gradu stare pokrajine Bourgogne, ima trg sv. Bernarda, koji je bio iz toga kraja. U Francuskoj je običaj da se na tabli, uz ime odličnika po kojemu se ulica ili trg zove, naznači i što je taj odličnik bio. Francuska odavna više nije katolička država; strogo laicistička Francuska Republika nije smatrala da na nju spada naznačiti unutarcrkvene zasluge sv. Bernarda, ali je smatrala da na nju spada istaknuti djelo kojim je lik svetoga cistercitskog opata obilježio političku povijest Francuske i Europe. Zato na dijonskoj tabli stoji urezano: »Place Saint Bernard, komme d'État«: »Trg sv. Bernarda, državnika«.

Drugi primjer, povijesno i zemljopisno bliži nama, i koji je u izravnoj vezi s kardinalom Jurjem Utišinovićem, hrvatskim plemićem i državnikom ugarskim. On je, kako je poznato, *predao krunu sv. Stjepana kralju Ferdinandu Habsburškom,* po ugovoru između istog Ferdinanda i tada već pokojnog kralja Ivana Zapolje. Ta kruna bila je od godine 1000. vrhovni znak ugarskoga državnog suvereniteta, a *od 1102. do 1918. i vrhovni znak hrvatske državnosti* u državnopravnoj uniji s Ugarskom. Samo kralj zakonito okrunjen krunom sv. Stjepana na ugarskom državnom teritoriju bio je zakoniti kralj ugarski, a u spomenutom osamstoljetnom razdoblju *i zakoniti kralj hrvatski.* Službeni naziv te krune u spisima i zakonima obaju stolova, tj. i državnog sabora ugarskog i državnog sabora hrvatskoga, bio je: *Sacra Corona Regni Hungariae — Sveta Kruna Kraljevine Ugarske;* a u starim hrvatskim vansaborskim spisima obično se zvala *»sveta kruna ugarska«.* Od ljeta godine 1000., kad je prvi nadbiskup metropolita ostrogonski, *Čeh Radla,* benediktinskim imenom Askerik, donio u Ostrogon sv. Krunu iz Rima, od Pape Silvestra II. svako njezino odnošenje s ugarskoga državnog teritorija smatralo se protuzakonitim. Tako je Josip II., koji se sv. Krunom nikad nije okrunio pa se zato u ugarsko-hrvatskim zakonima nigdje ne spominje kao pravi

kralj, dao protuzakonito odnijeti sv. Krunu godine 1784. u carsku riznicu u Beč. Na to su se pobunile sve *ugarske, hrvatske i slavonske županije* zahtijevajući uporno i opetovano, godinama, da se sv. Kruna vrati na ugarski državni teritorij. Josip II. napokon je morao prihvatiti taj neprestani zahtjev slavnih županija i poslao je sv. Krunu natrag u Budim upravo pred svoju smrt. Stigla je u Budim dan po njegovoj smrti, 21. veljače 1790., i na svečanom dočeku bila je i *delegacija hrvatskoga plemstva* na čelu s grofovima Adamom i Ivanom Oršićem, grofom Franjom Vojkffyjem i barunom Ivanom Magdalenićem[1] Svaki zakoniti kralj ugarsko-hrvatski *morao se* u krunidbenoj zavjernici (latinski diploma inaugurale, magjarski királyi hitlevél), koju je potpisivao pred krunidbu, *obvezati* između ostaloga: *»da će svetu krunu države u kraljevini čuvati dati«*.[2] Po spomenutom povratku sv. Krune iz Beča 1790. ugarski državni sabor izglasao je i poseban zakonski članak, kojim je i formalno uzakonjena vjekovna praksa: da kralj, dok se ne okruni krunom sv. Stjepana, može upravljati zemljom samo po postojećim zakonima, ali ne smije ni stvarati nove zakone ni ukidati postojeće, ni davati nove povlastice ni ukidati postojeće.[3] Budući da su za taj zakon jednoglasno glasala i *sva tri delegata hrvatskog sabora na ugarskom saboru, taj je zakon vrijedio i za Hrvatsku* (za koju su općenito vrijediil samo oni ugarski zakoni, koje su svojim glasom prihvatili na ugarskom saboru delegati hrvatskog sabora, tako sve do 1848.). Od 1790. sv. Kruna nije više napuštala ugarski državni teritorij do potkraj II. svjetskog rata, kad je odnesena u Sjedinjene Američke Države. Odnesena je s nakanom da ne ostane pod novom, nekršćanskom vlašću magjarske države: ali odnesena je protuzakonito. Jer ugarska državnost i ugarsko povijesno pamćenje nisu prekinuti ni pod sadašnjom državnom vlašću, kao što nisu bili prekinuti nikad kroz vjekove: uvijek je to ista ugarska državnost i uvijek je na snazi ona odredba od godine 1000., odredba sv. Stjepana Kralja, da je svako odnošenje krune ugarske s ugarskoga državnog teritorija protuzakonito i nedopustljivo. Stoga je i sadašnja magjarska državna vlast, sve i ne budući više kršćanska, uporno zahtijevala, kao i slavne varmegje u vrijeme Josipa II., povratak krune sv. Stjepana na magjarski državni teritorij i postigla je to prije nekoliko godina. I opet je doček sv. Krune bio dirljiv i svečan. Otada se sveta Kruna ugarske, vraćena iz protuzakonitog boravka van magjarske države, čuva *u Nacionalnom muzeju* (Nemzeti Múzeum) u Budimpešti. Čuva se na magjarskom državnom teritoriju u skladu sa skoro tisućljetnom ugarskom državnom odredbom. Da je sadašnja magjarska država, budući odijeljena od Crkve i formirana načelima nastalim izvan Crkve, odustala od svoga vlastitog čuvanja krune sv. Stjepana i prepustila to čuvanje Crkvi, to bi bilo značilo svesti sv. Krunu na jednu puku, ma i koliko časnu, katoličku relikviju, sakralni predmet lišen državnopravne povijesne važnosti. Zato

1. O povratku krune sv. Stjepana 1790. u Budim v.: FERDO ŠIŠIĆ: *Hrvatska povijest.* TREĆI DIO: OD GODINE 1790. DO GODINE 1847. Matica Hrvatska, Zagreb 1913., str. 11—12.

2. Tu formulu navodi Bogoslav Švalek u drugom dijelu svog članka *»Zakonski članak 42. od g. 1861.«*, »P o z o r« br. 30/1865. Cjeloviti tekst tog članka pretiskan je u izdanju: BOGOSLAV ŠVALEK: Izarbani članci. Priredili dr. Rudolf Maixner i dr. Ivan Esih. Izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1952., str. 211—223.

3. O tom zakonu v. u izdanju navedenom u bilj. 2, str. 218, isti Šulekov članak.

magjarska država to nije učinila: za njezino povijesno pamćenje, za neprekinutost ugarske povijesne državnosti *kruna sv. Stjepana i danas je povijesni državnopravni simbol kojemu, je jedini zakoniti vlasnik magjarska država.*

Podaci o državnopravnom značenju krune sv. Stjepana naznačeni su ovdje nešto opširnije, jer upravo na tu krunu bila je usredotočena najdublja ljudska vjernost Jurja Utišinovića. Tema je ovog izlaganja uputnost njegova proglašenja blaženim i svetim, ali *svetost ne raste mimo ni protiv naravnih ljudskih svojstava osobe, nego raste iz njih, usavršujući ih vrhunaravnim krepostima vjere, nade i ljubavi.* Zato prije nego ogledamo pitanje ima li u liku Jurja Utišinovića vrhunaravnih svetačkih svojstava, treba u ovom nužno kratkom prikazu nastojati uočiti koja je bila *glavna naravna odlika njegove osobe.*

Po onome što nam je o njemu poznato, čini se da je to bila upravo *plemićka vjernost svetoj Kruni ugarskoj.* Danas, kad odavna više ne živimo u staleškim nego u nacionalnim državama, i kraj tolike instinktivne sklonosti da se sadašnji osjećaji nacionalnih ljubavi i nacionalnih odbojnosti transponiraju u prošlost i čak učine kriterijima za prosudbu prošlosti, premda su zapravo nastali tek kroz razvitak građanskog društva u prošlom stoljeću, i posebno u nas u sukobu između prošlostoljetnoga hrvatskog straha od magjarizacije i magjarskog zazora od panslavizma — *danas je, dakle, općenito teško shvatiti psihologiju Hrvata i posebno Hrvata plemića iz doba staleške države.* A upravo to treba ponajprije moći i znati shvatiti, da bi uopće bio moguć jedan realistički, kasnijim ideologizacijama neopterećeni, pristup osobi Jurja

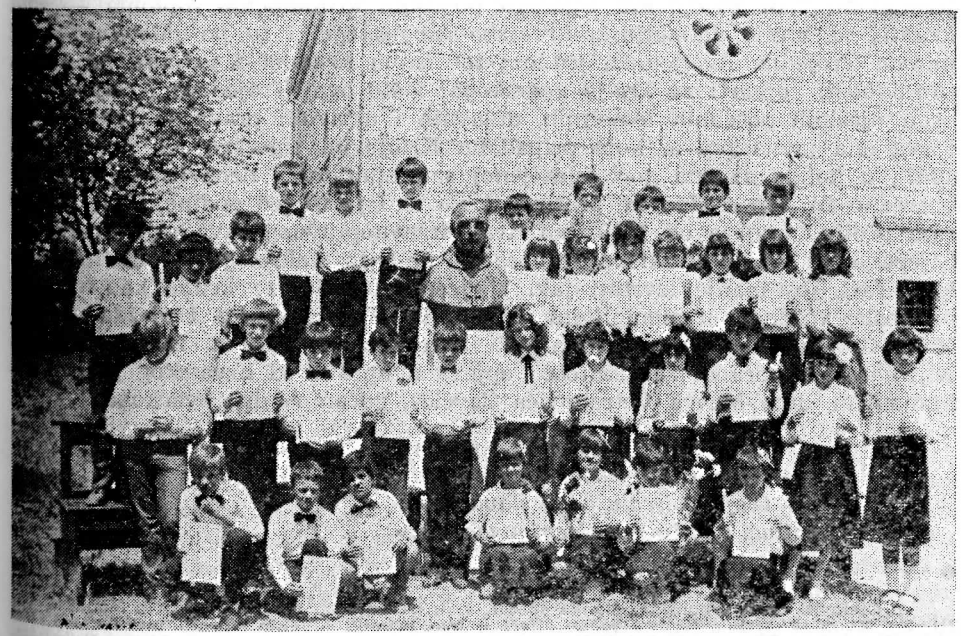

Prvopričesnici 6. lipnja 1982. oko Kardinalova spomenika

Utišinovića: to da *staleška Hrvatska nije sv. Krunu ugarsku osjećala »tuđom«, nego zajedničkom ugarsko-hrvatskom vrednotom, najvišim državnopravnim i moralističkim znakom vlastitog identiteta u jednoj jedinstvenoj državnoj uniji,* koja se očito temeljila na stvarnim vrednotama, kad je izdržala punih osam stoljeća. Takva državnopravna unija i takav korjeniti osjećaj suvlastitosti sv. Krune postojali su isključivo između Ugarske i Hrvatske, nikad između Ugarske i bilo koje zemlje što ju je Ugarska u prošlim stoljećima, u većem ili manjem opsegu, kroz dulje ili kraće vrijeme držala po pravu mača. Nema zemlje oko magjarskih granica, koju Magjari nisu osvajali u davnim ratovima: držali su u neka vremena i Bosnu i Srbiju, i Kranjsku i Štajersku, i Austriju (kralj Matija Korvin čak je više godina i stolovao u Beču), i Češku i Moravsku, i Vlašku i Moldavsku, i Šlesku i Galiciju — ali nikad se te privremeno osvojene zemlje ili njihovi dijelovi nisu osjećali, u pravom državnopravnom smislu, zemljama krune sv. Stjepana, zemljama kojima bi ta kruna bila ponosno čašćeni vrhovni znak vlastitoga državnopravnog identiteta. *Jedina Hrvatska u tome čini iznimku, utemeljenu na vlastitoj slobodnoj volji i vlastitom državnom pravu: iznimku dugu osam stoljeća.* Taj hrvatski jedinstveni državnopravni osjećaj suvlastitosti sv. Krune ugarske bio je tako jak da je izdržao i rat od 1848. Znameniti zakonski članak broj 42 hrvatskog sabora od 1861. u svome paragrafu 1, izjavivši da je uslijed događajâ godine 1848. prekinuta svaka zakonotvorna, administrativna i sudstvena veza između Trojedne Kraljevine Dalmacije, Hrvatske i Slavonije te Kraljevine Ugarske, precizira: *»osim što se Njegovo Veličanstvo, zajednički kralj njihov, po njihovih do godine 1848. zajedničkih zakonih* — nakon ugovorenih za Trojednu Kraljevinu i za Kraljevinu Ugarsku posebnih krunidbenih diploma — *ima kruniti za kralja dalmatinsko-hrvatsko-slavonskoga, i to po slobodnoj volji naroda Trojedne Kraljevine, jednom ter istom krunom i jednom ter istom krunidbom, kojom i za kralja ugarskoga;* i što ovoj Trojednoj Kraljivini — osim njezinih posebnih temeljnih, državnih i ustavnih prava — pristoje još i sva ona javna prava, koja pripadahu Kraljevini Ugarskoj do konca god. 1847., u koliko se ona gori izjavljenoj samostalnosti i neodvisnosti njezinoj posredno ili neposredno ne protive.«[4]) Pa ako je to još godine 1861. poslije rata protiv Magjara od 1848. bio izraz državnopravnog shvaćanja krune sv. Stjepana od strane hrvatskog sabora — ne više staleškoga —, ne može se ignorirati, još manje izvrtati jaki i vjerni doživljaj te krune kao vlastite vrhunske vrednote u mentalitetu stoljećâ staleške Hrvatske, i možda osobito XVI. stoljeća, kad je ta kruna bila ugrožena od Turaka, zahtijevana od Nijemaca i s gorkom zabrinutošću opjevana upravo od hrvatskog pjesnika i humanista, dum Mavra Vetranovića Čavčića, pučanina dubrovačkoga:

»O kruno ugarska, s nebesa poslana,
sva slavo krstjanska i časti ufana,
tko tvoju pohvalu i toli slavan glas
potlači u kalu s oružjem u zao čas?«

●

4. Cjeloviti tekst zakonskog članka 42/1861. v. u navedenom izboru Šulekovih članaka, str. 211—214. Zbog tiskarskog ispusta jedne riječi u tom izdanju i nekih stilskih inačica usp. isti cjeloviti tekst u: DR. RUDOLF HORVAT: *Najnovije doba hrvatske povijesti,* Matica Hrvatska, Zagreb 1906., str. 206—208.

Upravo u taj zao čas, poslije strahovitoga i kobnog poraza ugarske vojske u boju s Turcima kod Mohača, Juraj Utišinović služio je svetoj Kruni ugarskoj svim svojim djelom, svim svojim trudom, svom svojom odanošću, svom svojom vojničkom sposobnošću i državničkom mudrošću. Jer Juraj Utišinović bio je, u bîti, plemić svete Krune ugarske. Bio je to najprije kao hrvatski plemić: jer već su kraljevi Arpadovići, od Kolomana dalje, potvrđujući hrvatskom plemstvu — to jest tadašnjem političkom narodu hrvatskom — sva njegova hrvatska prava i povlastice, ujedno na to isto hrvatsko plemstvo protegnuli i sva prava i povlastice ugarskog plemstva. Zatim, Juraj Utišinović bio je i državni barun ugarski po svojim funkcijama biskupa velikovaradinskoga i državnog rizničara ugarskoga. Na obje te funkcije imenovao ga je kralj Ivan Zapolja. Zapolje su bili vojvode erdeljski, a podrijetlom iz Slavonije. Hrvatski naziv *»vojvoda«* tako se čvrsto svezao za njihovo ime da ga u tom obliku, »vojvode«, pišu i latinski i njemački i talijanski suvremeni izvori. Juraj Utišinović, koji je živio u Ugarskoj od svoje devete godine, stajao je s većinom ugarskoga nižeg plemstva uz zakonski zaključak izglasan godine 1505. na znamenitom saboru na Rakoškom polju istočno od Budima: da se svaki stranac isključuje od nasljedstva krune sv. Stjepana. Na temelju tog zakona — koji je prihvatila i Slavonija, ali ne i uža Hrvatska od Kupe do mora, koja se već razderana od Turaka uzdala za svoju obranu u Habsburgovce — svrstao se i Juraj Utišinović s većinom ugarskih staleža uz kralja Ivana Zapolju. Već način njegova pristupa kralju Ivanu, pomoć od 10.000 dukatâ koju mu je donio, riječi koje mu je rekao: »Kad ste se već udostojali pozvati me u svoju službu u nesreći svojoj, nisam vam htio doći praznoruk, nego sam vam donio evo ovo i sâma sebe. A da sam mogao više, bio bih vam donio« — sve to očituje jednu herojski plemenitu vjernost, jednu korjenitu odanost kakvoj je malo premca u ono doba kad su osobni interesi nerijetko odlučivali političkim opredjeljenjima. Uslijed habsburškoga i turskog nadiranja, vlast kralja Ivana svela se zapravo na sam Erdelj, a i to u vazalnoj zavisnosti od sultana. Juraj Utišinović branio je taj ostatak ugarske državnosti svom svojom vjernošću, svom svojom odanošću, svom svojom ljudskom i državničkom ljubavlju. Upravo duboka plemićka ljubav, ljubav odane vjernosti, najjače je karakterizirala njegov odnos prema domu Zapoljinu. O tome potresno govori jedna slika u pavlinskom samostanu u Čenstohovi, gdje je brat Juraj bio neko vrijeme prior: Juraj Utišinović, u bijelom pavlinskom habitu i biskupskoj roketi, drži na svojim rukama knjigu ugarskih državnih zakona, slavni Tripartitum, u kojemu je ugarske zakone sistematizirao veliki pravnik Stjepan Verböczy, palatin kralja Ivana Zapolje; a na *»Verbeciušu«* (tako su stari pravnici banske Hrvatske zvali *Tripartitum,* svoj glavni argumenat u svim pravnim sporovima) brat Juraj u svom naručju drži malog Ivana Sigismunda Zapolju, dječačića u košuljici i s kraljevskom jabukom u ručici: na *»Verbeciušu«,* temelju ugarskoga kraljevskog legaliteta, drži maloga kralja biskup Juraj, njegov skrbnik, državni blagajnik ugarski; lice malog Zapolje nježno je priljubljeno uz lice biskupa skrbnika, a to plemenito hrvatsko lice brata Jurja izrazuje zaštitu, jakost, sigurnost, odanost u toplini jedne neizrecive nježnosti. Za osiguranje malog Zapolje borio se Juraj Utišinović i kad je napokon zbog sve veće turske opasnosti i po ugovoru sklopljenu između Ivana Zapolje i Ferdinanda Habsburškoga prije rođenja

Ivana Sigismunda morao predati Erdelj kralju Ferdinandu dobio je tada za malog Zapolju grofovije Ratibor i Opole u Šleskoj. Od kralja Ferdinanda nije Juraj Utišinović htio primiti nikakvih počasti. Kad ga je Ferdinand imenovao nadbiskupom prvostolnikom ostrogonskim, odbio je objasnivši da on hoće za sebe samo one časti koje mu je podijelio kralj Ivan. Kralj njegove jedine, preko groba vjerne ljubavi plemića i državnika, kralj koji je bio okrunjen krunom sv. Stjepana po ugarskom državnom zakonu, a nije mu ta kruna bila predana samo iz ljute turske nevolje kao Ferdinandu.

Plemićka vjernost bila je, dakle, glavna naravna ljudska odlika Jurja Utišinovića. Sama po sebi ona je, kao i sve naravne ljudske odlike, dobar temelj svetosti. Veoma je rijetka svetost u osoba, koje već po svojim naravnim darovima nisu bile skladne i jake. Ogledajmo sada pitanje: *ima li znakova da je Juraj Utišinović,* u svome teškom životu državnika, u određenom osobito teškom času povijesti, *zaista u herojskom stupnju vršio i vrhunaravne kreposti koje tvore katoličku svetost?*

Samo redoviti kanonski proces, uredno poveden po običaju i načinu Svete Rimske Crkve, mogao bi precizno odgovoriti na to pitanje. Ovdje se mogu dati *samo neke naznake,* po kojima bi proizlazilo da bi taj kanonski postupak vrijedilo pokrenuti.

Šesnaesto stoljeće bilo je tvrdo i okrutno svugdje, a osobito u zemljama na turskoj međi, zemljama Jagelonskog pojasa obrane kršćanskog svijeta od Turaka: Poljskoj, Ugarskoj i Hrvatskoj. U tome željeznom svijetu riječ »*brat*« nije bila osobito česta. Trebalo je autentičnoga moralnog heroizma, većeg i težeg od junaštva u ratovima protiv Turaka, da bi se čovjek u ono doba zvao bratom, isticao upravo svoje bratstvo, čak i prema neprijatelju. *Juraj Utišinović imao je tu herojsku krepost, taj posebni milosni dar bratstva.* Bio je biskup, i to biskup velikaš krune ugarske, bio je državni blagajnik, bio je stvarni regent Erdelja za malodobnosti Ivana Sigismunda Zapolje, ali uvijek se zvao samo bratom. Uvijek se samo tako i potpisivao: »*frater Georgius*«. Ta naznaka »brat« upravo se kao stopila s njegovim imenom. Bila je očito nešto više od puke naznake njegova pripadništva pavlinskom redu. Bilo je u doba turskih i drugih ratova više velikih redovnikâ istaknutih u obrani kršćanskih i domovinskih vrednotâ, ali ni uz jedno od njihovih imenâ ne stoji naznaka »brat« tako neodoljivo i stalno kao uz ime brata Jurja. Na primjer, veliki prior čenstohovski *Augustin Kordecki,* također pavlin, zapravo je polovicom XVII. stoljeća svojom obranom Čenstohove od Švedâ spasio Poljsku od rasula, ali zapamćen je naprosto kao »*Kordecki*«, ne kao »*brat Augustin*«. Za Jurja Utišinovića, pak, naznaka »*brat*« bila je tako karakteristična, tako posebno njegova da su ga, čini se, suvremenici cijeloga ocjećali u toj jednoj, u baš toj riječi. *Antun Vrančić Šibenčanin,* nadbiskup prvostolnik ostrogonski, kojemu je brat Juraj osobno napisao podatke za svoju biografiju, stavio je za naslov svog djela o bratu Jurju: »*De Georgii Utissenii, fratris appellati, vita et rebus commentarius*« (»Komentar života i djelâ Jurja Utišinovića, zvanog brat«). Eto, to insistiranje na oznaci »*brat*«, i od strane samog brata Jurja i od strane njegovih suvremenikâ, moglo bi biti temeljni znak herojskog stupnja njegova vršenja kreposti tako rijetke u ono okrutno doba: *teologalne kreposti ljubavi.*

21. svibnja t. g. u večernjim satima puna crkva miljevačke mladeži na predavanju i filmu koje je držao don Slobodan Štambuk

Vrijedilo bi, također, potanje istražiti i *njegov duh pokore,* također rijedak u ono doba strašnih ratova i velikog nećudoređa. Na primjer, brat Juraj često je postio, a svoj pavlinski redovnički habit nosio je uvijek, vjerno i postojano: i pod odorom biskupa državnika i pod oklopom vojskovođe. Bilo je u ono feudalno doba nemalo biskupâ svjetskoga duha, pa i kad nisu bili na odgovornim svjetovnim položajima. Na toj teškoj pozadini *pokornička se i redovnička strogost brata Jurja osobito ističe kao visoki znak korjenito religiozna i moralno skladna duha.*

Bilo je to doba turskih ratova, u kojima su Turci i kršćani bili krvni neprijatelji: jedni napadači, drugi branitelji kršćanskoga svijeta. Osobit užas i muku u kršćana pobuđivali su janjičari, kršćani oteti od Turaka u djetinjstvu i poturčeni, janjičari koji su bili najfanatičniji borci padišahovi. Najviše je zbog njih i nastala poznata izreka: »*Poturica gori od Turčina*«. Imati milosrđa prema nekom janjičaru bilo je u ono doba za kršćane uglavnom nezamislivo. A *brat Juraj imao je čak i tu, u ono doba najtežu i najrjeđu vrstu milosrđa.* Riječ je o Muratbegu, paši livanjskom. On je bio kršćanin, rođen u Šibeniku; obitelj mu se zvala Bajo, ili Gajić, ili Tardić (mletački kroničar Marino Sanudo piše to prezime različito). Turci su ga oteli kao dječaka i učinili janjičarom. Ne zna se je li ga Gazi Husrevbeg osobno zarobio kad je prvi put bio namjesnikom u Bosni (1521.), ili ga je poslije kupio kao roba. Ali zna se da je Husrevbeg zavolio toga svog roba, i oslobodio ga je i učinio

pašom livanjskim, a kad je izbivao iz Bosne, ostavljao je Muratbega da njom upravlja kao njegov ćehaja. Kršćani koji su milom ili silom prelazili na islam morali su se odreći cijele svoje prošlosti. Tako se i Muratbeg, da ne bi naveo ime svog oca kršćanina, u jednoj vakufnami potpisao na jednom mjestu kao »sin Abdullahov«, na drugom kao »sin Abdulhajjov«, što oboje znači »sin roba Božjega«. U Šibeniku imao je Muratbeg rođenog brata Jurja, svećenika, i druge rodbine. Tako je bio u srodstvu i s Utišinovićima. I kad je Muratbeg umro, Juraj Utišinović učinio je *djelo milosrđa* tako rijetko za ono doba da se doista doima *kao čin vrhunaravne ljubavi: dao je svuda pitati je li tko ostao od Muratbegove obitelji i žalostio se što nije mogao nikoga naći.* O tome sam brat Juraj piše Sinan-paši, magistru kurije Rustan-pašine, godine 1551., posljednje godine svog života.[5]

Još jedno pismo brata Jurja iz te posljednje godine njegova života svjedoči *osjećaj pravednosti i osjećaj milosrđa* tako rijedak, tako izniman u ono doba, da je djelovao naprosto opasno i zablažnjivo. Zbog tog je pisma, pisanog kralju Ferdinandu u rujnu 1551., brat Juraj i ubijen tri mjeseca zatim. U tom pismu brat Juraj govori, gotovo tonom biblijskog proroka, *o nužnosti oslobođenja kmetova.* U XVI. stoljeću govoriti o oslobođenju kmetova bilo je doslovno nezamislivo, osobito u strogo staleškim državama, gdje je feudalni sustav još trajao u svoj svojoj tvrdoći. A najkarakterističnije takve države bile su upravo tri zemlje Jagelonskog pojasa: Poljska, Ugarska i Hrvatska. U Ugarskoj — i to baš u Erdelju — i u Hrvatskoj satirale su se kmetske bune i njihovi vođe kažnjavali s užasnom okrutnošću; u Poljskoj je sama država bila dovedena na rub propasti zato što je plemstvo htjelo pokmetiti vojnike krajišnike (Ukrajina znači isto što i Krajina u nas, kozaci su bili krajišnici vojno postrojeni otprilike kao i naši). Apsolutno, neumoljivo, nepovredivo vrijedilo je u jagelonskim zemljama načelo: plemić je tu zato da zemlju posjeduje i brani, a kmet zato da je obrađuje ovisan o plemiću. I najbolji duhovi toga tvrdog vojničkog plemstva smatrali su to načelo naprosto utemeljenim na Božjem redu. U takvoj situaciji zahtjev za oslobođenjem kmetova mogao je djelovati samo kao pokušaj rušenja društvenog reda, za koji se općenito vjerovalo da je utemeljen na volji samoga Boga. Brat Juraj s tim svojim zahtjevom *izvinuo se upravo vrhunaravno iz optike svoga doba i svoje klase.* I platio je to svojim životom.

Pismo brata Jurja kralju Ferdinandu od rujna 1551. mnogo je više nego čin državničke mudrosti. Samo mu je neposredni povod državnički: brat Juraj piše da je tog dana stigao iz čanadskog kraja jedan njegov čovjek, koji izvješćuje da su neki Raci (tako su u Ugarskoj zvali Srbe) prešli k Turčinu, primamljeni turskim obećanjima oslobođenja od kmetstva; pa vidjevši taj uspjeh, Turci počinju na isti način mamiti i ugarske kmetove. Da je zatim brat Juraj samo predložio: radije ih oslobodimo sami nego da ih Turci primame — to bi pismo zaista bilo samo čin državničke mudrosti, pa i kao takav jedinstveno izniman za ono doba. Ali brat Juraj vidi dublje, dalje, ljudskije, kršćanskije: vidi s upravo evangjeoskom bistrinom na kolikoj je nepravdi

5. MARKO PEROJEVIĆ: *Petar Kružić, kapetan i knez grada Klisa,* Matica hrvatska, Zagreb 1930., str. 116—117, s naznakom izvorâ.

sagrađeno to herojsko društvo plemstva braniča kršćanskog svijeta. Piše brat Juraj, odmah pošto je spomenuo izvještaj svog uhode iz Čanada: *»A potlačeni ljudi lako vjeruju takvim riječima, dok pod tom nadom u slobodu ne dobiju skrajnje ropstvo. Tome pak otpadu (ako se što takva dogodi) prigodu dajemo mi sami, jer držimo seljake u takvoj potlačenosti da, izuzev jedino što im se žene i djeca ne otimaju, svaku okrutnost protiv njih vršimo.«* Tako bistrih i strogih riječi protiv društvene nepravde nema drugdje u spisima onog doba, barem ne u pogledu feudalnog društva Europe. Nešto slično nalazi se u XVI. stoljeću možda samo u spisima velikog dominikanca *Bartolomeja de las Casas* o konkvistadorskom tlačenju latinskoameričkih Indiosâ. Potomci tih Indiosâ još pamte tog svećenika, koji je branio ljudsko dostojanstvo njihovih otaca. Kad je Ivan Pavao II. pohodio Meksiko u veljači 1979., *potomci tih Indiosâ molili su Njegovu Svetost za proglašenje blaženim Bartolomeja de las Casas.* Potomci erdeljskih kmetova molili bi to isto za brata Jurja, kad bi mogli. Za brata Jurja koji je u onom pismu kralju Ferdinandu, pismu koje mu je donijelo smrt, zahtijevao da kralj *»svoja javna pisma o toj stvari smjesta po prvom tekliću pošalje na sve strane, da doznaju svi staleži i redovi da će se Vaše Veličanstvo za to pobrinuti; da se i Bog po toj seljacima vraćenoj slobodi lakše ublaži.«*[6])

Te posljednje riječi — *»da se i Bog po toj seljacima vraćenoj slobodi lakše ublaži«* — izrazuju posljednji, najdublji, doslovno *vrhunaravni motiv* koji je pokrenuo brata Jurja da napiše to pismo. Bistrovidnošću upravo jedinstvenom za svoje doba brat Juraj vidio je da u samom korijenu toga herojskog društva plemenitih branitelja kršćanskoga svijeta — društva kojemu je i sam pripadao u njegovu najpovlaštenijem sloju — stoji *grijeh društvene nepravde, grijeh koji izaziva srdžbu Božju.* Ima kanoniziranih svetaca koji su tu nepravdu prihvaćali kao nešto u bîti neuklonjivo i samo ublaživo djelima pojedinačnoga i skupnog milosrđa. *Brat Juraj proročki se uzdigao nad tu optiku,* uzdigao se na jednu za ono doba naprosto nezamislivu evangjeosku visinu, s koje je mogao vidjeti sâm korijen grijeha, koji će feudalno društvo napokon i ugasiti u povijesti.

Formalno brat Juraj nije ubijen iz mržnje na katoličku vjeru. I kralj Ferdinand, koji je ubojstvo ovlastio, i general Castaldo, koji ga je zapovjedio, i ubojice koji su ga počinili — *svi su bili katolici kao i brat Juraj.* Ali *pavlini čenstohovski,* koji su imali religioznog sluha, *zapamtili su smrt brata Jurja kao mučeništvo.* Slike iz života brata Jurja slikane su u čenstohovskom samostanu kojih 70 ili 80 godina poslije njegove smrti. Jedna prikazuje svećenika gdje služi misu nad odrom brata Jurja, onim odrom na kojemu je tijelo ubijenoga ležalo nepokopano, smrznuto od zime, sedamdeset dana. Svećenik služi misu pred pogreb, kad je general Castaldo već jednom dopustio da se ubijeni kardinal pokopa. Čenstohovski pavlini pamtili su da misnik u toj misi

6. Izvornik tog pisma kardinala Utišinovića i izvornik popratnog pisma, kojim je on poslao jedan primjerak toga svog pisma generalu Castaldu, tražeći da i on i Nadasdy pišu kralju u istom smislu — nalaze se u Dvorskom tajnom arhivu u Beču, a objavio ih je 1881. u Budimpešti Árpád Károlyi u svom izdanju pisama brata Jurja; u mađarskom prijevodu objavio ih je György Lissák u svom romanu o bratu Jurju *»Zlatna zmija«.* Te podatke, kao i latinski izvorni tekst obaju tih pisama, zahvalno dugujem vlč. *Iliji Marinoviću, župniku* u Marjancima u Slavoniji, biskupija đakovačka. — Izvadci iz pisma brata Jurja kralju Ferdinandu ovdje su provedeni s latinskoga.

nije podigao hostiju, nego samo kalež. I dali su napisati pod tu sliku, latinski: *»Misnik, na pogrebu tijela ubijenog kardinala, otajnim je Božjim porivom, izostavivši podizanje hostije, podigao samo kalež u znak Kaleža Mučeništva prikazanog od Martinušića«.* Taj zapis očituje da su čenstohovski pavlini, svojom posebnom i dobro formiranom religioznom osjetljivošću, zaista *proniknuli u duboku bît te smrti,* kako je to proniknuo već i misnik one mise: ako je ta smrt »tehnički« i bila samo političko ubojstvo u svrhu zaštite onodobnih vladajućih klasnih interesa, *moralno je ona bila mučeništvo u izvornom značenju riječi martyrion: svjedočanstvo* što ga je ubijeni dao jednoj visokoj moralnoj vrednosti, konkretno vrednoti društvene pravde proročki uočenoj iznad interesâ njegove vlastite klase. Vrijedi zapaziti i to da su i misnik one pogrebne mise i pavlini koji su njegovu gestu zapamtili osjetili smrt brata Jurja ne tek kao pasivno primljenu muku, nego kao nešto aktivno, kao posljednji žrtveni čin: *»Kalež Mučeništva prikazan od Martinušića«.*

Bît katoličke svetosti sastoji se u herojskom stupnju vršenja svih sedam glavnih kreposti: četiriju stožernih — razboritosti, pravednosti, jakosti, umjerenosti, i triju bogoslovnih — vjera, ufanja i ljubavi. (Izvanredni milosni darovi — ekstaze, viđenje, ulivena kontemplacija; zatim razni vidljivi mimonaravni ili vrhunaravni znakovi, kao levitacija, stigme, čudotvorstvo — nisu bitni za katoličku svetost. Ni sveci koji su te izvanredne darove imali nisu kanonizirani zbog njih samih, nego zbog svoga herojskog vršenja sedam glavnih kreposti.) Najveći svetac modernog doba, najveći prorok na pragu budućnosti, *Terezija iz Lisieuxa,* nije imala izvanrednih vrhunaravnih darova, osim dva otajstvena viđenja. Ni *general de Gaulle* nije ih imao, a ipak je jedan umni i odmjereni kardinal Svete Rimske Crkve, Jean Daniélou, smatrao da je general de Gaulle zaslužio da bude proglašen svetim. Ni veliki talijanski državnik *Alcide de Gasperi* nije ih imao, a ipak je sam Papa Ivan XXIII. jednom rekao da bi rado vidio pokretanje crkvenog postupka za de Gasperijevo proglašenje blaženim. I *Juraj Utišinović,* koliko se razabire iz poznatih podataka, spada u isti tip svetosti kao Charles de Gaulle i Alcide de Gasperi.

Taj tip svetosti raste poglavito iz vjere u Boga, iz ufanja u Boga, iz ljubavi prema Bogu — u određenoj osobito teškoj povijesnoj situaciji, u jednoj golemoj povijesnoj odgovornosti. Trojedini Bog, objavljen od Isusa Krista, u tom je tipu svetosti vrhovni kriterij za prosudbu povijesti. Kad se Juraj Utišinović opire kralju Ferdinandu do skrajnjih granica mogućnosti, po ljudskim mjerilima on to čini zaista iz privrženosti zaključku rakoškog sabora od 1505. o isključenju svakoga stranca iz nasljedstva krune ugarske; ali temelj je te privrženosti u njega jaka vjera u pravdu Božju, koja se po ljuskoj vjernosti mora ostvarivati u povijesti. Kad se Juraj Utišinović sa samih 2.400 ugarskih vojnika diže pod Budimom protiv 20.000 Nijemaca, temelj je te borbe ufanje u Boga, koji je usadio u srce čovjekovo moralni zakon obrane od tuđina zavojevača. Kad se Juraj Utišinović, kršćanski državnik i vojskovođa, po smrti Muratbegovoj raspituje na sve strane za rodbinu toga svog rođaka, janjičara iz Šibenika, čini to i iz rodbinske osjetljivosti; ali i sama ta osjetljivost izraz je vrhunaravne ljubave prema Bogu Ocu svih ljudi, prema Kristu bratu svih ljudi, onkraj svih — u ono doba osobito oštrih — razmeđa religije i kulture, razmeđa koje su otpadništvo od kršćanske vjere činile kršćanima osobito zazornim. Kad Juraj Utišinović traži od kralja Ferdinanda oslobođenje kmetova, sâm u tome smrtonosnom pismu očituje da je Bog vrhovni razlog toga za ono doba nezamislivog traženja: Bog koje je stvorio čovjeka razumna i slobodna na sliku i priliku Svoju. Kad Juraj Utišinović umire od ruke Ferdinandovih ubojica, proboden mačem i razbijene lubanje, njegove posljednje riječi: »Isuse i Marijo!«, očituje u kakvoj je posvemašnjoj predanosti Bogočovjeku Otkupitelju i Njegovoj Majci živjela njegova duša po tmju i kamenju povijesti, skladno oblikovana razboritošću, pravednošću, jakošću i umjerenošću, tvrda i sjajna od vjere, ufanja i ljubavi.

Svaka je kanonizacija priznanje, potvrda, riječ Katoličke Crkve svijetu onog doba u kojemu je vrhovnom apostolskom vlašću proglašena. *Što bi se dakle, priznalo i potvrdilo proglašenjem blaženim i svetim Jurja Utišinovića, plemića, biskupa i državnika?*

Prvo, priznalo bi se i potvrdilo to da katolička svetost nije vanpovijesna, vanvremenska, vanprostorna, nego je utjelovljena u konkretna zbivanja konkretnog vremena, a tim je veća i sjajnija što više zna *suditi* svoje vrijeme biblijskim kriterijima pravde Božje.

Drugo, priznalo bi se i potvrdilo to da sveci državnici i vojskovođe — kao sveti ugarski kraljevi Stjepan i Ladislav, kao sveti rimsko-njemački car Henrik, šurjak sv. Stjepana, kao sveti Luj i sveta Jeanne d'Arc —, i sveci propovjednici obrane kršćanskog svijeta od izvanjske opasnosti — kao sveti Bernard i sveti Ivan Kapistran — nisu nikakve »deformacije« katoličkog sensus fidei, kako bi htjela stanovita moderna pseudoevangjeoska optika, nego rastu iz samog srca *katoličkog* osjećaja vjere.

Treće, priznalo bi se i potvrdilo to da zemlje Jagelonskog pojasa, u kojima je živio i djelovao brat Juraj — rođen u Hrvatskoj, pavlin u Poljskoj, biskup i državnik u Ugarskoj — jesu uza sve svoje povijesne grijehe i nerede konstitutivne vrednote Europe, tvrdi granični izrazi formacije nacionalnih bića kulturom rimokatoličke tradicije, koja je vazda bila tradicija javne i aktivne prisutnosti, nikad tradicija pasivnoga i neplodnog uživanja u pojedinačnoj osobnoj religioznosti.

Četvrto, priznalo bi se i potvrdilo to da Katolička Crkva ni u koju svrhu ne može gubiti, odbacivati, brisati ili izopačivati svoje povijesno pamćenje, jer bi time ostala bez lica, isto kao i narodi koje istinski oblikuje samo autentičnost njihova povijesnog pamćenja: Crkva koja bi svoje povijesno pamćenje i povijesni pijetet odbacila, iznevjerila bi narode u koje je utjelovljena. Ne identificirana s njima, jer iznad svih vrednota Crkva ima evangjeosko mjerilo kojim sudi i povijesne grijehe narodâ: ali utjelovljena je u njih, živi u njima i nema druge povijesti osim povijesti svoga truda u njima.

Svaki je u stanju bacati kamenje, ali zakoni se ne stvaraju kamenjem.

Poljski primas nadbiskup J. Glemp

Što majka do sedme godine nauči dijete, to mu nikad uvenuti neće.

Narodna mudrost

T. J. H. Mar

Čovjek koji je došao iz Hrvatske

OSOBE

JURAJ UTIŠINOVIĆ MARTINUŠIĆ, zvan BRAT JURAJ (Kamičak 24. IV. 1482. — Vinica u Erdelju, 17. XII. 1551.), Infans Croatiae (Dijete Hrvatske), ugarski državnik. Za života se s najniže prečke društvene ljestvice popeo skoro na najvišu: dvorski paž, vojnik i ratnik, pavlin i pavlinski predstojnik, kraljevski savjetnik, veliki rizničar (blagajnik), velikovaradinski biskup, zapovjednik više ugarskih gradova, zemaljski kapetan u Ugarskoj, Hrvatskoj i Erdelju, građanski namjestnik kralja Ivana Zapolje i skrbnik njegova sina Ivana Žigmunda, vrhovni vojskovođa, gubernator i vrhovni sudac erdeljski, vojvoda i gospodar Erdelja, rimski kardinal, kraljevski namjestnik, potkralj i stvarni vladar u Ugarskoj i Erdelju. Obično se potpisivao kao »brat Juraj, pustinjak (frater Georgius, heremita)« — i pod tim su ga imenom suvremenici obično poznavali.

ANTUN VRANČIĆ (Šibenik, 29. V. 1504. — Prešov, 15. VI. 1573.), diplomat, povjesničar, arheolog, putopisac, pjesnik, crkveni prelat (pečuški biskup, jegarski biskup, nadbiskup ostrogonski, primas Ugarske, kardinal), veliki župan, kraljevski savjetnik, kraljevski namjestnik u Ugarskoj, tajnik kralja Ivana Zapolje. Zbog sukoba s Jurjem Utišinovićem Martinušićem, glavnom ličnošću na dvoru Zapoljine udovice kraljice Izabele, god. 1549. prešao je u službu kralja Ferdinanda I. Habsburškog. Za seljačke bune god. 1573. založio se za blagi postupak sa seljacima. Napisao je životopis Jurja Utišinovića Martinušića sine ira et studio (bez mržnje i sklonosti). S talijanskoga je preveo na latinski djelo o Turcima Paola Giovija. U svojim mnogobrojnim pismima, koja su smatrana najvišim postignućem epistolografije hrvatskoga latinizma, ponosito je isticao pripadnost hrvatskom narodu. Od djela pisanih hrvatskim jezikom sačuvala se samo njegova »Molitva koju složi i govori svaki dan« (Rim, 1627.).

PAULUS JOVIUS (Paolo Giovio), talijanski povjesničar (Como, 1483. — Firenza, 1552.). U svojim djelima, osobito u »Historiarum sui temporis ab anno 1494 ad annum 1547 libri XLV« (Firenza, 1550.—52.) i »Commentarii delle cose de Turchi« (Venezia, 1531.), prikazao je i niz događaja iz hrvatske povijesti.

BERNARDIN FRANKAPAN Ozaljski (1453.—1529.), hrvatski knez. Sudjelovao je u presudnoj bici na Krbavskom polju 9. rujna 1493. Poznati borac protiv Turaka. Tast vojvode Ivaniša Korvina. God. 1522. održao na njemačkom saboru u Nürnberugu poznati govor o turskoj opasnosti. Otac Krste Frankapana.

KRSTO FRANKAPAN Brinjski i(1842.—1527.), sin Bernardina Frankapana, istaknuti vojskovođa u protumletačkim i protuturskim ratovima. God. 1525. zadivio je Europu probojem do Jajca kroz neprobojni turski obruč, sa samo 6.000 vojnika. Najprije pristaje uz Ferdinanda, a kasnije uz Ivana Zapolju koji ga imenuje hrvatskim banom. Poslije mohačke katastrofe 1526. Hrvatski sabor u Koprivnici dao je Krsti naslov »tutor protectorque regni Sclavoniae«. Poginuo je pri podsjednuću Varaždina.

BARTOL GEORGIJEVIĆ DI CROATIA (U Hrvatskoj, oko 1506. — U Italiji, oko 1566.), putnik, pisac, jedan od prvih hrvatskih leksikografa (napisao je jedan od najstarijih hrvatskih rječnika, stariji od rječnika Fausta Vrančića iz god. 1595., te dvojezične rječnike). U mohačkoj bici god. 1526. pao u tursko sužanjstvo i u sužanjstvu ostao devet godina. God. 1547. boravio u Velikom Varadinu kod biskupa i državnika Jurja Utišinovića Martinušića, gdje je o vjerskim stvarima raspravljao s turskim pravoznancem Dervišem Čelebijom.

FRANCISKO JOŽEFIĆ, senjski biskup.

MEHMED-PAŠA SOKOLOVIĆ (Sokolovići kod Višegrada, oko 1505. — Carigrad, 11. X. 1579.), veliki vezir Osmanskog Carstva (pod konac života Jurja Utišinovića Martinušića bio je beglerbeg Rumelije). Za vladanja svoga tasta sultana Selima II. (1566.—74.) bio je gotovo neograničeni gospodar Carstva. Bio je na glasu kao veliki državnik. U njegovo je doba hrvatski jezik bio jedan od glavnih diplomatskih jezika na Porti (turskom carskom dvoru). Podigao je kameni most na Drini u Višegradu.

POP MARTINAC, glagoljaš. U svom glagoljskom brevijaru, koji je prepisao u Novom Vinodolskom, ostavio nam je glagoljski zapis o bici na Krbavskom polju 9. rujna 1493.

JURAJ HORVAT, rođak kardinala Jurja Utišinovića Martinušića.

JURAJ UGRIN, dvorjanik kardinala Jurja Utišinovića Martinušića.

FRA KRSTO, gvardijan visovačkog samostana.

MIRKO VEGEDI, učeni naddekan prvostolne crkve u Erdeljskom Biogradu (Alba Julia), prijatelj Jurja Utišinovića.

FERDINAND, kralj hrvatsko-ugarski.

KARLO V., njemački car. Brat kralja Ferdinanda.

PAPA JULIJE III.

IVAN KRSTITELJ CASTALDO, vojskovođa kralja Ferdinanda.

SFORZA PALLAVICINI, Castaldov kapetan.

TOMA NÁDASDY (1498.—1562.), veliki palatin ugarski. Najprije pristaša kralja Ferdinanda, zatim Ivana Zapolje, pa opet Ferdinandov.

JAN DŁUGOSZ, poljski ljetopisac.

IVAN OD LUNDA, nadbiskup, poslanik cara Karla V.

ALEKSANDAR TURZO, pouzdanik kralja Ferdinanda.

WERNER, doušnik kralja Ferdinanda.

FRA VINKO, franjevac iz visovačkoga samostana.

VOJNIK

HODOČASTNIK

SLIKAR BRUNO

PJESNIK

NARODNI PJESNIK

HRVATSKA MAJKA

LEH

STARAC MILJEVČANIN

PLEMENITI LJUDI DRAŠKOVIĆI

ČETINSKI SABORNICI

Ratni glasonoša. Zbor. Zbor puka. Zbor fratara. Zbor pavlinâ. Narod.

I. U OKRILJU MAJKE BOŽJE ČENSTOHOVSKE

(Pavlinski samostan Jasna Gora, Čenstohova, Poljska. Oko god. 1525. Razgovaraju Hodočasnik i slikar Bruno. Brat Juraj i Leh javljaju se kao udaljeni glasovi. Zbor kao u starogrčkim tragedijama.)

HODOČASNIK: Rekoše mi, oče Bruno, da ste vi ne samo slavan slikar, nego da znadete sve što se događaja na zemlji i pod zemljom. A mene zanima samo ono što je u vezi s vašim samostanom i sa štovanjem Majke Božje Čenstohovske.

SLIKAR BRUNO: U svemu o čemu su vam govorili, pretjeraše. Samo Bog sve zna. Ljudsko je znanje ograničeno i krhko. Ipak, o našoj dragoj Majci Božjoj i o našem samostanu nešto ću vam znati reći... Pobožan ste hodočasnik, vidim. Iz koje vas zemlje sreća nosi?

HODOČASNIK: Ne sreća, nesreća me nevoljna donesla ovamo. Iz Hrvatske sam, dobri oče. Iz prenevoljne one zemlje koju je osmanska sila pritisla sa svih strana.

PJESNIK: Sunce na istoku bori se s mjesecom i zvijezdom, silazi zvijer sa zakrvavljena neba, olujni oblak pomračuje svjetlost, vjetar čupa stabla s korijenjem, huči Krbava rijeka pridavljena kišama.

HODOČASNIK: Godine spasa ljudskoga 1493. posla turski sultan najizvrsnijega vojvodu svoga Jakuba Hadum-pašu na Hrvatsku, koji s vojskom provali sve do Zagreba i zemlju na veliki strah onih žitelja opustoši.

NARODNI PJESNIK: Tad su mi se zli bilizi jadnoj majci ukazali, majci Hrvatskoj; gdje se gavran vijaše nad selima i gradovima, ona črna ptica; a bihu mu črna pera sva od krvi poškrapana, onoj črnoj ptici.

HODOČASNIK: U Vražjem vartlu na Krbavskom polju 9. rujna iste godine Hadum-paša postavi zasjedu hrvatskoj vojsci, koju je predvodio ban Mirko Derenčin, a pridružili su me se knez cetinski Ivan Frankapan, Bernardin i Nikola Frankapan, Franjo Berislavić s hrvatskim vojnicima s područja između Save i Drave, Petar Zrinski sa svojim konjanicima, ban jajački Juraj Vlatković i mnogi drugi viši i niži hrvatski plemići...

PJESNIK Sedam crnih ptica prekri Krbavsko polje. Sedam crnih ptica, nisu gavranovi. Sedam crnih ptica s bijelim kljunovima. Sedam crnih ptica s crvenim pandžama. Sedam crnih ptica, ne crnih kukavica. Sedam crnih ptica zakrililo sunce. Sedam crnih orlova protiv tri simurga. U Vražjem vartlu krbavskoga razboja noćurci noći crno cvjetaju.

HODOČASNIK: To je bio prvi rasap kraljevstva hrvatskoga i tu je čitavo hrvatsko plemstvo poginulo. Pregorku tužaljku o tome napisao je pop Martinac, hrvatski glagolita.

POP MARTINAC: I nalegoše Turci na jazik hrvatski. Tagda že robljahu vse zemlje hrvatske, vse že dežele daž do mora robeće i harajuće, i domi Božje paleće ognjem i oltari gospodnje razdrušujuće, prestarih že izbijajuće oružijem, junoti že, divi i vdovi, daže i kvekajućija čeda, puk Božji, peljajuće v tuze usilija svezani sući železom, prodajući je na tržišćih svojih. I izide baša i požga že ognjem burge i kloštri i crikve Gospodnje. Tagda že pobiđena bisi čest krstjanska. Tagda že padoše krepci vitezi i boritelji slavni viri radi Kristovi. I tagda načeše cviliti rodivšije i vdovi mnoge i proči ini. I bisi skrb velija na vseh živućih v stranah sih, jakaže nest bila ot vremene Tatarov i Gotov i Atele nečistivih. Lita Gospodnjega 1493.

HODOČASNIK: Od tada Turci neprestano šalju svoje ožergare i vatrare u Hrvatsku, Ugarsku i Transilvaniju. Da se odhrvemo njihovoj sili i bijesu, tražimo pomoć na sve strane, ali uzalud. Zato hodočastimo u sva marijanska svetišta kao ubogi romari, da posredovanjem Majke Božje od Boga isprosimo pomoć koju nam uskraćuju carevi i kraljevi ovoga svijeta. Žalobno cvili hrvatska majka.

CVIL HRVATSKE MAJKE: Staše prid križ mati cvilna, tužna, bolna, jadna, bidna, kad visaše njezin sinak.

SLIKAR BRUNO: Poznato mi je da vi Hrvati, kao i Poljaci i Ugri, posebno štujete Majku Božju. O tome nam je mnogo pričao brat Juraj, vaš sunarodnjak a naš sadašnji predstojnik.

HODOČASNIK: Najviše crkava i kapela na hrvatskom tlu posvećeno je Presvetoj Bogorodici, Blaženoj Djevici Mariji. Nju mi Hrvati sasvim osobitom pobožnošću častimo kao svoju Pokroviteljicu, Odvjetnicu i Zaštitnicu. Hrvatsko je kraljevstvo katoličko i odista marijansko kraljevstvo, pa joj zato mi Hrvati i pjevamo — Kraljice Hrvata. Mariji u čast svi, pa i seljaci makar slomljeni od dnevnoga posla, svaki tjedan u subotu poste, a u predvečerje njezina blagdana ne jedu ništa kuhano.

ZBOR: O Marijo, svemu kršćanstvu Ti si obrana i orsagu ti horvackom Mati ufana. Tebe grešniki milo gledaju, vbogi ljudi milost prosiju. O Marijo, Tebi težaki poju na polju i na pomoć dobri junaki zovu vu boju.

SLIKAR BRUNO: Svi kršćani ovoga svijeta, a i muslimani, slave Mariju, koja je za nas kršćane majka Božjega Sina, Gospodina Isusa Krista. Nu posebno je ona ljubavlju osvojila tri kraljevine — Hrvatsku, Poljsku i Ugarsku. Kod nas Poljaka zaustavila se ovdje na Jasnoj Gori. Kod Slovaka u Ugarskoj naselila se u Jasnoj dolini nedaleko od grada Požuna. U vas, istinski Marijinoj kraljevini Hrvatskoj, kao najvjernija Odvietnica Hrvata, najsvetija Majka i Djevica Remetska, sjedi na prijestolju u pavlinskom samostanu Remete, koji pripada Hrvatskoj pokrajini Reda sv. Pavla, prvoga pustinjaka. Tu Ona slijepima vraća vid, gluhima sluh, šepavima hod, ozdravljuje padavičare i srčane bolesnike.

HODOČASNIK: Dobro ste to rekli, oče Bruno. U kraljevini Hrvatskoj, nekada veoma moćnoj, a sada nemilo okljaštrenoj i potlačenoj osmanskom tiranijom, nalaze se mnoga svetišta posvećena časti Blažene Djevice, ali se među njima iznad svih ostalih slavom čudesa blista hram časnih otaca Reda sv. Pavla kraj Zagreba, hram koji narod zove sv. Marija Remetska. U njemu Blažena Djevica, onom snagom i krepošću koja joj je dana od Boga, čini svake godine lijep broj čudesa, na utjehu one prenevoljne kraljevine Hrvatske. Imao sam prigodu vidjeti jednoga mladića, koji je bio potpuno lišen vida, pa ga je neka pobožna gospođa vodila k remetskoj Presvetoj Prosvjetiteljici kao k izvoru svjetlosti, i taj je mladić, prikazan Njezinim očima koje su prepune milosrđa, ugledalo svjetlo, i danas, marljivo učeći, pohađa pavlinske škole. A što da kažemo o onima koji su potlačeni čamili u najgroznijem turskom sužanjstvu, pa su, zazivajući Djevicu Remetsku, postigli da su im veoma teške verige i okovi razbijeni bili, pa su zadobili slobodu.

SLIKAR BRUNO: Do nas je dopro glas o još jednom vašem glasovitom svetištu u Olovu, koje se nalazi u sadašnjoj turskoj Bosni.

HODOČASNIK: Kad su Turci crkvu u Zvorniku odlučili pretvoriti u džamiju, iz crkve se uklonila slika Blažene Gospe i naslonila uz jedno stablo kraj Drine. Jedan obijesni konjanik udario je sliku kopljem, ali ga je razbješnjeli konj zbacio u Drinu, a slika se pojavila na lijepom brijegu, jedan sat hoda od Olova, u selu Bakićima. Našavši sliku, kršćani sagradiše na tom mjestu crkvu, ali su samu čudotvornu sliku Blažene Gospe, izrađenu na omorikovoj dasci, čuvali u olovskoj crkvi. U noći, uoči Velike Gospe, kreće procesija s upaljenim smolastim lučima, puk domaći i strani, na čelu im svećenstvo, putem dugim jedan sat hoda do crkve u Bakićima. Sliku nose na čelu povorke. Tu se u crkvi moli, ispovijeda, mise i propovijedi slušaju. Po završetku svečanosti slika se vraća u olovsku samostansku crkvu radi sigurnosti. U naše doba to je najposjećenije Marijino svetište na Balkanu.

SLIKAR BRUNO: Reci mi, časni brate, zašto si, kraj tolikih vaših hrvatskih marijanskih svetišta, došao čak ovamo, u Čenstohovu?

HODOČASNIK: Mi Hrvati oduvijek volimo Poljake i Poljsku. Jer Poljska je naša pradomovina. Iz nje su naši praoci u osvitu sedmoga stoljeća poslije Krista doselili u bogato Posavlje i Podunavlje i na tople jadranske žale. Dok smo živjeli ovdje, današnji Krakov je bio glavni grad zakarpatskih vislanskih Hrvata. U okolici Krakova susreo sam mnogo njih, koji se i danas nazivaju Bijeli Hrvati.

SLIKAR BRUNO: Znam da veze između Hrvatske i Poljske nikada nisu sasvim prekinute. Neko vrijeme imali smo i zajedničke vladare. Naša kraljica sveta Jadviga, začetnica slavne i danas vladajuće poljske kraljevske dinastije Jagiellovića, po majci je bila hrvatske krvi. Kraljevski pak par Jadviga i Vladislav II. Jagiellović u svoje su doba doveli iz Praga u krakovsko predgrađe Kleparz hrvatske glagolite da nauče Poljake pisati hrvatskim narodnim pismom i govoriti hrvatskim jezikom, koji su im nekada bili zajednički. Ovi glagolite došli su iz praškoga samostana Emausa, gdje su hrvatskim narodnim jezikom i pismom napisali evanđelje koje se danas nalazi u Francuskoj i na koje se zaklinju francuski kraljevi. Sin i unuk Vladislava II., i jedan i drugi zvahu se Vladislav, bili su također i hrvatski kraljevi. Sadašnji hrvatski i ugarski kralj Ljudevit II. iz kraljevskoga je roda Jagiellovića. Za vaše glagolite u Krakovu zna i naš ljetopisac Jan Długosz.

JAN DŁUGOSZ: Sve do mojega vremena, do god. 1480., i pred mojim očima u Krakovu se u crkvi sv. Križa služila misa na hrvatskom jeziku.

HODOČASNIK: Dođoh k Majci Božjoj Čenstohovskoj da se u njezinu zaštitničku okrilju spokojim i saberem. Jer u Hrvatskoj nema ni mira ni spokoja, otkada je Osmanci preoravaju ognjem i mačem. Dođoh se pomoliti za mir u domovinu svete Jadvige, one poljske kraljice koju je ruka hrvatskoga umjetnika ovjekovječila na škrinji sv. Šime u Zadru, onoj čudesnoj škrinji što ju je dala načiniti njezina majka Elizabeta Kotromanićka utječući se u svojoj nevolji zagovoru sv. Šime.

SLIKAR BRUNO: Dobri moj brate, ni u Poljskoj nema više mira ni spokoja. Osmanci već sabljom lupaju i na naša vrata. A u tome im pomažu i drugi naši neprijatelji. Čitav svijet se danas potresa i grči srljajući u propast kakvu ljudi nisu doživjeli. Ako nam se Bog ne smiluje i ne probudimo se za dobro, probudit će nas trublje sudnjega dana. Povjerimo se majci svih ljudi Blaženoj Djevici Mariji, da nas izvede iz smrtne pogibelji i obrani od paklenoga zla.

LEH: Majko Božja Čenstohovska, dolazim Ti u svoj jednostavnosti svoga srca. Povjeravam se Tebi i potpuno Ti se posvećujem. Ja sam čovjek potpunoga pouzdanja. Poklanjam Ti svoje srce i ono što mi je najviše na srcu. To je znak moje zahvalnosti za sve što si učinila meni i mojoj domovini. Zbog neizrecive odgovornosti svih nas za sudbinu domovine kličem: »Sve povjerimo Mariji!« Povjeravamo Ti ne samo sebe, nego i cijelu Poljsku, Crkvu u Poljskoj i sve što čini Poljsku. Prikazujemo Ti sve što živi u Poljskoj, svu žalost, sve nedaće, sve patnje, ali i naše nadanje u bolje sutra. Majko, vodi i brani nas, brani ljude koji se muče i pate, njihova prava i dostojanstvo. Usrdno Te molim: uzmi našu domovinu u svoje ruke, kako bi Poljska uvijek ostala dom za ljude, djecu Božju, i da u njoj vlada pravda, sloboda, mir, ljubav i solidarnost. Majko, vodi i mene. Htio bih biti sredstvo u Tvojim rukama za dobro Poljske, Crkve i svakoga brata čovjeka. Pogledaj milosrdno na sve one koji žive od rada svojih ruku i na seljake u cijeloj zemlji. Čuvaj ih i jačaj njihovu volju i njihovo srce kako bi branili zakonita prava domovine i prava svih ljudi u toj domovini.

SLIKAR BRUNO: Prije no što te ja upoznam sa znamenitostima našega jasnogorskoga pavlinskog samostana i pokažem ti crkvu u kojoj stoluje poljska Crna Bogorodica, reci mi nešto o povijesti vaših pavlinskih samostana. Bijah davno u pavlinskom samostanu Lepoglavi, gdje sam obnavljao prekrasne zidne slike koje je oštetio bešumni tijek vremena. Zavolio sam i lijepi samostan i još ljepši kraj u kojemu se samostan nalazi.

HODOČASNIK: Prvi svoj samostan u Hrvatskoj utemeljili su pavlini poslije godine 1250. u gradu Dubici. Samostan u Remetama kraj Zagreba, gdje je sada najpoznatije Marijino svetište u Hrvatskoj, utemeljen je oko godine 1288. Samostan sv. Marije Sniježne u Kamenskom utemeljila je godine 1404. Katarina Frankapan. Taj su samostan oko 1451. spalili Turci, a sada ga pokušavaju obnoviti i oživjeti vaši poljski pavlini. Samostan u Lepoglavi utemeljio je oko godine 1400. knez Herman Celjski. U doba prvih turskih provala glavno središte hrvatskih pavlina postaje upravo taj lepoglavski samostan, u kojemu se otvara nadaleko poznata škola. Kada je samostan u Lepoglavi poslije 1489. stradao od Turaka, temeljito ga obnavlja hrvatski herceg Ivaniš Korvin. Na Ivaniševu lepoglavskom dvoru boravio je nekoliko godina dječak Juraj, sin nekoga hrvatskog plemića Utišinovića iz južne Hrvatske, kojemu sam izgubio trag.

SLIKAR BRUNO: Čuda se ipak događaju i u ovom našem stoljeću sumnji, krivovjerja i nevjera. Taj vaš dječak Juraj sada je predstojnik ovoga našega samostana jasnogorskoga. Naslovljujemo ga jednostavno brat Juraj, jer on to iz skromnostii od nas traži, iako je čovjek veoma učen i mudar i već slavan po svojim djelima u našemu Redu sv. Pavla. Pobožan je nadasve, a osobito štuje Bezgriješnu Djevicu. Njoj u čast sastavio je molitvu, koju on svaki dan moli, i ta molitva postala je marijanska himna našega reda... Ovaj čas nalazi se u crkvi, uronjen u svoje svagdašnje molitveno razmatranje.

BRAT JURAJ: Raduj se, Bogorodice, Djevice Bezgrešna! Raduj se Ti kojoj Anđeo radost navijesti! Raduj se Ti koja porodi Svjetlost Vječne Svjetlosti! Raduj se, majko! Raduj se presvijetla Bogorodice! Ti si jedina, Majko, netaknuta. Tebe hvali svako stvorenje, Roditeljice Svjetlosti! Budi nam, molimo Te, vječna zagovornica kod Gospodina Našega Isusa Krista! U svakoj potrebi i tjeskobi našoj priteci nam u pomoć, sveta Bogorodice!

HODOČASNIK: Dok vas čekah u samostanskoj primaonici, veleštovani oče Bruno, ugledah na zidu uljenu sliku Prečiste Djevice. Majčinski brižno nagnula se Ona nad kolijevku u kojoj na slami leži gol njezin jedinorođeni Sin i radosno pruža prema Njoj ručice. U nježnoj sunčanoj rasvjeti plava nepokrivena Majčina kosa blista nebeskim sjajem, a gugutanje malenoga Isusa ispunja spilju rajskim pjevom... Nu zašto glava Majke Božje nije pokrivena rupcem, kao što je slikari obično pokrivaju?

SLIKAR BRUNO: Po usrdnoj želji braće pavlina naslikat ću brata Jurja. Za ponestalo je drva. Dobri vol i strpljivi magarac nisu spilju mogli dovoljno ugrijati svojim dahom. Zato je zabrinuta majka skinula s glave rubac i prekrila njime Djetešce Isusa.

HODOČASNIK: Divna zamisao i još bolja izvedba... Nego, što to sada slikate na zidu?

SLIKAR BRUNO: Po usrdnoj želji brače pavlinâ naslikat ću brata Jurja. Za ovo kratko vrijeme koliko je kod nas svi su ga zavoljeli. Došao je k nama iz ladskoga samostana na rijeci Šaju u Ugarskoj. Tamo mu je najprije bilo određeno da dijeli milostinju siromasima. Kasnije se posvetio nauci i u njoj je brzo napredovao. Ugled mu je porastao, pa je uskoro poslan za nadstojnika našega samostana. Nu kao što je u nas pavlina običaj, da nas dugo ne drže na jednom mjestu, brat Juraj se ponovno vraća u ladski samostan, gdje je imenovan za nadstojnika. Naslikat ću ga kako razgovara s četiri brata pavlina u bijelim habitima. Svima nam je žao što nam odlazi ovaj vrli muž iz Hrvatske.

HODOČASNIK: Još nema iz crkve brata Jurja. Izgleda da se ne može odvojiti od Bogorodičina lika...

PJESNIK: Kô čovjek onaj iz Hrvatske koji, Čenstohovsku Gospu vidjet došao je, pa zadivljen pred slikom Njenom stoji.

II. NA RUŠEVINAMA RODNOGA KAMIČKA

(Poslije god. 1540. Brat Juraj i fra Krsto, zatim Paulus Jovius, fra Vinko, Antun Vrančić i ostali. Krsto Frankopan i biskup Jožefić javljaju se kao duhovi, ostali kao glasovi. Zbor je u ovom činu neka vrsta glazbene pratnje.)

BRAT JURAJ: Turski se polumjesec nadvija nad čitavu Europu. Pitanje je, biti ili ne biti. Ali nas Europa ne vidi i ne čuje. Nju više zanimaju međusobne svađe, kraljevski ratovi, razvrat i blud. A Hrvatsku uništava turski palež, grabež, nasilje. Europa za to ne zna, nju se to ne tiče. Kada su se prve osmanske čete pojavile na našim granicama, Hrvatska je postala razbojište na kojemu se odlučivalo

o sudbini čitave Europe. Ali Europu to nije zanimalo. Ostarjeli knez Bernardin Frankapan uzalud je na Njemačkom saboru u Nürnbergu tražio pomoć...

BERNARDIN FRANKAPAN: Dođoh pred vas, svijetli knezovi, ja Hrvat Bernardin Frankapan, da vam navijestim kolika pogibelj prijeti od Turčina — najprije Hrvatskoj, a zatim i vašim zemljama. I da vas podsjetim da je Hrvatska štit i vrata kršćanstva. Zato vas molim da već jedanput dadete pomoć toj zemlji koja sama odbija turske navale.

BRAT JURAJ: Europa Bernardina nije čula. Bez ikakva odjeka ostao je njegov krik. Pomoć nije stigla ni kada je poslije mohačke katastrofe nezaustavljivi sultan Sulejman poharao gotovo čitavu Ugarsku, razorio i opljačkao Budim i spalio Peštu. Zato u Budimu sada stoluje turski paša, ali se Europa za to ne brine.

FRA KRSTO: Razumijem, sinko, tvoju žalost i tvoje ogorčenje. Nu sjeti se da je turski valjak najprije povaljao zemlju u kojoj si se rodio. Hrvati su prvi rumenom krvlju prvih kršćana trajnim suzama poškropili svoj pepeo.

BRAT JURAJ: Oprosti mi, oče moj duhovni. Ljubeći domovinu koja me je prihvatila, skoro sam zaboravio onu koja me je rodila.

FRA KRSTO: Znam, i siguran sam, zaboravio je nisi. Već ovo što mi govoriš dokazuje, da prema Hrvatskoj nisi ravnodušan.

BRAT JURAJ: I nisam je zaboravio. Nije li u mome samogovoru Hrvatska bila na prvom mjestu? Kada se spominjem ljudskih nevolja, spominjem se Hrvatske...

FRA KRSTO: Ufajmo se da će nas Europa barem čuti... i saslušati.

BRAT JURAJ: Europa? Čuti? Saslušati? Na udivljenje cijele Europe Krsto Krištofor Frankapan je godine 1525. opskrbio Jajce živežem i oružjem, probivši neprobojni turski obruč. Ali osim udivljenja, ništa se drugo nije dogodilo. Među junacima u protuturskim borbama za obranu Knina, Klisa, Makarskog primorja i Imotske krajine isticahu se ban Marčinko i branitelj Klisa Poljičanin Žarko Dražojević. Vesprimski biskup i hrvatski ban Trogiranin Petar Berislavić nije ni skidao sa sebe vojnički oklop, boreći se danonoćno protiv neprijatelja domovine i kršćanstva. Moj rođak hrvatski ban Marko Mišljenović žrtvovao je sav svoj imutak za dobro domovine. A rezultat? Svi su oni poginuli u borbi s Turcima i za tu Europu, dok se Europa i dalje zabavlja i trguje i sa samim Turcima. Učeni Toma Niger i modruški biskup Šimun Kožičić-Benja moljakali su pomoć od pape, careva i kraljeva, ali obećana pomoć nikada nije stigla u Hrvatsku. Zašto je Krištofor Frankapan žrtvovao sav svoj imutak da obrani narod od Turaka?

KRIŠTOFOR FRANKAPAN: Ovo jošče imamo nič ženinih prstenov i veruge; te bismo z vesela srdca prodali, da bi komu, prvo nego bismo raspustili ovuliko dobrih ljudi. Ne moremo od nikogare ni dukata posuditi, zač smo jure davno posudili od vsakoga onoga, ki je ča imil posuditi. To sam vse dosle tratil svoje, zalagal srebro, s koncu sam i jedan grad. Sada kada nimam komu prodati ni srebra, ni zlata, ni grada, tako sam kriv, a on je prav ki skupil ni dal ni nič.

BRAT JURAJ: Europa je gluha za naše nevolje i stradanja. Što nam preostaje za to žrtvujemo i sebe i sve svoje. Ali mi branimo i Europu, jer, ako nas pregaze, porobit će i tu samozadovoljnu i oholu Europu.

KRIŠTOFOR FRANKAPAN: Ovo ča smo imili u Hervatih, to nam li savsima Turci razrobiše, pokli je Udvina zeta; do danaska ni jedan dan ni bil, ki mi otca nisu robili. Sada se još baša vrnul cića gladi, porobivši i ne ostavivši mi nego puste grade. Turci su žene, ditcu morili, pope, fratre i koludrice u vodu metali. Oće biti zla nego ga nigdore viruje.

BRAT JURAJ: Europa je gluha za naše nevolje i stradnja. Što nam preostaje nego se sporazumijevati s istim Turčinom, ako želimo preživjeti? Nijemci me optužuju ,kao i biskupa senjskoga Frančiska Jožefića, da se prodajem Turcima, jer s njima progovaram i potkupljujem ih kako bih otupio zatornu oštricu njihova bijesa. A sami nam ne žele pomoći. Oni se jagme za krunu hrvatsku i ugarsku, ali za našu obranu ne žele ništa žrtvovati.

FRANČISKO JOŽEFIĆ: Nimci bi mene, biškupa senjskoga Frančiska Jožefića, volili uhititi nego pašu bosanskoga. A vele se čudim tomu, budući da nigdar nimah človika ki bi meni pomagal ni sprovodil, kako sam mogel z mej tulikih neprijatelj izijti. Ča sam imil gibućega i negibućega, vse sam izgubil, i gibuće i negibuće.

BRAT JURAJ: Da, Europa nas poziva na otpor protiv osmanskoj sili i obećava nam pomoć, ali se ta pomoć ostvaruje samo na riječima. Dok nas Turci uništavaju sustavno i neumoljivo, Europa, potajno šuruje s tim istim Turcima na naš račun... Ali, smijem li suditi drugima kad sam i sam sve svoje sile posvetio napretku i obrani tuđe zemlje, a Hrvatsku sam zanemario?

FRA KRSTO: Nisi ti kriv i nemaš si što predbacivati. Kao dječaka su te odveli u tu tuđu zemlju da Turci od tebe ne učine janjičara. Ta tuđa zemlja, u kojoj si odgojen, kruhom te hrani. Pravedno je da joj budeš zahvalan za to.

BRAT JURAJ: Predobri moj oče i najmiliji učitelju! Ti uvijek za svakoga i u svakoj prilici nađeš dobru riječ i okrijepiš ga medom utjehe. Na ruševinama ovoga svoga rodnoga grada ipak uviđam da sam se trebao ovamo vratiti i ovdje, ako je trebalo, poginuti. Morao sam se ugledati u tvoj primjer. Nisi li ti ostavio Rim i bogatu Italiju, nisi li se odrekao časti koje ti je nudio papa s kojim si zajedno polazio nauke, da u ovoj siromašnoj i potlačenoj zemlji pomažeš narodu u njegovoj gorkoj patnji, noseći svaki dan glavu u torbi? Moj otac i brat i toliki moji rođaci poginuše braneći slobodu i prava Hrvatske, dok sam ja spasavao prijestolje kukavnoga kralja Ivana Zapolje.

FRA KRSTO: Ne zaboravi da su naši praoci dobrovoljno povezali sudbinu kraljevine Hrvatske sa sudbinom kraljevine Ugarske u osobi istoga kralja. Ako si se ti pridružio kralju Ivanu, a ne kraju Ferdinadu, samo si poštivao zakon donesen u saboru na Rakoškom polju, po kojemu u Ugarskoj i Hrvatskoj tuđinac ne može biti vladar. A kralj Ivan je osim toga podrijetlom iz slavonske Hrvatske. I ne zaboravi: braneći Ugarsku i Hrvatskoj olakšavaš borbu protiv zajedničkoga neprijatelja. Pa kada si napustio svoju samotnu samostansku sobicu na poziv kralja Ivana, prema kojemu si od mladosti svoje osobitu privrženost, ljubav i zahvalnost u srcu gajio, učinio si jedini mogući izbor.

BRAT JURAJ: Dok gledam i slušam kako naš hrvatski puk nepodnosivo pati pod jarmom osmanskim, grize me u srcu što se ja tim Osmancima makar i usiljeno smiješim ne bih li ih udobrovoljio i tako manjim zlom spriječio veće. I k tome još taj puk trpi i druge nevolje: bolest, glad, tuču...

NAROD: Da uskarsnet Bog i razidut se svi neprijatelji Njegovi. I da bižet od lica Njegova svi nenavideći Njega, tako da pobignut svi husi i zavijače, i čarvi, i gusinice, žuželice, miši, skorovaže, i svako zlo iz tarsja ovoga, iz njiva ovih. Zaklinjemo te zli oblače i grade ki si u oblaku, u ime Oca i Sina i Duha Svetoga Amen, da ne pristupite glase naše i da ne pustite zloga dažja ali grada koji je u oblaku na polja naša i na vinogradi naši. Blagoslovi, Gospodine Isukarste, oblak ovi ki vidimo prid nama i nad nama i okolo nas, kako blagoslovil jesi riku Jordansku u kojoj se karstiti obral jesi, da ne izajde iz oblaka ovoga nijedna smetnja dijavlov nenasićenih.

FRA KRSTO: Ti, koji se neobičnom sudbinom bačen u Ugarsku i ostao za nju trajno vezan, a uvijek si joj ostao stranac i strancem su te smatrali ugarski velikaši, jedini si se usudio prigovoriti kralju Ivanu što se obratio za pomoć Turcima u borbi protiv svoga suparnika kralja Ferdinanda. Savjetovao si mu da radije pridobije plemstvo i puk ugarski, koji drže do svoje slobode i pravica. Vojska će se kralja Ferdinanda, rekao si, zamjeriti plemstvu i narodu zbog poreza i troškova za njezino izdržavanje, pa će je bez teškoća moći istjerati iz zemlje. Nu kralj Ivan te nije poslušao, radije se uzdao u nevjerne Turke. Što ti je preostalo nego da igraš igru koja ti je nametnuta, misleći uvijek na dobro naših tužnih kraljevina i kršćanstva, a osobito vodeći računa o mukama i stradanjima puka.

BRAT JURAJ: Mnoga naša gospoda velikaši ne će i ne žele shvatiti da najveći dio tereta turskoga rata nosi siromašni i potlačeni puk. Umjesto da ga brane od

turskoga nasilja, velikaši i sami taj puk glože i tlače, pljačkaju i ponizuju. Nije stoga čudo da se taj puk buni protiv svoje gospode, tražeći stare pravice ugrabljene im i poništene prije nekoliko stotina godina. I kako mi na vrhu odgovaramo na te opravdane pobune? Tako da pobunjenike trpamo u tamnice i odrubljujemo im glave. Ne tako davno vojvoda je lotrinški Antun dao pogubiti osamnaest tisuća pobunjenih seljaka i to nakon što su mu se predali na vjeru i milost. Kralj Matijaš Korvin nemilosrdno je istrebljivao naše sunarodnjake u Bosni, tobože radi krive vjere, a zapravo zbog toga što su željeli živjeti slobodno po svojim starim zakonima. I sâm sam bio svjedok ovakvih neljudskih i nekršćanskih postupaka. Bijah još mlad i naivan, kada je ostrogonski nadbiskup Toma Bakač, u ime pape i kralja, proglasio u Ugarskoj križarski rat protiv Turaka. I tko se odazvao tome pozivu? Samo kmetovi i sitno plemstvo. Gospoda velikaši nisu htjeli sudjelovati u tome ratu, iako su mu se trebali staviti na čelo. Stoga je vojskovođa protuturske vojske postao siromašni plemić Juraj Doža, koji se već bio istaknuo u ranijim protuturskim ratovima. Njemu se pridružilo veliko mnoštvo seljaka i najnižih, najsiromašnijih plemića. Bijesni velikaši hvatali su te seljake križare i strahovito ih kažnjavali, mrcvarili i ubijali a njihove roditelje, žene i djecu podvrgli zvjerskim mučenjima. Kako je na suđenju rekao Juraj Doža, lakši bi bilo izbrojiti u proljeće travke, ljeti žitno klasje, s jeseni plodove, a zimi pahuljice snijega i zvijezde na vedrom nebu, ili zrna pijeska u pješčarama, nego izgovoriti i nabrojiti velikaška zlodjela. Naoružani seljaci i sitni plemići nisu to mogli trpjeti, pa se pobune protiv velikaša. Vojsku, koju nisu htjeli slati na Turčina, sada velikaši pošalju na pobunjenike. Pobunjenici, koje je pomagalo i niže svećenstvo, isprva su postigli goleme uspjehe, ali ih na koncu svlada premoćnija i bolje opremljena velikaška vojska. Jurja Dožu okrune ožarenom krunom i usmrte mučeničkom smrću. Njegova pomoćnika svećenika Lörinca Mészárosa živa ispeku. Od sto tisuća pobunjenika, velikaši pobiju oko sedamdeset tisuća. A iste godine velikaški Ugarski sabor, na prijedlog zakonodavca Verböczyja, donese zakone po kojima su svi seljaci podvrgnuti »bezuvjetnom i vječnom robovanju svojoj zemaljskoj gospodi«.

FRA KRSTO: Ove nekršćanske i neljudske zakone ugarska gospoda nastoje protegnuti i na Hrvatsku, u čemu, na žalost, imaju pomoć i potporu i mnogih hrvatskih velikaša. Tako se novi neizdrživi tereti tovare na leđa hrvatskoga seljaka, koji već trpi tolike muke i nevolje od turske pljačke i nasilja.

BRAT JURAJ: Zbog nepravda učinjenih seljacima, nepravda koje sam u nezreloj svojoj mladosti vlastitim očima gledao, zamrzio sam svijet. Zato sam i otišao u samostan da se u njemu smirim i duhovno okrijepim. Izvukli su me iz samostana ponovno u svijet. Sada je moja dužnost, da pomognem istini i pravdi u tom svijetu... Nu mi se raspričasmo. A gosti nas čekaju. Naš gost iz Italije Paulus Jovius nestrpljiv je, očito mi nešto želi reći...

JOVIUS: S ovih slavnih ruševina pruža se nezaboravan vidik. Već dolazeći ovamo doživio sam rijeku Krku arkadijski ugodno, premda sam s pratnjom do skradinskoga buka doplovio po olujnu jugu i pljusku, preko Prokljanskoga jezera — mjesta veoma opasnoga koje je progutalo mnoge brodove.

BRAT JURAJ: Doživjeli ste ovaj kraj arkadijski ugodno, kažete. A sami ste bili svjedokom kako su se Turci, koji u velikom broju iz četiriju sandžaka navraćaju u visovački samostan, prežderavali dvije noći i dva dana — jeli, pa povraćali, pa opet jeli i pjevali, a sve da bi, kako rekoše, uništili kršćanstvo. Ne htjedoše otići dok ih fratri ne nadariše sapunom, voskom i novcem. Bili ste također svjedokom, skriveni u tajnoj sobici, kako Turci zlostavljaju redovnike. Evo, to su ovdašnji arkadijski ugođaji. Ali ne dajte se smesti mojim ubodicama...

JOVIUS: Vidio sam na Kobiljači temelje novoga samostana. Divio sam se lijepim konjima, osobito prekrasnu bijelcu osutu crnim pjegama. Uživao sam gledajući jahanje jednoga klerika, koji se popeo konju na sapi i jurio u galopu ostajući stalno na nogama i vihoreći habitom kao zastavom. Nisam se mogao nagledati mlinicâ i stupâ, kojih uzvodno do Roškoga slapa ima čak pedeset. Vidjeh kameni most s dvadesetdva luka. I vodu vidjeh kako silazi tolikom snagom da se u zrak uzdiže poput oblaka i izgleda kao dim. Da ne govorim o orlovima, kojih vidjeh dvadesetak pa i više. Na jednoga bijeloga orla gađao sam strijelom, a on se, iako mu je strijela udarila podno nogu, nije ni pomaknuo. Čuh izvrsnu jeku što uzvraća sve riječi. Spazih brdo probijeno pri vrhu, koje izgleda kao nadsvođena soba, a između je šupljina duga deset koraka. Bio sam na ruševinama grada Rogova, nekadašnjega posjeda velikaša Martinušića, u kojima se, tako se priča, skriva zakopano blago, ali do kojega se ne može doći, jer ga, govori narod, demoni štite snažnim olujama, vihorima i brojnim orlovima. Nazočan bijah ulovu od pet stotina pastrva i velikoga broja jegulja, među njima jedna pastrva teška tri libre, od kojih neke poslah na dar prijateljima u Šibenik, a oni mi uzvratiše s pet zubataca — svaki velik poput dječačića.

BRAT JURAJ: Na žalost, ova idila ne će dugo potrajati. Sada smo sklopili primirje s Turcima, zahvaljujući kome i mi se mogosmo ovdje naći, pa ovdašnji narod i njegovi duhovni oci franjevci mogu malo predahnuti. To što ste vi vidjeli samo je blijeda slika onoga kako je nekada bilo. Ovaj kraj i njemu susjedni bili su cvatuće pokrajine nekada slavnoga hrvatskoga kraljevstva. U Kosinju su još godinu dana poslije moga rođenja hrvatskim jezikom i hrvatskim pismom glagolite otisnuli prekrasni misal, a osam godina kasnije tiskali su i časoslove. Moji rođaci Draškovići iz ličkoga Zažićna gradili su crkve i samostane...

PLEMENITI LJUDI DRAŠKOVIĆI: Mi veselo i s velikom radostju dom i crikvu na čast i slavu Gospodina Boga i Blažene Dive Marije na misti ukazanja Njena milosrđa na vrhu zovući se Gradčina, ondi umistismo i sazidasmo... I v Kristu počtovanih redovnikov naslidnikov sv. Pavla prosimo, da misto i crikvu na obsluženje od nas prijali bi... Mi niže imenovani plemeniti ljudi Draškovići iz sela Zažićna dolnega, fundaturi crikve i molstira rečenoga na kih dili iminja e vrh ki se zove Gradčina, na kom ta crikva i molstir rečeni postavljen i sazdan je... Lita Gospodnjega 1490.

BRAT JURAJ: Pavlinskom samostanu, koga su u Zažićnu sagradili Draškovići, i crkvi sv. Marije na brdu Gradčini darovao je dio svoje plemenšćine Žarko Dražojević iz ličkoga Novoga grada. Samostan su darivali Anž i Mihovil Frankapan te plemeniti ljudi iz moga roda Pavao Slavković Mogorović, Juraj Malić Mogorović i Mihovil Desislavić Mogorović. U župi Bočac kao dijelu buške župe, na području današnjega Kosinja, bio je sagrađen samostan redovnika sv. Pavla, u kojemu je u godini moga rođenja 1482. utemeljena tiskara, u kojoj Lit Gospodnjih 1483. miseca pervara dni 22. glagoljski misali biše svršeni.

FRA KRSTO: Glagolite su uvijek zdušno radili za svoj narod i bili uz njega u najtežim njegovim časovima. I danas glavne teškoće vjerskoga rada u narodu podnose župnici glagolite.

ZBOR PUKA: Glagolite, puni med sobom ljubavi, pod kimi rod cvaše i biše u slavi. Glagolite, žitkom svemu uzor stadu, u svakoj prigodi lip miris narodu. Vindar su dobro znali s kih stran vitri pušu, i ka dila rese, a ka rane dušu.

BRAT JURAJ: Ne zaboravimo ni na franjevce, koje narod iz zahvalnosti i ljubavi zove ujaci. Župnici glagolite i franjevci obilaze sela obučeni u seljačko odijelo. Sa sobom nose Svetotajstvo, pokretne oltare i knjige, ali često i kuburu i torbu da se obrane od prevrtljivih Turaka i potkupe ih. Koliki su od njih umrli mučeničkom smrću! Njihove zasluge za očuvanje vjere i narodne svijesti nikada ne ćemo moći dovoljno ocijeniti.

JOVIUS: Čuo sam o žrtvama i zaslugama franjevaca. Ispričao mi je prijatelj Antun Vrančić, ovdje nazočni, da su se u davnini na bijeloj stijeni nedalekoga malenoga otočića Visovca, pod zaštitom knezova Šubića Bribirskih, ugnijezdili pustinjaci sv. Augustina, željni osame i molitve. Kada su stari rodovi Šubića i Nelipića propali, a Turci se počeli približavati Visovcu, pustinjaci napustiše otočić. Kasnije se na otočić Visovac doseliše franjevci da djeluju s narodom i za narod. Slabo zaštićeni pismom sultana Mehmeda Osvajača, ostali su do danas s narodom na braniku vjere i domovine kao nositelji svijesti duhovnoga jedinstva naroda, u jednoj ruci držeći i vjeru i kulturu stanovništva.

BRAT JURAJ: Kad ono Turci nalegoše na jazik hrvacki, Europa nije ni prstom makla da pomogne Hrvatskoj. Cijena je neisplativa, žrtve nenadoknadive. Ponajbolji dio naroda Turci su što pobili, što odveli u roblje. Mnogi se, ne dočekavši pomoć, u očaju poturčiše, da spase goli život i imutak. Tako sada na dvoru silnoga cara Sulejmana, sina lijepe Ruskinje Hureme, govore hrvatskim jezikom svi koji su u carevoj službi, a i sam car govori hrvatski. Dok je hrvatski jezik u Hrvatskoj zada jezik kmetova, siromašnih svećenika glagolita i Europi nepoznatih pisaca, na Sulejmanovu dvoru hrvatski jezik je jezik dvorski. I austrijski i ugarski i njemački poslanici, gospodari kojih u Hrvatskoj hrvatski jezik nastoje uništiti, moraju tim istim hrvatskim jezikom govoriti u Carigradu.

JOVIUS: Iako se vaše ogorčenje, brate Jurju, odnosi i na moju rodnu Italiju, nisam time povrijeđen. Priznajem, što se Europe tiče, u svemu imate pravo. K tomu vam moji sunarodnjaci Mlečani otimaju i ono malo zemlje koju nisu pokorili Turci, čak to čine i u suradništvu s Turcima. Ako se katkada i zarate s Turčinom, vi ste ti koji za njih ratujete, a zauzvrat vam oni, umjesto Turčina, sjede na grbači. A svejedno je da li te grbači kršćanin ili musliman. No vjerujte mi, i u Italiji ima onih koji vam uistinu žele pomoći, jer su uvidjeli da je to i u njihovu vlastitu interesu. Došao sam k vama da ispitam i osjetim vaše muke i nevolje pa da po povratku probudim savjest Europe. Samo se bojim da je već kasno. Ako Europa i pošalje pomoć, ne će više u ovoj nesretnoj zemlji naći nikoga tko će je moći prihvatiti.

BRAT JURAJ: Hvala, Joviuse, na lijepim riječima. Ono najteže izdržali smo i bez pomoći Europe. Preživjeli smo kao narod, a to je najvažnije. Još ćemo doživjeti velika iskušenja, mnogo ćemo krvi i suza proliti, ali nas uništiti ne će. Sjećate li se kada ste se neki dan vraćali iz lova na orlove? Jednoga orla ste pogodili, pa su se dvojice vaših pratitelja uzverala uz klisuru da ga uhvate, no uzalud. Orao je odletio, a oni su se vratili razderanih benevreka. Tako će se razderanih benevreka vratiti svi oni koji pokušaju pokoriti hrvatski narod i hrvatsku zemlju.

JOVIUS: Jučer sam u oproštajnoj šetnji naišao na prekrasnoga momka odjevena u skrletnu tkaninu s damastnim porubima rukava na hrvatski način. Orao je sa šest pari volova, a pomagala su mu brojna dječica. Nadzirao ga je divovski starac snažnih prsa ispupčenih čitav pedalj, a zubiju velikih kao moji nokti na palcu. Taj se starac sjećao prvih turskih provala u ovaj dio Hrvatske. Pozvao me je u kuću i pogostio salatom i izvrsnim maslinama i otvorio je bačvicu ponajboljega vina. Ne zapitah ga o povijesti i predajama ovoga lijepoga iako krševita kraja, a to bih rado unio u svoju povijest Hrvatske.

BRAT JURAJ: O tome će vam najviše znati reći naš fra Vinko, koji se po nevolji skiće ovim vrletima, da narodu pruži duhovnu utjehu. Iako nije ovdje rođen, zaljubljen je u ovaj kraj. Pored svojih napornih župničkih poslova skuplja narodne priče, pjesme, predaje i podatke o povijesti ovoga kraja. I mene zanima, što će nam ispričati brat Vinko.

FRA VINKO: Fra Petar, učeni franjevac iz visovačkoga samostana, reče mi da se čitav ovaj kraj odnedavno zove Miljevci, po nekim turskim plemićima Miljevićima, koji žive kod Knina, a svoja imanja imaju ovdje između Krke i Čikole. Miljevići su bili kršćani, a poturčiše se da sačuvaju svoja imanja. Tako brat Petar. No narod priča drukčiju priču... Vidim da upravo dolazi onaj starac kojega je naš štovani gost Jovius jučer sreo u šetnji. Neka nam od sam ispriča svoju priču... Priđi, dobri starče, ispričaj nam kako su nastali Miljevci.

STARAC MILJEVČANIN: U dobra stara vrimena čitav je ovaj naš kraj bio pokriven neprohodnom hrastovom šumom, koja je bila tako gusta i jidra da se mogla prići hodajući s jednoga hrasta na drugi od desne strane rike Čikole do live strane rike Krke, a da ni bilo potribito sići na zemlju. Po toj bogatoj šumi skakutale su srne, risovi i druga mnogobrojna divljač... Nedaleko od moga sela Ključa, na ravni iznad desne čikolske klisure Orlovače, dizao se u nebo tvrdi grad Ključ. Na drugoj strani, na livoj obali rike Krke, iznad koje se uspinje strma klisura, kod današnjega sela Bogatića, blistao se grad Bogočin ili Bogovgrad... Grad Ključ pripadao je porodici uglednoga plemića Andrije, koji je bio oženjen Čikom, sestrom

velikoga našega hrvatskoga kralja Krešimira. Čika i Andrija imali su dvije kćeri, Većenegu i Miljevu. Većenega je bila pobožna i stupila je u opatice. Miljeva je bila lipa kao vila iz čikolske klisure. Pošto je bila gospodskoga roda, a uz to joj ni po lipoti ni bilo ravne nadaleko, za njenu su se ruku otimali mnogi plemićki sinovi. Miljevini roditelji, nimajući muškoga izdanka, nisu je htili dati od sebe, već su je naminili proscu koji će im doći na ženinstvo u grad Ključ... Divojci je vrime prolazilo, a ni jedan se prosac ni htio priženiti. Napokon pristane na pogodbu s plemićem Bogovgrada Bogomirom, poslidnim izdankom svoje porodice. Pogodba je bila takva: bude il u Bogomirovu i Miljevinu braku blagoslova i sinova, jedan od njih mora nasliditi grad Ključ i u njemu oroditi potomstvo... Da bi pirnici mogli na konjima po divojku, morali su prokrčiti šumu između gradova Ključa i Bogovgrada. Prosicanje šume trajalo je trideset i tri dana. Mladence je u obiteljskoj kapelici grada Ključa vinčao divojčin rođak iz Zadra. Posli bogata i vesela pira mlada se oprosti s roditeljima i pirnici se uputiše put Bogovgrada udarajući u bubnjeve, svirajući u frule i svirale, pocikujući i dobre konje poigravajući. Takvega veselja Miljevci nikada doživili nisu, ni pri ni posli... Kada su pirnici s lipom Miljevom stigli prid Bogovgrad, bio je već tvrdi mrak. Pri ulasku u Bogovgrad mladenkin se konj priplašio i skupa s mladenkom se niz klisuru u duboku provaliju rike Krke strovalio. Vidivši to mladoženja, natira svoga konja i za svojom lipom Miljevom baci se u ponor... Tako sam zapamtija od svoga dida Mije. Suseljanin moj Martin priča da je Miljevu niz klisuru povukao zmaj. Po priči susida Nikole, Miljevina konja priplašio je čikolski orao križar zaletiv se u nj... Bilo kako bilo, shrvani i tugom obaviti roditelji obraćahu se molitvom Bogu. Narod je kraj između Bogovgrada i Ključa nazvao Miljevci, kao trajno sićanje na prilipu i nesrićnu Miljevu...

JOVIUS: Lijepa i tužna priča... Kao što je sve u Hrvatskoj i lijepo i tužno... Pošto sam osjetio vaše muke i upoznao vaše nevolje, s pravom mogu reći: e difficile esser'Croato, teško je biti Hrvat... Uzvišeni brate Jurju, htio bih nešto doznati i o vama i o vašemu rodu. Treba mi to za povijest koju namjeravam napisati, a koja će obuhvatiti događaje i muževe od godine 1494. do naših dana.

BRAJ JURAJ: Ex nobili et antiqua stirpe Dominorum Croatiae sum oriundus. Zavičaj mi je grad Kamičak, na ruševinama kojega upravo stojimo, slavan nekada po svojoj znamenitoj tvrđavi. Otac mi se zvao Grgur. Moja majka Ana bila je od staroga plemićkoga koljena Martinuševića. Bijah dječakom od osam godina kada sam napustio zavičaj i bio doveden na presjajni dvor slavnoga vojvode Ivaniša Korvina, koji me otuda pošalje u Sedmogradsku u svoj grad Hunyad, gdje sam ostao trinaest godina i ne bez velikoga poniženja obavljao dvorsku službu. U dobi od dvadeset godina dođoh u čestiti dom uzvišene Vladarice majke moga nekadašnjega prejasnoga Kneza i Vladara Ivana kralja ugarskoga. Nu kad mi poče dosađivati dvorski život, sklonih se u samostan pustinjaka koji bijahu posve nevješti pismu i u njihovu redu ostanem četiri godine. Poslije toga privolim se nauci i, poučen od jednoga pobožnoga i učenoga pustinjaka, položim zavjet i primim sveti svećenički red, te budem, ne bez ugleda, nadstojnikom nekih samostana. Moj otac je pao od turske ruke dok se hrabro borio za domovinu. Imao sam tri brata, sva trojica rođeni od istih roditelja. Nikolu, veoma sposobna vojnika. Drugoga, Matiju, po općem sudu vješta u nauci. Oba ova brata umriješe naravnom smrću. Trećega, Jakova, također vojnika, koji se među vršnjacima odlikovao hrabrošću. Kada je kralj Ludovik poginuo u mohačkoj bici, i kada kralja Ivana svi staleži Kraljevine izabraše ugarskim kraljem, pa kad ga Ferdinandova kraljevska vojska istjera iz Budima i on se skloni u gradić Sinu, mene iz ladskog samostana pozovu kralju, koji mi htjede predati neke dragocjenosti na čuvanje, što ja ne htjedoh primiti. Zatim kralj Ivan, napušten od svojih pristaša, otiđe u Poljsku, kamo i ja pođem za njim, pa se iz Poljske tri puta pješice u Ugarsku vratim da nevoljnome kralju darežljivošću ugarske gospode pribavim što je potrebno. Dovodih k njemu neke od ugarske gospode, među kojima bijahu najugledniji muževi kao što su Jakov de Thornalya, Stjepan Bator Šomljanski, Pavao Arthandy i mnogi drugi, da vjerno slijede kralja Ivana i da iz Ugarske dođu u Poljsku na službu kralju, da kralja na povratku u Ugarsku dočekaju na granici Ugarske sa svim počastima te da mu ne oklijevajući dođu u susret sa sakupljenom vojskom. U svemu ostalom, što je uslije-

dilo, prečasni Antun Vrančić bijaše ne samo svjedokom, već je u tome i surađivao. On će vam, ako vas to zanima, ispričati više o meni i mome radu... A ja odoh s predragim fra Krstom i časnim starcem Miljevčaninom, da vam na Visovcu priredimo ručak po domaću. Ne će to biti bogata gozba, nije doba za pirovanje. Morat ćete se zadovoljiti s kozlićem pečenim na ražnju, sirom iz mišine, nadaleko poznatim miljevačkim pršutom i čašom vina rumenike, a naći će se i šaka maslina, pa možda i koja jegulja ili pastrva.

ANTUN VRANČIĆ: Čuli ste od brata Jurja da je on potomak Dominorum Croatiae. Dominus znači i gospodin i gospodar. Znači, potomak je ili hrvatske gospode, dakle velikaša, ili gospodara Hrvatske, dakle kraljeva. Iz nekih sačuvanih isprava i po porodičnoj predaji nazire se da bi Jurjev rod mogao potjecati od roda hrvatskih kraljeva Slavca i Petra Svačića ili Snačića, kojima je plemensko sjedište bilo baš ovdje u Kamičku. Od ovoga pak kraljevskoga roda potječu knezovi Nelipići, vojvoda Nelipac i brat mu Isan. Nelipići su bili gospodari ovih krajeva uključujući i Kamičak. Isanova grana Nelipića imala je svoje sjedište u nedalekom gradu Ključu na rijeci Čikoli. Djedovski grad obje grane Nelipića bio je Kamičak. Nelipići su bili velika gospoda. Neki od njih bijahu hrvatski banovi i knezovi Trogira, Šibenika i Splita. Jelena Nelipić prvi put se bila udala za velikoga vojvodu bosanskoga i kneza splitskoga Hrvoja Vukčića Hrvatinića, a drugi put za bosanskoga kralja Ostoju. Isanova grana Nelipića, koja je svoje sjedište iz Ključa premjestila u Nečven, početkom ovoga našega stoljeća napustila je ovaj kraj i svoj djedovski Kamičak i preselila se u slavonski dio Hrvatske. Gospodari Kamička ostaju Utišinovići, što bi moglo značiti da su oni jedna grana Nelipića, pa prema tome potomci Svačića odnosno Snačića.

JOVIUS: Koliko je meni poznato, a ti si mi to, Antune, svojedobno i potvrdio, Utišinovića potječe od plemena Lapćana iz Krbave, a to je pleme ogranak velikoga čija su se obiteljska imanja prostirala oko najljepše i najopjevanije hrvatske planine Velebita.

ANTUN VRANČIĆ: Istina je, Utišinovići su jedna od mnogobrojnih grana plemena Mogorovića. Rod Mogorovića, kao i rod Svačića odnosno Snačića, jedno je od onih dvanaest hrvatskih plemena, koja su se u današnju Hrvatsku doselila iz zakarpatske pradomovine. Po doselidbi su Mogorovići zaposjeli današnju ličku i bušku županu i prekovelebitske krajeve do mora. Njihovi prvaci bili su hrvatski župani, a to je u starom hrvatskom kraljevstvu bila najviša čast poslije kralja i bana. Mogorovići su imali i svoj vlastiti plemenski sud, u kojemu su se sudski spisi pisali hrvatskim jezikom i hrvatskim pismom Rodu Mogorovića pripadali su i plemeniti ljudi Lapčani, od kojih izravno potječu Utišinovići. Budući da su se Mogorovići ženidbenim vezama orodili sa Svačićima ili Snačićima, brat Juraj s pravom kaže da njegov rod potječe od plemenitoga staroga koljena gospodara Hrvatske.

JOVIUS: Doista, nije se lako snaći u tim rodoslovljima. Nego ti meni nešto reci o neposrednim praocima brata Jurja.

ANTUN VRANČIĆ: Brat Juraj neposredni je potomak prastaroga plemićkoga pokoljenja Utišenova sina Matije, koji je posjedovao imanje u Gomoljanima, u staroj župi buškoj ili bužimskoj pod Velebitom. Čini se, kao što rekoh, da rod Utišinovića potječe od plemena Lapačana iz Krbave, a to je pleme ogranak velikoga plemena Mogorovića, jer su praoci Utišenova roda bili plemići Lapački Bogdan i Stanislav, sinovi Bogoslavovi, koji su zbog svojih velikih zasluga dobili na poklon posjed Gomoljane i selo Radoslavljavas u buškoj župi. Porodica Utišinovića stekla je imanja u kninskoj župi, u župi lučanskoj iznad Skradina, među njima i ovaj pradjedovski Kamičak, te u Lici. Radoslav Utišenić bio je kancelar bana Pavla Šubića i župan ninske župe. Zna se da je godine 1464. Pavao Utišinović Kninski uveo u posjed grada Novoga u lučanskoj župi kneza Dujma Frankapana. Knezovi Bartol Utišenić i Stjepan Martinušević bili su članovi porotnoga suda, koji je po hrvatskom pravnom običaju sudio godine 1498. u parnici između knezova Šubića i zadarskih franciškana. Godine 1510. spominje se otac brata Jurja Grgur Utišenić Mogorović. U Dubrovniku su u prvoj polovici petnaestoga stoljeća živjeli Radoslav Utišinović de Vitaglina, Amiša žena Rodka Utišenovića, Zmaj Utišinović i Blaž di Radoslav Utišinović.

JOVIUS: Samo sam godinu dana mlađi od brata Jurja. Zanima me sve o njegovu životu, jer pišem povijest svoga doba i povijest turskih ratova. Brat Juraj je velikanskoga, uzvišenoga duha, iako se pokazuje veoma opreznim. Znatiželjan sam kako je odgojen, kako se uzvisio, kojom snagom i pod kojim uvjetima, da li darovitošću ili silovito, kako je, iz častoljublja ili slučajno, na dvor iz samostana dospio; kada se počeo proslavljati; što je sve do sada za života uradio; na koji se način iz niskoga položaja podigao do vrhunca najviše vlasti koju posebnik, osim kraljevske krune, može u Ugarskoj postići?

ANTUN VRANČIĆ: Oboje Jurjevih roditelja iz prastarih su rodova. Brat Juraj je rođen, kao što nam je maloprije rekao, u ovom gradu Kamičku, koji se tako zove po kamenitoj stijeni na kojoj je sagrađen, doduše ne previsoko ali u divnoj dražesti, kako se i sami uvjerismo. Već sam treći put uzastopce u ovom gradu, na žalost sada na njegovim ruševinama, a još se uvijek ne mogu dovoljno nadiviti položaju grada i njegovoj okolici. Brat Juraj je imao strica Bartaka, koji je bio veoma hrabar i u vojništvu izvježban junak. Bartak je živio bratski sa svojim bratom Grgurom, Jurjevim ocem. Nisu se namjeravali dijeliti. Nu kako im se potomstvo umnožilo, podijele se na dvije grane: Kamičak i imanja oko njega pripadnu Grguru, a Bartak se preseli u Liku, staru postojbinu Utišinovića, gdje su im bila velika imanja i oranice, osigurani vojničkom posadom. Nedugo zatim u boju s Turcima Bartak dopane turskoga ropstva i Turci ga pogube, iako ga je brat Grgur velikim novcem pokušao otkupiti.

JOVIUS: Neki kažu da je rod majke brata Jurja, Martinušići ili Martinuševići, sjajniji i ugledniji od roda Utišinovića.

ANTUN VRANČIĆ: Martinušići su doista nekada bili glasovita porodica, koja je osiromašila zbog turske nevolje. Bogatstvom i vojničkom slavom bili su tako na glasu da su se brojili među prve hrvatske rodove. Na početku četrnaestoga stoljeća poznat nam je bogati zadarski plemić Vučina Martinušić, koji je obilato darivao zadarske crkve. Brat Jurjeve majke Ane Jakov Martinušić bio je skradinski biskup. Po svemu se čini da su Martinušići bili veoma ugledan rod, iako ne toliko kao Utišinovići Mogorovići.

JOVIUS: Ima li brat Juraj još koga od bližega roda?

ANTUN VRANČIĆ: Ima sestru Anu i nećaka s majčine strane Petra Martinuševića. Sestra mu se udala za Bartola Draškovića iz Biline, jedinoga od svoga slavnoga kneževskoga roda. Draškovići su također grana plemena Mogorovića, a imali su svoje posjede u Lici, o čemu je već govorio brat Juraj. Ana rodi Bartolu Draškoviću sinove Jurja, Gašpara i Ivana. Bartol s obitelji pobjegne pred Turcima u svoj grad Švarču na Kupi. Ali i odatle je morao bježati pred Turcima, pa se skloni u Varadin k svom šurjaku bratu Jurju, gdje i umre. Brat Juraj se sada brine za bolesnu sestru, a njezine je sinove o svom trošku poslao na nauke.

JOVIUS: Kažu da je brata Jurja majka Ana veoma pomnjivo odgojila.

ANTUN VRANČIĆ: Majka brata Jurja bila je žena rijetke miline u čitavoj Hrvatskoj, najglasovitija od roda Martinušića, jedna od prvih iz te plemenite hiže koja je uvijek bila ugledna. Brat Juraj je bio majčin mezimac i ona je nad njegovim odgojem osobito bdjela. Njezinom skrbi, a pod duhovnim nadzorom otaca franjevaca iz visovačkoga samostana, brat Juraj je bio dobro odgojen u svom ranom djetinjstvu. Njegov prvi učitelj bio je gvardijan visovački fra Krsto, svi ga naočni poznajete, čovjek pobožan i učen, školovan na najvišim školama u Italiji, prijatelj papâ i talijanskih knezova, ali uza sve to čovjek skroman, koji živi u evanđelskom siromaštvu, propovijedajući ljubav prema svakom čovjeku, a osobito prema najsiromašnijima, najbjednijima i najprogonjenijima. Nu kad je Jurjeva majka uvidjela da se turska sila sve više širi i baščina Utišinovića i Martinušića propada, zatraži pomoć od kraljevskoga dvora, pa kad su već Turci ovaj predjel zauzeli i stali pljačkati, ukloni dječaka Jurja u dobi njegovoj od osam godina i, uz preporuku svoga oca i njegovih prijatelja, pošalje ga na hrvatski dvor vojvode Ivaniša Korvina, sina kralja Matijaša.

JOVIUS: Taj dvor se tada, koliko mi je poznato, nalazio u blizini samostana Reda sv. Pavla u Lepoglavi, a to se mjesto nalazi u sjevernoj Hrvatskoj, u pokrajini koji vi Hrvati nazivate Hrvatsko zagorje. Vjerojatno je brat Juraj već tada upoznao život i rad pavlinske redovničke zajednice, pa ga je to možda kasnije potaklo, kada se odlučio za samostan, da prigrli baš pavlinski red.

ANTUN VRANČIĆ: Zbog turske opasnosti brat Juraj se nije mogao duže zadržati na Ivaniševu hrvatskom dvoru. Ivaniš se godine 1493. odrekao časti hrvatsko-slavonskoga hercega, a kralj Vladislav imenovao ga je tada doživotnim hrvatskim banom. Ivaniš se odmah posvećuje obrani Hrvatske od Turaka. Kako su Turci tada ugrožavali sve hrvatske krajeve, Ivaniš otpremi brata Jurja na svoj ugarski dvor u Hunyad, jer je taj dvor tada bio sigurniji od Turaka. Tako je Juraj već od najranije mladosti živio u ozračju smrti, poraza, bijega i užasa.

JOVIUS: Hunyad se, zar ne, nalazi u Transilvaniji, koju Ugri nazivaju i Erdelj, a Hrvati Sedmogradska.

ANTUN VRANČIĆ: Među visokim zidinama dvorca u Hunyadu, jednoga od najljepših viteških dvoraca u čitavoj Europi, rastao je brat Juraj odgajan u duhu predaje obitelji Hunyadi. Kod kuće dobro odgojen, Juraj je došao u Hunyad radi daljnjega naukovanja. Ali tu provodi pet crnih, sužanjskih godina. Bio je siromašni paž, beznačajni dvorski momčić, potrkalo. Život mu je bio veoma spartanski. Priznao mi je jednom da je imao svakojakih neprilika. Ivaniš Korvin se nije mnogo brinuo za Jurja, jer je neprestano ratovao s Turcima i sukobljavao se s domaćim protivnicima. A uskoro je, 1504. godine, Ivaniš i umro, te je pokopan u lepoglavskom samostanu zajedno sa sabljom, u grobnici sa sinom i kćeri koji su umrli prije njega. Brat Juraj se tada uputi starici Hedvigi od roda vojvode Tješinskoga, kneginji šipuškoj, udovici državnog palatina ugarskog Stjepana Zapolje, vrlo čestitoj ženi, koja bijaše visoka roda i muževna duha.

JOVIUS: Na dvoru kneginje Hedvige brat Juraj je bio dobro primljen radi svojih kreposti i okretnosti.

ANTUN VRANČIĆ: Budući da je otac brata Jurja nekada služio pod zapovjedništvom Stjepana Zapolje, vojskovođe kralja Matijaša Korvina, te se pred neprijateljem odlikovao, kneginja Hedviga primila je Jurja doista milostivo i uvrstila ga među velikaške sinove koji su joj bili u službi. Juraj se isticao na Hedviginu dvoru pokornim, čestitim i ćudoredno čistim značajem. Pokazao se kao mladić velikoga duševnoga dara. Svojom osobom, svojim radom i svojim ponašanjem bio je uzorom. Iako siromašan, pa nije imao novaca za nauke, bio je prirodno darovit, mudar, ozbiljan i dozrio za obavljanje važnijih poslova. Kneginja Hedviga oslobodi ga niske službe, nadari ga odjećom, novcem, oružjem, slugama i trima konjima, uvrstivši ga među svoje vojnike, pa ga pošalje u tabor gdje su se vježbali njeni vojnici.

JOVIUS: Da li je brat Juraj u samostan otišao s Hedvigina dvora?

ANTUN VRANČIĆ: Kada je brat Juraj navršio dvadeset drugu godinu i imao prištedena novca od svoje plaće, a bio je poznat zbog svoga junaštva, zamrzi žensku vladu, pa je svim silama nastojao da prijeđe u službu Hedvigina sina vojvode transilvanskoga Ivana Zapolje, podrijetlom iz slavonske Hrvatske, koji se tada sretno borio s Nijemcima i Turcima, što su pokušavali pokoriti ili barem opustošiti Ugarsku. Po želji vojvode Ivana Zapolje Hedviga otpusti Jurja i on se pod zapovjedništvom vojvode Ivana uvježba u vojništvu te na ratnom polju ubere prve lovorike. Bio je srca junačkoga i svagda na boj spreman. A vidjet ga bijaše uvijek u prvom ratnom redu. Odlikovao se toliko da je brzo napredovao i bio postavljen za zapovjednika sve većih vojničkih odjela, pa konačno i za zapovjednika konjaničkoga krila. Bio bi dospio i na visoki državni položaj da nije otišao u samostan.

JOVIUS: Zbog čega je takav muž kao što je brat Juraj uopće otišao u samostan? Da li se možda stidio svoga siromaštva? Zbog čega je u pustinjačkom samostanu ostao pune dvadeset četiri godine, do četrdeset i četvrte godine dobi svoje? Što je navelo brata Jurja da u četrdeset i šestoj godini života ostavi samostanski mir i žrtvuje ga neizvjesnoj sreći kralja bez prijestolja?

ANTUN VRANČIĆ: Brat Juraj šuti o razlozima zbog kojih je otišao u samostan. Rekao nam je nešto o poniženjima koja je doživio na dvoru u Hunyadu. I govorio je o tome da mu je dvorski život bio dosadio. Vjerojatno je, iako tamo ne govorio je o tome da mu je dvorski život bio dosadio. Vjerojatno je, iako tome ne znamo razloge, zamrzio i vojnički život. Jedino nam je poznato da se povukao u pavlinski samostan sv. Lovre kod Budima. Redovničke zavjete je položio u pavlinskom samostanu Ladi na rijeci Šaju u Ugarskoj, gdje je proveo novicijat i gdje će kasnije postati nadstojnikom. U samostanu se Juraj dao na nauke, posebno na gospodarske. U naukama je dobro i brzo napredovao, pa je postavljen najprije za predstojnika čenstohovskoga pavlinskog samostana u Poljskoj, a zatim u Ladi u Ugarskoj. Iz samostana Lade uzme ga k sebi u službu kralj Ivan Zapolja i imenuje ga svojim savjetnikom, a kasnije i varadinskim biskupom. U službi kralja Ivana brat Juraj je obnašao mnoge časti. Bio je veliki rizničar kraljevstva, zapovjednik više ugarskih gradova, zemaljski kapetan u Ugarskoj, Hrvatskoj i Transilvaniji, kraljev građanski namjesnik. Na samrti ga je kralj Ivan oporučno odredio skrbnikom svoga malodobnoga sina Ivana Žigmunda. Sada je brat Juraj vrhovni vojskovođa, gubernator, vrhovni sudac, vojvoda i gospodar Transilvanije, a ujedno je i kraljevski namjesnik i glavni savjetnik udovice kralja Ivana kraljice Izabele.

JOVIUS: Opazio sam nešto kod brata Jurja, što me je veoma začudilo. Iako ugarski državnik i premda je od djetinjstva živio u Transilvaniji koju vi Hrvati i Sedmogradska zovete, nikada se nije stidio ni odrekao svoga hrvatskoga podrijetla, već to svagdje i svakome s ponosom ističe, kao što ističe i svoju kršćansku katoličku vjeru. U gradu koji je brat Juraj dao sagraditi u Transilvaniji, a u kojemu sam mu bio gostom, ima nekoliko takvih dokaza. Nad glavnim ulazom u grad na jednoj su ploči uklesane ove riječi: »Bog pomoćnik i zaštitnik moj, koga se jedinoga trebam bojati«. Lijevo kraj prvoga ulaza kamena je ploča s isklesanim Jurjevim biskupskim grbom, biskupska mitra i štit. U bijelom polju štita isklesan je gavran s kruhom iz pavlinskoga grba, a u plavom polju jednorog. Ovaj jednorog pojavljuje se u grbu porodice Korvina i u grbu kralja Ivana Zapolje, a i u grbu porodice Utišinovića. Kažu da se jednorog nalazi i u grbu engleskih kraljeva. Ispod Jurjeva biskupskoga grba čitaju se ove riječi: »Brat Juraj, dijete Hrvatske, biskup varadinski i blagajnik kraljeve riznice«.

ANTUN VRANČIĆ: Brat Juraj, taj što je roda hrvatskoga, stekao je svoj grb i naslov velikim zaslugama. Kao što gavran na grbu donosi jednorogu hranu, tako nastojaše Juraj neprestano vjernošću i budnom brigom služiti kralju Ivanu. Nu usprkos visokim častima koje je postigao, Juraj se uvijek skromno potpisuje kao »brat Juraj, pustinjak«. Uz svoje državničke poslove brat Juraj se brine i za knjigu i umjetnost. Na naslovnoj stranici misala Pavlinskoga reda, koji je brat Juraj dao tiskati u Mlecima 1537., piše, da je »i izdan o trošku brata Jurja, pustinjaka, po milosti Božjoj biskupa crkve varadinske, kao plod njegove marljivosti i zahvalnosti prema Redu«.

ZBOR FRATARA: Biskup Juraj, hrabrošću slavan, hrvatskoga debla grana, zaslužio je svoj grob i dane mu počasti. Za se nije tražio nagradu i naslove ove, taj prvak krepošću, hrvatskoga roda, što Juraj se zove. Kao što mu na grbu gavran hranu jednorogu daje, tako on vjerom i brigom u duši u službu narodnoj sav je.

FRA VINKO: Upozorujem vas, gospodo, da se brat Juraj već večeras vraća u Sedmogradsku. Zato požurimo da se ne ohladi oproštajni ručak koji nam je priredio.

PJESNIK: Kô čovjek onaj iz Hrvatske koji, rodni Kamičak vidjet došao je, pa tužan mu na ruševini stoji.

III. POSMRTNICA ZA BRATA JURJA

(Na grobu kardinala Jurja Utišinovića Martinušića u Erdeljskom Biogradu, tri godine poslije njegove smrti. Juraj Horvat, Antun Vrančić, Juraj Ugrin, Jovius, naddekan Mirko Vegedi i Vojnik kao nepristrana porota oživljavaju uspomene na brata Jurja. Duh brata Jurja javlja se kao svjedok vlastite obrane, braneći se svojim djelom i životom, a ne napadajima na svoje ubojice. Ostali se sudionici javljaju kao glasovi.)

JURAJ UGRIN: Ovoga vrlog muža ugarski i transilvanski narod naziva narodnim osloboditeljem i zaziva ga u svojim molitvama. Jer on je živio s narodom, brinuo se i borio za narod. Na koncu je za narodnu slobodu podnio i mučeničku smrt. Štuje se i sve više će se štovati spomen na muža, koji je jednako štovao svakoga čovjeka kojim god on jezikom govorio i koju god vjeru ispovijedao. Posebno ga štuju njegovi Transilvanci, jer je brat Juraj Transilvaniju utemeljio kao nezavisnu kneževinu.

JURAJ HORVAT: S jedne strane optuživali su Jurja da je šurovao s Turcima, dok su s druge strane njegovim imenom turske majke mnogo godina plašile svoje sinove.

VOJNIK: Ubili su brata Jurja zato što je on god. 1551. tražio i zahtijevao oslobođenje kmetova.

BRAT JURAJ: Neka se odmah ozakoni oslobođenje seljaka i objavi na državnom saboru.

VOJNIK: Brat Juraj je 24. rujna 1551. pisao Castaldu, vojskovođi carskih i kraljevskih vojski kralja Ferdinanda, da zajedno s Nádasdyjem piše kralju Ferdinandu tražeći od njega i požurujući oslobođenje seljaka.

JURAJ HORVAT: Ovo se pismo brata Jurja ne spominje u onih osamdeset i sedam točaka optužnice, koju je kralj Ferdinand uputio papi Juliju, da opravda Jurjevo ubojstvo. Htjelo se pred papom sakriti da je Juraj bio branitelj i zagovornik najsiromašnijih i najprogonjenijih, koji su usprkos tome bili najpouzdaniji oslonac kršćanstva u borbi protiv Turaka.

VOJNIK: Redovi i stališi, velikaši i bogatiji plemići doznali su veoma brzo o namjerama brata Jurja, da oslobodi seljake od kmetskoga podložništva, i odmah digli uzbunu. Kralj Ferdinand, pošto je o tome saslušao tajne savjetnike i potkancelara, predao je život brata Jurja u ruke Castalda, koji se pojagmio za Jurjevim imutkom. Želja i namjera brata Jurja da seljake, koji su na svojim leđima nosili teret turskih ratova, oslobodi kmetskih okova, morala se platiti smrću.

MIRKO VEGEDI: Mislili su da brat Juraj ima silno blago. Mogao ga je imati da nije sve trošio na vojsku i narod. Biskupija varadinska bila je bogata, posjedovao je i rudnike zlata. Pa i onih tisuću zlatnika, koje su našli u njegovoj ostavštini, čuvao je kao narodno dobro, jer su to bili zlatnici starogrčkoga kralja Lizimaha, pronađeni prigodom popravaka obrambenih utvrda kod grada Deve.

BRAT JURAJ: U vječnoj borbi između sumnjičavoga kralja Ferdinanda i narodnih potreba, koliko puta se sjetih hrvatskoga pjesnika Ivana Česmičkoga, koji uze pjesničko ime Janus Pannonius. Nije li i on, zamjerivši se kralju Matijašu Korvinu samo jedanput, bio sramotno prognan iz Ugarske kojoj je dao svoje najbolje umne snage i morao umrijeti među hladnim zidinama medvedgradskim kraj Zagreba. Umro je u zemlji u kojoj se rodio, a od koje je bježao u Italiju i Ugarsku za utvarama pjesničke slave i varavoga bogatstva. Izmučene mu kosti sada počivaju u slavnom pavlinskom samostanu u Remetama kraj Zagreba, zajedno s posmrtnim ostacima hrvatskoga bana Ivana Karlovića Krbavskoga, hrabroga borca i mučenika, kojega su također klevetali da šuruje s Turcima, iako je osiromašio boreći se s Turcima i trošeći svoj imutak za opremanje protuturske vojske.

ANTUN VRANČIĆ: Brat Juraj je čitava života slijedio pravila Reda sv. Pavla, prvog pustinjaka. Značajke toga reda su kontemplativni život u samoći, nasljedujući Krista Gospodina pomaganje u spasavanju svijeta i izgrađivanju Otajstvenoga Tijela Kristova, apostolska djelatnost u skladu s potrebama svoga vremena u službi Crkve i bližnjega, širenje čašćenja Marije Bogomajke i nasljedovanje njezinih kreposti. Sve su se ove značajke u svoj svojoj punini ispoljile i kod brata Jurja. Iako sam mu u posljednjim godinama njegova života bio politički protivnik, zbog razloga koji sada nisu vrijedni spomena, napisao sam za potomstvo njegov životopis bez mržnje i sklonosti.

JURAJ UGRIN: Od godine 1528. do svoje smrti, u doba stalnih ratova s Turcima, pokojni kardinal brat Juraj bio je najveći autoritet u Ugarskoj, i posebno u Transilvaniji. Ubijen je u svojoj sedamdesetoj godini, kada je bio kraljevski namjestnik, veliki rizničar kralja Ferdinanda i rimski kardinal. Bio je najdarovitiji, najdjelatniji i nepravedno najviše ozloglašeni državnik svih vremena do dana današnjega. Po svom radu bio je prijatelj puka i države, duhovna osoba koja nije zanemarila svoje svjetovne obveze, vojnik i politički mučenik. Svojom spretnom politikom znao je sačuvati mir, nezavisnost i blagostanje u Transilvaniji, zbog čega je u narodu bio veoma omiljeo, dok su ga zavidnici optuživali kao nevjernika.

JURAJ HORVAT: I kada je postao kardinal, brat Juraj je i dalje nosio odoru samostanca pustinjaka, odoru koji čitav život nije skidao.

ANTUN VRANČIĆ: Poslije bitke na Mohaču 29. kolovoza 1526. i poslije izbora Ivana Zapolje za kralja ugarskoga, te poslije njegova poraza u bici s njemačkom vojskom kralja Ferdinanda kod Košica, brat Juraj je postao nadstojnikom samostana u Ladu i tu se prvi put sukobio sa svojim iskušavateljem u spodobi prijestolja lišenoga kralja Ivana, uz cijenu koju će napokon životom platiti.

JURAJ UGRIN: Brat Juraj, taj ubogi pustinjak, zaronio je u dubinu političkoga i ratnog vrtloga, da jakom rukom uhvati kormilo slaboga i trošnoga državnog broda, koji bijesni vihor na tom valovitu moru uzvitlao bijaše.

ANTUN VRANČIĆ: Protiv Turaka i sultana Sulejmana, kojemu je glavna strast bila slava, kralj Ivan se mislio osigurati suparništvom između francuskoga kralja i Habsburgovaca, jer su i Francuzi huškali Turke na kralja Ferdinanda. Ali mu se ta politika izjalovi, pa da nije bilo brata Jurja, ubrzo bi njegov brod nepovratno potonuo.

JURAJ UGRIN: Da ih zavara i umilostivi u teškim časovima po Ugarsku, Juraj se u svojim pismima, koja je u državnim poslovima pisao Turcima, potpisivao kao siromašni i ubogi pustinjak.

JURAJ HORVAT: Dvadeset i tri godine vodio je Juraj ugarsku politiku i ratovanje ugarsko i transilvansko. Jakom je rukom vodio sve niti sudbine ovih kraljevina i njihovih prijestolja.

ANTUN VRANČIĆ: Brat Juraj je u Ugarskoj vedrio i oblačio, što se nije sviddjelo kralju Ivanu, iako bez Jurjeva savjeta, prijateljstva i drugarstva nije mogao biti. Brat Juraj je bio vjerno privržen kralju, čist i nesebičan, pa je mogao provesti i ono o čemu je kralj drukčije mislio. Brat Juraj je duševnim silama, znanjem i htijenjem uvelike nadvisivao nedarovita vladara Ivana Zapolju, bio je tada prvi čovjek u Ugarskoj i bez njega se ništa nije moglo. Zbog toga kralj Ivan nije pred drugima mogao sakriti svoju zlovolju.

IVAN OD LUNDA: Nadbiskup Ivan od Lunda caru Karlu, 6. rujna 1537. ... Vaše carsko Veličanstvo! Brat Juraj je odsutan, a bez njegove nazočnosti u ovoj kraljevini Ugarskoj ništa se ne može. Svoju vlast, kojom svima ovdje upravlja, iskoristio je da podigne pučko blagostanje i državne dohotke, uredi sudstvo i upravu i ojača obranbenu snagu kraljevine. Iako su savjetnici kralja Ivana i takve ličnosti kao što su Jurjevi sunarodnjaci veliki kancelar Verbőcy ili Vrbac iz Slavonije, jegarski biskup i kaločki nadbiskup Franjo Frankapan, učeni biskup od Vaca Stjepan Brodarić, grof od Temišvara i Unca Petar Petrović, transilvanski biskup Ivan Statileić iz Trogira i biskup Ivan od Osijeka, ipak je brat Juraj nad svima njima. On je veliki rizničar i veliki vojvoda čitave vojske. Kao vojskovođa Juraj čini upravo čudesa hrabrosti, zaodijevajući se u boju čeličnim oklopom ili zelenom kabanicom vojničkom preko bijeloga habita pustinjaka pavlinskoga.

ANTUN VRANČIĆ: Izvrstan državni upravitelj, brat Juraj je bio na glasu kao revan, okretan u javnim poslovima, vješt i svagda na boj spreman muž, ne manje sposoban za rad i za samostan. Rodom iz Hrvatske, postigavši čast biskupa varadinskoga, vrhovnoga rizničara i u to doba vrhovnoga vojskovođe, bio je čovjek neumoran, nadasve darovit, u javnim poslovima veoma strpljiv, okretan, ne manje rođen za rat no za mir.

JOVIUS: Pošto brat Juraj bijaše valjanim svojim djelima učvrstio svoj ugled, nadziraše i dvor i sve sam glavom na udobnost kraljevu. Čitavom kraljevinom putujući neprestano, zemljom je sretno upravljao uvijek vjeran gospodaru svome. Bijaše tako pružive naravi da se činjaše kao da je vješt strukovnjak u svakom svom poslu. I kao da su se u njegovoj osobi stopile razne čudi, svemu vješt i za sve sposoban bijaše. Za svetih crkvenih svečanosti i za posnih blagdana i žalostivih obreda crkvenih viđahu ga kako se smjerno ponaša, ili barem privиđaše se takvim, da po prignutoj glavi i govoru ne mogaše čovjek vjerovati da je to onaj isti muž koji malo prije bijaše u vijeću o ozbiljnim ratnim ili mirovnim poslovima vijećao onako jakim, uzvišenim i revnim duhom. Bijaše vičan zapovijedati najizvrsnijim konjaničkim odjelima, u oklopu u boj polaziti, čestim čašćenjem i poklonima steći prijateljstvo vojnika te po primjeru velikih vođa nagradama i kaznama uzdržavati dobar glas svoga dostojanstva. Nitko nije, uostalom, umio revnije negoli on obavljati poslove državne i ravnati porezne stvari. Nitko bolje od njega upravljati zlatnim rudnicima, nitko korisnije dati obrađivati pašnjake i solane, nitko bolje utjerivati državne dohotke, čime se najbolje ugađa vladarima. Radio je tako da kralj Ivan često priznavaše da je kadar vladati samo uz toga vještoga čovjeka. Isti njegov neprijatelj kraj Ferdinand običavaše reći kako zbog ničega ne zavidi Ivanu Zapolji osim na tome mužu s kukuljicom, koji više vrijedi za obranu kraljevine negoli deset tisuća oklopnika.

ANTUN VRANČIĆ: Brat Juraj je prividno surađivao s Turcima i slao sultanu i vezirima darove i danak, ne bi li spasio državu od Turaka. Ali kad je sultan doznao da su na nagovor brata Jurja kralj Ivan i kralj Ferdinand sklopili međusobni mir u Varadinu, krenuo je na Transilvaniju sa sto pedeset tisuća vojnika, a brat Juraj je bio duša i duh svih savjeta, ruka i oruđe svih čina kralja Ivana u pripremi za oružani doček Turaka. Nu da izbjegne prolijevanje krvi, lukavi Juraj, poznavajući narav i običaje velikaša turskih, po meni je kao svom tadašnjem poslaniku ponudio mir i obećao darove i danak te tako sklonio Sulejmana na mir. Sve to u želji da kralju Ferdinandu i caru Karlu olakša pripreme za rat, ali od njihovih obećanja za veliki rat protiv Turaka ne bi ništa. Kralj Ferdinand je čak o sklapanju varadinskog ugovora obavijestio samoga Sulejmana, iako je to već i po slovu istoga ugovora morao tajiti.

JURAJ HORVAT: Na nagovor brata Jurja kralj Ivan je, kako je to već spomenuo Antun Vrančić, predložio francuskome kralju Franji i njemačkome caru Karlu, da mu pomognu otresti se turskoga prijateljstva, ali se oni oglušiše. Dapače mu je francuski kralj savjetovao da se nagodi s Turcima. I kralj Ferdinand ostavio je na cjedilu ne samo Ugre nego i Hrvate, koji ga s toliko nade izabraše hrvatskim kraljem.

CETINSKI SABORNICI: Izabrali smo Vaše Veličanstvo za hrvatskoga kralja, jer ste nam obećali da će Vam borba protiv Osmanaca biti najpreči zadatak. Ali obećana pomoć nikako nam ne stiže. Neka je znano Vašem Veličanstvu, ako Turci provale u hrvatske zemlje kao što sada misle i ako zauzmu kraljevstvo hrvatsko, možda ih više nitko ne će moći istisnuti. A bojimo se da će iz Hrvatske za kratko vrijeme poharati Štajersku, Koruško, Kranjsku i Istru.

ANTUN VRANČIĆ: Bratu Jurju je uvijek na umu i srcu bilo dobro domovine koja ga je prihvatila. Kada se ono bez Jurjeva znanja kraljica Izabela pokušala nagoditi s kraljem Ferdinandom, obećavajući zatvoriti Jurja i dapače ga dati pogubiti, Juraj je za to saznao. Pa ipak, što drugi na njegovu mjestu ne bi učinio, jer je Juraj doznao za kraljičine tajne namjere, brat Juraj je, da obrani Budim i kraljicu Izabelu od Nijemaca, zamijenio bijelu odoru pavlinskoga reda oklopom, čeličnom košuljom, kacigom i mačem i stavio se na čelo malobrojnih branitelja te obranio Budim.

JURAJ HORVAT: Optuživali su brata Jurja za suradnju s Turcima. Da i nije zbog drugih razloga mrzio Turke, Juraj ne bi nikada mogao zaboraviti sultanu Sulejmanu što ga je pod Budimom na prevaru dao zatvoriti i skoro pogubiti, te što je, u opreci sa svojim obećanjima, za Turke prisvojio Budim i čitavu Ugarsku do Tise i uselio se u Jurjevu budimsku kuću. Nu valjalo je narodu preživjeti, makar i u slobodnoj Transilvaniji. Između nehaja i izdaje prijatelja i strašne moći neprijatelja trebalo se privremeno povući na nepokoreno tlo i ondje organizirati povratak. Juraj stoga u Transilvaniji ujedinjuje svu vlast u svojim rukama, ali ne zbog pohlepe za vlašću, već da osposobi Transilvaniju novčano, gospodarski i vojnički. Kada zbog toga uskraćuje kraljici Izabeli novac za raskošan život, ova ga tužaka čas Turcima čas kralju Ferdinandu i ugarskim staležima.

ANTUN VRANČIĆ: Usprkos spletkarenju kraljice Izabele i Petra Petrovića, brat Juraj se vladao onako kako je to u toliko zamršenim odnosima pristajalo glavi najoštroumnijoj. Od vremena kako Turci oteše Budim, spopao bi brata Jurja užas kada god bi pomislio na to da mora podupirati obranbeni savez sa Sulejmanom. Jurjevi pokušaji da dobije pomoć od kralja Ferdinanda, nisu uspjevali, u čemu mu je odmagala i kraljica Izabela, koja je savjetovala kralju Ferdinandu da Jurju samo prividno vjeruje.

JURAJ HORVAT: Na ljuljački između kraljice Izabele i kralja Ferdinanda, brat Juraj je uvijek nastojao o dobru zemlje, idući putem kojim ga je vodila sjajna zvijezda žarke ljubavi domovinske. Svi su priznavali da bi bez njegove državničke mudrosti, bez njegove energije i njegova ugleda Turci se bili drukčije okoristili nemoći kraljice Izabele i nespretnošću kralja Ferdinanda. Istina je da je Nijemce smatrao opasnijim neprijateljima za narod i državu nego Turke.

ANTUN VRANČIĆ: Kralj Ferdinand se slabo brinuo za Ugarsku i Hrvatsku. Turci se ugnijezdiše u Budimu. Silni Sulejman bio je na vrhuncu moći i snage. Građanski rat između kralja Ivana Zapolje i kralja Ferdinanda najviše je naškodio narodu. Vojske su neprestano palile protivničke gradove, rušile utvrde i sela, uništavale kurije i samostane. Brat Juraj se morao boriti sa svima protiv svih. Tada je zaista bio potkralj, a tako ga i zvahu, i za kralja nije mu trebalo ništa do naslova. Da nije bilo brata Jurja, njegova domoljublja, hrabrosti i nesebičnosti, ili da se povukao iz politike, nastao bi kaos i čitava bi kraljevina Ugarska postala plijenom turskim. Nu to je pobudilo zavist i zlobu, a u Ferdinanda sumnju. Kaže se: mnogo neprijatelja, mnogo časti. U slučaju brata Jurja bilo je obrnuto: mnogo časti mnogo neprijatelja. Samo je veliki duh, svjestan svojih visokih ciljeva, kadar bio ustrajati u onako teškom položaju, na kojemu su mu sa svih strana zavidili i s kojega bi se mjesta mnogi drugi uklonili.

ALEKSANDAR TURZO: Kralju Ferdinandu, od Aleksandra Turza... Nepravedno optužuju brata Jurja. Nu što se može i očekivati u takvim okolnostima, kada je ionako dosta takvih koji će biti svagda voljni druge optuživati, mada oni sami nisu dorasli golemom državnom radu ili su nemarni.

BRAT JURAJ: Kralju Ferdinandu, od brata Jurja... Neka Vaše Veličanstvo o meni ne sumnja, jer ja sam onaj koji uvijek ima dobre namjere za Vaše Veličanstvo i državu kršćansku. I dokle se Božjoj providnosti ne svidi stvari Vašega Veličanstva udijeliti bolji uspjeh, nastojat ću neprijatelja zavarati onom istom hitrosti kako sam počeo, da se ova zemlja, ako Bog da, naskoro izbavi, te da na službu Vašega Veličanstva budemo pripravni, kada se pravo vrijeme i prigoda ukaže. U ime blagostanja čitavoga kršćanstva, u ime suza nedužnika i udovica, u ime uzdisaja staraca, u ime drhtanja siromašnoga puka molim Vaše Veličanstvo da opomene Njegovo Carsko Veličanstvo cara Karla na njegovu dužnost obrane kršćanstva.

JURAJ HORVAT: Uzalud se brat Juraj pozivao na suze i uzdisaje nevoljnoga naroda. Uzalud je opominjao na dužnost obrane kršćanstva. Carevi i kraljevi ovoga svijeta čuju samo onda kada se radi o njihovim vlastitim uskim interesima.

BRAT JURAJ: Caru Karlu, od brata Jurja... Zaklinjem Vaše Veličanstvo u ime Gospoda našega Isusa Krista da pogleda sada i na nas, koji smo toliko sudbinom potlačeni, i da nam priskoči savjetom i pomoći u ovom zdvojnom položaju,

te da barem ostaci ovih kraljevina Ugarske i Hrvatske, koji su još milošću Božjom netaknuti i od kojih ima još nemalo koristi za kršćanstvo, padnu pomoću Vašega Veličanstva pod vlast kraljevskoga rimskoga Veličanstva Ferdinanda, gospodara moga premilostivoga. Na ovo neka se obzirne Vaše Veličanstvo u svojoj prirođenoj i previsokoj ljubavi za sve kršćane, koje dan na dan prebijaju, muče i u ropstvo vuku. Kao na usta svih, kojih oči, lica, suze i podignute ruke ovo isto od Vašega Veličanstva mole, molim i ja ovo u poniznosti što više mogu.

DOUŠNIK WERNER: Njegovu Kraljevskom Veličanstvu kralju Ferdinandu, usuđuje se pisati najponizniji Werner... Po objedu dođe čopor glazbenika faraonskih, koji su čitavim šakama a ne samo prstima žice glazbala grabili, derući se iz svega grla. Pa kad već Bakho pomoli rogove, vidjesmo i brata Jurja gdje s kraljicom pleše. I diviše se skladnu kretanju njihovu, pa nitko nije očima vjerovao da se brat Juraj i u toj kreposti tako odlikuje. Ali beskonačna je milost Božja. Hvali se jaka narav kraljičina, ali većina ostalih gospođa poče povraćati, pa je tu bilo koješta divno vidjeti pjesnicima i slikarima, o čemu se ne bi pristajalo pisati kralju. Ta što bi i moglo biti krasnijega nego vidjeti kraljicu kako igra s kukuljicom. Ali bi, bez dvojbe, još ljepše bilo kada bi i ostale dame plesale s kukuljicama.

MEHMED-PAŠA SOKOLOVIĆ: Redovnik Juraj sve vara i time se hvali. Ne zvao se ja Mehmed-paša Sokolović, ako ga ne uhvatim i dadem nabiti na kolac.

BRAT JURAJ: Kralju Ferdinandu i caru Karlu, od brata Jurja... Svi smo željni slobode, a nema strančarstva koje bi ovu živu želju ugasilo u našoj duši. Pa ako ovakvoga suglasja ne može biti bez Božje volje, kako bismo dvojili o volji Previšnjega, kada On sam nama ukazuje put spasa u toj molbi na Vaša Veličanstva. Pošto nam ne dopušta ni vjernost ni poštenje da ostavimo kraljicu udovicu Elizabetu i njezina nedužnog sina, molimo Vaša Velišanstva da to razumiju i pomognu nam na dobro kršćanstva.

ANTUN VRANČIĆ: Mnogo je toga slavni brat Juraj do svoje sedamdesete godine iskusio, vidio, mislio i naučio kao savjetnik, biskup, veliki rizničar, vojvoda i upravitelj kraljevstva. Samo nije naučio kako je teško istaknuti i održati se velikim mužem u odnosima s malodušnim, sitničavim i za diplomatske oblike prikovanim ljudima. I kako je za njega samo bilo opasno što je bio junačina i uzvišenoga duha među patuljcima. Morao je biti ljubazan prema Turcima i protiv vlastitoga uvjerenja, jer ni kralj Ivan Zapolja, ni kralj Ferdinand nisu imali ni vlasti, ni snage, ni volje, ni ratničkoga duha, niti su bili sposobni pružiti zemlji obranu protiv silnoga Sulejmana i zaštitu protiv turske vojske.

JURAJ HORVAT: Kada je kraljica Izabela prijavila brata Jurja Turcima da on šuruje s Ferdinandom i potakla protiv njega unutrašnju bunu, a sultan Sulejman poslao na njega paše biogradskoga i budimskoga i vojvodu vlaškoga i moldavskoga, brat Juraj ne odustaje od obrane zemlje niti kukavički bježi. Da obrani Transilvaniju od Turaka, jer su samo iz nje Turci mogli zavladati Ugarskom, Juraj pozove sve na oružje i dade zemljom od mjesta do mjesta pronijeti krvavi mač s kopljem po tadašnjem običaju kao navještaj rata. Uz konjanika, koji je nosio mač i koplje, jedan je glasonoša išao pješice vičući:

RATNI GLASONOŠA: Evo neprijatelja! Na noge, junaci! Neka svatko šalje oružana čovjeka u vojnički tabor!

JURAJ HORVAT: U sjeni toga krvavoga ratnog mača prošao je čitav zemaljski život brata Jurja. Sam, bez prijatelja i saveznika, na čelu pedeset tisuća svojih ratnika, skoro sedamdesetogodišnji starac redovnik borio se protiv mnogobrojnog i nadmoćnijeg neprijatelja, Turaka i njihovih saveznika, kraljice Izabele i kralja Ferdinanda.

ANTUN VRANČIĆ: Kada je brat Juraj porazio sve svoje domaće protivnike, a Turke natjerao u Crveni klanac, ne bi nijedan musliman živ utekao da su tako htjeli redovnik Juraj i njegov ratni kapetan. Ali oni mudro odluče poštedjeti ratnike strašnoga Sulejmana, jer bi on inače mogao spriječiti predaju Ugarske i Transilvanije u ruke kralja Ferdinanda, što je bila namjera Jurjeva. A kralj Ferdinand je taj plemeniti čin i mudru odluku protumačio na štetu brata Jurja, misleći da on

šuruje s Turcima. Čak sam se i ja, neka mi Bog to oprosti, zaveden ružnom nesklonošću prema Jurju, pridružio toj sumnji, vjerujući da Juraj paktira s Turcima kako bi od Sulejmana dobio gospodstvo nad Transilvanijom. Umjesto sumnje bratu Jurju je, radi opće koristi, trebalo poslati pomoć da se Transilvanija sačuva za kršćanstvo i rimsko pravovjerje.

BRAT JURAJ: Volio sam te, Antune Vrančiću, kao sina i bliza prijatelja, a ti me ostavi u najtežim trenucima moga života. Još si i javno izjavio da bi me volio vidjeti na križu, ili, ako bih više volio, na vješalima.

JURAJ HORVAT: Došla je žalosna i strašna godina 1551., u kojoj će brat Juraj doživjeti najviše počasti i u kojoj će ga umoriti na najstrašniji način. U toj se godini brat Juraj konačno odlučuje za kralja Ferdinanda, jer se od njega nadao pomoći u borbi protiv Turaka. Kralj Ferdinand javno laska Jurju, dok svoju kraljevsku vlast nije učvrstio u Ugarskoj, a potajno sprema urotu protiv Jurjeva života. Ljudska zloća na podmukao način pripremila je i izvršila Jurjevo umorstvo ubrzo poslije njegova imenovanja kardinalom.

BRAT JURAJ: Zemlja je u najvećoj opasnosti i već se naginje u razvaline, a nitko, ni ja brat Juraj, ni kraljica Izabela, nismo je kadri obraniti. Samo bi se tako zemlja mogla spasiti ako bi Vaše Veličanstvo, kralju Ferdinande, uzelo na sebe brigu o obrani i bez ikakve odgode zaposjelo Transilvaniju.

KRALJ FERDINAND: Pohvaljujem izvrsnu, ustrajnu i nepromjenljivu odanost brata Jurja prema meni, kralju Ferdinandu, prema ožalošćenom kraljevstvu i čitavom kršćanstvu.

BRAT JURAJ: U ime milosrđa Kristova pozovite cara i kralja na obranu Ugarske, da ne padne pod vlast tursku, a na tugu čitavoga kršćanstva.

JURAJ HORVAT: Kada je kraljica Izabela predložila da se Transilvanija podvrgne Turcima, a brata Jurja da proglase neprijateljem i zabrane mu ulazak u Transilvaniju, Juraj požuri na sabor samo s tjelesnom pratnjom, da to spriječi. Na jednom potoku kola mu se prevrnu i on umalo ne zaglavi. Svi su to protumačili kao loš znak, osim brata Jurja.

BRAT JURAJ: Moja se sudbina vozi samo na nebeskim kolima kojih su kotači sigurni, a vođa nepogrješiv. Kao dječak bijah prvi među dječacima, kao muž prvi među muževima, kao savjetnik prvi među savjetnicima, a tko ima takvoga druga, ima nad sobom i gospodara.

JURAJ HORVAT: Brat Juraj na koljenima moli kraljicu Izabelu da se Transilvanija i kruna ugarska predaju Ferdinandu, jer su Turci nepouzdani i nevjerni.

BRAT JURAJ: Sjetite se, kraljice, oporuke pokojnoga kralja Ivana, muža vašega, tada ćete morati priznati da ja nisam zaboravio interese njegova sina. Pazio sam uvijek na svoj ugled, pa ću to i dalje činiti. Transilvanija se nalazi između dviju velikih sila. Ova zemlja mora pripasti ili domu austrijskom, ili Turcima. Politički je mudro da pristane ili uz ovu, ili uz onu silu, da uzmogne opstati i da ne postane ratnim poprištem. Oči svih vladara kršćanskih uprte su u vas i bilo bi im odbojno kada biste zaštitu tursku izabrali umjesto kršćanske. A ja se kunem da ću paziti na interese Vaše i Vašega sina.

KRALJ FERDINAND: Ivanu Krstitelju Castaldu, mome vojničkom namjesniku u Ugarskoj... Na mnoge molbe i podneske brata Jurja pristao sam da Transilvaniju kao osobiti dio Ugarske uzmem u svoje ruke i pod svoju vlast i da je branim od Turaka. Ti se u najvažnijim stvarima imaš savjetovati s bratom Jurjem, biskupom varadinskim i rizničarom Transilvanije, nama vjernim izabranikom, kao s onim koji je ne samo začetnik i promicatelj tamošnje naše vlasti, nego i onaj koji sve stvari, položaj i umijeća kao i stanje svih ugovora točno pozna, te se uopće velikom uviđavnošću i velikim iskustvom odlikuje. S blagonaklonošću gledam na dobre odnose brata Jurja s Turcima i to odobravam, jer sam uvjeren u njegovu vjernost mojoj stvari.

JURAJ HORVAT: Castaldo, htijući preuzeti svu vlast, sumnjiči brata Jurja kod kralja Ferdinanda. U tome mu pomaže i zemaljski kapetan Toma Nadasdy, kukavički se bojeći Turaka, a ništa ne poduzimajući protiv njih.

TOMA NADASDY: U rukama smo redovnika pustinjaka u kojega je sva vlast, da nam dade živjeti ili umrijeti, načinom kako mu se svidi. Pa da bi on sebe i nas baš i htio izbaviti, ne će to moći ako toliko Turaka dođe koliko se kaže te ako nam Vaše Veličanstvo više pomoći ne pošalje, propast će s nama i ova kraljevina.

JURAJ HORVAT: Castaldo je mislio da je brat Juraj veoma bogat pa se polakomio za tim bogatstvom. Ali što je mogao imati onaj koji je morao neprestano ratovati i koji je imao troškova bez kraja i konca? Što je mogao imati onaj koji je samo dan i noć razmišljao o tome kako će pomoći svojoj zemlji, o čemu svjedoče Jurjeva pisma kralju Ferdinandu.

BRAT JURAJ: Razmišlja li Vaše Veličanstvo o čvrstom i stalnom posjedu zemlje, kani li Vaše Veličanstvo pribaviti mira sebi i potomcima svojim, hoće li Vaše Veličanstvo sebe i sve svoje osigurati u vjernom posjedu kraljevstva, tada nema ništa korisnijega no da nam pomognete.

ANTUN VRANČIĆ: Isključivom zaslugom brata Jurja kraljica Izabela potpisuje ugovor s kraljem Ferdinandom, ugovor kojim se ona odriče krune ugarske, pa krunu i kraljevske znakove predaje Castaldu. Brat Juraj se oprašta s kraljicom Izabelom.

BRAT JURAJ: Spominjem svoju dugotrajnu službu kralju Ivanu, spominjem se njegovih dobročinstava i svojih obveza za Vas njegovu udovicu i njegova i Vašega sina. Ne vidim čime bih vam mogao bolje dokazati zahvalnost svoju, nego da vas s čitavim kraljevstvom istrgnem iz ruku Turaka, koji svaki čas na našu propast nahrupiti mogu, budući da za otpor i njihovo istjerivanje nema dosta valjane i sposobne vojske. Pred Vama molim vojskovođu Castalda neka predloži kralju Ferdinandu, u čijim je rukama sada zemlja, da se primi obrane zemlje svom silom, da se ne iznevjere opća očekivanja, da ne budu uzalud kraljevi napori i troškovi pa da ne izgubimo i zemlju.

JURAJ HORVAT: Predajom Transilvanije kralju Ferdinandu brat Juraj je dovršio svoje životno djelo. Trebao se tada odreći javnoga djelovanja i vratiti u samostan, pa u njemu provesti ostatak časne starosti. Kralj Ferdinand je preuzeo dužnost obrane zemlje od Turaka i brat se Juraj mogao povući a da ga nitko ne bi mogao okriviti za uzmak od dužnosti. Nu brata je Jurja domovina još trebala, a on se nije mogao oglušiti njezinu pozivu. To ga je i odvelo u nasilnu smrt. Kada je kraljica Izabela napuštala Transilvaniju i zauvijek se opraštala sa svojim kraljevskim snom, zapisala je u kori brezova stabla: sic fata volunt. I za Jurjevu smrt moglo bi se reći: tako je htjela sudbina. Ili bolje: tako je htio kralj Ferdinand, skrivajući svoju namjeru u pozlati laskavih riječi i priznanja.

KRALJ FERDINAND: ...Jer kad bismo gojili ikakvu dvojbu ili sumnju, tada ti ne bismo, brate Jurju, povjerili ni ovaj naš ugovor ni naš vojske. I tako neka tvoja pobožnost samo blagohotnost i milost bez ikakova nepovjerenja očekuje od nas, kralja Ferdinanda. Ono hoćemo mi, kao kršćanski vladar i milostivi kralj, prema tvojoj pobožnosti sa svom Našom kraljevskom milosti biti zahvalni i priznati je. Kanimo prikladno i revno urediti da tvoja pobožnost bude ne samo našim vremenitim nadarbinama obasuta, nego i od pape višim dostojanstvom i počašću okićena.

ANTUN VRANČIĆ: Kralj Ferdinand predlaže papi Juliju da brata Jurja imenuje kardinalom i ovaj to prihvaća. Kralj svoj prijedlog poprati najlaskavijim izrazima i najpočasnijim riječima za brata Jurja. Najtoplije ističe Jurjeve zasluge za Crkvu i kršćanstvo, njegovu mudrost i veliku uviđavnost. Prijepis pisma upućenoga papi kralj Ferdinand šalje i Castaldu, da ga ovaj pokaže bratu Jurju, ali odmah daje Castaldu i naputak da pripazi na Jurja. Brat Juraj se htjede tada povući, ali ga kralj Ferdinand nagovori da i nadalje bude vojvoda i rizničar kraljevine. Uz to kralj Ferdinand pismeno ovlašćuje Castalda da bude gospodar Jurjeva života i smrti. Tim pismom potpisana je bratu Jurju smrtna osuda.

KRALJ FERDINAND: Kralj Ferdinand, vjernom Castaldu... Razumjeli smo ono što nam pišeš u šiframa pa, mada se nadamo da će se brat Juraj kao vjeran i čestit muž ponašati, ipak ti naređujemo i zapovijedamo da, ako opaziš da on nešto

za Našu očiglednu propast poduzme, protiv njega postupiš onako kako to zahtijeva nužda Našega kraljevstva i korist naših podanika. Na tebi je da u tome izvršiš Našu volju.

ANTUN VRANČIĆ: Beglerbeg od Rumelije Mehmed-paša Sokolović dobiva od sultana zapovijed da krene u Transilvaniju, izbaci iz nje vojsku kralja Ferdinanda i dovede ponovno na vlast bivšu kraljicu Izabelu. Brat Juraj pokušava zavarati Turke da ne napadnu, dok ne stigne pomoć od kralja Ferdinanda i cara Karla. Zauzvrat ga Ferdinandov poslanik na sultanovu dvoru Malvezzi optužuje da je varalica i zlikovac, koji bi izvadio jedno svoje oko da susjedu uzme obadva.

BRAT JURAJ: Kralju Ferdinandu, od brata Jurja... Ugovor s Vama je izvršen i kraljevska je vojska preuzela zemlju. Na prvi glas o tome skočiše Turci na oružje i evo ih sa silnom vojskom na nas. Bojim se, ako Vaše Veličanstvo i njegovo carsko katoličko Veličanstvo Karlo nama u pomoć ne priskoči, da će ove zime nastati skončanje naše. Stoga evo zaklinjem Vaše Veličanstvo u ime ljubavi Kristove da se pobrine za nas u krajnjoj tjeskobi našoj. Mehmed-paša Sokolović porugljivo mi je pisao, poslavši mi poruku, napisanu po uzoru na stihove iz prve ekloge Vergilijeve, da se ne kani povući od Temišvara niti odustati od osvajanja Transilvanije.

MEHMED-PAŠA SOKOLOVIĆ: Prije će, dakle, lagani jeleni napasati se po zraku i mora ostaviti gole ribe na obalama, nego što ćemo se mi Turci povući i ja, Mehmed-paša Sokolović, odustati od robljenja Transilvanije.

CASTALDO: Kralju Ferdinandu, od vjernoga Castalda... Biskup varadinski je u službi Vašega Veličanstva svakim danom sve to vatreniji. Iako sam ga nagovarao da radi sigurnosti zemlje ostane u Transilvaniji, on je ipak odlučio ići na Mehmed-pašu Sokolovića, jer to žele gospoda i plemstvo zemlje. Molim Vaše Veličanstvo da ga imenuje za potkralja i vojvodu e da bi mu se ovo žiteljstvo bolje pokoravalo i da bi on veselijega srca obavljao svoju službu.

BRAT JURAJ: Kralju Ferdinandu, od brata Jurja, biskupa varadinskoga... Preporučujem Vašem Veličanstvu neka javno oglasi da će seljacima dati slobodu, kako bi se priznala Vaša briga za sve razrede pučanstva i da se po slobodama podijeljenim seljacima izmirite s Bogom. Jer i Turci obećavaju slobode seljacima te su zbog toga mnoge i zadobili, pa su ti prebjegli k Turčinu, pošto u nevolji svojoj svaki takvim obećanjima povjeruje, mada lahko budući da držimo seljake u takvoj bijedi da, osim što im ne otimljemo žene i djecu, inače svaku okrutnost na njima činimo. Kršćansko je plemstvo krivo za katastrofu kraljevstva.

ANTUN VRANČIĆ: Seljaci se tuže na nepravde sasvim opravdano, jer plemići vlastelini bijedne seljake izrabljuju i pretvaraju u robove kao i sami Turci. Stoga sam ja odvažni, mudri, veličanstveni i posve kršćanski prijedlog brata Jurja od svega srca zagovarao pred kraljem Ferdinandom i velikašima, ali su se oni potpuno oglušili, jer su im njihova vlast i imutak bili važniji od kršćanskoga milosrđa i dobra domovine.

CASTALDO: Kralju Ferdinandu, od vjernoga Castalda... Došao mi je neki tajnik i upozorio me da brat Juraj hoće sam zavladati Transilvanijom uz pomoć Turaka. I da buni seljake protiv njihove zakonite zemaljske gospode, a obične vojnike huška protiv mene i mojih kapetana... Trebalo bi ga odmah ukloniti na ovaj ili onaj način.

JURAJ HORVAT: Papin glasnik 20. listopada 1551. donese vijest u transilvanski tabor da je bratu Jurju podijeljeno dostojanstvo rimskoga kardinala.

PAPA JULIJE: Ja, papa Julije, proglašujem da je, na prijedlog kralja Ferdinanda, obdaren kardinalskim grimizom Juraj Martinušević, Reda sv. Pavla, prvoga pustinjaka, biskup varadinski.

JURAJ HORVAT: O tome i kralj Ferdinand izvješćuje Castalda, s dodatkom u pismu da novi kardinal može davati posebne oproste, a to, koliko je kralju poznato, nijedan kardinal nije dobio kao ovaj koji je iz samostanskoga reda podignut na takvo dostojanstvo. Castaldo dade novoga kardinala pozdraviti pucanjem iz

topova, ali već idući dan piše kralju Ferdinandu da brat Juraj, mada bijaše veoma obradovan te iako je glasnike bogato nadario, ipak ničim nije pokazao svoju radost.

ANTUN VRANČIĆ: Dok se Castaldo nije usudio jurišati na grad Lipu, koju su branili Turci, brat Juraj izvede svoje topove te je sam glavom ciljao i udarao na najvažnije obranbene točke. Kada suCastaldovi Španjolci uzmakli, kardinal brat Juraj, starac od sedamdeset godina, svuče svoj redovnički habit, ogrne zelenu vojničku kabanicu i stavi kapu s visokom perjanicom na glavu te gromotnim glasom stade poticati na borbu transilvanske pješake, a sam glavom povede na juriš konjanike, pa sam sa svojim vojnicima osvoji Lipu. Nu nakon pobjede brat Juraj nije dao pobiti preživjele Turke, nego ih pusti da časno odu, a svoj čin objasni razlozima kojih bi se svaki mudar čovjek a pogotovo kršćanin trebao u ovakvim prigodama držati.

BRAT JURAJ: Vi znate, gospodo, kako je jaka i strašna sila Sulejmanova, što ste na našu štetu iskustvom doznali. Svjedoci su nam razoreni gradovi i izginuće rodbine naše. Poznata vam je dobro osjetljivost turska i za najmanju uvredu, bili u pravu ili ne, bilo protiv muškoga ili ženskoga. Poznato vam je također da Turci ne štede ni djece ni djevojaka, bjesneći ognjem i mačem protiv nas, naših crkava, kuća te samoga drveća, žita i stada; ništa nije sigurno od njihova barbarskoga bijesa. Stoga mi se čini veoma probitačno da odustanem od poticanja još veće mržnje u Turaka, jer je ionako ima dosta zbog naše vjere i prijašnjih uvreda. Naprotiv, nastojmo da na sve načine umirimo Turčina, da ga sklonimo na blagost i milostivost, da se odsada zadovolji običnim haračem pa da nas i naš imutak puste u miru. A da dođemo do toga cilja, ja ću pridobiti zarobljene Turke te će oni, pustimo li ih netaknute i slobodne, takav izvještaj o našoj dobroj volji sultanu ponijeti da zaboravi na osvetu za uvrede počinjene mu za vrijeme rata i da nam dade mirno živjeti kao što svi želimo. I radi toga vas molimo da, s obzirom na ove moje riječi, primite moj savjet i pristanete na ovu dobru namjeru moju, koja ne ide za drugim već za našim općim dobrom. Ne tražite častoljublja u pogubljenju zarobljenika. Pogubite li ove, ne ćete posao dovršiti, jer sultan ne oskudijeva ni ljudima ni sredstvima, ako mu i oduzmete ovo malo. Uostalom, najveća je slava na svijetu biti milosrdan s onima za koje se vidi da su dospjeli na kraj svoje časti i svoga života. Nema većega velikodušja do onoga kad poklanjamo život čovjeku koji može svaki čas uzeti naš.

ANTUN VRANČIĆ: Ovim je svojim govorom Juraj neopozivo potpisao vlastitu smrtnu osudu. Castaldo odluči smaknuti Jurja, jer mu je bilo stalo samo do jeftine vojničke slave i do bogatoga plijena, a nije hajao za posljedice niti mu je bilo stalo do mira, niti da iz Ugarske i Transilvanije odstrani tako žestokoga neprijatelja kakav su Turci.

BRAT JURAJ: Kralju Ferdinandu, od brata Jurja... Bilo bi dobro da Vaše Veličanstvo glavom u ove predjele dođe, gdje bi bilo bliže svojim Ugričićima, kako bi se oni ohrabrili nazočnošću Vašega Veličanstva.

MEHMED-PAŠA SOKOLOVIĆ: Mehmed-paša Sokolović, redovniku Jurju... Ne će sultan uvijek povjerovati vašemu lukavstvu i vašemu pretvaranju, kojim nas samo zavlačite i varate. Jedino zbog toga što mi je sultan naredio da se uklonim iz Transilvanije i da dopustim neka oružje miruje, odustao sam od opsade Temišvara. A Vaše Gospodstvo navaljuje mačem, mlatilima i topovima protiv nas, u društvu farizeja i razbojnika. A to je i nečuveno i ružno, jer je u opreci sa zakonima čitavoga svijeta, premda Ciceron kaže da valja i neprijatelju održati vjeru. A vidimo da je lažno i nevjerno ono što nam Vaše Gospodstvo u svom prijašnjem pismu piše. Treba pomišljati na konac svih stvari i silu moga velikoga cara i njegov divlji gnjev. Zahtijevamo bezuvjetnu pokornost, jer inače u gradovima i selima ne će ostati kamen na kamenu.

BRAT JURAJ: Kralju Ferdinandu i caru Karlu, od brata Jurja... Zahvaljujem Vašim Veličanstvima radi pribavljenoga mi kardinalskog dostojanstva. Uvjeravam Vas da ću se ove milosti uvijek sjećati. Ovim dostojanstvom okićen i zadužen, još ću s većom revnošću braniti kršćansku vjeru od onoga okrutnoga neprijatelja, ma

bilo to i prolijevanjem krvi svoje i žrtvom života svoga, jer mi to još jedino treba za potpunost moje sreće.

JURAJ HORVAT: Pismo kralja Ferdinanda, u kojemu on hvali postojanost i vjernost brata Jurja i hrabri ga da se ne da pokolebati ni grožnjama ni laskanjem Mehmed-paše Sokolovića, nije više zateklo na životu brata Jurja. Nije ga zateklo ni laskavo pismo cara Karla, kojim mu čestita kardinalsku čast i uspjehe u borbi protiv Turaka.

CAR KARLO: Mi, car Karlo, ne možemo sumnjati o tvojoj hrabrosti i veledušnosti, uzvišeni kardinale brate Jurju, jer su te tvoje kreposti toliko goleme da te vidimo među muževima crkvenjacima sadašnjega vremena kao jedinoga koji kako mišicom tako i savjetom brani kršćanstvo od bijesa nevjernika. Ti se ističeš svojim duhom nad sve svećenike ovoga vremena, pošto ti braniš kršćanstvo svojim savjetom i mišicom protiv bijesa nevjernika.

JURAJ HORVAT: Čudno je da su pisma kralja Ferdinanda i cara Karla poslana Castaldu istodobno s konačnim njihovim odobrenjem da se umori brat Juraj. Kome su bila namijenjena ta pisma? Možda sucima, koji će suditi ubojicama, da se prikriju pravi krivci.

ANTUN VRANČIĆ: Brat Juraj je doista ispunio svoj život, ali ne prolijevanjem svoje krvi i žrtvovanjem svoga života u borbi s nekrstom. Njegova je glava pala od kršćanske ruke po nalogu kršćanskih vladara. Pripreme za tu smrt bile su lukave i temeljite. Po naputku Castaldovu, njegov kapetan Sforza Pallavicini piše kralju Ferdinandu ono što je i sam kralj želio čuti. Kralj Ferdinand i car Karlo nisu mogli zaboraviti Jurjev bogohulni prijedlog za oslobođenje seljaka od kmetske tlake.

SFORZA PALLAVICINI: Njegovu Veličanstvu, kapetan Sforza Pallavicini... Brat Juraj je čovjek koji se u isti čas i smije i plače, obećava i odbija, svete namjere i paklena djela snuje. Istoga sata prostodušno jamči, a malo kasnije sve stavlja u dvojbu i sumnju, sve tako da bi to čovjek rukama pipati mogao. Osim toga on kao i u doba kralja Ivana Zapolje opet želi Transilvaniju dovesti pod tursko gospodstvo, smaknuti Castalda i njegove ljude i sam se proglasiti kraljem.

JURAJ HORVAT: Ovakve laži, kao što je ova Sforze Pallavicinija, naišle su na plodno tlo u Beču, gdje je brat Juraj zbog njih bio veoma na zlu glasu. Čak sam i ja, iako Jurjev rođak, u njih bio povjerovao, pa sam u svom srcu gajio nenaklonost prema bratu Jurju. O tim bečkim govorkanjima obavijestio sam, u dobroj vjeri, i brata Jurja i Castalda. Dobri brat Juraj odgovorio mi je da zna za ta govorkanja, ali da za to ne mari, jer je njegova savjest čista; on saobraća s Turcima samo zbog dobra naroda i domovine, da spasi što se spasiti dade. Nu Castaldo mi je uvijeno rekao kako brat Juraj mora biti kralju obvezan, jer ga je kralj učinio kraljevskim namjesnikom, zemaljskim kapetanom u kraljevinama Ugarskoj i Hrvatskoj i u vojvodini Transilvaniji, vojskovođom i vojvodom, pa neka kardinal Juraj ne bude nezahvalan i neka se okani šurovanja s Turcima.

CASTALDO: Molim vas, dragi moj prijatelju Jurju Horvatu, da vi, kao kardinalov rođak, kažete bratu Jurju neka promijeni svoj način. On ne će nikako udovoljiti Turcima ističući crno za bijelo.

KRALJ FERDINAND: Od kralja Ferdinanda Castaldu, po mome vjernom vrhovnom konjušniku Juliju Salazaru i po također vjernom grofu Scipiju od Arka... Dotle dok brat Juraj bude odgađao svoje zle nakane, čini se svemu nevješt, da mu dadeš manje povoda za izvedbu kakvoga izdajničkoga čina. Sa svojim vojnicima podvostruči noć i dan oprez i za svaki slučaj uvijek budi pripravan. Ako uvidiš da s kardinalom Jurjem nema nagodbe ili da na tebe digne ruku ili poduzme što drugo bezbožno, preteci ga i smakni, ne čekajući da on na tebe navali, što će biti korisno državi i čitavom kršćanstvu. Pogubi ga, ali to učini najprikladnijim načinom. Neka ti je znano da i Naš brat car Karlo odobrava ovaj moj naputak.

JURAJ HORVAT: Castaldo najspremnije posluša kralja Ferdinanda i, došavši u Jurjev dvorac Vinicu sa svojim plaćenicima Talijanima i Španjolcima pod izgovorom ugovaranja zimovnika za vojsku, ne oklijevajući i ne tražeći posebnoga

povoda, dade umoriti brata Jurja u noći od 16. na 17. prosinca 1551. u njegovoj spavaćoj sobi. Bijaše to strašna i tamna noć u kojoj su se uzburkale sve prirodne sile. Strahovita oluja i kiša uzmutile su nebo, zrak je zatunjao kao da će biti skončanje svijeta i kao da su se razigrale sve sotone paklene. Prema opisu jednoga očevica, prvi je na staroga kardinala, koji se upravo spremao na spavanje i bio u spavaćici, navalio Marko Antonije Ferrari, Castaldov doušnik, bivši kardinalov tajnik, kojemu je kardinal svojedobno učinio mnogo dobra, te je bodežem udario kardinala Jurja u prsa i u vrat.

BRAT JURAJ: Isuse i Marijo! Gospodine, zašto to meni?

JURAJ HORVAT: Na to Sforza Pallavicini sabljom raskoli kardinalu glavu, a njegovi strijelci odapnu strijele u kardinalova leđa. I tako mu zadadoše šezdeset i tri rane. Kardinal Juraj se sruši i strašno ječeći izdahne. Za dokaz da je potpuno izvršio nalog, Castaldo pošalje kralju Ferdinandu jedno Jurjevo uho na kojemu je od Jurjeva rođenja bio utisnut posebni znak.

ZBOR PAVLINA: Plačnu pisan braćo pojmo, v kući brata mrtva pojmo, njegova sad hiža cvili, jer se s njome mrtvac dili.

JURAJ HORVAT: Mrtvo tijelo umorenoga kardinala Jurja, pravednika i mučenika, ostalo je sedamdeset dana netaknuto i nepokopano u sebi u kojoj je kardinal bio umoren. Tek 25. veljače 1552., po previšnjem milostivu kraljevu odobrenju, kada se konačno Europa površinski uzbunila zbog ubojstva brata Jurja, kardinal Juraj Utišinović-Martinušić bi pokopan ovdje u Erdeljskom Biogradu, u prvostolnoj crkvi sv. Mihovila, u kojoj se nalazi i grobnica porodice Hunyadi, u krilu koje je brat Juraj bio odgojen.

ZBOR PAVLINA: Braćo, brata sprovodimo, za nj se Bogu pomolimo. Primi, Bože, na nebeska vrata dušu ovoga našega brata. Prijatelji, pogledajte, s nama gorko procvilite, Jurja mrtva gledajući i braću mu žalujući.

JURAJ HORVAT: Iz krvave ostavštine brata Jurja nadari kralj Ferdinand Jurjeve ubojice novcem, odjećom, srebrom i doživotnim potporama.

ZBOR: Tada ga razapeše i razdijeliše kockom među se njegovu odjeću.

VOJNIK: Oprostite mi, prijatelji, što ne mogu zaustaviti suze. Brat Juraj je nama vojnicima bio više prijatelj nego zapovjednik. Jeo je s nama iz istoga kotla. Prvi je bio u navali, posljednji na uzmaku. Nije skupljao blago, već ga je dijelio. Govorio je istim jezikom kojim i mi vojnici govorimo. Neka Bog kazni njegove ubojice. Imao je veliko vojničko znanje, veoma veliki ugled, dugotrajnu sreću koja je iznad svega potrebna u vojničkim poslovima, bijaše jak u opasnosti, marljiv u radu, brz u postupcima, domišljat, vješt u obavljanju povjerenih mu poslova, a iznad svega bezprijekorna života, pobožan i domovini odan. Od redovnika postade vojnikom, iz samostana iziđe kao vojskovođa. Sokolio je nas svoje vojnike ne toliko govorom, koliko uzornim životom, krepošću i pobožnošću. Uvijek se najbolje osjećao u društvu siromašnih i prezrenih kmetova. Posjećivao je svoje vojnike, rado slušao njihove pjesme, dapače često je sudjelovao u našim vojničkim borbama i okušavanju umijeća.

ANTUN VRANČIĆ: Ovako strašno završio je u sedamdesetoj godini čovjek koji se iz skromnih prilika popeo do najviših časti i dostojanstva, do moći nalik kraljevskoj. Čovjek izvrstan za rata i za mira, s malo njih usporediv što se tiče mudrosti kojom se znao prilagoditi okolnostima vremena, prijazan s Turcima kad je to bilo potrebno, svagda na korist domovine. Tim svojim osobinama izlagao se zavisti mnogih, pa konačno i ubitačnoj mržnji. Bio je darežljiv muž, koji se nikada nije uklanjao privatnom dobročinstvu. Nije bježao ni od brige za državne poslove, koje je obavljao velikom revnošću i vjernošću. Iako i sam vjerni službenik kralja Ferdinanda i od njega sjajno nagrađen, zaboravio sam osobnu srdžbu prema pokojnom bratu Jurju, jer mi bijahu znane njegove izvrstne kreposti pošto sam kod njegovih slavnih djela sudjelovao i ja. Bio sam svjedok kako se borio s tolikom velikom zavišću i zlobom svojih protivnika i osobito njihovih poglavara, kao što to, po onome što smo čitali, nikada za starih vremena u ovoj kraljevini ne bijaše

slučaj, mada je bilo iseljavanja, progonstva i zapljene imutka uzrokovanih zavišću ljudskom. Stoga se ne mogu odhrvati svome pravednom gnjevu, a da ne bih, ražalošćen zbog nedužnosti ovoga muža, koji je previše stradao za dobro i za mir svih nas, odbijao navalu javne pakosti i nezahvalnosti mahnitoga stoljeća, ma i ne bilo to silom ni oružjem ili strijelama potvore, nego ja samo ovim svojim svjedočenjem vojujem, ako sam po čemu zvan za ovako veliku zadaću i ako ne donosim koliko golemu toliko plodnu povodu svoj mršavi talent, da suzbijem nepravdu suvremenika razmatranjem istine. U zajednici s bratom Jurjem proveo sam dugo vremena u istom državništvu, ali bijah također dugo vremena odvojen od njegove sreće. Kralj Ivan Zapolja, izložen zlobi i izdajstvu svojih pristaša i ugrožavan neprestanim ratovanjem s protivnicima i s nezasitnošću Turaka, koje se nije moglo udobrovoljiti nikakvim darovima, ostavljen sa msebi između loših prijatelja i bijesne mržnje neprijatelja, ni dana ne bi mogao vladati da mu nije pomogao Juraj Utišinović. Zaista se kraljevina po smrti kralja Ivana ne bi mogla nadati nikakvom miru, dapače zbog sporazumijevanja s Nijemcima mogla je pasti pod tursko okrutništvo, da nije bilo Jurjevih savjeta, nastojanja, brige i mudrosti. Bio je pomiritelj između stranke kralja Ferdinanda i one kralja Ivana, uvijek nastojavši o dobru zemlje. Svi priznaju da bi bez njegove državničke mudrosti, bez njegove energije i bez njegova ugleda Ugarska i Transilvanija postale plijen Turaka.

BARTOL GEORGIJEVIĆ: Nismo li sada, izgubivši brata Jurja, vladarskoga kardinala, odmah izgubili i Temišvar? Neka tuguje Ugarska, neka plače Sedmogradska, neka se čuva Poljska, Litva, Rusija, Pruska, Moskovija, Dacija, Danska, Gotska, Norveška i Švedska. Ista će sudbina stići i Austriju, Moravsku, Šlesku, Češku, Sasku, Njemačku, Englesku, Škotsku, Španjolsku i Francusku. A neka se ne nadaju boljem ni Rim ni Mleci s čitavom Italijom. Dao Bog da se sve to sretnije svrši nego što ja predviđam.

JURAJ UGRIN: O životu brata Jurja sudit će buduća pokoljenja. Uvjeren sam da će ona ispraviti nepravdu koju su mu učinili za života i posvetiti njegovu mučeničku smrt. Navik on živi ki zgine pošteno.

NADDEKAN MIRKO VEGEDI: U dvorcu brata Jurja u Vinici našao sam poslije njegove smrti kamen s uklesanim natpisom: omnibus moriendum est, svatko mora umrijeti. Umjesto spomenika taj sam mu kamen dao postaviti na grob.

JURAJ HORVAT: Da bi se za ovo okrutno ubojstvo opravdao pred Europom, Njegovo najsvetije katoličko Veličanstvo Ferdinand, kralj Rimljana, Ugarske, Češke, Dalmacije, Hrvatske etc., kleveće sada pokojnoga kardinala brata Jurja i pripisuje mu svaku vrstu krivovjerja i opačine. U tome toliko pretjeruje da se i sam papa Julije tome čudi.

PAPA JULIJE: Je li moguće, kako bez dokaza tvrde kleti ubojice, da bi redovnik, svećenik, biskup o kome se svagda znalo da je čestit, pobožan, savjestan, sada najedanput u posljednja dva mjeseca svoga sedamdesetogodišnjega života zločincem postao?

JURAJ HORVAT: Nožem, sabljom i strijelama ubijen je redovnik Juraj, kardinal. Poslije njegove smrti u Ugarsku i Transilvaniju prodiru različita krivovjerja. Svojom je smrću Juraj pokazao koliko je još bio potreban kralju, Crkvi i svekolikom kršćanstvu. Živio je Juraj u ovom našem vremenu u kojemu se živi od danas do sutra, u kojemu se s krvlju ruča i s krvlju večera i u kojemu svatko krvave zalogaje žvače.

PJESNIK: Tu leži čovjek iz Hrvatske, koji
za svojom zvijezdom u svijet pošao je,
pred licem Božjim sad pravedan stoji.

Dr. fra Stjepan Vučemilo, provincijal

Riječ zahvale

Preuzvišeni oče Biskupe, cijenjena gospodo, braćo svećenici, sestre i dragi prijatelji!

Riječ *HVALA* mala je riječ, ali je vrlo značajna i vrlo potrebna u našem životu. Riječ je to koja se, nažalost, zna i zaboravljati, i ne izreći tamo gdje je treba reći, pa to i boli.

Mi večeras iz svega srca izričemo topli HVALA — najprije Gospodinu Bogu, od koga nam dolazi svako dobro, da smo mogli doživjeti ovaj značajan dan; značajan za sve nas, a posebno za mjesto Miljevce i za miljevačku župu.

Zahvaljujemo Gospodinu Bogu što je iz našega hrvatskoga naroda digao snažna muža Jurja Utišinovića, koji je u svoje vrijeme, kako smo čuli na ovoj akademiji, igrao neobično veliku ulogu ne samo na crkvenom, već i na rodoljubnom, političkom i vojničkom planu u ondašnjoj srednjoj Europi.

Hvala svima od kojih je došla ideja da se u prigodi 500. obljetnice njegova rođenja postavljanjem spomenika u rodnom mjestu oživi uspomena na njega, a još više onima koji su radili na ostvarenju te ideje...

Hvala svima koji su Župniku pomagali u ostvarivanju ovoga pothvata, bilo novčano, a bilo svojim radom: svakako i u prvom redu njegovim i našim Miljevčanima, posebno ovim najvjernijima, pa akademskom kiparu Kruni Bošnjaku čije je djelo poprsje Jurja Utišinovića.

Fra Stjepan Vučemilo, provincijal, zahvalio je svim gostima

Zahvaljujem predstavnicima crkvenih i građanskih vlasti koji su svojim prisustvom uzveličali ovu akademiju; našem šibenskom biskupu mrgr. Josipu Arneriću, koji je otkrio spomenik i koji se i u drugim zgodama vrlo rado nađe na Miljevcima, drugim svećenicima te predstavnicima drniške općine u osobi predsjednika i tajnika Komisije za odnose s vjerskim zajednicama.

Hvala predavačima: fra Josipu Soldi, fra Jurju Domšiću, pavlinu; prof. Anđelku Mijatoviću, dr. Anti Sekuliću i svima nama dobro poznatoj novinarki Smiljani Rendić. Hvala i novacima s Visovca i svim miljevačkim mladima. Hvala i onima koji se tamo pred župskom kućom trude da nas pogoste onako »po miljevačku«.

Na kraju koristim ovu prigodu i za to da se zahvalim svim našim Miljevčanima, posebno onim dobrovoljcima, koji su nam pomagali obnovu župske kuće. Nažalost, nismo je uspjeli do danas sasvim završiti, da bi i nju, obnovljenu, danas blagoslovili. Ali neće proći mnogo vremena, pa ćemo i to u ime Božje učiniti. Topli hvala svima koji su pomagali na njezinoj obnovi.

Završavam s riječima koje bi, vjerujem, da je ovdje među nama, sigurno izrekao naš sv. otac Franjo, a te su: Blagoslovljen da si, Gospodine moj, zbog današnjeg dana, koji nam je Tvoja dobrota dala doživjeti i koji je bio tako lijep, sadržajan, veseo i bogat! Hvala!

Iz Miljevačke knjige dojmova

Živio Miljevački vjerni narod u čestitosti i bratskoj ljubavi! Čestitam i marljivom radu i molitvi vječnom Bogu za blagoslov!

M. Matošić, Split

Sve najbolje pohvale na uspješno organiziranoj proslavi petstoteobljetnice rođenja kardinala Utišinovića.

I. Jadreško, Metković

Sretne smo što smo posjetile ovu crkvu.

Trećoredice s Krapnja

Šesdeset hodočasnika iz Imotskog na Visovcu za dan Franjevačke svjetovne zajednice i angažiranih kršćana sa zadovoljstvom navraća na Miljevce upravo u vrijeme održavanja koncerta s prepunom crkvom. Srdačno čestitamo Miljevčanima!

Fra Kruno Bekavac

Povodom franjevačke godine navratili smo na Miljevce i posjetili novootkriveni spomenik. Hvala na svemu!

Grgo, Vodice

Došle smo posjetiti naše Miljevce i dragu Gospu Visovačku.

Matija Kaleb, Metković

Bože, daj ovoj župi kiše!

Potpis nečitljiv (Sutradan pala dobra kiša, op. V. P.)

Smiljana Rendić

Kardinalovi radosni dani

U subotu 22. svibnja predvečer *Juraj Utišinović* vratio se u zavičaj po četvrti put. Tri je puta došao u rodni kraj za svoga zemaljskoga života iz Ugarske, gdje je bio pavlin i biskup i državnik; tri je puta pohodio zemlju svog rođenja, kojom se uvijek i svugdje ponosio tvrdim ponosom hrvatskog plemića. Sad je došao četvrti put, u čistom, tvrdom, plemenitom brončanom liku, postavljenom na spomen pred župskom crkvom Miljevaca, župe svoga rodnog Kamička.

Župljani »sedam sela miljevačkih« okupili su se oko spomenika brata Jurja. Sedam sela: »sedam kapetanija«, zvao ih je Stjepan Radić, i pamte taj naziv Miljevčanci, ponavljali su ga ponosno i te subotnje večeri, okruživši spomenik kao narodnim kolom. Župska crkva Imena Isusova, obnovljena, obasjana suncem miljevačke visoravni, doimala se kao tvrđava uzdignuta u čistim, strogim, jednostavnim oblicima.

S vrha bijelog pročelja župske crkve lepršа na vjetru grimizni barjak s likom brata Jurja. Grimizni, jer Juraj Utišinović, (»dijete Hrvatske«, bijaše kardinal Svete Rimske Crkve. Nad ulaznim vratima župske crkve, slika brata Jurja naslikana prema njegovu starom portretu u Trakošćanu (bio je rođak Draškovića Trakošćanskih, po svojoj sestri Ani, majci biskupa zagrebačkog, poslije kardinala nadbiskupa kaločkog Jurja grofa Draškovića Trakošćanskoga). Oko slike vijenac i cvijeće. Na zvoniku kraj crkve, državna zastava SR Hrvatske. Ispod nje na bijelom zidu zvonika golema brojka 500 od žutih električnih žarulja. Pet stotina godina od rođenja *»brata Jurja roda hrvatskoga«.*

Na zelenoj tratini pred župskom crkvom spomenik. Bijelo kameno pravokutno postolje, na njemu brončano poprsje, rad akademskog kipara Krune Bošnjaka, izliven u ljevaonici Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu. Crte lica čiste, stroge, s izrazom mirne nepopustljivosti. Pavlinski habit, biskupski prsni križ. Na postolju natpis: »Kardinal fra Juraj Utišinović, pavlin, Kamičak, 24. IV. 1482. — Erdeljski Biograd, 17. XII. 1551. o 500. obljetnici rođenja župa Miljevci«. U osam riječi i dva datuma, jedan život o kojemu je ovisio udes Europe na turskoj međi. U jednoj brojci i pet riječi ,izraz pamćenja: živa Crkva pamti povijest svojih utjelovljenja. Uz postolje pri zemlji uspravna, velika kita grimiznih karanfila.

U tišini sunčane modrine odjekuju riječi brata Jurja u glasu fra Gabrijela Hrvatina Jurišića. On čita najprije u latinskom izvorniku, zatim don Slobodan Štambuk, župnik Supetra na Braču u hrvatskom prijevodu pismo brata Jurja biskupa velikovaradinskog i upravitelja Erdelja, kralju Ferdinandu Habsburškom ,pismo pisano u rujnu 1551., kojim brat Juraj *traži od kralja da oslobodi kmetove,* »i da svoje javno pismo o toj stvari smjesta po prvom tekliću pošalje na sve strane, da doznaju svi staleži i redovi da će se Vaše Veličanstvo za to pobrinuti; da se i Bog po toj seljacima vraćenoj slobodi lakše ublaži.« To se pismo ne spominje ni u jednoj od 87 točaka optužnice protiv brata Jurja, kojom je kralj Ferdinand pokušao pred Papom opravdati Jurjevo ubojstvo. Ali pravi razlog ubojstva bilo je to pismo, taj zahtjev da se kmetovima sloboda *»vrati«* kao oduzeto im naravno pravo, a ne tek *»podijeli«* kraljevskom milošću kao povlastica. U XVI. stoljeću u staleškoj državi jedan jedini čovjek usudio se postaviti takav zahtjev: Juraj Utišinović, pavlin, biskup i plemić hrvatski. Ubijen je tri mjeseca nakon tog pisma. Sad je čitanjem upravo tog pisma počela proslava 500. obljetnice njegova rođenja u njegovoj rodnoj župi.

Odjekuju davne riječi, pisane prije 431 godinu u Transilvaniji, u glasu fra Gabrijela Hrvatina na Miljevcima, u starom kraju hrvatskoga rodovskog plemstva Utišinovićâ i Martinušićâ, obitelji oca i majke brata Jurja. Uspravni u zvuku tih riječi koje su prve u kršćanskom svijetu razbile optiku povlaštenih klasnih interesa, stoji biskup šibenski msgr. Josip Arnerić, provincijal redodržave Presvetog Otkupitelja fra Stjepan Vučemilo, fratri visovački i drugi, braća iste Redodržave stare i viteške, kojoj su korijeni u patnji puka hrvatskoga pod zulumom turskim. Stoje upravni u krugu puka kršćanskoga, što je kao prsten okružio spomenik brata Jurja. Stolje i predstavnici općinske vlasti: Božo Lapić, predsjednik i Đuro Perlić, tajnik Komisije za odnose s vjerskim zajednicama Izvršnog vijeća Skupštine općine Drniš.

Nakon čitanja pisma brata Jurja o oslobođenju kmetova, čita se odlomak iz Crkvenjaka, drevni tekst iz Starog Zavjeta, glas pravedne hebrejske mudrosti koju je Crkva primila i prenosila stoljećima ugradivši u sebe njezinu živu riječ. Riječ pisanu negdje u Judeji dva ili tri stoljeća prije Krista, riječ živu danas u životu Crkve. Onda biskup J. Arnerić otkriva spomenik i govori o bratu Jurju, o značenju njegove hrabrosti za Crkvu danas, o kršćanskoj i hrvatskoj vedrini njegova lika. To su bile ključne riječi biskupova govora: *»kršćanska i hrvatska vedrina«.*

U crkvu svi ulaze u procesiji. Na oltaru velika slika brata Jurja, rad akad. slikara *Bruna Bulića:* redovnik u bijelom pavlinskom habitu i crvenom kardinalskom plaštu, s biskupskim štapom u ruci, uspravan na stijeni; lice i tu jasno i tvrdo s onim karakterističnim izrazom mirne i vjerne nepopustljivosti. U pozadini na slici tvrđava na vrhu brijega (Kamičak). Na oba oltara grimizni karanfili.

Mladi glasovi pjevaju miljevačku himnu:

Sedam sela miljevačkih
prostrlo se na ravnici,
korijen dubok uhvatilo
u kamenu i litici.
Drevni pređi uvijek bjehu
ponos rodu hrvatskomu,
u Imenu Isusovu
vjerni Bogu velikomu.

Slijevaju se mladi glasovi s crtama Jurjeva lika na slici u istom izrazu. Župnik fra Vinko pozdravlja zbor, spominje kako se Juraj Utišinović sad vratio u zavičaj po četvrti put. Čitaju se zatim pozdravni brzojavi i to samo neki, jer za sve nije bilo vremena. Brzojav kardinala državnog tajnika Casarolija u Papino ime; brzojavi nadbiskupâ metropolitâ: zagrebačkog msgr. Franje Kuharića i splitskoga msgr. Frane Franića; brzojav vrhovnog poglavara Reda Manje Braće fra Johna Waughna; brzojav dvojice magjarskih zanstvenika i književnika, dra. Györgya Lissáka i dra. Lászla Szabóa. Prvi je pisac romana »Zlatna zmija« o bratu Jurju. Taj je roman 1970. rasprodan u Budimpešti u tri dana, a u Erdelju se čita prelazeći iz ruke u ruku; kar-

Otkrivanje spomenika 22. svibnja 1982.

dinal prvostolnik ugarski László Lékai poslao je Ivanu Pavlu II. jedan primjerak tog romana preko Državnog Tajništva Njegove Svetosti. Papa je piscu poslao apostolski blagoslov. László Szabó, pavlinski bratim s pravom nošenja pavlinskog habita, doktorirao je radnjom o bratu Jurju. Obojica su pisala o bratu Jurju i u župskom listu »*Miljevci*« (što ga je također pokrenuo župnik fra Vinko). Tu je dr. Lissák iznio kako je otkrio kosti brata Jurja u prostu drvenom sanduku iza glavnog oltara katedrale svetog Mihovila u Erdeljskom Biogradu (Alba Julia), kamo ih je bio pohranio siromašni erdeljskobiogradski biskup *msgr. Arom Marton, confessor fidei;* i kako je nakon duga truda, i uz pomoć kardinala nadbiskupa ostrogonskoga Lékaia uspio postići (1979.) da se smrtnim ostacima brata Jurja dade dostojan grob u istoj katedrali, između grobova sina i supruge Ivana Zapolje, kralja Jurjeve vjernosti. I dr. Lissák i dr. Szabó željeli su doći na miljevačku proslavu brata Jurja, ali dr. Lissák iznenada je morao u bolnicu, a dr. Szabó pozvan je ove godine u Austriju na kongres o pavlinskom redu, pa nije mogao doći k nama jer iz Magjarske može se u jednoj godini putovati u inozemstvo samo jedan put.

Nakon pročitanih brzojava, pet predavanja, a među predavanjima čitanje pisma i pjesme Mirka Validžića (odsutnog zbog bolesti), te izvedba recitala po II. činu drame »*Čovjek koji je došao iz Hrvatske*« od T. J. H. Mara (izveli novaci s Visovca). Predavače je predstavio prof. fra Gabrijel Hrvatin Jurišić, koji je i ravnao cijelom proslavom skladno i odmjereno. Prvo predavanje držao je prof. *fra Josip Ante Soldo* o povijesti toga kraja uz rijeku Krku, postojbine knezova Nelepića koji su bili od istoga starog hrvatskoga rodovskog plemstva kao i Utišinovići. Drugo predavanje održao je *fra Juraj Domšić,* prior pavlina iz Kamenskoga, o pavlinima u Hrvatskoj. *Prof. Anđelko Mijatović* govorio je o zbivanjima u Hrvatskoj u doba Jurja Utišinovića, a *dr. prof. Ante Sekulić* o Jurju Utišinoviću kao tragičnog graditelju povijesti. Konačno, pisac ovih redaka govorila je o tome što bi se potvrdilo kanonizacijom Jurja Utišinovića (ideju te kanonizacije već je nabacio u Mađarskoj spomenuti dr. Gyorgy Lissák, pa je bilo uputno da se o tome progovori i u Jurjevu zavičaju). Moglo se činiti da je cijeli program ponešto predug, ali vidjelo se da punoj crkvi svijeta to nije bilo predugo: ozbiljna i ponosna pozornost župljana »sedam kapetanija« miljevačkih održala se skladno do kraja, do kasne večeri. I ne samo pozornost starijih, nego i mladeži i djece. Na koncu se pjevala hrvatska nacionalna himna »Lijepa naša«. Pjevajući svi su stajali kao svijeće.

Po završetku tog malog simpozija o bratu Jurju pučko veselje trajalo je do kasno u noć. Župnik je to skromno nazvao »zakuska«. A bila je zapravo prava večera, obilna i srdačna: pred župskom kućom dugi stolovi za župljane, a biskupu šibenskom, ocu rededržavniku, dvojici spomenutih predstavnika općinske vlasti i drugim uglednicima iskazana je mila skromna počast: večera za njih postavljena je u jednu još nedovršenu prostoriju župske kuće u obnavljanju. Kruh za to slavlje ispekle su Miljevke. Kruh »ispod peke«, bijel, sa zlatnom korom, velike okrugle pogače kruha kao mala sunca. Divimo se tom kruhu, tim velikim okruglim oblicima, okusu što miriše suncem na kamenu; pa nam kažu: »*Miljevke su od starine glasovite po svome umijeću miješanja kruha*«. Od starine... Ovakav isti kruh blagovao je brat Juraj kroz devet prvih godina svoga života. Od starine, možda još od vremena starih hrvatskih vladara, ovakav isti kruh, veliki bijeli krugovi od brašnova cvijeta, mirisi, blagoslovljeni. A pečena janjetina mirisala je cvijećem i travama miljevačke visoravni. Rekao nam je jedan od tri župnika iz Slavonije, koji su iz ljubavi na spomen brata Jurja došli na miljevačku proslavu: »Kako miriše ovo janje, puno je mirisa bilja ovoga kraja«. I opet se vraćala u sjećanje starina, neprekidno živa u kulturi prehrane: mirisno meso janjeta davnih južnohrvatskih proljeća, blagovano u miru od kralja i plemstva i puka u doba kad »*biše vesela sva zemlja, jere biše puna i urešena svakoga dobra, i gradovi puni srebra i zlata, i ne bojaše se ubogi da ga izji bogati...*«

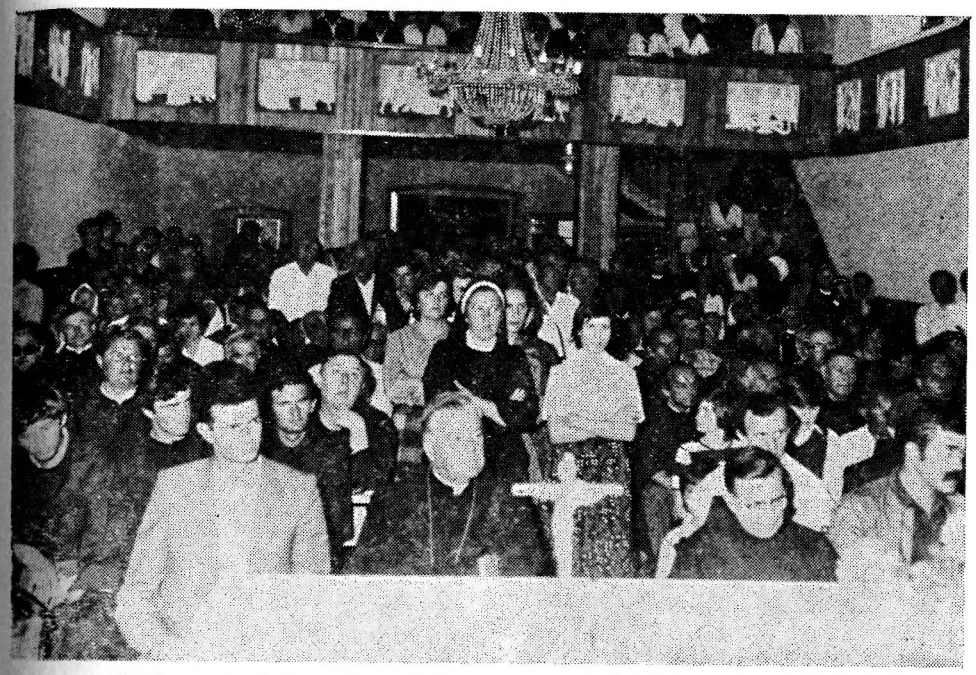

Svečana akademija je održana 22. svibnja u crkvi Imena Isusova

I možda se i brat Juraj, koji se na dvoja vrata svoga erdeljskoga dvorca u Szomosujváru potpisa kao sin hrvatskoga roda, blagujući pečeno janje sjećao se mirisa sunca i bilja svoga zavičaja, možda je i on katkada mislio kao slavonski župnik te večeri, da je miris južnohrvatskog janjeta »drukčiji«.

Dugo u noć pjevali su mladi Miljevčanci i Miljevke za stolovima punim blaga Božjega: skladno, ponosno, u znaku »kršćanske i hrvatske vedrine«. A na nebu su se vidjele zvijezde, čiste, sjajne, potresno jasne. Kad dolaziš iz gradske industrijske magle, koja ti krije zvijezde godinama, silno je jak doživljaj toga zvjezdanog neba na visoravni, tih jasnih zvijezda ponovno viđenih, tih zvijezda vazda istih, na kojima je ostao pogled brata Jurja u njegovu hrvatskom djetinjstvu.

Ujutro, u nedjelju 23. svibnja, na franjevačkom otočiću *Visovcu na Krki* uz samostan gdje su bili grobovi Utišinovića, koncelebrirana misa pod borovima za hodočasnike franjevačkoga Trećeg reda iz cijele splitske metropolije. Došli su tim hodočašćem proslaviti 800. obljetnicu rođenja svoga svetog oca Franje. Došli su iz Splita, Dubrovnika, Šibenika, Makarske, Omiša, Metkovića, Sinja, Imotskoga — petnaest je punih autobusa došlo i još mnogi privatnim automobilima. Ukupno, oko dvije tisuće osoba. Prije mise zaokružili su u procesiji otočićem. Fra Karlo Jurišić govorio je o svetom Franji, o franjevcima u Hrvatskoj. Spomenuo je kako u nas nema biskupije koja u svojoj povijesti ne bi imala franjevca za biskupa; naveo je riječi Petra Grgeca, jednoga od utemeljitelja hrvatskog katoličkog laikata u prvoj polovici ovoga stoljeća: »Da nije bilo franjevaca, sva bi se Hrvatska mogla vidjeti sa zvonika zagrebačke katedrale!« Govorio je prije mise i brat Maksimilijan, mladi predsjednik Trećega reda u Hrvatskoj, koji je došao iz Zagreba. Koncelebriranoj misi predsjedao je biskup šibenski msgr. J. Arnerić, koji je u propovijedi naglasio: »Kad bismo

svaki dan molili Očenaš ozbiljno i sabrano, razmišljajući o svakoj riječi, bogatiji bi i skladniji bio naš kršćanski život.« Cijelo to trećoredsko hodočašće na Visovac bilo je u znaku jačanja franjevačkih kreposti, navlastito kreposti bratske ljubavi. Osobito dirljivo, franjevački toplo, dojmila se uputa duhovnika Trećeg reda na koncu mise: »A sad, kad nam je sveta misa okrijepila dušu svetom pričešću, okrijepit će nam tijela bratski objed, pa neka zaista bude bratski. Pazite da nijednom bratu ni sestri ne uzmanjka ni jela ni pića, nego tko je ponio sa sobom više, neka podijeli s onima koji su možda ponijeli manje. Za biskupa i redod žavnike te druge goste objed je bio u velikoj blagovaonici samostana. I zvonila je živa, mlada, franjevačka pjes-

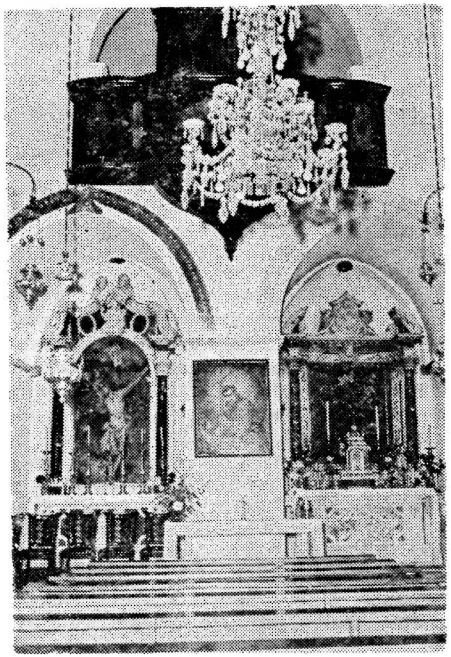

Na veću slavu Božju. Prije sam za mnogo godina bila priprosta građevina i gotovo mi bio uništen visoki strop, a sad za uprave oca Pavla Nikolića iz Šibenika — godine 1725. — njegovom marljivom brigom dižem se još ljepša

(Latinski natpis na crkvi u Visovcu.)

ma za cijeloga objeda: *»Visovačka Gospe, Tebi hvala. Ti si sebi misto odabrala!«* Pjevalo se to i drugo, radosno, skladno. Poslije objeda franjevačko slavlje pod borovima. Zatim su nekoji hodočasnici pošli s Visovca na Miljevce, gdje je proslava brata Jurja trajala cijeli dan. Miljevke su taj dan dočekivale dolaznike mašući im na pozdrav onim pogačama svoga lijepog kruha.

U jutarnjoj mlijevačkoj koncelebriranoj misi propovijedao je *don Slobodan Štambuk*, župnik Supetra na Braču i urednik lista »Bračka Crkva«. Odmjeren, ozbiljan, odlučan, ponosno vedar bio je govor don Slobodana, Bračanina, u toj župskoj crkvi Imena Isusova na miljevačkoj visoravni: govor o danima običnog života kad nema radosti izvanrednih kršćanskih proslava, danima »kad nije jednostavno sklopiti ruke i moliti se Bogu«, kad u običnosti i trudu treba graditi »kršćanski ja« nasljeđujući »ponosnog Isusa, vjernog Isusa«, »ne dopuštajući da ti kažu da si bolestan zato što vidiš«. U molitvi vjernih molilo se i za nevjerujuće, »da u našim licima i našim životima prepoznaju Isusa«. Očenaš su svi pjevali uzdignutih raširenih ruku u prekršćanskom stavu molitve.

Popodne su se oko spomenika brata Jurja opet okupili župljani svih »sedam kapetanija« miljevačkih: Bogatića, Brištana, Kaočina, Karalića, Drinovaca, Ključa i Širitovaca. Tih sedam sela ima nešto više od 500 kuća i s nešto više od dvije tisuće duša. Kraj mukotrpan od vjekova, izdržao je i Turke. Crkva Imena Isusova sagrađena je odmah po oslobođenju od Turaka (1699.), zvonik uza nju tek 1878., crkva sv. Pavla i njezin zvonik na mjestu stare crkve 1912., a župska kuća 1844. Sve je to sada obnovljeno nastojanjem župnika i trudom

vjernika ove župe, bilo da žive na Miljevačkoj visoravni, bilo da su raspršeni po cijelome svijetu. I ponosni su na to i župnik i župljani s pravom. Vidi se iz njihovih riječi, iz njihova držanja da su svjesni kako je ta obnova crkvenih zgrada samo izraz žive Crkve, koja traje u vremenu skladna, ponosna i plodna. O živoj Crkvi, o dragim zapamćenim likovima miljevačkih ljudi vjere i dostojanstva kršćanskoga najviše je govorio *dr. fra Karlo Jurišić* u svom popodnevnom predavanju. Govorio je o posljednjem kralju hrvatskog roda Petru Svačiću, za kojega neki povjesničari smatraju da se možda rodio u tom kraju; o kardinalu Jurju

Misno slavlje 23. svibnja vodili su don Slobodan Štambuk i fra Gabrijel Jurišić

Utišinoviću, biskupu i državniku ugarskom, i Marku Mišljenoviću, banu hrvatskom također iz XVI. stoljeća, koji su se obojica rodili u tvrđavi Kamičak; o pedeset fratara Miljevčanaca u posljednjih 300 godina, o danas živućih pet fratara i pet redovnica rođenih u ovoj župi. Od pokojnih fratara s Miljevaca spomenuo je fra Karlo tri provincijala: *fra Lovru Lovrića*, provincijala redodržave Presvetog Otkupitelja nakon pada Mletačke Republike (1800—1803.); *fra Miju Vranjkovića*, provincijala franjevačke redodržave albanske (umro 1818.) i *fra Petra Grabića*, koji je kao nijedan drugi redovnik provincije Presvetog Otkupitelja, bio njezin redodržavnik šest puta († 1963.). I nizala su se u izlaganju fra Karlovu još i druga imena: *fra Petar Bačić*, pisac pobožnih i povijesnih djela, odgojitelj i profesor u Sinju († 1931); *fra Andrija Skočić*, krsnim imenom Simeon, sin pravoslavnih roditelja, koji je kao dijete »često dolazio na Visovac, zavolio fratre, učio knjigu, postao fra Andrija, dobri svećenik († 1771.); *fra Paško Bačić* stariji, župnik u Stankovcima, gdje je i umro 1858. u 42. godini života, pa mu subraća franjevci stavište na grob ploču s latinskim natpisom: *»Živio je kako je propovijedao, umro je kako je živio, to jest u Gospodinu i s Gospodinom«*. I dodali fratri u natpisu za putnika i namjernika: *»Pogledaj, pa i ti čini tako po njegovu primjeru«*. I još je fra Karlo spomenuo *fra Luiđa Jurenovića*, jednog od 55 župnika miljevačkih kroz posljednja tri stoljeća, koji je u svojoj kući držao svoju privatnu *pučku školu*, a bio je i *pučki liječnik;* i časne sestre Miljevke: *Imeldu Jurić-Gverić* iz Brištana, prvu vrhovnu poglavaricu Kongregacije dominikanki († na Korčuli 1924.) i *Rožu Lovrić* iz Širitovaca, vrhovnu poglavaricu šibenskih franjevki od Bezgrješne, († (1976.).

Sjala je u tim imenima sva *vjekovna vjernost miljevačka*, ponosna, plemenita, nepopustiljiva. Rekao je don Slobodan u jutarnjoj propovijedi: »Na tvrdu se i oštru stijenu namjerio onaj koji htjede dirnuti im u srce«. Ta mirna tvrdoća vidjela se na licima vjernikâ »sedam kapetanija« okupljenih u slavlju oko spomenika brata Jurja. Licu na spomeniku umjetnički je instikt Krune Bošnjaka dao istu plemenitu, mirnu ponosnu tvrdoću.

Metkovci sa svojim župnikom fra Matom Gverićem na Miljevcima 23. svibnja 1982.

Šibenske franjevke od Bezgrješne, nerazorivo mirne i ljubazne, dvorile su slavljenike kroz oba dana, skladne, marljive, jednostavne. Tri stoljeća postoji u Šibeniku njihova zajednica utemeljena po Pravilu samostanskog Trećeg reda sv. Franje, za pomoć potrebnima molitvom, pokorom i djelima milosrđa. O njihovoj utemeljiteljici, majci Klari (*Mari Žižić* iz sela »ispod Promine«), zapisano je u staroj samostanskoj »Knjizi uspomena«, pisanoj lijepom bosančicom, da je kroz svih 25 godina redovničkog života »kako jedna svića siala«. Vidjeli smo tu sjaj u očima, u očima njezinih kćeri na Miljevcima. Kasno uvečer, kad smo krenuli na odlazak pozdravljajući u tišini spomenik brata Jurja pod jasnim zvijezdama, dvije su nas od njih ispratile, neumorne, sretne. Jedna od njih . Karmela, rođena Miljevka, ima 69 godina života i 47 godina redovništva. U tim zadnjim oproštajnim časovima govorila nam je o pokojnom župniku miljevačkom fra Luiđu, blagoslivajući njegovu uspomenu: on joj je osvijetlio redovničko zvanje gradeći u duši djevojčice vjeru otaca, vjeru tvrdu i plementu.

(GK, 13. lipnja 1982. st. 6—7)

Mladi idu u skupinama, odrasli u dvoje, starci ostaju sami.

(Švedska poslovica)

Jedna se ruka ni u moru sama ne može umiti.

Narodna poslovica

Don Slobodan Štambuk

Propovijed na misi 23. V. '82.

Drage sestre i draga braćo!

Puno ste jučer čuli. Vjerujem da je dosta toga ostalo ne samo u vašim ušima nego u prvom redu u srcima. Međutim, život teče dalje. Vrijeme ide. Dani će i dalje brojiti 24 sata. Ne samo dani svečanosti nego i dani običnosti, ne samo dani i sati provedeni u ovoj dragoj crkvi ovdje, ili kod svetog Pavla. Ne samo dani pjesme: »Kriste, u tvoje ime sad smo ovdje svi . . .«, ne samo pjesma »Danas smo sretni mi . . .« nego, doći će dani, tu su, s nama su dani i obični i sivi, kada ostajemo samo sa sobom, sami u svojim obiteljima, kada dečki i dečkice idu put Drniša učiti ljudsku mudrost, susrećete se s drugim ljudima . . . U tim danima — što će sve ovo u praksi života značiti? Jer, priznat ćete, svečanosti su lijepe, svečanosti su drage, one nas dižu, one nam pomažu, one nas osokoljuju. Ali — običan život je najvažniji! On je glavnina i zapravo sadržaj života, jer, ako baš hoćete za usporedbu, čovjek ne može

Hodočasnici iz Omiša oko spomenika 23. svibnja 1982.

živjeti ako se najede samo na nekoj gozbi jednom ili dvaput godišnje. On živi svakodnevnim uzimanjem hrane. Za tu svakodnevicu, za tu običnost života, za taj naš »kruh svakidašnji« posudio sam u dragog svetog Petra riječi koje neka zazvuče u vašim ušima i u vašim srcima:

»Braćo! Prestanite se čuditi... požaru koji bjesni među vama da vas iskuša! Naprotiv, radujte se što ste dionici u Kristovim patnjama, da se mognete radovati i veseliti i u čas kad se objavi njegova slava! BLAGO VAMA AKO VAM SE IZRUGUJU ZBOG KRISTOVA IMENA, JER TADA DUH SLAVE, DUH BOŽJI, POČIVA NA VAMA! NITKO OD VAS NEKA NE TRPI KAO UBOJICA ILI KAO LOPOV, KAO ZLOČINAC ILI ONAJ KOJI SE MIJEŠA U TUĐE POSLOVE! AKO TRPI KAO KRŠĆANIN, NEKA SE NE STIDI, VEĆ NEKA HVALI BOGA TIM IMENOM!« *(I Petrova 4, 12—16)*

U stilu ovih riječi prvoga Pape nudim vam i jednu pjesmu što je napisa pjesnik Juraj Jurjević pod naslovom »POD SVOJOM ZASTAVOM«:

Ja sam uvijek ostao onaj svoj ja,
Stopostotno barem ako ne više,
Himna se moja pjeva i sunce moje nezasjenjeno sja,
I kada sijeva i kada grmi i kada lijevaju kiše.

Mnogima sam se zbog toga zamjerio,
Ali sebi i svojim idealima nikada ne,
Na tvrdu i oštru stijenu se namjerio
Onaj, koji htjede dirnuti mi u sne.

Ništa nisam izgubio, jer sebe nisam izgubio,
Pljačkali su mi predsoblja, ne mogavši otključati glavni stan,
Pa da me je netko i lišio mene ne bi me ubio,
Tà to bi tek bio moj pravi rođendan!

»Ja sam uvijek ostao onaj svoj ja!« Ovo, dragi Miljevčani, ovo uz slavlje jednog čovjeka-redovnika-biskupa koji stopostotno ostao od Kamička pa sve do kardinalskog šešira i do svoje mučeničke smrti »stopostotni ja«! Da i vi budete uz »svoj ja«, da taj vaš kršćanski »ja« dade smisla vašoj kršćanskoj smjelosti, vašoj kršćanskoj vedrini, vašoj kršćanskoj vjernosti, vašem kršćanskom smislu držanja Božjih zapovijedi! Da taj vaš »ja« bude uz poštivanje Božjeg zakona zasađenog u srcu svakoga od vas, da to ne izgubite, da na to ne zaboravite, da uvijek ostanete sa svojim »ja«! Na krštenju smo obilježni znakom vode i Duha Božjega, da ta voda nikada ne presahne! Čelo nam je obilježeno krizmanim uljem Duha Svetoga, da to ulje nikada ne presuši, nego da svugdje, a ma baš svugdje(!), ostane trajni znak, potreban, jasan, otvoren pred svakim i u bilo kojoj prigodi! U tom slučaju, dragi moji Miljevčani i Miljevčanke, mi ćemo slaviti povijest, ali će povijest biti i naša! Jer tužno i ružno bi bilo slaviti samo povijest, ružno i tužno bi bilo slaviti samo prošlost ako stvarnost ne bi imala svoj dobar i pravi nastavak! Od samih uspomena i od prošlosti ne može se živjeti! Život mora poznavati svoj tijek, život mora imati svoje »sada«, naš sada, naš danas!

Pjevački zbor Gospe od Zdravlja iz Splita oko spomenika na Miljevcima 23. svibnja 1982.

Za tebe, drago dijete, to mora postati jasnoća! Jer i na tvoje malo i mlado srce još neiskvareno i slabašno, pokucat će nevjera, pokucat će izrugivanje radi tvoje mladenačke vjere, pokucat će problem, ti već dijete moje, moraš misliti koje si boje; da i ti već, dijete, moraš »ostati onaj svoj ja«, onaj ponosni ja, veliki kršćanin u malom tijelu, kršćanin koji ima veliki duh, veliku vjernost svome velikom Bogu!

Dragi mladići, drage djevojke, ostanite uvijek »onaj svoj ja stopostotno barem ako ne više«, neka se vaša kršćanska pjesma — himna uvijek pjeva, naše sunce neka uvijek nezasijenjeno sja i kada sijeva, kada grmi sa strane na vašu vjeru i kada vam se ljudi žele narugati zbog vjere i kada nije jednostavno sklopiti ruke i moliti se Bogu i kada nije jednostavno reći »Hvaljen Isus« — tada neka tvoj život bude jedan HVALJEN ISUS! Neka svatko sretajući tebe sretne Isusa, istinitog Isusa, poštenog Isusa, radišnog Isusa, ponosnog Isusa, vjernog Isusa! Da po tebi čovjek sretne Boga, a ne da sretne kukavicu i izdajicu! Dragi mladi svijete! Nisu samo Miljevci postavljeni na vjetrometini i slijeve i s desne strane, i s juga i sa sjevera, nego je u prvom redu vaš mladi život postavljen na tešku vjetrometinu i nije lako izdržati i ustrajati! Možda ovdje da, ali čim izađete iz crkve nije lako Bogu svome ostati vjeran! I ovdje, za vas, dragi mladi, dobro dođe Petrova riječ: »Nitko od vas neka ne trpi kao ubojica ili lopov, kao zločinac ili kao onaj koji se miješa u tuđe

poslove! »To ne! To nemojte! Ali ako treba nešto pretrpjeti radi Božjeg Imena, radi oznake kršćanina, neka vam to ne bude teško, budite na to ponosni, budite svima u tome jasni da svatko u vama prepozna karaktere, čelike i kamen tvrdi, a ne kukavice, ne izdajice, ne one koji se boje izraziti pred drugima da u Boga svoga vjeruju! Da, da, »ja sam uvijek ostao onaj svoj ja, stopostotno barem ako ne više . . .« I ti dragi mladi čovječe, i vi drage i simpatične djevojke, nemojte zaboraviti da u vama mora živjeti simpatično i drago kršćanstvo kojega se na laku ruku ne odričemo, jer ako se odlučite odreći svojega kršćanstva vi se na svoj način odričete svojega imena i prezimena, svoje povijesti što je Bogom i Kristom, krštenjem i svim što se Božje zove označena.

Vi, dragi stariji, koji ste dali na svijet svoje potomstvo, i vi morate »ostati onaj svoj ja« u vašim kućama, ne samo na kamenu, ne samo po slikama obješenim na zidovima vaših kuća, nego vi sami morate biti djeci svojoj živa slika svjedočanstva o živome Bogu! Vaša ljubav međusobna, ljubav oca i majke, mora biti vašoj djeci najveći dar, najveći poticaj, velika jasnoća i bistrina kako biste djeci svojoj bili kamen-stijena čvrsta, dobar temelj na kojem će graditi svoju blagoslovljenu budućnost.

*

Nego, jer svi mi dosta volimo priče, evo vam jedne priče ispričane od glasovitog engleskog pisca fantastičnih romana. On se zove Herbert George Wells (1866—1946), a njegova fantastična priča nosi naslov »Zemlja slijepih«. Glavni junak je Nunez. On dospijeva u jednu zgodnu, divnu, cvijećem nakićenu i izvanredno uređenu dolinu. Sve skladno, dotjerano, ali najednom se susreće s ljudima, tvorcima te ljepote i blagostanja koji su — slijepi! U očnim šupljinama oni imaju — prazninu! Nunez njima tumači kako »vidi lijepotu cvijeća«, govori im kako »vidi da su sve lijepo izgradili i dotjerali«. Međutim, te ljude, slijepce, posebno zabrinjava njegova tvrdnja da — »on vidi« Njihovi liječnici sastave komisiju koja će posebno pregledati došljaka, kako bi — ozdravio. I odluče — za njegovo ozdravljenje treba mu odstraniti oči!

Draga moja braćo i sestre! Zemlja, kugla zemaljska i njezini ljudi, sa svim svojim krvima i ratovima — često je zemlja slijepih! Ne daj da ti itko izvadi oči! Ne puštaj nikome tu čudnu operaciju i ne dozvoli da te uvjeri kako si bolestan — zato jer vidiš! Ne dozvoli da ti netko kaže kako si stvarno bolestan zato što Boga svoga priznaješ i u njega vjeruješ!

Ne dozvoli da ti u praksi življenja netko iskopa oči, reci mu da su ti potrebne oči duha kako bi pravo cijenio ljepote svijeta i vjeka, ljepote srca i duha! Da su ti za pravo shvaćanje povijesti potrebne te oči kao i oči tijela, da su ti potrebne oči srca, potrebne oči savjesti, potrebne oči s kojima ćeš vidjeti vrijednosti života! Neka ti ostanu oči tamo gdje su, ovdje gdje su, ovdje gdje se i sada nalaze! Cijeni savjest, moli se Bogu da ustraješ vjeran i Bogu i čovjeku! Ostani sa svojim bojama, cijeni svoju zastavu, i čuj što ti ponovno poručuje papa Petar: »Ako tko od vas trpi kao kršćanin, neka se ne stidi, već neka hvali Boga tim Imenom!« Ako se s puno ponosa i spremnosti odlučite i na možebitna trpljenja zbog kršćanskog imena, blago vama, jer ste shvatili da dobro vidite, da dobro čujete, da dobro razumijete i da ste odlučili pošteno živjeti! Bog vam u tom, ne prelakom, nego često puta u preteškom poslu bio uvijek na usluzi i pomoći! Amen!

Vjerničke molitve

koje su moljene na svečanoj misi 23. svibnja u crkvi Imena Isusova

1. Gospodine, ovih smo dana ovdje u ovoj župi slavili jednoga uzornog sina našega dragoga hrvatskog naroda, biskupa Jurja Utišinovića. Pet je dugih stoljeća prohujalo od njegova rođenja, a njegov svijetli lik i danas blista ne samo ovdje u rodnom mjestu nego u cijeloj domovini Hrvatskoj, u Ugarskoj, Poljskoj i drugdje. Molimo te, neka njegov svijetli lik nadahne sve nas da i mi svoj život upotrijebimo za vječne vrednote i da naš život bude svjetlo drugima, molimo te!

2. Za ovu župsku zajednicu, za svih sedam miljevačkih sela, da to budu sela i ljudi vjerni svome Bogu u praksi svoga običnog svakodnevnog života, molimo te!

3. Za obitelji naše ovdje na Miljevcima, za sve Miljevčane raspršene po cijelome svijetu, sve tamo do Kanade i Australije, za sve naše mile i drage, da budu uvijek svjesni da im se voda krštenja na čelima nije osušila nego da te priznaju svojim Bogom i učiteljem, molimo te!

4. Za dragi mladi svijet ove župske zajednice, da ispituju vrijednosti života s puno pažnje, da se ne odriču tako lako duhovnih vrednota, kako ne bi bili nikada postiđeni u prvom redu sami pred sobom i svojom vlastitom savješću, molimo te!

5. Gospodine, ovdje na Miljevačkom kršu stotinama godina žuljevite ruke seljaka kopale su ovu zemlju, marljive ruke uzornih žena radile domaćinske poslove. U novije vrijeme mnogi su se razišli, završili škole i fakultete, izgrađuju u lijepoj našoj Domovini bolji i ljepši život. Ali na ovom prostoru bilo je i mladića i djevojaka koji su se na poseban način htjeli Tebi posvetiti u svećeničkom i redovničkom životu. Daj, da mlada srca na Miljevcima osjete Tvoj poziv i da se velikodušno predaju Tebi u službu kao redovnici, redovnice i svećenici, molimo te!

6. Za zajednicu koja se okuplja u ove dvije crkve, zajednicu, koja pjeva, koja se moli, za njihova župnika da svi skupa u prvom redu svojim životom Bogu svome budu velika, divna i skladna pjesma, molimo te!

7. Ovdje u ovoj župi, a još više u okolici, ima ljudi koji ne misle kao mi, ima ljudi koji ne cijene duhovne vrednote koje mi cjenimo, ima ih koji drugačije misle. Gospodine, daj im svoga Duha i svjetla, da gledaju Tvojim očima i da u našim licima i u našem životu prepoznaju Tebe, molimo te!

8. A svim našim pokojnima što čekaju zov uskrsnuća pod grobnim pločama uz naše dvije crkve ili počivaju bilo gdje po svijetu u vječnosti, ti Gospodine, milostiv budi, grijehe im oprosti i primi ih u svoju vječnu svjetlost i radost, molimo te!

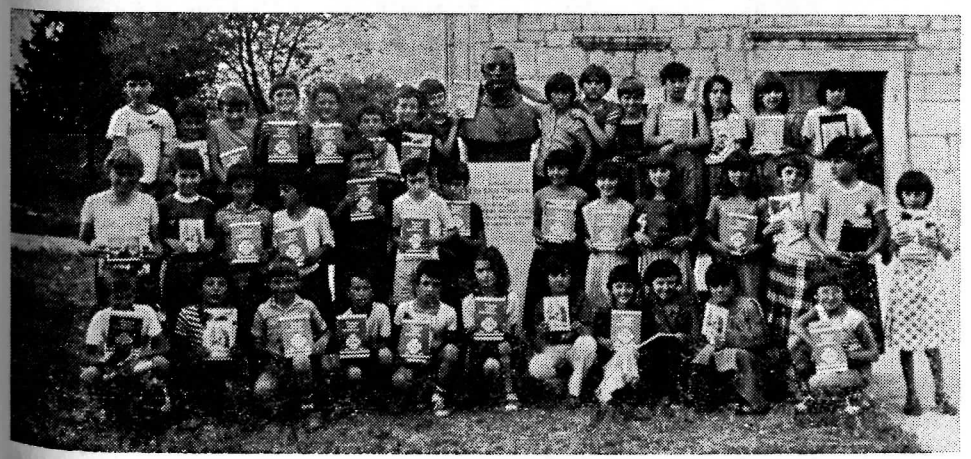

Na dan prve ispovijedi djeca su dobila nagradne knjige

Dr. fra Karlo Jurišić, OFM

Visovac franjevačka kolijevka

»Gda videl sem tebe vu toj dolini,
Srčece, duša i dah mi je stal...
Ja mislim da tebe hrvatskom rodu,
Kaj biser, dragi Bogek je dal!«

(Visovačka knjiga dojmova)

Kršćanski hodočasnici s juga Lijepe naše!

Sljedbenici sv. našega oca Franje i prijatelji njegovih sinova!

Predraga braćo i sestre!

Dadoše mi nalog, da vam pri ovome povijesnom susretu prikažem kratku povijest ovoga čarobnog otočića, ali »ja ne znam govoriti!« (Jer 1, 6) i ne znadoh početi, pa otvorih prvu knjigu svijeta i namjerih se na početak *Knjige izlaska:*

> »Faraon izda naredbu svemu svom narodu: Svako muško dijete, koje se rodi Hebrejima, bacite u Rijeku! Na životu ostavite samo žensku djecu!
>
> Neki čovjek od Levijeva koljena ode i oženi se djevojkom Levijevkom. Žena zače i rodi sina. Vidjevši kako je krasan, krila ga je tri mjeseca. Kad ga nije mogla više sakrivati, nabavi košaricu od papirusove trstike, oblijepi je smolom i paklinom, u nju stavi dijete i položi ga u trstiku na obalu rijeke. Njegova sestra stane podalje da vidi što će s njime biti« (Izl 1, 22; 2, 1-4).

Uvjeren sam da vi znate sve o tome djetetu, kako ga je iz košare na Rijeci izvadila faraonova kći, dala mu ime Mojsije (Izvađen iz vode) i odgojila ga. Taj čovjek iz plemena Levijeva kasnije postade *vođa naroda* svoga: prvi zakonodavac i najveći smrtnik, što ga je rodio narod izabrani.

Ovaj se otočić zove *Visovac,* a nije visok! Nekada se zvao *Bila Stina,* a danas na njemu sve zeleno! Ja ga stoga ne bih zvao ni Visovcem, ni Bilom Stinom, nego bih ga radije nazvao *Košarom ili Kolijevkom* na Rijeci.

Naša majka *Franjevačka provincija presv. Otkupitelja,* koja se sa svojih 13 samostana i 80 župa širi od Zrmanje do Neretve, od Dinare do mora, ovdje rađa i povija svoje sinove, koje joj vi, kršćanski roditelji, dajete. Ovdje ih u *ovoj Božjoj košari* na rijeci Krki od raznih faraona krije — kao kvočka piliće svoje — punu godinu dana, godinu novicijata, i onda ih vodi dalje kroz druge samostane, dok se kao *mladi leviti* ne popnu na oltar i tako postanu novozavjetni Mojsiji vođe naroda svoga...

Evo ovdje na Visovcu, ova Provincija, kojoj ste vi danas dragi gosti, ima svoj *novicijat od 1568.* te već 414 godina u ovoj kolijevci na rijeci oblači svoje sinove u smeđu haljinu sv. Franje i veže ih bijelim pascem s tri uzla: siromaštvo, poslušnost, čistoća — tri uzla, koja doduše žuljaju ljudsku narav, ali s njima stoji i pada naš redovnički život!

I skoro *svaki fratar* naše Provincije jest *visovački Mojsije:* izvađen iz ove vode, iz ove košare, s ove Rijeke, i odavle se uputio dalje — k ovcama novoga doma Izraelova.

* * *

A sada čujte *kratku povijest* ove naše franjevačke kolijevke, koju nitko drugi, nego ruka Božja postavi ovdje na ovome jedinstvenom mjestu lijepe naše domovine Hrvatske. Jer, kad ste ga jutros neki po prvi put vidjeli s visine, u vama su ostvareni stihovi, što ih je izrekao putnik iz sjeverne Hrvatske, kad je Visovac ugledao prvi put:

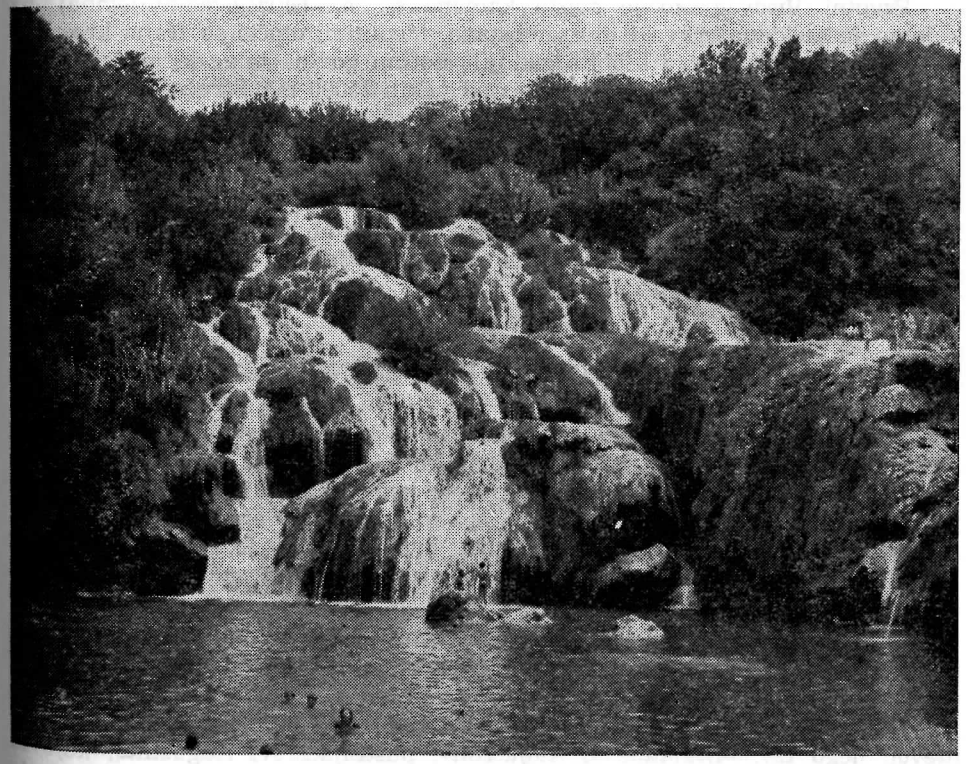

Skradinski buk

»Gda videl sem tebe vu toj dolini,
Srčece, duša i dah mi je stal...
Ja mislim da tebe hrvatskom rodu,
Kaj biser, dragi Bogek je dal!«

1. VISOVAC I NJEGOVA PRIRODA

Visovac je otočić na rijeci *Krki,* koja izvire poviše Knina ispod Dinare, teče 75 km i uvire u more kraj Šibenika. Nalazi se nasred Visovačkog jezera, koje je ovdje dugo 3,5 km, široko 750 m i duboko 60 m. S jedne i s druge strane dižu se visoravni, visoke 200 i više metara, na kojima između slikovitih naših sela strše ruševine utvrda hrvatskih plemića i velikaša: na lijevoj, drniškoji strani *Kamičak, Bogočin* i *Ključ,* a na desnoj, skradinskoj *Rogovo, Babin-grad* i *Kula od uzdaha.* Okolina Visovca i u vodi i na kopnu ima bogatu floru i faunu. U njegovu jezeru uz druge ribe živi posebna vrsta pastrve: *visovačka pastrva* (Salmo Visovacensis Talea), koja može narasti i do 10 kg, a od 1949. tu živi i umjetno ubačeni šaran. (Iznad Roškog slapa živi zlousta pastrva (Salmothimus obtusirostris Krkensis, Karaman), jedina na svijetu!)

Prvotni Visovac bio je doista kamena stijena (škriljevac-miljevina), na kojemu je sazidana crkva i dio samostana. Međutim, otočić su fratri kroz stoljeća širili nasipanjem, a osobito zadnjih stotinu godina tako da je danas dug oko 150, širok 100 m, te ima površinu od nekih 15000 m^2. Stručnjaci su izmjerili da se Visovac nalazi *46 m nad morem,* te na 43-51-43 geografske širine i 13-38-21 geografske dužine.

Kolike su njegove prirodne ljepote vidi se i po tome, što je poznati hrvatski zemljopisac *Ivan Hoić* (1850.—1921.) na svih pet knjiga svoga velikoga zemljopisa Evrope prije sto godina na početku ispod lika Evrope donio minijaturnu sliku našega Visovca (*Slika iz općega zemljopisa,* I-V, Matica hrvatska, Zagreb 1888—1900).

2. PRVI SPOMEN I PRVI STANOVNICI

Visovac se prvi put spominje *1345.* kao otok bez posebnog imena. A spominje ga hrvatsko-ugarski kralj *Ljudevit Veliki,* muž naše Bosanke Elizabete, kćeri bana Stjepana Kotromanića, koja je kao kraljica iz zavjeta napravila raku sv. Šimuna Bogonosca u Zadru, što je i danas jedan od najljepših spomenika hrvatske kulture. Ljudevit Veliki, dakle, 1345. u jednom pismu knezu Budislavu Ugriniću Bribirskom daruje *castrum Rog et insulam,* tj. grad Rog (udaljen odavle par km) i otok.

Prvo njegovo poznato ime spominje se oko *1400.* na latinskom kao *Lapis Alba,* tj. *Bila Stina* (usp. V. LAGO, *Memorie,* II, 1870, 43—433: *»Billastina, ossia Pietra bianca«*).

Prvi poznati stanovnici ovoga otočića bili su redovnici, ali ne naši franjevci, nego tzv. *»Eremitae s. Augustini«,* pustinjaci sv. Augustina, koji su nastali kao i franjevci također u Italiji sredinom 13. st. Ne zna se točno, kada

su se augustinci nastanili u ovome tihom kutiću naše zemlje, možda već oko 1350. Oni su na ovoj Biloj Stini sagradili crkvicu i mali samostan, te ih posvetili apostolu naroda sv. Pavlu. Zbog toga se otok dugo zvao *Insula s. Pauli* — Otok sv. Pavla. Na otočić su augustince smjestili i dugo ih pomagali hrvatski velikaši Šubići i Nelepići. Ali kada su ovi propali, a u naše zemlje počeli prodirati Turci, augustinci su oko 1440. napustili otočić na Krki, pa preselili na jedan mali otočić na moru kraj Korčule. Tako je Visovac ostao pust, ali — ne zadugo!

3. FRANJEVCI NA VISOVCU

Augustinci su, dakle, pobjegli s Visovca zbog Turaka, a franjevci su došli iz Bosne na Visovac također zbog Turaka. Bilo je to *oko 1445.* Visovac je tada bio vlasništvo Martinušića-Šubića, pa ga je dobila za miraz Ana Martinušić-Šubić, kad se udala za Grgura Utišinovića, oca glasovitoga Jurja Utišinovića, hrvatskog kardinala, kome je jučer u susjednoj našoj župi *Miljevcima* otkriven *spomenik* u prigodi 500. obljetnice njegova rođenja (1482.—1982.). I tako su franjevci došli na Visovac, ostali su na njemu sve do danas — kroz dugu i burnu povijest od blizu 550 godina!

Kada je *1522.* pao Skradin u turske ruke, i visovački su fratri potpali pod *tursku vlast.* U doba mira franjevci, zaštićeni raznim turskim pismima, a osobito ahdnamom cara Mehmeda Fatiha (1463.) mogli su slobodno vršiti obrede i djelovati među svojim pukom. Samostan se polako razvijao, pa je *1568.* na prijedlog provincijala Bosne Srebrene fra Martina Kosovića (rodom iz Zaostroga) Visovac proglašen *novicijatom* provincije, i to je uz male prekide ostao sve do danas.

Visovački su fratri u prvome redu uredili *dušobrižničku službu* na svome prostranom području, jer u doba Turaka drugih samostana na istom području i nije bilo. Tako su 1623. imali *devet župa,* koje su se prostirale od Like i Velebita na sjeverozapadu sve do rijeke Cetine na jugoistoku.

Turci u gradovima nisu trpjeli biskupe, pa su tako *skradinski biskupi* u prvoj polovici 17. st. živjeli na Visovcu, jer su i sami bili fratri: fra Antun Požežanin (1613.—1625.), fra Toma Ivković (1625.—1642.) i fra Pavao Posilović (1642.—1647.).

Ali, fratre su na Visovcu sve više stali uznemirivati Turci, koje su morali ne samo prevoziti, nego ih kao nepoželjne goste često gostiti najbiranijim jelima i pićima, a oni im za dobročinstvo uzvraćali najgorim zlom. Čujte *slučaj* što se desio *1609.* Turci su došli na Visovac i naredili da ih fratri časte; kada su se najeli i ponapili, onda su naredili da ih na obalu prevezu *fra Stipan Skopljak* i jedan mladi đak. Kad su došli nasred rijeke, obojicu ubiše i baciše u rijeku (Mandić, *Monumenta,* 70).

Naročito su bili zli skradinski Turci, dok su drniški bili bolji, jer je tamo zapovijedao Halil Hodža, dobar i pobožan čovjek, koji je bio prijatelj fratara. Stoga je gvardijan fra Luka Kačić 1616. počeo graditi novi *samostan* u Kobljači na drniškoj strani. Međutim, nije ga uspio dovršiti, a njegove zidine i danas svjedoče što su sve visovački fratri morali pretrpjeti kroz 177 godina turskog robovanja! A najviše su pretrpjeli u kandijskom ratu (1645.—1669.).

4. BIJEG U ŠIBENIK

Franjevci za vrijeme Turske vladavine bili su svjesni da su vođe naroda. Stoga su budno pratili političke prilike i gledali svaku prigodu, kako bi oslobodili narod. Tako su na početku kandijskog rata *1647.* visovački gvardijan *fra Mijo Bogetić i fra Nikola Ružić* sa seoskim knezovima svoga područja sklopili *ugovor s Mlečanima,* da će dignuti narod na ustanak, svrgnuti Tursku i priznati mletačku vlast. Slijedeće 1648. g. doduše Drniš je bio oslobođen, ali ga Mlečani nisu mogli zaštiti, pa su se Turci odlučili osvetiti po tursku. Stoga su iste godine fratri s narodom bili prisiljeni pobjeći pod mletačku vlast u Šibenik, a bilo je 16 svećenika i 6 đaka. Prije bijega su iz samostana i crkve iznijeli sve dragocijenosti, u prvom redu sliku Gospe Visovačke, a onda zazidali sve prozore i vrata. Visovac je ostao pust. Ali, ne samo to. Mlečani držeći se svoje lude taktike, da se Turci ne bi ušančili na Visovcu, zapale i poruše i crkvu i samostan, a Turci oduzeše zemlje visovačkog samostana.

U dugim i krvavim ratovima 17. st. ubijeno je sedam visovačkih fratara, *a fra Miju Penavića Turci živa na kolac nabiše.* To se dogodilo u Kakmi kod Vrane.

5. POVRATAK NA VISOVAC

Pet godina nakon bijega visovački su fratri uspjeli u Šibeniku kod *sv. Lovre* osnovati *novi samostan (1654.),* koji su zvali: »Novi visovački samostan bosanskih fratara«. Uvijek su, naime, sanjali, kako će se vratiti na Visovac.

Rat je svršio 1669. i mir sklopljen 1671. tako da je Drniš s Visovcem opet došao *pod Turke.* Iste godine Turci Visovac dadoše na dražbu i kupi ga Alija-efendija.

U Šibeniku je fratrima bilo tijesno. S druge su se strane osjećali daleko od naroda. Stoga su se nakon 24 godine odlučili vratiti na Visovac. Ali kako, kada im je i samostan i crkva u ruševinama, a na Visovcu drugi gospodar? Ipak, stadoše činiti molbe i na bosanskog pašu, i na samoga sultana u Carigradu. Molbe uspiju. Turci su uvidjeli, da im zemlja bez naroda i radne snage ne vrijedi ništa. Stoga su dali opću amnestiju, i to najprije fratrima, da se oni vrate, a kad narod vidi da su se vratili njegovi svećenici, vratit će se i on!

Sultan Mehmed IV. 10. ožujka 1672. iz Drinopolja izda *ferman,* kojim naređuje, neka se fratrima vrati sve što je bilo njihovo i neka se oni slobodno *vrate na Visovac.* Tako i bi. Jedni fratri ostadoše u Šibeniku, gdje je i danas naš samostan, a drugi se vratiše na Visovac pod novim gvardijanom fra Stipanom Turčićem i stadoše ga dizati iz ruševina.

Poslije velike pobjede kršćanske vojske nad Turcima kod Beča 1683. nastao je veliki Bečki ili Morejski rat (1684.—1699.). U tome je ratu bila oslobođena i Slavonija i Dalmacija. Karlovačkim mirom 1699. Visovac je pripao mletačkoj Dalmaciji. Tada je počela temeljita i duga obnova Visovca, koja se nastavila sve do naših dana. (I danas vidite, da se krov obnavlja, a to znači: ovdje ostati i dalje živjeti!).

6. DANAŠNJA CRKVA I SAMOSTAN

Ova današnja arhitektura, koju vidimo na Visovcu, u sebi sadrži, makar fragmentarno, svoju dugu i veliku povijest.

Iz doba augustinaca (14—15 st.) sačuvala se njihova stara crkvica, danas *sakristija,* i u klaustru stupovi i kruna od bunara. Mjesto stare crkvice sv. Pavla fratri su sagradili veću gotičku crkvu, u koju su *1576.* smjestili *Gospinu sliku,* koju su donijeli iz Sutjeske. Tijekom vremena slika je dobila novo ime: Gospa Visovačka.

Poslije oslobođenja od Turaka fratri su 1694. crkvu produžili i dali joj novo pročelje sa zabatom i kipom sv. Franje nad vratima. Godine 1728. sagradili su i novi *zvonik.* Ova crkva kao malo koja ima dva glavna oltara: Gospin iz 1721. s kopijom slike Gospe Visovačke (1679.) i oltar sv. Križa s propećem, za koji je — kažu — Meštrović rekao, da bi dao sva svoja djela za nj! U istom 18. st. podignuta su i ostala četiri oltara: Sv. Franje (1751.), Sv. Paškala (1751.), Sv. Ante (1779.) i Sv. Kate (1765.), koji je 1936. gvardijan i veliki ljubitelj Visovca fra Ćiro Vrcan (umro 1968.) pretvorio u oltar sv. Josipa. Orgulje potječu iz 1771.

Crkva je bila puna grobova fratara i uglednih krajišnika, a osobito serdara Ivića, Nakića, Marasovića i Mijića.

Visovac, samostanski bunar (1755.)

Srednji dio *samostana* građen je u 18. st., a novi započet 1905. Bunar s baldekinom 1755. napravio je fra Petar Petrović iz Vrlike i za žbuku upotrebio više tisuća jaja.

7. ZNAMENITI LJUDI

Visovačka tišina kroz stoljeća je služila redovnicima sv. Franje koliko za osobno uzdizanje u krepostima, toliko i za rad na dušobrižničkom, pa i na kulturnom polju. Iz niza mnogi zaslužnih visovačkih fratara ističemo samo nekoliko imena iz posljednja tri stoljeća, od kojih su se neki odlikovali svetošću života, a drugi književnim radom.

a) Redovnici sveta života:

1. *Fra Pavao Silov,* stariji († 1730.) iz Rupa, pokopan u ovoj crkvi, čije je tijelo poslije mnogo godina nađeno cijelo.

2. *Fra Jakov Pletikosić* († 1769.) iz Vaćana, hodočasnik u Palestinu; narod je k njemu neprestano navaljivao na Visovac; želeći više mira premjesti se na Vrh Brača, gdje umre na glasu svetosti.

3. *Fra Petar Baćić* († 1931.) s Miljevaca, odgojitelj i profesor u sjemeništu u Sinju, pisac prvoga priručnika za Treći red »Rukovet serafinskog cvića« (1884.) i divnoga molitvenika »Pravilo kršćanskog života«, te autor mnogih crtica iz hrvatske povijesti. Umro na Visovcu na glasu svetosti.

b) Književni radnici:

1. *Fra Toma Babić* († 1750.), pisac pučke knjige »Cvit razlika mirisa duhovnoga« (1726.), zvane »Babuša« i drugih djela.

2. *Fra Gašpar Vinjalić* († 1781.), povjesničar.

3. *Fra Jozo Banović* († 1771.), pisac propovijedi.

4. *Fra Stipan Zlatović* († 1891.), koji je sa svojim djelom »Franovci Države prisvet. Odkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji« (Zagreb 1888.) postao otac povijesti naše provincije.

8. ZNAMENITI PREDMETI

Kroz skoro 550 godina svoje povijesti visovački su fratri nabavljali različite predmete: za crkvu, samostan, knjižnicu. Mnogo je toga propalo, ali se dosta i sačuvalo. Od toga se danas ističe ovo:

1. *Knjižnica:* između više tisuća starih i novih knjiga ističu se *tri inkunabule,* tj. prve tiskane knjige na svijetu (1452.—1500.). Među njima se nalaze *»Ezopove basne«,* koje je 1486. u Bresci u Italiji tiskao naš čovjek Dobrić Dobričević rodom s Lastova. Od te su se knjige sačuvala samo tri komada na svijetu: u Londonu, Oxfordu i na Visovcu.

2. *Arhiv:* u arhivu se nalazi mnoštvo starih spisa na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku, koji su važni za povijest ne samo fratara nego i naroda ovih krajeva. Među njima se napose ističe *620 dokumenata na turskom jeziku,* koji nam govore o teškoj povijesti u doba Osmanlija.

3. *Samostanska zbirka:* između više umjetničkih slika ističe se slika *Gospe Visovačke,* koja je 1576. donesena iz Sutjeske, 1648. prenesena u Šibenik zbog Turaka, a 1876. vraćena opet na Visovac, kada je proslavljena njena 300. godišnjica i tom prigodom držao povijesni govor preporoditelj dalmatinskih Hrvata *don Mijo Pavlinović* (1831.—1887.) ... Od drugih slika osobite je vrijednosti *»Sv. Franjo u molitvi«,* španjolski barok 18. stoljeća.

Od ostalih predmeta tu su srebrni kaleži, svijećnjaci, kandele itd. Zatim veoma vrijedne čipke, i na kraju *sablja Vuka Mandušića,* velikoga hrvatskog junaka rodom iz susjednih Rupa, o kome je pjevao i Njegoš u svom *»Gorskom vijencu«.* Zapravo, Njegoš tu svoju velebnu pjesan završava riječima: »A u ruke Mandušića Vuka — Biće svaka puška ubojita!«

9. VISOVAC — UVIJEK GOSTOLJUBIV

Posebna uloga visovačkog samostana kroz duga stoljeća bila je *prevažanje i primanje putnika,* i to uvijek bez naplate. Stoga narod ovoga područja visovački samostan smatra svojom kućom, jer ovo je kuća gostoljublja — prema zasadama kršćanskog katekizma o djelima milosrđa tjelesnog i duhovnog.

A i visovački je samostan sebi povjereni narod smatrao svojim narodom. Kada je *1733. izbila* kuga i s kugom *glad,* tada su visovački fratri svoje crkvene dragocjenosti u vrijednosti od *600 dukata* dali u zalog u Zadar, kupili žita i dijelili ga gladnom narodu, što je dolazio s obje strane rijeke Krke moleći pomoć. Kao uspomena na te dane ostao je običaj sve do najnovijih vremena, da je visovački gvardijan svake godine na *Veliki petak* narodu dijelio *kruh.*

Godine 1868. davno prije početka turizma u nas, visovački su fratri zaveli *Knjigu dojmova,* u koju se upisuju posjetioci i gosti ovoga samostana, a među njima je bilo i velikih ljudi, pa i okrunjenih glava.

Ali, na Visovcu je kroz povijest bilo i nepoželjnih gostiju, pa i u našem 20. st. Nakon prvoga svjetskog rata (1914.—1918.) Talijani su okupirali sjevernu Dalmaciju sve do Knina, pa su okupirali i Visovac. Ali, naša ga država nije tako lako dala. Što se dogodilo? Visovac je 1921. bio podijeljen na *dvije države:* na jednoj strani Italija s *karabinjerima,* a na drugoj Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca sa *žandarima.* I to je jedan znak koliko Visovac vrijedi. Srećom to stanje nije dugo trajalo, jer su se Talijani po rapalskom ugovoru morali odavle povući.

U vezi s proslavom kanonizacije prvoga hrvatskog sveca *sv. Nikole Tavelića* 19 .rujna 1970. u Šibeniku Visovac je posjetio kardinal *Paolo Bertoli,* koji je ostao zadivljen njegovom ljepotom. A poslije proslave u Šibeniku — na prijedlog biskupa msgra J. Arnerića — svi su hrvatski biskupi došli na Visovac i na njemu se zadržali četiri dana: tri dana imali su duhovne vježbe, koje im je držao poznati govornik biskup M. Škvorc, a četvrtoga dana su držali biskupsku konferenciju, preko koje su izabrali zagrebačkog nadbiskupa Franju Kuharića predsjednikom Biskupske konferencije Jugoslavije (mjesto kardinala Šepera, koji je prije dvije godine bio prešao u Rim). Taj kolektivni

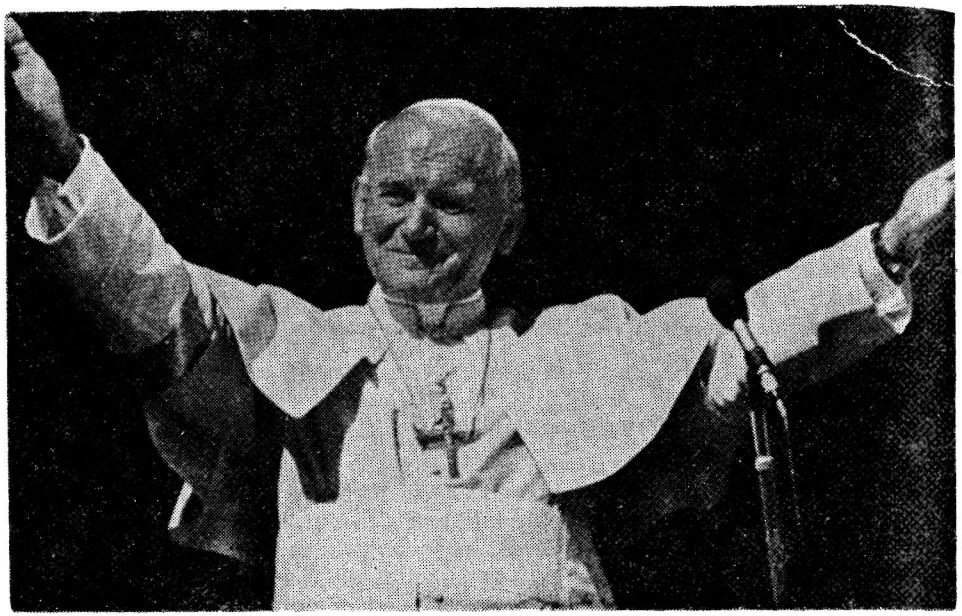

posjet hrvatskih biskupa bez sumnje je najznačajniji u povijesti visovačkih gostiju (Vjesnik Prov., 1970, 3—4, 164).

Ali ništa biskupi, ništa kardinali, ništa kraljevi! To su bili bar brojem, sve mali posjeti. Ali ovaj današnji posjet, ovaj veliki masovni posjet iz skoro cijele Južne Hrvatske, prvi kolektivni posjet braće i sestara Franjevačkoga trećeg reda i ostalih angažiranih vjernika iz Jadranske Hrvatske — danas prvi put u povijesti — to je najosobitiji posjet. Jer vi ste, naši današnji gosti ovoga Gospina otočića, vi ste cvijet naše vjere i naše nacije u Južnoj Hrvatsko!

ZAKLJUČAK

Pozivljem vas, da ostanete *vjerni vjeri, redu i narodu* — šireći svugdje oko sebe smisao životnoga djela sv. Franje, koji je on izrazio u svom pozdravu: *Pax et bonum — Mir i dobro!*

Preporučam vam da se molite za ovu košaru Božju na ovoj vodi hladnoj, da bi se u njoj odgojilo što više novozavjetnih Mojsija novih sinova sv. Franje, koji će u budućnosti biti duhovni vođe naroda svoga. I neka tako bude! Amen! Bože! Amen!

Literatura: S. ZLATOVIĆ, Franjevci, Zagreb 1888; Pomorska enciklopedija, 4, Zagreb 1957, 540—542; 8, Zagreb 1964, 115—116; J. A. SOLDO, Visovac (Vodič), Zagreb 1968; 2. izd. 1980; ISTI, Samostan Majke od milosti na Visovcu, Kačić, II/1969, 155—238; Miljevci, List župe Miljevci, 1—10, 1977—1982.

Gornje predavanje održano je na Visovcu 23. svibnja u prigodi hodočašća Trećeg reda i angažiranih vjernika splitske metropolije koje je organizirano uz proslavu 800. obljetnice rođenja sv. Franje Asiškoga. Predavanje je održano pred 1.500 hodočasnika. (op. Ur.)

Kardinalovi hodočasnici

PRVI POSJET MILJEVAČKOM KARDINALU POSLIJE OTKRIĆA NJEGOVA SPOMENIKA

Miljevci, 23. svibnja 1982.

Sutradan po otkriću spomenika, u prigodi jubileja sv. Franje Asiškoga na Visovcu je bilo hodočašće *Trećega franjevačkog reda* i drugih angažiranih vjernika iz splitske metropolije. Na povratku s Visovca dio hodočasnika (Makarska, Metković, Baška Voda, Lovreć, Imotski, Sinj, Šibenik, Vodice, Krapanj, Omiš, Split...) svratio se k crkvi Imena Isusova, da vidi tek otkriveni spomenik miljevačkom Kardinalu. U prepunoj crkvi, za vrijeme koncerta duhovnih pjesama, koje je izvodio VIS »Milovan« franjevačkih bogoslova iz Makarske, *fra Karlo Jurišić* je progovorio ovako:

Dragi hodočasnici, dragi Miljevčani, braćo i sestre!

Došli smo posjetiti Miljevce, jednu od četrnaest župa visovačkog samostana i jednu od 70 župa šibenske drevne biskupije.

Razlog našega posjeta jest 500. obljetnica rođenja Jurja Utišinovića, hrvatskoga kardinala, koji se 1482. rodio upravo ovdje na Miljevcima, pa mu je jučer pred ovom župskom crkvom njegova rodnog mjesta otkriven spomenik, djelo hrvatskog akademskog kipara Krune Bošnjaka, koji je rodom s Lovreća. (Drago mi je da vas mogu obavijestiti da se sada ovdje među lovrećkim hodočasnicima nalazi i majka našega kipara Bošnjaka. Starica je došla na Miljevce, da vidi svoga najmlađeg unuka, što joj se sinoć rodio ovdje pred crkvom Imena Isusova, a ime mu je »Kardinal Jure«!)

Jučer je ovdje otkriven spomenik hrvatskom kardinalu, a taj je kardinal djelovao kao biskup, vojskovođa i državnik u Ugarskoj i u Poljskoj, a umro u Erdelju (danas Rumunjska) gdje mu se i danas nalazi grob tako da je on povijesna ličnost evropskog značenja. Stoga se moramo veseliti, da je župnik ovoga mjesta u ovoj zagorskoj župi, koja nema ni asfalta, ni vodovoda, ni pošte pokrenuo akciju podizanja prvog spomenika kardinalu Jurju Utišinoviću.

Miljevci su župa, koja ima sedam sela, a njih je pok. Stipan Radić, kad je dolazio na Miljevce, nazvao »sedam kapetanija«. To su: Bogatići, Brištani, Kaočine, Karalići, Drinovci, Ključ i Širitovci.

Ova crkva Imena Isusova sagrađena je malo poslije oslobođenja od Turaka 1699, a zvonik 1878. Crkva sv. Pavla podignuta je na mjestu stare 1912. Obje su crkve ovih posljednjih godina temeljito obnovljene. Na području ove župe ima više kapelica. Župska kuća je sagrađena 1844. i ove godine obnovljena.

Međutim najveće bogatstvo Miljevaca jesu njihovi ljudi, i živući, i pokojni. Pa kao što je rimski pisac Kornelije Nepot († 24. g. prije Krista) napisao knjigu pod naslovom »De viris illustribus urbis Romae — O znamenitim ljudima grada Rima«, tako bi se mogla napisati i debela knjiga» De viris illustribus ruris Miljevci — O znamenitim ljudima sela Miljevaca!«

U ovom su se selu rodili, kako već znate: jedan hrvatski kardinal i jedan hrvatski ban: *kardinal Juraj Utišinović* (1482.—1551.) i *ban Marko Mišljenović* (banovao 1506.—1508.) Obadva su se rodila u gradu Kamičku, koga ruševine i danas strše nedaleko od nas na klisuri iznad Krke.

Ovo je mjesto uvijek bilo duboko religiozno. U blizini svoga samostana Visovca ono se oduvijek odlikovalo ljubavlju prema Bogu i posebnim štovanjem sv. Franje, kao i poštovanjem prema njegovim redovnicima, koji Miljevce pastoriziraju tolike stotine godina. Stoga su Miljevci kroz stoljeća dali mnogo redovnika i svećenika. Kroz zadnjih 300 godina znamo za imena *50-ak fravaca s Miljevaca.* A i danas ima živućih: *pet fratara i pet redovnica.*

Između pedesetak pokojnih miljevačkih fratara spomenut ćemo samo nekoliko njih, koji su se istakli životom i radom. To su u prvome redu tri provincijala, sva tri rodom iz Širitovaca:

Fra Lovro Lovrić (1740.—1813.), župnik i gvardijan, te provincijal naše provincije nakon pada Mletačke republike 1800.—1803.

Fra Mijo Vranjković (1770.—1818.), provincijal franjevačke provincije Albanije. Umro i pokopan na Visovcu.

Fra Petar Grabić (1882.—1963.), bio je provincijal šest puta, kao nitko u povijesti naše provincije. Od svih crkvenih lica u povijesti Miljevaca — poslije kardinala Utišinovića — fra Petar Grabić je bez sumnje najznačajniji. A ove se godine na 28. studenoga navršava 100. godišnjica od njegova rođenja, a

VIS »Milovan« iz Makarske na Miljevcima 23. V. 1982.

dogodine 20. obljetnica njegove smrti. Možda bi u vezi s time trebalo također nešto učiniti ovdje u njegovu zavičaju!

Od drugih miljevačkih fratara posebno se ističe svete uspomene *fra Petar Baćić* (1847.—1931.), o kome je bilo govora malo prije u predavanju na Visovcu, gdje je pokopan. Bio je odgojitelj i profesor naše gimnazije u Sinju, pisac nabožnih i povijesnih djela, sveta i uzorna redovničkog života.

Među miljevačkim fratrima posebna je pojava *fra Andrija Skočić* (1737.—1771.), dijete pravoslavnih roditelja iz Nos Kalika. Mali Simeon često dolazio na Visovac, zavolio fratre, učio knjigu i kao fratar uzeo ime fra Andrija i bio dobri svećenik.

Još bi spomenuo *fra Pašku Baćića,* starijega (1816.—1858.), zbog njegova groba u Stankovcima, gdje je umro kao župnik u 42. godini života. Braća fratri postaviše mu krasan natpis na latinskom jeziku, koji u izvorniku i u prijevodu glasi ovako:

SISTE GRADUM VIATOR
R. P. PASHALIS BACIC
SACERDOS ET PAROCHUS HIC
REQUIESCIT
QUI VIXIT UT DIXIT
OBIIT UT VIXIT
VIVIT UT OBIIT
ID EST
IN ET CUM DOMINO
ASPICE ET FAC
SECUNDUM EXEMPLAR
FF. MM. OBS. VIS.
GRATI ANIMI ERGO
XVI CALENDAS JULII 1858.
POSUERE.

USTAVI KORAK, PUTNIČE!
P. O. PAŠKAL BAĆIĆ
SVEĆENIK I ŽUPNIK, OVDJE
POČIVA.
ŽIVIO JE KAKO JE
PROPOVIJEDAO,
UMRO JE KAKO JE ŽIVIO,
ŽIVI KAKO JE UMRO,
TO JEST
U GOSPODINU I S NJIME.
POGLEDAJ I ČINI
PO NJEGOVU PRIMJERU.
VISOVAČKI FRATRI
ZAHVALNA SRCA DAKLE
16. LIPNJA 1858.
POSTAVIŠE.

Od 55 miljevačkih župnika kroz 300 godina posebno se ističe *fra Luiđ Jurenović* (1872.—1947.), rodom iz Promine, koji je kao župnik Miljevaca (1926.—1941.), kada država nije mogla na Miljevcima držati osnovnu školu, sam u svojoj župskoj kući držao školu i ujedno bio narodni liječnik. I danas ga se s poštovanjem sjećaju njegovi brojni učenici po svijetu i toliki koje je on liječio.

Miljevci su dali i veći broj časnih sestara. Između njih se posebno ističu dvije: *sestra Imelda Jurić-Gverić* iz Brištana, dominikanka, koja je postala prva Časna majka hrvatske kongregacije dominikanki. Umrla je 1924. na Korčuli u 54. godini života; i *sestra Roža Lovrić* iz Širitovaca, franjevka. Bila je vrhovna glavarica Franjevki od Bezgrješne u Šibeniku, gdje je i umrla 1976. u 89. godini života.

Pjesma i raspoloženje pred župskom kućom 23. svibnja 1982.

Na Miljevcima su se kroz stotine i stotine godina rađali veliki ljudi i velike žene: uzorni kršćani muževi i žene, svećenici, redovnici i redovnice, znanstveni radnici i pisci, provincijali, pa i kardinali... Ti veliki kršćanski ljudi ovdje su se rađali, jer su ovdje uvijek živjeli korjeniti kršćanski roditelji i korjenite kršćanske obitelji!

Eto, to i samo to: u današnje vrijeme ostati vjeran vjeri svojih otaca — poput naših slavnih pradjedova. Amen, Bože, Amen!

Malo je rijeka što se tiče prirodnih ljepota i po povijesnim znamenitostima koje se mogu usporediti s rijekom Krkom. Baš u vezi te znamenite dalmatinske rijeke povezan je život, običaji i općenito folklor miljevačkih sela. Taj prostrani kraj visoravni, koji se proteže od donjeg dijela planine Promine pa sve do skradinskog područja, dao je mnogo značajnih ljudi našega hrvatskog života i povijesti. Tu osobito treba istaknuti Jurja Utišinovića, čovjeka kojemu miljevački narod baš u onom mjesecu slavi 500. obljetnicu rođenja. Zaista, hvale vrijedan jubilej miljevačkog kraja, jubilej godišnjice rođenja narodnog junaka, rođenog u hrvatskom zamku Kamičku na rijeci Krki god. 1482.

(Radio Zagreb, I. program, 2. lipnja 1982. u 13,05 sati)

Darovi za spomenik

Svojim novčanim prilozima omogućili su podizanje spomenika kardinala Jurja Utišinovića.

Dali su:

po 10.000 din: Josip Arnerić, biskup; dr Stjepan Vučemilo, provincijal; AD; IM,

po 5.000 din: Pavlini, Kamensko; fra NN; VB; fra NB,

3.000 din: Ante Perišić pok Mile, Zagreb,

po 2.000 din: Ana Marijanović, Inđija; Branko Čipčić, Dubrovnik; don Slobodan Štambuk, Supetar; Zvonimir i Iva Čipčić; Ivo i Zvjezdana Kozić, Filip Jakov; don Stanko Jerčić, Selca; fra Ivan Savić, Perušić; Sestre Franjevke od Bezgrješne, Šibenik; Franjevački samostan, Imotski,

po 1.000 din: Ilija Martinović, Marijanci; Petar Malenica, Zagreb; Šime i Marica Badžim, Cambera; fra Šimun Janković, Rupe; Ivan-Đani Samodol, Zagreb; Iva Prlić, Zagreb; fra Frane Mirković, Studenci; fra Vice Lucić, Knin; fra Zvonimir Nimac, Dubravice: fra Stjepan Matić, Primorski Dolac; Mirko Škeljo; Ante Višić pok. Josipa; fra Milan Ujević, Zlopolje; fra Vitomir Štih, Vrpolje; fra Joso Grgić, Lećevica; Ante Ivić Ivičin, Split; Gojko Ivić Ivičin, Split; Mirkan Lovrić-Vukačić, pekar; fra Julijan Ramljak, Stankovci; fra Karlo Jurišić, Makarska; Ante Ivić Ivičin, Split; Gojko i Vesna Ivić, Split; Niko Vukorepa Čovin; Joso Mujan, Reken; Jere Bačić, Reken; Jakov Petrov, Metković; Jole Skelin Bićin; Vladimir Skelin Nikin; Mile Malenica pok. Mije, Zagreb; Petar Malenica-Maurić, Zagreb: Kata Mudražija, Dubravice; Joso Samac pok. Petra; Tomislav Sulje, Split; fra Tomislav Brekalo, Promina; Damir Vlaić Markov, Split; fra Mario Jurišić, Omiš; don Ivan Kevrić, Poličnik; fra Hrvatin Gabrijel Jurišić, Sinj; Zdenko Jurišić, Baška Voda; Ante i Slavka Čipčić, Č.S.U.; Stipe Nimac-Duško, Lišani; fra Ivon Samardžija, Gradac; fra Celestin Belamarić, Split; Vinko Jelčić, Metković; Frane Čipčić; Đanko Skelin, Drniš; Drago Skelin, Drniš; FIB, Split,

po 700 din: Božica Džanko, Zagreb,

po 800 din: Šime Skelin, Split,

po 600 din: Marija Brajčić, Podstrana,

po 500 din: Ivan-Čovo Vukorepa; Ante Lovrić, Dubrovnik; Luca Vrkić, Rijeka; Niko Puljić, Split; Anka Odak, Šibenik; Boris Odak, Zagreb; Mile Odak, Zagreb; Josip Karlo, Zagreb; Sestre Bosanke; Joko Vlaić; Ante Bašić Stipin; Božo Skelin, Šibenik; Šime Skelin, Zagreb; Ive Skelin, Zagreb; Vlatko Skelin, Zagreb; fra Petar Pletikosa, Šibenik; fra Dušan Domić, Split; dr. Anton Benvin, Rijeka; Nena i Drago Jakelić, Pokrovnik; Mato i Marija Previšić, Dubrovnik; Slavica Krakan, Drniš; Ante Malenica, Drniš; Ribardo Galić; Mate Grozdanić, Šibenik; Ante-Major Galić; Župski ured Promina, fra Srećko Vekić, Promina; Tereza Jadreško, Metković; Rajko Kulušić Stipin; Ratko Krstičević, Metković; Ive Grabić, Drniš; Jole Samodol Joskov; Mate Ivić Ivula, Knin; Ankica Novaković, Metković; Ivan Grabić, Split; don Šime Torbarina, Benkovac; Marija Trogrlić, Drniš; Nada Šakota, Metković; Jozo Vatavuk, Split; Ive Vatavuk Petrićev, Joška Parmać, Metković; A. Đ. Drniš; Krste Duilo † Ante.

po 300 din: Pešo Duilo pok. Nikole; Kata Barišić, Drniš; Marela Skelin, Drniš; Ivica Galić Pavlov.

Šime Bačić, Glenorgy, 100 dol; Obitelj pok. Ivana Malenice (Markićine) u njegov spomen 100 dol; Petar i Marica Lovrić, San Pedro, 200 dol; Mate Bačić, Toronto, 60 dol; Šime Bačić, Toronto, 60 dol; Branko Bačić, Mississouga 60 dol; Ivan Gverić, Mississouga 60 dol; Jakov Skelin, Missisouga 60 dol; Marica Leskur, Missisouga 60 dol; Ivan Braica, Mississouga 60 dol; Manda Bačić ud. Petra, Kambera 50 dol; Ante Gnječ, Kambera 50 dol; Tada Bebić, Metković 10 dol; Kaja Skelin, 50 dol; Ivica Vatavuk pok. Ante, 50 dol;

Fra Čiro Markoč, Frankfurt 1.000 DM; Ive Lovrić Seper, Šibenik 200 DM: Jakov Vlaić, Aachen, 200 DM; fra Rafo Begić, Berlin, 200 DM; fra ŠS 100 DM; fra Nediljko Šabić, 100 DM; fra Nikola Čurčija, 100 DM; Jelena Malenica, Nünberg, 50 DM; Vinko Samodol, 60 DM; Ive Duilo pok. Joke, 50 DM; Nikola Duilo Petrov, 50 DM; Ivica Grabić Grapićev, 50 DM; Jandre Galić, 30 DM;

NN 45 funti; Lovre Vatavuk 23 funte; Ratka Šostera, 240 franaka.

Pokoljenjima na spomen

Bi tisuću i devet stotina
Osamdeset i druga godina,
Misec svibanj, prolićna milina,
kad Hrvati podvig učiniše,
Kardinalu bistu napraviše
Slavnom Juri Utišinoviću,
Orlu surom i najboljem tiću,
Na Miljevcim kraj Drniša grada;
Zaboravu on prkosi sada.
Jure dični državnik je bio
Pavlin, biskup uvik za boj čio,
Što zla silna Turcim nanosiše,
Al' ni Njemcim ništa ne praštaše,
Hrvatskim se rodom ponosio,
Pronoseć mu slavu širom svita!
Evo sada nakon petsto lita
Hrvati mu dužni ne ostaše,
Prid povišću obraz osvitlaše,
Dokazaše da za ponos znaju,
Tuđe štuju, a svoje ne daju!

»Spomeniče, ništa ti neznano!
Višnjim Tvorcem tebi sve je znano,
Deder bolnom Rapsodu priteci,
O proslavi obljetnice reci!«
Tada Jurin progovori dúše,
I svi jasno rič njegovu čuše:
»Hej Rapsode, ti neviro stara,
Sjedni, piši ako imaš dara.
Obljetnicu odavno spremahu,
I po cilom svitu svi to znahu.
Miljevčani najharniji bili,
Dobrim dilim svi su pohrlili.
Željno oni proslavu čekahu,
Odavno je u duši slavljahu.
To mi viruj, spisatelju mio,
U njihovoj duši ja sam bio,
Očima sam Božjim to vidio.
Dvadeseti svibnja čudan biše,
Kad proslavljat mene započeše.
Još ni zora ne bi zarudila,
Na nogama svih je sedam sela.
Mladi, stari, svi se opremaju,
Za misu se svetu pripremaju.
Sa svih strana u crkvu hitaju,
Tu se mole i Bogu klicaju.
Predavanja tu lipa slušaju
I filmove o tome gledaju.
Što se dobro mladež okupila,
To zasluga župnikova bila.
Dva dana se tako pripremahu,
Moleć Boga, za njim uzdisahu.
Treći dan je bio glavna meta,
Ne bit tamo jeste prava šteta!
Divan prizor zaista bijaše,
Uzvanice kad stizati staše.
Sa svih strana oni pohrlili,
Tu svečanost da bi uvećali.
Zborno misto župska crkva biše,
Predivno je narod obnoviše.
Tu se nađe prior uz novaka,
Tu znanstvenik, uz njeg stara baka.
Trenutak je izvanredan bio
Kada se je biskup pojavio.
Pred narodom njegovi pastiri,
Što ih uče Isusovoj viri.
Čim im pogled na crkvu je pao,
Silni narod diviti se stao.
Golema se zastava vijaše,
Uzvanike crkvi prizivaše.
Grb, Jurjevo znamenje ,tu biše,
To rad vam je fra Branka Periše.
Obljetnicu svjetlom napravili,
Žaruljama brojku načinili.
Pa broj petsto na zvonik stavili
Da razgoni ovog svita tmine,
Sićajuć ih proslave Jurine.
Silno svitlo posvuda bijaše,
Što spomenik zrakam milovaše.
Kruno Bošnjak bistu izradio,
Na mramorni stup je postavio.
Čim je narod pred crkvu došao,
Novi prizor njega dočekao.
Miljevačka himna se zaori,
Potom za njom svim župnik prozbori.
Sve pozdravi, pomilova okom
I svečanost pusti svojim tokom.
Tu pismo je Jurjevo štijeno,
»Protiv kmetstva«, ono naslovljeno.
Tu Hrvatin Jurišić se nađe
Pa »uživo« izvodio rađe.
Kao partner njemu Štambuk bio,
Bi oživljen značaj teksta cio.
Provincijal cviće tad postavi,
A naš Biskup bistu blagoslovi.
Cvit mladosti okolo stajao,
Narodnom se nošnjom isticao.
Tu curice ko male divice,
Pomogni ih, ti Bogorodice!
A kada je kip otkriven bio,
U crkvu je narod ulazio,
Da posluša pera velikana,
Predavače na sve četiri strane.
Njih šestero ovdje vam je bilo,
Ti Jurjevo osvitliše dilo.
Pripomoć im pružili novaci,
To su oni visovački đaci.
Predavača pitaš me za ime,
Soldo jednom, Domazet je drugom,
Domšić, pavlin, ime ti je trećom,
Taj se bavi samo rajskom srećom.
Mijatović, četvrtome ime,
A Sekulić poznaje starine.
Tu i jedna žena Bogom dana,
Rendić zvana, a ime Smiljana.
Slušatelji tu pavlini bili,
U Kamenskom što se nastanili.
Prior nekad njima Juraj bio,
U Čenstohovi dok je boravio.
Đakovački tu su svećenici,
Neređeni tu su redovnici,
Na »Milovan« mislim iz Makarske,
Što sviraju kao ptice rajske.
Svu svečanost oni su pratili,
Veseli se Domu povratili!

Sve to su ti od proslave zgode,
Piši dalje, moj sjetni Rapsode.
Eh gle, tu sam nešto preskočio,
Provincijal svima zahvalio,
Predavanja kad su okončana,
Pa je Himna na kraju pivana.

U nedilju lipa misa bila,
Cili dan su sva zvona zvonila.
Predvečer se i hodočastilo,
Hodočašće sa Visovca bilo.
Fra Karlov ti govor uslidiše,
Zbora opet o meni ti biše.
Sa busima narod dolazio,
Sa busima narod odlazio.
Od Vodica pa do Metkovića,
Od Imotskog pa do Brodarica.
Glavne crte to su, moj Rapsode!
Tko opisat može sve te zgode?
Božja Mudrost što nad svime bdije,
Tajnu znanja i života krije.
Ja ovliko spazih sa visina,
Što prenesoh prava je istina.
Rajske Dveri od laži ti nisu,
Stanovnici njini sretni li su!
Vi smrtnici na zemljici što ste,
Svakim danom zapitajte tko ste,
Da li su vam čiste riči, dila,
Jer sve vidi Božja umna sila.
Bićem, znanjem, moću On je svuda,
Ništa njemu sakriti se ne da.
Sad me Tvorac upravo priziva,
A ti piši što ti duša sniva«.
O moj dragi i premili rode,
Miljevačke to su glavne zgode,
Što Kardinal kaza ih s visina,
Kakva mu je bila svetkovina.
Miljevčani, navik sritni bili
I s Jurjem se navik ponosili!

RAPSOD

Zineš li previše, zatvorio si uši!

Bibliografija

ŽUPSKOG LISTA »MILJEVCI« (1977.—1982.)

ARNERIĆ, Josip, biskup:
Dragi Miljevčani, I/1977, 1, 1.
Govor kod otkrivanja spomenika, VI/1982., 2, 7—9

BAČIĆ, Dragica:
Misionarka, V/1981, 1, 42.
Visovac, V/1981, 2, 54.
Dobro srce, VI/1982, 1, 51.

BAČIĆ, s. Hijacinta:
S. Imelda Manda Jurić Gverić, II/1978, 2, 13—14.

BAČIĆ, Vesna:
Ime Isusovo, II/1978, 1, 21.

BAČIĆ, Vesna Jolegića:
Božić, III/1979, 2, 39.

BAŠIĆ, Branka:
Dođi, mi majko, V/1981, 1, 43.
Ljubav, V/1981, 1, 43.

BAŠIĆ, Jadranka:
Dragi Isuse, IV/1980, 2, 43.

BEDRICA, fra Gabro:
Fra Stjepan Zlatović, V/1981, 1, 22—23.

BENVIN, dr. Anton:
Tajna Božića, II/1978, 2, 2—4.

BILIĆ, Frane:
Od Rima do Nina, III/1979, 2, 18—19.
Večer u Miljevcima, IV/1980, 1, 39.

BOBAN, Vlado:
Obiteljski život, III/1979, 1, 14.
Živjeti kroz radost, IV/1980, 1, 29.

BRAJŠA, Jelena:
Pismo Karitasa, IV/1980, 1, 37.
Božić odbačenih, V/1981, 2—3.

BRKAN, dr. fra Jure:
Fra Šime Samac doktor odgojnih znanosti, III/1979, 2, 31.

BRNAS, fra Branko:
Visovac, I/1977, 1, 3. om.

BUBALO, Mirjana:
Božić, II/1978, 1, 20.
Miljevčanka, II/1979, 2, 37.
Moj kraj, III/1979, 2, 40.
Miljenko Bubalo, IV/1980, 1, 19.

BUSTRUC, fra Miroslav:
Križaljka, III/1979, 2, 42.
Križaljka, V/1981, 2, 53—54.
Križaljka, VI/1982, 1, 52.

CVITANOVIĆ, fra Anđeo:
Osmijeh (pr.) V/1981, 1, 31.

ČAVKA, fra Ante:
Kamo ideš, II/1978, 2, 36.
Ja te ljubim, III/1979, 1, 22.

ČIPČIĆ, Ante:
Fra Petar Bačić, I/1977, 1, 13.

ČIPČIĆ, Frane:
Križnim putem u Jeruzalemu, III/1979, 1, 12—13.
Moja bolest, IV/1980, 1, 32.
Kardinal Utišinović, IV/1980, 2, 13.

ČIPČIĆ, Suzana:
Proslava Gospe od milosti, I/1977, 1, 18.

DOMŠIĆ, fra Juraj, OSPPE
Pavlini u Hrvatskoj, VI/1982. 2, 35—43.

DUILO, Jasna:
Božji zakon, II/1978, 2, 36.

DŽELALIJA, dr. Boris:
Krvni tlak, II/1978, 2, 35.
Astma i kronični bronhitis, III/1979, 1, 23.
Proširene vene, III/1979, 2, 34.
Čir želuca i dvanaesterca, IV, 1980, 1, 30.
Šećerna bolest, V/1981, 1, 30—31.
Krv i dobrovoljni davaoci, V/1981, 2, 28—29.
Alkoholizam, VI/1982, 1, 38—39.

GRABIĆ, Mirjana:
Fra Petar Grabić, II/1978, 1, 14.

GVERIĆ, s. Zdravka:
Časne sestre s Miljevaca, I/1977, 1, 20.
S. Roža Luca Lovrić, V/1981, 2, 32.

HERES, Tomislav:
Utješinović ili Utišinović, VI/1982, 1, 19—20.
Grbovi plemića Mišljenovića, Mogorovića i Ugrinovića, VI/1972, 21—23.

IVIĆ, Paviša:
Miljevački studenti, II/1978, 2, 34.

IVKOŠIĆ, Ivan:
Međusobni susreti, III/1979, 2, 20.

JAŠIĆ, fra Milan:
Gospa Visovačka, II/1978, 1, 15—16.
Gostovanje VIS-a »Milovan«, III/1979, 1, 20.

JURIŠIĆ, fra Hrvatin Gabrijel:
Gnijezdo sivih sokolova, II/1978, 1, 12—13.
Sveta noć u Betlehemu, II/1978, 2, 2 om.
Zvonimirova Biskupija, II/1978, 2, 24—25.
Sv. Pavao, apostol, III/1979, 1, 15.
Sv. Ivan Krstitelj, IV/1980, 1, 7—9.
Naše obljetnice, V/1981, 1, 44.
Glasnik velikog Kralja, VI/1982, 1, 2—4.
Štivo za Franjinu godinu, VI/1982, 1, 8—9.
Kardinal J. Utišinović u umjetnosti, VI/1982., 2, 87—93.

JURIŠIĆ, dr. fra Karlo:
Prvi muzej hrvatskih spomenika u Kninu i Miljevci, II/1978, 1, 7—9.
Branimirov jubilej, II/1979, 1, 2—4.
Fra Luiđ Jurenović, V/1981, 1, 24—26.
Visovac franjevačka kolijevka, VI/1982., 2, 148—156.
Kardinalovi hodočasnici, VI/1982., 2, 157—160.

KARLO, Milan:
Početak lijepih dana, III/1979, 2, 32—33.

KULUŠIĆ MANDERIĆ, Ante:
Susret u Pakovu selu, V/1981, 1, 43.

KULUŠIĆ, Božena:
O, Bože, IV/1980, 2—43.

KULUŠIĆ, Darija:
Ti majko, IV, 1980, 2—43.
Tebi Bože, IV/1980, 2, 43.

KULUŠIĆ, Manda:
Dječja akcija, I/1977, 1, 19.

LÁSZLÓ, Szabo:
Spomen na brata Jurja u Čenstohovi, (preveo Artur Nozdraviezky), IV/1980, 1, 14—17.
Utješinović u Madžarskoj (preveo: Buderka Sándor). IV/1980, 2, 10—13.

LINIĆ, dr. fra Zvjezdan:
Sakramenat pokore, III/1979, 1, 10—11.
Sakramenat pokore, III/1979, 2, 10—12.
Sakramenat potvrde, IV/1980, 1, 21—23.
Sakramenat pokore, IV/1980, 2, 21—23.
Euharistija: vječni spomen, V/1981, 1, 27—29.
Euharistija — sakramenat prisutnosti, V/1981, 2, 24—26.
Euharistija — sakramenat pretvorbe, VI/1982, 1, 36—37.

LISSÁK, György:
S Utješinovićem u Rumunjskoj, (preveo: dr. Ante Sekulić), V/1981, -, 16—19.
Na grobu kardinala Utišinovića (preveo: dr. Ante Sekulić), V/1981, 2, 16—20.

LOVRIĆ, Davorka:
Htjela bih znati, II, 1978, 2, 38.
Tvoje ime, III/1979, 1, 21.
Pričesnik sam mali, III/1979, 2, 41.
Zahvalnost, IV/ 1980, 1, 41.
Život je jutarnja radost, IV/1980, 2, 44.
Rodni zavičaj, V/1981, 1, 41.
Gospodine, volim Tvoj lijepi dom, V/1981, 2, 52.
Djevojčica bez grijeha, VI/1982, 1, 51.
Božje oko, VI/1982, 1, 42.

LOVRIĆ, Ivica:
Tijesno, II, 1978, 2, 21.

LOVRIĆ, fra Jerko:
Marija Skelin, VI/1982, 1, 40—42.
Franjevački Treći red, VI/1982, 1, 7—8.

LOVRIĆ, Mladenka:
Ti si moja hrana, III/1979, 1, 21.
Ponoć u mom selu, III/1979, 2, 38.

LOVRIĆ, Neda:
Vjeronaučna olimpijada, II/1978, 2, 33.

LOVRIĆ, Vjera:
Zahvalnost i dobrodošlica, I/1977, 1, 19.
Mladost, II/1978, 1, 19.
Ljubavi sveta, II/1978, 2, 37.
Vjerujem u tebe, III/1978, 2, 41.

MALENICA, Anka:
Finale u Vepricu, V, 1981, 2, 42.

MALENICA, Dalma:
Ime Isusovo, IV/1980, 1, 39.
Moje ravni, V/1981, 1, 42—43.
Gospi od milosti, V, 1981, 2, 52.

MALENICA, Ićo:
Sjećanje na rodni kraj, III/1979, 2, 40.
U tuđem svijetu, V/1980, 1, 41.
Jedna kuća od kamena, IV/1980, 2, 44.
Balada o dobrom čovjeku, V/1981, 1, 41.
Tri dana do sutra, VI/1982, 1, 51.
Balada o čobanu, VI, 1982, 1, 51.

MALENICA, Ivica:
Maturanti 1980, IV/1980, 2, 31.

MALENICA, Mate-Drago:
Oluja, I/1977, 1, 16.
Kula Nelepića, II/1978, 2, 12.
Miljevačka kiparska naiva, III/1979, 2, 35.

MANDARIĆ, Blaženka:
Naš blagdan, IV/1980, 2, 25.

MARA, teta:
Samo jedna Gospina žalost, VI/1982, 1, 31—32.

MAR, T. J. H.:
Domovinska zvona, III/1979, 2, 9.
Kuća u kršu izvan sela, IV/1980, 1, 26—28.
Dome moj, IV/1980, 2, 14—18.
Uskrsnu doista, V/1981, 1, 5—7.
Stablo s dubokim korijenima, V/1981, 2, 10—14.
Posmrtnica o mučeničkoj smrti kardinala Jurja Utišinovića, V/1982, 1, 14—18.
Čovjek koji je došao iz Hrvatske, VI/1982, 2, 106—133.

MAZALIN, Slavka:
Božić, II, 1978, 2, 36.

MIJATOVIĆ, Anđelko — A. MILIN:
Juraj Utješinović, III/1979, 1, 5—8.
Kamičak, III/1979, 2, 5—8.
Šimun Bogetić, junak narodnih pjesama, IV/1980, 1, 10—13.
Vuk Mandušić, IV/1980, 2, 4—9.
Ilija Smiljanić, VI/1982, 1, 10—13.
Društvene prilike u Hrvatskoj i Ugarskoj u Utišinovićevo doba, VI/1982, 2, 28—34.

NIKIĆ, dr. fra Andrija:
Visovac narodu, V/1981, 1, 12—15.
Mučenje fra Stjepana i đaka na Visovcu 1609, V/1981, 2, 9.

OROSZ, F.:
Suvremeni pjesnik o bratu Jurju (pr. H. G. Jurišić), IV/1980, 1, 17—19.

PLETIKOSA, Drago:
Susret s pjesmom, molitvom i igrom, IV/1980, 2, 40—41.

PLETIKOSA, Suzana:
Umro naš Provincijal, II/1978, 1, 39.

PLETIKOSA, Vesela:
Izazovan prijedlog, II, 1978, 1, 19.

PRIJATELJ:
Nešto više o rijeci Krki, V/1981, 1, 19.
Geografske prilike i površinski oblici sliva rijeke Krke, VI/1982, 1, 45—46.

PRLIĆ, fra Vinko Marinko:
Zašto se pojavio ovaj župski list, I/1977, 1, 2.
Radost Božića, I/1977, 1, 4.
Vjerska pouka, I/1977, 1, 5.
Blagoslov kuća, I, 1977, 1, 6.
Naši sprovodi, I/1977, 1, 6—7.
Ruši se Ime Isusovo, I/1977, 1, 7—8.
Propada sv. Pavao, I/1977, 1, 8.
Popis župnika na Miljevcima od osnutka župe, I/1977, 1, 11—12.
Mladi Miljevčani u svome samostanu, I/1977, 1, 14—15.
Ljetopis župe, I/1977, 1, 17—18.
Miljevčani u berbi kukuruza, I/1977, 1, 19.
Svećenici i redovnici iz naše župe, I/1977, 1, 19—20.
Razne statistike (kršteni, vjenčani umrli), I/1978, 1, 20—22.
Dragi Miljevčani, II/1978, 1, 1.
Da li znate, II/1978, 1, 9.
Franjevci s Miljevaca, II/1978, 1, 10—11.
Dragi Miljevčani, II/1978, 2, 1—2.
Drugi o nama, II/1978, 2, 9.
Razgovor s osobama ljubavi, II, 1978, 2, 14—15.
Obnova naših crkava, II/1978, 2, 16—20.
Biskupija, II/1978, 2, 23—24.
Miljevački dan u Zagrebu, II/1978, 2, 26—29.
Ljetopis župe, II/1978, 2, 39—40.
Dragi Miljevčani, III/1979, 1, 1.
Kretanje stanovništva na Miljevcima od 1857.—1971, III/1979, 1, 4.
Da li znate, III/1979, 1, 4.
Ukratko, III/1979, 1, 25—26.
Posjet svome kraju, III/1979, 1, 27—28.
Dragi Miljevčani, III/1979, 2, 1.
Ivan i Zorka Grabić, III/1979, 2, 13—15.
Naši grobovi, III/1979, 2, 15.
Turistička meta, III/1979, 2, 22—24.
Međunarodna nogometna utakmica na Miljevcima, III/1979, 2, 36—37.
Naši maturanti, III/1979, 2, 38.
Ljetopis župe, III/1979, 2, 43.
Naša Nobelovka, III/1979, 2, 44.
Neka se znade i hvala im, III/1979, 2, 44.
Suradnici lista »Miljevci« u prvih pet brojeva, III/1979, 2, 48.
Dragi Miljevčani, IV/1980, 1, 1—2.
Molitvice, IV, 1980, 1, 5.
Župnikovo slovo nad odrom Miljenka Bubalo, IV/1980, 1, 20.
Razgovor sa staricom, IV, 1980, 1, 31.
Župski kalendar, IV, 1980, 1, 32—34.
Statistika župe Miljevci 1949—1979, IV/1980, 1, 35.
Znate li? IV/1980, 1, 42—43.
Zanimljiva statistika, IV/, 1980, 1, 43.
Dragi Miljevčani, IV, 1980, 2, 1.
Milka Lovrić, IV, 1980, 2, 19.
Župnikovo slovo nad odrom Milke Lovrić, IV/1980, 2, 20.
Kratki posjet, IV/1980, 2, 26.
Krizma, IV/1980, 2, 28—29.

Ostade u samoći, IV/1980, 2, 29.
Ljetopis župe, IV/1981, 2, 37—39.
Sportsko natjecanje, IV/1980, 2, 41—42.
Dragi Miljevčani, V/1981, 1, 1—2.
Znate li, V/1981, 1, 20—21.
Božićni dani, V/1981, 1, 33—34.
Radovi, V/1981, 1, 34.
Zvonik, V/1981, 1, 35—37.
Kalendar i vodič, V/1981, 2, 38—39.
Dragi Miljevčani, V/1981, 2, 1—2.
Tvoja baština, V/1981, 2, 27.
Sanja Duilo, V/1981, 2, 34.
Prvi euharistijski kongres na Miljevcima, V/1981, 2, 35—36.
Nagradni izlet, V/1981, 2, 43.
Zlatni pirovi, V/1981, 2, 45.
Prvopričesnici, V/1981, 2, 46.
Maturanti, V/1981, 2, 47.
Ljetopis Miljevaca, V/1981, 2, 48—51.
Dragi Miljevčani, VI 1982, 1, 1.
Program Misija, VI/1982, 1, 28—29.
Znate li, VI/1982, 1, 33—35.
Rukovet zbivanja, VI/1982, 43—44.
U Kamenskom je počelo, VI/1982, 1, 46.
Kalendar i vodič, VI/1982, 1, 47—48.
Prezimena u župi Miljevci, VI/1982, 1, 49.
Miljevčani širom svijeta, VI/1982, 1, 3 om.
Dragi Miljevčani, VI/1982, 2, 3.
Župnikov pozdrav, VI/1982, 2, 18.
Bibliografija lista »Miljevci« 1977—1982, VI/1982, 2, 164—171.

PRO. MAR:
Kratki pogled u povijest Miljevaca, I/1977, 1, 9—11.

RADIĆ, dr. fra Jure:
Drvo života, IV/1980, 2, 2—3.
Zašto božićna svijeća, V/1981, 2, 4—5.
Homilija na posveti oltara, V/1981, 2, 36—38.

RADIĆ, Zrinka:
Šime Galić Čovanov, III/1979, 1, 16—17.

RAPSOD:
Visovac: III/1979, 2, 3 om.
Oko Visovca, IV, 1980, 1, 3 om.
Natpisi na dvorcu, V/1991, 2, 15.
Velikani ne umiru, V/1981, 2, 21.
Podižemo »spomenik trajniji od mjedi«, VI/1982, 1, 56.
Pokoljenjima na spomen, VI/1982, 2, 162—163.

RENDIĆ, Smiljana:
Kardinalovo pismo iz god. 1551. (pr.), VI/1982, 2, 6.
Što bi se potvrdilo kanonizacijom J. Utišinovića, VI/1982, 2, 94—105.
Kardinalovi radosni dani, VI/1982, 2, 136—142.

RIŠIĆ, B:
Miljevačka himna, II/1978, 2, 4 om.

SKELIN, Anita:
Prvopričesnički izlet, IV/1980, 2, 27.
Misionar iz Afrike, V/1981, 2, 41.

SKELIN, Danira:
Gospa od milosti, IV/1980, 2, 31.

SKELIN, Darinka:
I stari su hodočastili, II/1978, 2, 17.
Gospa od milosti, V/1981, 2, 44.

SKELIN, Marija:
Proslava Gospe od milosti, II/1978, 2, 41—42.

SKELIN, Renato:
Sinj, II/1978, 2, 22—23.
Dječji božićni radovi, III/1979, 1, 19.
Kroz »naš Kolorado«, III/1979, 2, 21.
Od Badnjaka do Imena Isusova, IV/1980, 1, 40.
Olimpijada na Miljevcima, V/1981, 2, 40.

SKELIN, Robert:
Prva sv. pričest, II/1978, 2, 30—42.
Gospa od Anđela, III/1979, 2, 36.
Baškovodski »đavli« na Miljevcima, IV/1980, 1, 38—39.
Krka — žila kucavica našega krša, V/1981, 2, 32.

SAMAC, Marija:
Miljevačke crkve, III/1979, 1, 22.
Visovac, III/1979, 2, 22.

SAMAC, Joso:
Kamo idu, III/1979, 2, 31—32.

SAMODOL, Ivan:
Nelepići na Miljevcima, II/1978, 2, 10—11.
Drugi »Miljevački dan« u Zagrebu, III/1979, 2, 29—30.
Zagreb i »Treći Miljevački dan«, IV/1980, 2, 34—36.
Četvrti »Miljevački dan« u Zagrebu, V/1981, 2, 47—48.

SEKULIĆ, dr. Ante:
Juraj Utišinović tragični graditelj povijesti, VI/1982, 2, 44—86.

SOLDO, fra Josip Ante:
Miljevački kraj — djedovina Nelipića, VI/1982, 2, 19—27.

STOJANOVIĆ, Ankica:
Vrati me, II/1978, 1, 18.

SULJE, Anka:
Mi u svijetu, V/1981, 1, 32.

ŠIMUNDIĆ, Mladen:
Bili smo na Miljevcima, II/1978, 2, 21—22.

ŠOLIĆ, s. Edita:
Smrič, III/1979, 2, 17.

ŠTAMBUK, don Slobodan:
Propovijed na misi, VI/1982, 2, 143—146.

TETLO, Ivan:
Rudnik mrkog ugljena na Miljevcima, IV/1980, 1, 18.

VALIDŽIĆ, Mirko:
Razgovor s Kristom na Veliki četvrtak; II/1978, 1, 5—6.
Majka u badnjoj noći, II/1978, 2, 4—6.
Pozdrav uskrsnom Kristu, III/1979, 1, 13.
Miljevačka Gospa od milosti, III/1979, 1, 4 om.
»Miljevci« u očima komšije Prominjca, III/1979, 2, 16.
Vrati nam se, Kriste, IV/1980, 1, 3—4.
Ispovijest mlade ubojice, IV/1980, 2, 24.
Krizmanik Miljevčanac, IV/1980, 2, 30.
Probodeno srce, V/1981, 1, 2.
Uz Kristov božićni ležaj, V/1981, 2, 2.
Čestitka sv. Franji Asiškome, VI/1982, 1, 5—6.
Brat Juraj, VI/1982, 2, 10—12.

VLAIĆ, Ante:
Naš list »Miljevci«, IV, 1980, 1, 41.
Dvanaest, IV, 1980, 2, 43.

VLAIĆ, Vedrana:
Novorođeni, I/1978, 2, 36.
Dan pjesme, molitve i povijesti, III/1979, 2, 20—21.

VLAIĆ, Zvjezdana:
Misionarka Terezija, II/1978, 2, 37.
Umirujući zvuk, III/1979, 2, 22.
Spas, III/1979,2, 39.
Daleko, V, 1981, 1, 43.

VRANJKOVIĆ, Franka:
Početak lijepih dana, IV/1980, 2, 25—26.

VUČEMILO, dr. fra Stjepan:
Riječ zahvale, VI/1982, 2, 134—135.

VUKOJA, dr. fra Nikola:
Božić... sv. Franjo... jaslice, III/1979, 2, 24—25.
Uskrs, blagdan novog svijeta, IV, 1980, 1, 2—3.
Krist u Franji, V/1981, 1, 3—4.

VUKOREPA, Josip:
Dan koji se pamti, III, 1979, 2, 24—25.

VUKOREPA, Niko:
Božićni radosni dani, III/1979, 1, 18.
Hodajući slavimo Boga, III/1979, 2, 27—28.

VUJICA, dr. fra Benedikt:
Ime Isusovo, II/1978, 2, 7—9.
Ime Marijino, V/1981, 1, 8—11.
Na Miljevcima najstariji datum blagdana Imena Isusova 14. siječnja, V, 1981, 2, 6—8.

ŽUPIĆ, fra Jozo:
Od tog vremena svako dijete podsjeća na Boga, III/1979, 2, 4.

VIDOVIĆ, Martin:
Prikaz na radio Vatikanu, III/1979,
Radio Vatikan o »Miljevcima«, IV/1981, 1, 45.
Prikaz na radio Vatikanu o kardinalu Utišinoviću, VI/1982, 1, 53.

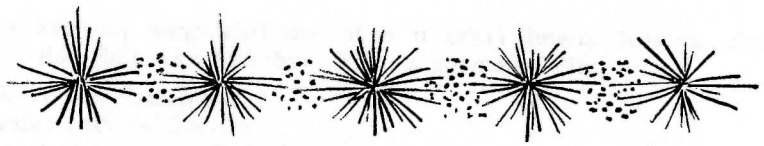

Gdje Bog sagradi crkvu, vrag odmah gradi kapelicu.

Luter

MOLITVENO ZNANSTVENI SUSRET U PRIGODI PETSTOTE OBLJETNICE ROĐENJA KARDINALA JURJA UTIŠINOVIĆA MARTINUŠEVIĆA

MILJEVCI, 20.—23. SVIBNJA, 1982.

20. i 21. svibnja:

19. s. sv. Misa koju predvdoe naši misionari. Poslije mise predavanje s popratnim filmovima.

22. svibnja — subota:

17,30 s. otkrivanje spomenika kardinala Utišinovića pred župskom crkvom Imena Isusova. Otkriva i drži prigodni govor biskup *Josip Arnerić.*

18 s. AKADEMIJA

Miljevačka himna	*Zbor*
Pozdrav	*o. Župnik*
Miljevački kraj — djedovina Nelipića	*Fra J. A. Soldo, prof.*
Mirko Validžić: Brat Juraj	*Fra A. Domazet*
Pavlini u Hrvatskoj	*Fra Juraj Domšić,* pavlin
T. J. H. Mar: Čovjek koji je došao iz Hrvatske, drama, II. čin	*Novaci s Visovca*
Hrvatska za Utišinovića	*Anđelko Mijatović, prof.*
Juraj Utišinović tragični graditelj povijesti	*Dr. A. Sekulić, prof.*
Što bi se potvrdilo kanonizacijom Jurja Utišinovića	*Smiljana Rendić*
Riječ zahvale	*o. Provincijal*
Lijepa naša	*Zbor*

Uzvanici su pozvani na zakusku pred župsku kuću.

23. svibnja — nedjelja:

11. s. svečana koncelebrirana Misa u crkvi Imena Isusova. Propovijeda *don Slobodan Štambuk.* Podjela spomen sličica.

Zbor vodi s. Petromila.
Aranžer crkve s. Slavica.
Animatori Hrvatin i Slobodan.

17. s. Hodočasnici s Visovca (TR)uz bistu kardinala Utišinovića.

Pozdrav	*o. Župnik*
Prigodni govor	*Dr. fra Karlo Jurišić, prof.*

Poslijepodnevni program prati *VIS »Milovan«* — franjevački bogoslovi iz Makarske.

ZAGREB — »Kipar Kruno Bošnjak u Kardinalovu poprsju unio je svoju jezgrovitu umjetnost monumentalnih, ali i karakternih ploha plemenitog lika našeg Tome Becheta ili Oskara Arnulfa Romera, nadbiskupa San Salvadora. Tako će Miljevci imati kao Makarska i Brist svoju vrlo vrijednu skulptorsku znamenitost.«

Bruno Bulić, akad. slikar

BUDIMPEŠTA — Primio sam Vašu pozivnicu na svečanosti prigodom 500. obljetnice rođenja kardinala Jurja Utišinovića. Znatiželjan sam bio kakve će biti svečanosti ovdje u nas. Na moju najveću radost eto i mi smo proslavili tu tako lijepu godišnjicu. Naši državni listovi su ga na najdostojniji način slavili na svoj način, ali ništa nije bilo u njima što bi pomutilo ili vrijeđalo njegovu slavu u nas. Na televiziji su dali također jedan igrokaz o njegovu životu koji je isto tako dobar bio kao i dostojan njegove veličine. Najveća crkvena svečanost bila je u Sajóladanyu. Tu je gosp. dr. Szabó László kao povjesničar držao jedno veliko predavanje. Nadajmo se da ćemo toga našega hrvatskoga velikana jednom i to u kratko vrijeme štovati na našim oltarima.

Laurer Károly

RIJEKA — »Lik je kipa divan, crte zaista izrazuju lik brata Jurja s njegovih starih slika, i to kroz jednu posebnu i veoma visoku i finu sensibilnost umjetnikovu. Kruno Bošnjak je u tom poprsju zaista uspio izraziti ono što je bilo sržna moralna istina lika Georgiusa Martinusiusa: jakost, tvrdoću i vjernost ljubavi u plemenitoj odanosti biskupa i državnika vrednotama koje su čuvale povijest i najavljivale budućnost.«

Smiljana Rendić

Mladi iz Sinja su izveli igrokaz »Glasnik Velikog Kralja« na Miljevcima 6. lipnja 1982.

SADRŽAJ

Fra Vinko **Prlić,**
Dragi Miljevčani 3

* * *

Kardinalovo pismo iz god. 1551. kralju Ferdinandu Habsburškom 6

Msgr. Josip **Arnerić,**
Govor pri otkrivanju spomenika 7

Mirko **Validžić,**
Brat Juraj 10

* * *

Čestitke 13

Fra Vinko **Prlić,**
Pozdravno slovo 18

Fra Josip Ante **Soldo,**
Miljevački kraj — djedovina Nelipića 19

Anđelko **Mijatović,**
Hrvatska za Utišinovića 28

Fra Juraj **Domšić,**
Pavlini u Hrvatskoj 35

Dr. Ante **Sekulić,**
Juraj Utišinović tragični graditelj povijesti 44

Fra Hrvatin Gabrijel **Jurišić,**
Kardinal Juraj Utišinović u umjetnosti 87

Smiljana **Rendić,**
Što mi se potvrdilo kanonizacijom Jurja Utišinovića 94

T. J. H. **Mar,**
Čovjek koji je došao iz Hrvatske 106

Dr. fra Stjepan **Vučemilo,**
Riječ zahvale 134

* * *

Iz Miljevačke knjige dojmova 135

Smiljana **Rendić,**
Kardinalovi radosni dani 136

Don Slobodan **Štambuk,**
Propovijed na misi 23. svibnja 1982. 143

* * *

Vjerničke molitve 147

Dr. fra Karlo **Jurišić,**
Visovac franjevačka kolijevka 148
Kardinalovi hodočasnici 157

* * *

Darovi za spomenik 161

RAPSOD,
Pokoljenjima na spomen 162

Fra Vinko **Prlić,**
Bibliografija župskog lista »Miljevci« 1977.—1982. 164

Divno mjesto svetih uspomena,
Ti svetištu molitve i mira,
Slavni otče naših manastira,
Proslavljeni od davnih vremena.

St. Zlatović